

L L I S T Y

Jiří Pelikán

VELKÝ PRŮLOM

(Polsko a my)

Zatímco v Praze uprostřed srpna sirotci po Brežněvovi předváděli před očima celého světa neuvěřitelnou apokalypsu propagandistické hysterie, doprovázené okázalou mobilizací policie a milic, zatýkáním, procesy a tiskovou kampaní ve stylu padesátých let, jejímž cílem bylo hájit za každou cenu svou kymácející se moc a invazi do vlastní země, k níž se už nehlásí (až na několik smutných výjimek) ani tehdejší invazoři, v sousedním Polsku došlo v téže době k převratné události: poprvé po 40 letech v zemích východní Evropy se stal předsedou vlády nekomunista Tadeusz Mazowiecki, katolický intelektuál, jeden z duchovních vůdců Solidarity, věrný poradce Lecha Walesy a dávný přítel papeže. Stanul v čele vlády, v níž komunisté jsou v menšině a jejíž jádro tvoří představitelé polské Solidarity, ještě nedávno zakázané a odsouzené do ilegality. Stal se skoro zázrak: ve stejné vládě zasedli k jednomu stolu generálové, kteří ještě před osmi lety uvrhli do vězení tisíce aktivistů Solidarity, a jejich bývalí vězni.

JAN SKÁCEL

Tráva jako my

Na konci léta
okolo tratí hoří tráva
neslyšným, bílým plamenem.

Vagóny míjejí a míjejí i dny
s náklady těžkými jak vykácená tma.
Hlomozí dlouhé vlaky.

A náspy hoří.
Neslyšně hoří ostrá suchá tráva,
má divné jméno mezi očima.

Sveřep.

Sveřep tak trochu vzpřímený.

(9. září t. r. dostal Jan Skácel v slovinské Vilenici
Cenu za středoevropskou literaturu – čtěte na straně 78)

Není divu, že nositelům moci v Praze naskakuje před tímto obrazem husí kůže. Uvědomují si, že ve střední a východní Evropě se dostalo do pohybu něco, co se již těžko bude moci zastavit. Bojí se oprávněně: *začal reálný proces přechodu od totalitarismu k demokracii*. A největší zázrak spočívá v tom, že tento konec monopolu moci komunistické strany – nedotknutelného tabu posledních 40 let – proběhl bez jediného výstřelu i bez masových demonstrací, prostřednictvím zvoleného (byť ještě ne zcela demokraticky) parlamentu a s plným souhlasem prezidentského generála, který se před osmi lety pokusil zlikvidovat Solidaritě vojenským převratem.

Na nové cestě

Daleko důležitější než změny v osobním složení nové vlády je její program, který znamená *skutečný obrat v politice a ekonomice země*. I když zatím program vlády je plodem kompromisu a určité improvizace, zdůvodněné nedostatkem času, a i když teprve praxe prvních měsíců dovolí soudit kompetenci nových ministrů a shodu jejich činnosti s vyhlášenými úmysly (kolik krásných programů vlád zůstalo na papíře!), přece jen je možné vyčíst hlavní směry: v politice to bude zřejmě vývoj od nynější koalice tří stran a Solidarity ke skutečnému pluralismu, který umožní založení a existenci všech politických stran, které již ilegálně existují, nebo jež teprve vzniknou, demokratické a svobodné volby (podle dohody u „kulatého stolu“ se mají konat nejpozději v roce 1993, ale není vyloučeno, že to bude mnohem dříve), zrušení „nomenklatury“ (ale Mazowiecki vyhlásil, že nechce žádné čistky či vyřizování účtů), zaručení svobody slova a shromažďování, zrušení cenzury a pluralismus v televizi, rozhlase a tisku. Staronový ministr vnitra generál Kiszak (ano, tentýž, co dal zavřít Walesu a Mazowieckého) vyhlásil v parlamentě, že zruší odposlechy telefonních rozhovorů a kontrolu korespondence, že sice ponechá pověstné „zomos“ – pohotovostní oddíly policie – ale že budou příště používány jen proti vandalizujícím fanouškům na fotbalových hřištích a že naučí příslušníky policie se chovat jako v „právním státu“ – copak asi na to říká jeho pražský kolega, ministr vnitra Kyncl?

Také, a především v ekonomice, se připravuje →

Polský Sejm k 21. výročí intervence 1968

Intervence v Československu byla porušením nezadatelných práv každého národa!

„V předvečer 21. výročí intervence vojsk států Varšavské smlouvy v Československé socialistické republice zasílá Sejm Polské lidové republiky bratrské pozdravy a projev úcty českému a slovenskému národu. V souvislosti s blížícím se výročím intervence, na níž se podílela i polská armáda, pokládá Sejm za svou povinnost prohlásit:

Intervence byla porušením nezadatelných práv každého národa na svébytnost a na usilování o demokracii, svobodu a lidská práva. Vstup vojsk do Československa byl v roce 1968 proveden bez souhlasu polské společnosti. Sejm pokládá za svou povinnost vyjádřit lítost a rozhořčení nad tímto aktem, a odsoudit intervenci, která zastavila proces demokratizace v Československu. Polský podíl na této politováníhodné události je tím bolestnější, že nás s naším jižním sousedem vždy spojovaly a spojují naděje na těsnou spolupráci ve všech oblastech, i lidská přátelství Čechů, Slováků a Poláků.

Přejeme silám demokratické obrody v Československu úspěchy v jejich úsilí o dobro vlasti! Přejeme národům Československa svobodu a suverenitu ve zcela demokratickém státě!“

Varšava, 17. srpna 1989

Také Maďarsko se distancuje od invaze do Československa v roce 1968

Politický výkonný výbor maďarské komunistické strany ve svém prohlášení ze 16. srpna 1989 prohlašuje, že „hodnocení vývoje čs. společnosti je právem a úkolem československého lidu a KSČ a maďarští komunisté si nepřejí do něho zasahovat“. Ale současně nynější vedení MSDS se neztotožňuje s vojenským zásahem v roce 1968 v Československu a připomíná, že tehdejší vedení maďarské komunistické strany bylo i tehdy zastáncem „politického řešení“.

Vedení MSDS zdůrazňuje, že „cílem strany je rozvoj dobrých sousedských vztahů mezi Maďarskem a Československem a vzájemně výhodné spolupráce“.

Ale ani toto ujištění nezabránilo ostré odpovědi předsednictva KSČ, které obvinilo maďarské komunisty z „vměšování se do vnitřních záležitostí Československa“ a z „podpory domácích a zahraničních protisocialistických sil“. Tedy stejná arogance a cynismus jako odpověď Federálního shromáždění na rezoluci polského Sejmu: těžko se najde ve světě příklad, že vedení jednoho státu obhajuje okupaci svého území a od-

mitá omluvu bývalých invazorů.

Oficiální orgán maďarských komunistů „Népszabadság“ uveřejnil pod titulem „Již nikdy víc bratrské tanky“ rozhovor s představitelem mezinárodního oddělení strany Imre Szokaiem, který říká m. j.: „Dnes je zcela jasné, že rozhodnutí o vojenské intervenci v Československu v roce 1968 bylo zcela chybné“ a vyzývá i ostatní státy, které se na této intervenci podílely, aby přezkoumaly tehdejší společné rozhodnutí. Také tento mluvčí strany podtrhává, že „Maďarsko se nehodlá vměšovat do vnitřních záležitostí Československa“, ale dodává, že na druhé straně „není nutné, abychom skrývali naše názory“.

L

Otevřený dopis

Imre Pozsgay
státní ministr a člen vedení Sjdnocené
dělnické strany Maďarska

Tadeusz Mazowiecki
předseda polské vlády

Vážený pane Pozsgayi, vážený pane Mazowiecki,

píši Vám společně, což se může zdát nezvyklé, ale mám k tomu své zvláštní důvody. V Československu byli totiž nedávno uvězněni a z podvracení republiky obviněni dva mí slovenští přátelé, kteří mi připomínají Vás dva. Jde o Mira Kusého a Jána Čarnogurského.

Miro Kusý je docentem filozofie, bývalým tajemníkem ÚV KSS (Dubčekovy éry), a je to reformní komunist, věřící, že komunistická strana nemůže mít svůj mocenský monopol zakotven v ústavě, ale musí o vedoucí postavení usilovat ve svobodné soutěži o moc. Má názory téměř identické s Vašimi, pane Pozsgayi, a kdyby v roce 1968 nezasáhly do československého vývoje okupační armády, nepochybně by dnes měl v československém politickém vedení a v československé komunistické straně podobné postavení, jako máte Vy v Maďarsku a v jeho Sjdnocené dělnické straně.

Vy, pane Mazowiecki, jste charakterizován jako katolický intelektuál, kterému jako občanovi záleží na osudu jeho země. Přesně táž charakteristika platí o Jánu Čarnogurském, i když je, pravda, o mnoho let mladší než Vy. Kdyby se v Československu vyvíjely poměry směrem k demokracii, není vyloučeno, že by jednou zastával tutéž funkci, kterou jste nyní pověřen Vy.

Toto srovnání, které se mi nutkavě vnucuje, platí ovšem i obráceně. Kdybyste Vy dva, pane Pozsgayi a pane Mazowiecki, žili v dnešním Československu, byli byste za své názory a občanské postoje možná zavřeni tak, jako jsou zavřeni dnes Miro Kusý a Ján Čarnogurský. Oba dnes zastáváte významné státní funkce v zemích, které jsou nejen nej-

blížejšími sousedy Československa, ale které jsou s ním svázány i různými společenstvími svazky. O to důležitější dnes se mi zdá, abyste se právě Vy dva veřejně zastali slovenských demokratů, kteří jsou nesmyslně vězněni a kterým hrozí vysoké tresty. Právě Váš hlas by nemohl zůstat bez vlivu, o tom jsem pevně přesvědčen.

Žádám Vás proto snažně, ozvěte se na jejich podporu. Takový čin by neznamenal významnou pomoc jen jim dvěma, nebyl by dokonce ani jen významnou pomocí celé československé společnosti, ale byl by i v zájmu Vašich zemí: neumím si představit, že úsilí Vašich zemí o demokratickou a pluralistickou společnost může být natrvalo úspěšné, bude-li mezi nimi jako temný klín vraženo Československo, které v době, kdy v ostatních socialistických zemích jsou političtí vězni propuštěni nebo propouštěni, zavírá kritiky svého vedení v rozsahu snad ještě větším než v době brežněvovské. Svoboda Miro Kusého a Jána Čarnogurského, stejně jako jejich spoluobviněných Hany Ponicové, Antona Seleckého a Vladimíra Maňáka, je i svobodou Vás dvou a svobodou našich tří zemí.

Prosím Vás o pomoc!

Váš Václav Havel

Praha, 8.9.1989

Pozsgay o Havlově dopisu

Jak informují maďarská tisková kancelář a italská Unità z 11. září 1989, prohlásil státní ministr Imre Pozsgay, že byl hluboce dojat dopisem, který mu poslal Václav Havel, a dodal: „Jestliže v Československu byly skutečně zatčeny osoby (Kusý a Čarnogurský) z důvodů, které uvádí Havel, pak je to jistě důvod k obavám a znepokojení“. Pozsgay přiznal novinářům, že Havlov dopis si mohl zatím přečíst jen na stránkách časopisu „Magyar Nemzet“, protože originál dopisu zřejmě zůstal na jeho stole, zatím co Pozsgay byl na služební cestě mimo Budapešť.

Pozsgay vyjádřil své uspokojení nad tím, že se Havel obrátil na něho a na polského předsedu vlády Mazowieckého, což „ukazuje novou jednotu střední a východní Evropy a znamená, že reformní komunisté, polská Solidarity a disidenti mohou v této oblasti vytvořit nové společenství bez nenávisti a násilí“.

Listy

Via del Corso 57
00186 ROMA

(pokračování úvodníku Jiřího Pelikána)

radikální obrat: od státně řízené ekonomiky k ekonomice tržní, což znamená opuštění centrálního plánování, snížení a postupné potlačení státních subvencí, uzavření deficitních podniků, rozvoj soukromého a družstevního sektoru, zvláště v oblasti malých a středních podniků a jejich konkurence se státním sektorem, který se postupně omezí na těžký průmysl, doly a zdroje energetiky. Všichni ekonomičtí ministři jsou přívrženci tržního hospodářství a soukromého podnikání a slibují léčení polské ekonomiky „šokem“, což předpovídá možnost ostrých sociálních konfliktů, nových nerovností, částečné nezaměstnanosti a „utahování řemene“ pro všechny vrstvy obyvatelstva (s nebezpečím, že nejvíce budou postiženy chudší vrstvy). Pro rovnováhu si Mazowiecki zvolil za svého ministra práce jednoho z nejstarších bojovníků za práva dělníků a z nejoblíbenějších vůdců Solidarity Jacka Kuroně, jednoho ze zakladatelů KOR (Výboru na obranu dělníků), který strávil 9 let ve vězení a který bude dbát, aby tíha nezbytných obětí byla co nejspravedlivěji rozdělena.

V zahraniční politice se rýsuje kombinace kontinuity se změnou stylu. Novinkou a překvapením je jmenování profesora Skubiszewského, uznávaného znalce mezinárodního práva, nezávislého, ale Solidaritě blízkého katolíka, na funkci, kterou pro sebe reklamovala komunistická strana. Ve svém prvním vystoupení zdůraznil respektování spojení se Sovětským svazem a v té souvislosti varoval, že v Polsku „nebude místo pro akce nebo projevy anti-sovětské“. Slíbil však odideologizování zahraniční politiky a nová kritéria pro výběr kandidátů pro diplomatický sbor (hlavním měřítkem bude odborná kvalifikace).

Signál obratu

Nechci se vracet k dramatickému průběhu polského srpna, ale pokládám za důležité odpovědět na otázku, zda Walesa změnil svůj tehdejší požadavek „vlády bez komunistů“ a zda vstup Solidarity do vlády není předčasný, jak se domnívá Leszek Kolakowski a někteří aktivisté Solidarity. Walesa nejdříve šokoval svým radikálním požadavkem jak komunisty, tak část svých poradců a spolupracovníků. Zdálo se, že tím opouští dohodu, dosaženou u „kulatého stolu“ o vládě „velké koalice“, ve které by pod vedením komunistů byli také představitelé Solidarity. Také Moskva byla poplášena, dokonce i západní vlády naznačovaly, že „vláda bez komunistů“ je dnes v Polsku nerealistický požadavek. Ale Walesa se ukázal jako pružný politik i prozíravý státník. Svým „politickým bluffem“ zvrátil plán Jaruzelského na „velkou koalici“ pod vedením komunistické strany v pravý opak: *koalici s komunisty, ale ne pod jejich vedením*, nýbrž pod vedením Solidarity. A prosadil to. Nejen proti odporu protivníků, ale i proti odporu části aktivistů Solidarity, kteří zastávali stanovisko, že Solidarita má zůstat v opozici a čekat, až se komunisty vedená vláda zdiskredituje, i proti opozici tzv. radikálů, kteří jsou proti jakýmkoliv kompromisům s komunisty.

Walesa je natolik úzce spojen s realitou země a lidí,

že nemohl připustit, aby se Polsko propadalo do stále hlubší krize s dramatickými důsledky pro většinu obyvatel. Ale věděl také, že obrat ke skutečným reformám, a též podporu občanů, tolikrát zklamaných, a proto nedůvěřivých, je možno získat jen jasným signálem obratu a *otřesením dosavadním statem quo*, který vládl po 40 let.

Když dosáhl, aby předsedou vlády byl jmenován jeho poradce a představitel Solidarity Mazowiecki, Walesa změnil tón: připustil, že komunistům zůstane ve vládě zachován resort obrany a vnitra jako „záruka pro Moskvu“ a že mají mít svého představitele i v jednom ekonomickém resortu, aby tak nesli spoluodpovědnost za celkovou politiku vlády a nemohli se stáhnout do laciné opozice, ze které by se distancovali od všech nutných nepopulárních opatření Mazowieckého vlády. A tak nakonec komunisté hlasovali pro vládu, ve které jsou v menšině a pod vedením nekomunisty. Jen předseda oficiálních odborů Miodowicz zůstal neústupný: podle něho komunistická strana neměla podporovat novou vládu a měla ji ostřelovat z lavic opozice. Vyjádřil tím i názor konzervativní části komunistické strany, která ještě neřekla své poslední slovo.

To znamená, že *Polsko překročilo „Rubikon“: zrušení monopolu moci komunistické strany*. Walesova perestrojka jde tedy mnohem dál, než Gorbačovova v SSSR (a mnohem dál než Pražské jaro, které bylo udušeno vojenskou intervencí a účastí Polska s generálem Jaruzelským jako tehdejším ministrem obrany, který tuto operaci řídil). Je ovšem logické a zřejmé to ani nepřekvapuje Moskvu, že v Polsku nemůže fungovat perestrojka sovětského typu, kde strana zůstává (jak dlouho?) *deus ex machina*, jako motor reformy a změn „shora“ (ale ani to již není zcela pravda, protože i v SSSR se probouzí a rozvíjí občanská společnost a sílí tlak „zdola“). V Polsku musela vést cesta k reformám přes „pakt“ se silnou opozicí a je pravděpodobné, že podobně se bude ubírat vývoj v Maďarsku a v budoucnu i v Československu, i když síla opozice je v těchto zemích různá.

Budoucí překážky

Bylo by ale naivní věřit, že vývoj v Polsku půjde dále jen tímto směrem – od monopolu moci komunistické strany k opravdové pluralitě a od totalitarismu k demokracii, od centrálně řízené státní ekonomiky k tržním vztahům. Často se v této souvislosti mluví o příkladu Španělska a jeho klidného a nenásilného přechodu od Francovy diktatury k parlamentní demokracii. Tuto zkušenost (stejně jako podobnou v Portugalsku, Řecku a zítra snad v Chile) je jistě třeba studovat, protože skýtá mnoho poučení. Ale nesmí se při tom zapomínat na diametrálně odlišnou situaci: ve Španělsku existovalo tržní hospodářství již za diktatury, která kontrolovala jen politický život země. Proto stačilo změnit politické struktury směrem k pluralitě a demokracii a spojit tak organicky novou politickou pluralitu s již existující ekonomickou, které tento vývoj dal ještě větší prostor k rozvoji. V Polsku a zemích „reálného socialismu“ převládá státně řízená ekonomika (kromě zemědělství), kterou přeměnit v tržní není jen věcí politické vůle, ale dlouho-

dobým a tvrdým (pro společnost) procesem, který se neobejde bez sociálních konfliktů a bez vydatné pomoci Západu, který je sice ochoten dát mnoho, ale zdaleka ne tolik, kolik by polské hospodářství potřebovalo (podle Walesy 10 miliard dolarů v průběhu tří let!). Západ, včetně Spojených států, nemá dnes dost prostředků na vyřešení vlastních sociálních problémů a kromě toho musí současně pomáhat řadě zemí Třetího světa, které jsou na pokraji zhroucení a hladu se všemi důsledky destabilizace. Rozhodující pro zlepšení ekonomické situace musí být proto ekonomické a politické reformy, které zmobilizují občany ke zvýšenému pracovnímu úsilí (stávky, byť jakkoli oprávněné, mohou situaci jen zhoršit). Právě podle schopnosti nové vlády vyvést zemi z ekonomické krize a chaosu ji budou posuzovat občané v Polsku, ale také v sousedních zemích. Na tomto poli se vybojuje rozhodující bitva a musíme si přiznat, že nikdo dnes neví, jak dopadne.

Také v politickém životě čeká nový kurs mnoho překážek. Nesmí se zapomenout, že generál Jaruzelski jako prezident má rozsáhlé pravomoci, zvláště v oblasti zahraniční politiky, obrany a bezpečnosti, a že si vytvořil ze svého úřadu nové centrum moci, s třemi státními ministry, kteří jsou nezávislí na Mazowieckého vládě. Všechny vedoucí pozice v ministerstvech i v podnicích jsou obsazeny členy komunistické strany (podle odhadu asi milion „kádrů“), které není možno vyhnat, ani v krátké době nahradit novými odborníky. Stačí chybný krok nové vlády nebo rozpory uvnitř koalice, aby Jaruzelski rozpustil parlament a vypsál nové volby, které by nemusely tentokrát být pro Solidaritě tak příznivé, vzhledem k tomu, že bude muset podporovat nepopulární opatření vlády a těžko se bude moci pochlubit zázraky ve zlepšení hospodářské situace. Není žádné tajemství, že některé vlivné síly v komunistické straně doufají právě v takový vývoj. Komunistická strana je sice v krizi a defenzívě, ale její moc zdaleka není zlomena. Má přes 2 milióny členů a přes volební porážku a přes ztrátu monopolu moci zůstává nejsilnější organizovanou strukturou v zemi s úplnou kontrolou armády, policie i velké části ekonomiky. Bude se snažit hájit tzv. sociální vymoženosti a využívat nespokojenosti pracujících s nezbytnými průvodními jevy privatizace části ekonomiky (inflace, zvyšování cen, nezaměstnanost, větší sociální rozdíly). Nejzřetelněji to opět vyjádřil předseda oficiálních odborů Miodowicz, který chová ambice stát se vůdcem ortodoxních komunistů: „Teď se budeme moci zbavit hanlivého přívlastku 'vládní' odbory a přilepit jej Solidaritě... Jestli vláda Solidarity bude muset poslat 'zomos' (pohotovostní policii) proti dělníkům, bude to pro ni krach a vše se právě k tomu vyvíjí.“

Šance a rizika

Naštěstí sílí v komunistické straně reformní křídlo, které vidí ve spolupráci se Solidaritou a v reformách jedině možné východisko z krize. Uvnitř strany probíhá ostrá diskuse a reformisté vytvářejí vlastní strukturu. Není vyloučeno, že rozpory povedou k rozkolu strany na reformní seskupení, které bude podporovat vývoj k demokracii a které se sblíží se so-

ciálně demokratickou tendencí uvnitř Solidarity (může to vést k založení nové strany levice typu sociální demokracie), a na konzervativní, která bude v opozici k nové vládě a bude usilovat o zvrát vývoje (se zahraniční podporou z Prahy, Berlína, Bukurešti, Sofie a také z některých kruhů v Moskvě).

Samozřejmě mnoho záleží na vývoji v Sovětském svazu. Vždyť to byla právě Gorbačovova politika reformem, byť nedůsledných a omezenějších, než jsou polské, která vůbec umožnila tento politický kompromis, který za Brežněva by nebyl býval možný. Proto závisí polský vývoj – a nejen polský – na tom, zda Gorbačov bude moci pokračovat v nastoupené cestě reformem anebo bude donucen – ekonomickou situací, národnostními a etnickými konflikty a odporem stranické a státní byrokracie – k jejímu zabrzdění nebo i dočasnému zastavení. Další podmínkou, od které závisí polský vývoj k demokracii, jsou dobré vztahy mezi SSSR a USA. Zatím obě velmoci tomuto vývoji napomáhaly tichou dohodou: Washington se zdržel jakýchkoli gest, které by Moskvě ztížily přijetí konce komunistické nadvlády v Polsku, a Moskva dala najevo, že nebude klást tomuto vývoji překážky za podmínky, že nepovede k blízkému rozpadu Varšavského paktu. To je zřejmě hranice, kterou Gorbačov nemůže zatím nechat překročit žádné variantě vývoje ve střední a východní Evropě.

Napětí ve vztazích k Polsku ale vytvářejí režimy v Praze a v Berlíně. Pražská propaganda mluví o podpoře Solidarity „antisocialistickým silám“ v Československu, ale přitom je to právě čs. režim, který povzbuzuje konzervativní síly v polské komunistické straně, armádě a policii k odporu proti „výprodeji socialismu“, jak polský vývoj charakterizuje *Tribuna* i ostatní tisk a jak o tom mluví na stranických akcích Jan Fojtík (a z pozadí ovšem neúnavný „internacionalista“ Bil'ak).

Bohužel k napětí přispívají také radikální síly a skupiny uvnitř i vně Solidarity, které obviňují Walesu ze „zrady“, manifestují proti komunistům vůbec a proti SSSR, vytyčují maximální mzdové požadavky a snaží se vyvolat srážky s policií na ulicích. Jak často v minulosti, tak i teď nahrávají radikálové (jistě mají právo vyjádřit své stanovisko) konzervativcům a dogmatikům.

Nelze ani zavírat oči před projevy „uraženého“ nacionalismu a antisemitismu, který v letních měsících dostal nečekanou podporu v některých projevech kardinála Glempa, primasa polské katolické církve, zvláště v jeho výroku: „Nebude-li antipolonismus, nebude ani antisemitismus.“ Možno jistě chápat, když kardinál Glemp kritizuje vlády západních zemí za jejich neochotu pomoci ekonomicky Polsku, ale když obviňuje americký tisk z toho, že je řízen „židovskou lobby“, vzniká dojem, že připravuje atmosféru, aby budoucí ekonomické těžkosti, které již nemohou být připsány na vrub komunistům, mohly být vysvětleny veřejnosti jako projev „židovského nepřátelství“. Spor o karmelitský klášter na území bývalého tábora smrti v Osvětimi jen přilévá olej do ohně. Je proto pochopitelné, že podobné výroky vyvolaly kritické odpovědi z řad intelektuálů Solidarity a jejího deníku, řízeného Adamem Michnikiem.

Ale i Solidarita bude stát před složitou volbou, zda se postupně přeměnit v politickou stranu (ale v tom případě by se asi rozštěpila aspoň na dvě strany, ne-li víc) nebo zůstat odborovým hnutím a podle toho upravit svůj vztah k vládě a k politickým stranám. Walesa se zřejmě přiklání k tomuto poslednímu, protože správně chápe, že v období obtížného přechodu k demokracii a tržnímu hospodářství bude vláda potřebovat silného partnera v odborech, které právě pod jeho vedením mohou sehrát rozhodující úlohu jako obhájci zájmů pracujících a současně jako síla, která může přesvědčit občany, že „si musí vyhrnout rukávy“ a že pro tento vývoj musí přinést nezbytné oběti. Není náhodou, že právě Walesa vyzval vládu Mazowieckého, aby co nejdříve vytvořila legální předpoklady ke vzniku nových politických stran.

A co u nás?

Nový vývoj v Polsku vyvolal u nás zájem a naději u části veřejnosti, zvláště v kruzích demokratické opozice, zvědavost i nedůvěru u značné části občanů, a hlavně strach u představitelů režimu. Velkým morálním povzbuzením pro občanské iniciativy byla návštěva Adama Michnika a dalších poslanců Solidarity v Československu (píšeme o ní v tomto čísle), již režim musel, ač nerad, tolerovat. K tomu přistupuje rezoluce polského senátu i parlamentu (sejmu), jež odsuzuje vojenský zákrok zemí Varšavského paktu proti Pražskému jaru v srpnu 1968 a polskou účast na něm. Je vrcholem pokrytectví a cynismu, když čs. Federální shromáždění odpovědělo na toto čestné gesto dopisem, v němž se polští poslanci obviňují ze „zasahování do vnitřních záležitostí Československa“! Polští poslanci se totiž vůbec nevyjadřovali k tomu, kdo a jak u nás vládne a komu by dávali přednost, ale omezili se na kritiku právě onoho skutečného „zasahování do vnitřních věcí Československa“, kterým byla intervence v roce 1968. Nebude jistě zapomenuto, že čs. poslanci hájili *servilně pohanění vlastní země a znásilnění její nezávislosti a svrchovanosti!*

Je také zcela správný požadavek řešit i u nás stupňující se politickou krizi jednáním u „kulatého stolu“, jak požaduje komuniké ze setkání delegace Solidarity se zástupci Charty 77 a ostatních nezávislých iniciativ a jak to také navrhuje Václav Slavík, bývalý tajemník ÚV KSČ ve svém článku v deníku italské KS *Unità*. Tato polská metoda je nesporně inspirující (uplatňují ji také v Maďarsku), ale nesmí se přehlížet rozdílnost cest, které k jejímu uskutečnění vedly. V Československu není takové masové hnutí jako polská Solidarita s širokou dělnickou základnou a s takovým charismatickým vůdcem jako je Lech Walesa. Nemůže – zatím – být, protože dělníky – naštěstí – nežene do ulic hlad jako v Polsku. Životní úroveň je nesporně u nás lepší, stejně tak zásobování, ale není vyloučeno, že v důsledku neschopnosti nynějšího vedení změnit řízení ekonomiky a politickou atmosféru, může dojít i u nás – jak řekl ve svém komentáři v Čs. rozhlasu 28. srpna ing. Miloš Zeman (uveřejňujeme v tomto čísle jeho článek) – „k prázdným obchodům, inflaci, stávkám, manifestacím“ (mimochoodem, člen předsednictva ÚV KSČ Štěpán na to podrážděně reagoval slovy „musíme si dát pozor na

prognostiky“ a nebylo by to poprvé, kdyby vědcům, jako M. Zeman a dalším prognostikům a ekonomům, byl dán náhubek).

Není u nás také tak mocná katolická církev (má to své historické důvody, vedle kruté perzekuce po roce 1948 a „zestátnění“ všech církví), i když v poslední době roste její vliv a kardinál Tomášek získal velkou morální autoritu svými statečnými projevy a nabídkou „zprostředkovat“ dialog mezi mocí a společností. Na rozdíl od Polska se zatím v KSČ neobjevují žádné silnější reformní tendence a osobnosti, i když se v základních organizacích projevuje nedůvěra a kritika nynějšího vedení a s nynější krizí bude růst diferenciace mezi členy strany. Současně v obou „satelitních“ politických stranách, lidové a socialistické, roste volání po větší autonomii a nezávislosti na KSČ a po změně ve vedení těchto stran, takže není zcela vyloučeno, že v určité situaci mohou sehrát podobnou úlohu překvapivého spojence opozice jako v Polsku.

Manifestace k 21. výročí invaze v Praze a v dalších městech byla novým výrazem netrpělivosti části veřejnosti, zvláště mladé generace, snášet pasívně nynější režim, i růstu občanské angažovanosti. K tomu přistupuje masová podpora manifestu „Několik vět“ přes hysterickou kampaň v tisku, stranické oběžníky, různé formy diskriminace a trestání signatářů tohoto manifestu, jehož se režim polekal tak, že si nechal vnutit „hrstkou izolovaných a samozvaných jedinců“ obsah své činnosti a propagandy nejméně na dva měsíce. Pozoruhodné je zvláště vystoupení umělecké inteligence, která vedení KSČ svým rozsahem a vlivem překvapila.

Ale na rozdíl od polské opozice chybí účast většího počtu dělníků a ostatních vrstev pracujících, i když dnes většina podpisů pod manifest „Několik vět“ je z dělnických řad. Není to jistě tím, že by dělníci ve svém celku byli spokojeni a neměli své vlastní požadavky. Ale zdá se mi, že občanské iniciativy nevěnují dost pozornosti jejich denním problémům, jako je životní prostředí na pracovištích a v bydlišti, nedostatek bytů, zvláště pro mladá manželství, stále se rozmáhající korupce, úpadek zdravotní péče a školství, nízké penze, které jsou ostudou pro stát, který si říká „socialistický“, nespravedlivé odměňování za vykonanou práci, zejména za kvalitu a odbornost a v neposlední řadě i nemorální privilegia a vysoké platy stranické „nomenklatury“, která odpovídá za dvacetiletý rozpad naší společnosti.

Právě této starosti o denní potřeby dělníků a ostatních pracujících se můžeme učit od polské opozice. Nezapomínejme, že předchůdcem Solidarity byl KQR (Výbor na obranu dělníků), který dokázal důslednou obranou dělnických zájmů navázat spojení inteligence s dělníky, jejichž nedůvěru bylo třeba dlouho překonávat. Právě této jednotě chtěl vládnoucí režim zabránit a tato jednota se stala hlavní podmínkou vítězství Solidarity.

Solidarita dala příklad demokratické opozici ve všech zemích východní Evropy, že je třeba být stále mezi lidmi a tam, kde se rozhoduje o jejich denních starostech i osudech: v místních národních výborech, v odborových organizacích na závodech a v úřadech,

ve spolcích, které sdružují občany různých zájmů; že je třeba hájit otevřeně potřeby lidí proti svévoli a nespravedlivostem a *navrhovat pozitivní řešení*, jak zlepšit jejich život. Lidé pak budou rozlišovat mezi těmi, kdo se obětavě starají o jejich zájmy, a těmi, kdo byli dosazeni „shora“ a starají se jen o svůj prospěch.

Tím nechci říci, že není důležité odhalovat lži o roce 1968 a minulosti, ale že na prvním místě zájmu občanských iniciativ by měly být *konkrétní návrhy a programy, jak vyvést naši zem z dnešní krize*, co je proto třeba udělat a jak k tomu každý může přispět. Kdokoli to dokáže – ať z řad opozice nebo i z řad KSČ – získá podporu občanů, kteří chtějí udělat něco užitečného pro svou zem a kteří se stydí za dnešní její vedení a stav.

Opravdu hodně se můžeme naučit od našich polských přátel, byť s vědomím, že máme odlišné podmínky a tradice. Přejme jim úspěch, aby se jim podařilo vytvořit přitažlivý příklad společnosti demokratické, prosperující a sociálně spravedlivé. Dokud toho nedosáhnou, bude moci režim v Praze využívat jejich těžkostí jako „odstrašující příklad“ toho, že politické a ekonomické reformy vedou ke snižování životní úrovně a k chaosu. Zatím tato propaganda zabírá u části našich občanů, tím spíše, že využívá *bezostyšně nálady, které mají své kořeny v minulých vztazích našich národů*. Proto je úkolem demokratické opozice čelit této antipolské propagandě a posilovat mezi našimi lidmi pocity solidarity s polským lidem a jeho odvážnou cestou k demokracii.

Ale nejlépe pomůžeme našim polským přátelům, když budeme usilovat o změnu situace u nás. Protože svoboda a demokracie v Polsku a Maďarsku budou ohroženy, pokud si neprorazí cestu také v srdci Evropy, v Československu.

Řím, 12. září 1989

Braňme Ponickou, Čarnogurského, Kusého, Seleckého a Maňáka

(Výzva Hnutí za občanskou svobodu)

Podle zprávy ČTK vznesl vyšetřovatel SNB v Bratislavě obvinění z trestného činu pobořování proti JUDr. Jánovi Čarnogurskému, prof. Miroslavu Kusému, Haně Ponické, Antonu Seleckému a Vladimíru Maňákovi. JUDr. Čarnogurský a prof. Kusý jsou dále stíháni pro podvracení republiky a dne 17. 8. byli městským prokurátorem v Bratislavě vzati do vazby. Záminkou k tomuto drastickému zákroku proti známým postavám slovenského života se stalo jejich společné doporučení, vzpomenout výročí 21. srpna 1968 položením květin na místě, kde byli zabití nevinní lidé ve dnech intervence.

Zastat se obviněných, známých svým demokratismem, bytostnou mírumilovností a vysokou kulturou svých postojů, je samozřejmou povinností každého svobodomyšlného občana. Pro Hnutí za občanskou svobodu má však uvedený případ zvláštní význam. Jde vesměs o činné účastníky Hnutí a o první signatáře jeho manifestu Demokracii pro všechny. Chápe se proto jejich obvinění jako obvinění stovek a tisíců našich stoupců, jako úder namířený proti každému, kdo jako oni usiluje o demokratický vývoj naší země. A nejen to. Osobnosti, jako jsou Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý, Hana Ponická, Anton Selecký a Vladimír Maňák, představují i humanistické a křesťanské tradice slovenské inteligence, které se spojují s obdobnými tradicemi Čechů a Moravanů. Toto neokázalé spojení je důležitým pojivem republiky a zárukou vzájemného pochopení a solidarity Čechů a Slováků.

Říká se snad právem, že spisovatelé jsou svědomím národa. O paní Haně Ponické můžeme však s jistotou říci, že byla spolu s Dominikem Tatarkou v posledních dvaceti letech živým svědomím slovenské literární obce. Že ve všech mezních situacích, které jí normalizace připravila, zůstala věrna sama sobě a svému citu pro slušnost a spravedlnost.

Obracíme se proto k veřejnosti v Čechách i na Slovensku: braňme Hanu Ponickou, Jána Čarnogurského, Miroslava Kusého, Antona Seleckého a Vladimíra Maňáka. Braňme je tak, jako by oni bránili nás. Nikdo z těchto skvělých lidí nepatří do vězení. Jejich legitimní místo je za kulatým stolem příštího společenského dialogu.

Praha 21. srpna 1989: strana má situaci pevně v rukou (Foto DPA)

Jak se to mohlo stát?

Máme za sebou výročí vojenského zásahu pěti armád části Varšavské smlouvy do obrodného procesu v KSČ a v československé společnosti.

Vzhledem k tomu, že jak v současném vedení KSČ, tak i v některých intervenujících zemích není ani nadále tento krok přehodnocen jako škodlivý, nesprávný, chybný a protiprávní, s daleko sahajícími vnitřními i mezinárodními negativními důsledky, zůstává trvalým zdrojem napětí v naší zemi. Zákonitě se to projevilo opět i při letošním 21. výročí vojenské intervence. Napětí trvá po celou tuto dvacetiletou dobu, a nejen pouze při výročích; v duchu současného důrazu na pravdu jeho intenzita ještě sílí. Zvyšuje ji, ba je možné říci, že ji živí i neústupnost současného vedení strany a státu, jež setrvává na pozicích Poučení z roku 1970. To potvrzuje oficiální publicita a nynější vnitrostranická informace, v níž se v souvislosti s dopisem pěti komunistickým stranám a vládám na mou i Černíkovu adresu též uvádí: „Překrucování historických skutečností v souvislosti s okolnostmi vstupu vojsk 21. 8. 1968 do ČSSR sleduje cíl: vytvořit odrazový můstek pro přijetí požadavků, aby byl vstup vojsk označen jako politicky chybný, protiprávní a protiústavní krok, který měl za následek přerušení procesu společenských přeměn a vytvoření stagnace ve vývoji naší společnosti.“

K tomu není třeba komentář. Stačí poznámka, že právě na tomto postoji je zřejmé, co se v současné „přestavbě“ u nás oficiálně obhajuje. Musím se ale vrátit k poradě zástupců šesti komunistických stran a vlád v Bratislavě 3. srpna 1968. Závěr této porady jsem hodnotil tehdy i dnes pozitivně, protože jsme tehdy překonali „varšavský dopis“ a přijali závěry, ve kterých se, kromě jiného, vyhlásil úmysl prohlubovat naši vzájemnou spolupráci „na základě principů rovnoprávnosti, zachování suverenity a národní nezávislosti, územní nedotknutelnosti, bratrské spolupráce a solidarity“.

Musím ještě dokazovat, že vše základní, co nynější vedení strany a státu obhajuje, je v rozporu s tímto textem? Dokumenty čs. ústavních orgánů oné doby i dnešní postoje občanů na to dávají jasnou odpověď. Došlo k porušení mezinárodního práva i bratislavského dokumentu.

Bilakova zrada

Současní apologetici vojenské intervence se ve stranické informaci chtějí skrýt i za větu z bratislavské porady, kde se mimo jiné říká: „Podpora, ochrana a upevňování těchto – rozuměj socialistických – vymožeností, jsou společnou internacionální povinností všech socialistických zemí.“ Každý student ví, že tuto větu nelze interpretovat jako oprávnění skupiny zemí zasáhnout vojensky do jiné signatářské země bez vědomí a souhlasu jejích ústavních orgánů. Tím méně to opravňuje ignorovat onu část pokračování textu dokumentu, kde se přiznala zásada nezasaňování a nedotknutelnosti hranic i suverenity postavení každé země, jež se zúčastnila této porady. Při této příležitosti se musím odvolat na maďarský tisk, který v souvislosti s rozhovorem s Jánosem Kádárem informoval, že „zvací dopis“ tajně předal Vasil Bilak jménem 18 signatářů Brežněvovi 3. srpna 1968 při příležitosti porady

v Bratislavě. I tento nový poznatek dokumentuje nelegálnost „pozvání“ i protiprávnost rozhodnutí tehdejších vedoucích představitelů komunistických stran a vlád pěti zemí vyslat vojska k zásahu do československého obrodného hnutí a změnit tak oficiální, lidem podporovanou a vládou i parlamentem schválenou novou politiku obrody socialismu, jak se to v důsledku jejich zásahu později stalo.

Ať čtenář v této souvislosti posoudí nynější oficiální informaci pro členy KSČ, ve které se o mém a Černíkově dopise pěti intervenujícím zemím píše: „Aktéři dopisu (rozuměj Dubček a Černík) napadají a očerňují umožnění vstupu armád do ČSSR.“ Ještě po 21 letech a zkušenostech ÚV KSČ bere pod ochranu anonymní nekompetentní „zvatele“, kteří umožnili vstup armád do Československa! Podle nich lze napadat a obviňovat jen tehdejší ústavní vedoucí činitelé státu a nynější občanské iniciativy. Existence „zvacího dopisu“ malé skupiny, o kterém psal maďarský tisk, také přece nedává právní a věcné oprávnění pěti zemím k vojenské intervenci. Zatím ale upadli v nemilost ti z nás, kteří dvacet let poukazujeme na zhoubný výsledek tohoto tragického zásahu.

Útoky proti Maďarsku a Polsku

Poukazoval jsem na to v dopisech pro přípravu mezinárodní porady komunistických stran v roce 1975, dále v dopise Federálnímu shromáždění a Slovenské národní radě v roce 1974, ve známém interview pro *Unità* a v červnu tohoto roku opět v dopise s Oldřichem Černíkem, předsdou vlády z roku 1968, v němž jsme se obrátili na ústřední výbory a vlády pěti zemí se žádostí o revizi jejich tehdejšího rozhodnutí k vojenskému zásahu. Tento dopis jsme ještě nezveřejnili, protože se jím ústřední výbory i vlády těchto zemí budou zabývat vnitřní cestou. Ale i tak za pozitivní odpověď můžeme považovat stanovisko zejména oficiálních stranických a státních představitelů a demokratických iniciativ z Maďarska. Potom také z Polska, kde se od vojenské intervence po vystoupení Adama Michnika distancoval Sejm. Pozitivně hodnotím četná vystoupení v sovětském tisku, kde se jednotlivci distancují od tohoto protiprávního a tak zhoubného vojenského zásahu.

Bohužel čs. oficiální stanoviska stále drží kurs na hodnocení roku 1968 a 21 let jeho zhoubných následků na základě vykonstruovaného účelového „Poučení“ z roku 1970 a normalizační politiky. Odtud také pramení, že postoje bývalých stoupenců Akčního programu a odpůrců vojenské intervence, kteří setrvali na svých názorech, stejně tak jako postoje občanských iniciativ, jsou nadále mocí a propagandou kvalifikovány jako projevy „odpůrců socialismu“ a současné přestavby. Právě v tom je zdroj napětí ve společnosti, která poznala, zažila na vlastní zkušenosti pravdu a nemíní se přizpůsobit mocenskému tlaku. Proto a právě proto je trapné dnes číst v oficiálních stanoviscích výčitku vůči maďarským a polským stanoviskům, že zasahují do čs. vnitřních záležitostí.

Musím odmítnout takový postoj. Československá veřejnost vítá nové postoje našich sousedů. Vidí v nich cestu, vedoucí k upevňování vzájemných dobrých sousedských vztahů. Nynější čs. protest je neopodstatněný. Ma-

d'arsko i Polsko se distancují od jejich vojenského zásahu do Československa a kvalifikují jej jako nesprávné rozhodnutí představitelů jejich zemí ze srpna 1968. Z tohoto pohledu je naopak zasahováním do vnitřních věcí Maďarska a Polska právě to, že čs. strana jim brání v přehodnocování vlastního úseku dějin, když odmítají svou účast na potlačení reformní obrody socialismu v naší vlasti.

Jaký socialismus?

Současné postoje čs. moci i při 21. výročí vojenského násilí vyvolávají dojem, že určité oficiální kruhy tento krizový stav pěstují, sledující tím své osobní zájmy, přičemž napětí slouží ke konzervaci přežitých stereotypů a postojů. Jak v této souvislosti chápat slova generálního tajemníka ÚV KSČ Miloše Jakeše, když z tribuny 45. výročí Slovenského národního povstání prohlásil: „Program přestavby a demokratizace počítá s každým, kdo chce statečně přispět k tomuto velkému dílu. V účasti na tomto díle neexistuje žádné omezení.“ Co k tomu říci, když za 21 našich let a pět posledních let sovětské přestavby se nenašla cesta ani k půl miliónu reformních komunistů, představujících dnes „stranu vyloučených“? A hledá se cesta k iniciativě klubu „Obroda“ i k ostatním občanským iniciativám, Chartou 77 počínaje a náboženskými hnutími konče, jež vznikly právě jako důsledek dvacetileté normalizační politiky?

Odpověď dostaneme z téže tribuny výročí Slovenského národního povstání od prvního tajemníka KSS Ignáce Janáka, který varuje: „Prohlubováním socialistické demokracie vzrůstá i aktivita sil, jejichž politická orientace leží mimo socialismus.“ Je jen logické, že ne všichni a každý je pro socialismus, a zvláště po takových deformacích. Spor je však o to, jaký má být socialismus, co zůstalo z jeho původních humánních představ o skutečné vládě lidu? Kdo a co leží mimo socialismus? Odpovídám: do kategorie občanů „mimo socialismus“ dnes patří všichni a každý, počínaje bývalým prvním tajemníkem ÚV KSČ i předsedou vlády přes socialistický klub „Obroda“ či Chartu 77 a ostatní občanské iniciativy. To znamená všichni, kdo odmítají vojenský zásah, likvidaci Akčního programu, dvacetiletou normalizační politiku a deformované „Poučení“.

Jak se pak mohlo stát, že obrovská mozková kapacita našich vyspělých národů žije mimo svoji profesi a zasáhl ji československý apartheid? Jak se mohlo stát, že Milan Hübl, bývalý rektor Vysoké politické školy a člen ÚV KSČ z roku 1968, si odseděl pět let vězení, podobně jako další straničtí pracovníci a představitelé občanských iniciativ? Jak se mohlo stát, že dnes je ve vyšetřovací vazbě profesor Miroslav Kusý, v Husákově době vedoucí oddělení a člen ÚV KSS, a další kritici nedávného i současného dění? Jak se také mohlo stát, že není možný dialog s Milošem Hájkem, za fašistické okupace odsouzeným k trestu smrti, v roce 1968 ředitelem Ústavu dějin socialismu a dnes předsedou socialistického klubu „Obroda“? Jak se také mohlo stát, že v nemilosti se ocitl téměř celý ústřední výbor KSČ a KSS z roku 1968, vláda i poslanci Národního shromáždění, reformní představitelé jiných politických stran Národní fronty, odborů, mládežnických a kulturních institucí? Jak se vůbec mohlo stát, že se zavrhla ekonomická reforma a takoví vědci a profesori jako Ota Šik, Vladimír Kadlec, Kočtúch, Pavlenda, Šilhán a řada dalších a dalších, kteří nemohli svoje vědomosti ve zdra-

vém dialogu vložit do dalších prací na ekonomické reformě a její realizaci? Jak se pak mohlo stát, že zákon o podniku musel 20 let zůstat v šuplíku politiky normalizace?

Z mnohých bývalých reformních socialistů se vyrobili nepřátelé socialismu a dál se z nich vyrábějí odpůrci současné přestavby. Jiní za různých okolností opustili svou vlast. To všechno jsou příliš velké ztráty, které si naše malé národy nemohou dovolit. Z celého tohoto pohledu na současnost i na nedávnou minulost vítám některé nové postoje, které vyjádřil Ladislav Adamec, předseda vlády ČSSR na stránkách sovětských Izvestijí.

Od krize k reformám

Závěrem bych chtěl vyjádřit svůj názor na dlouho přetrvávající krizi socialistických idejí i praxe v zemích, které vstoupily na cestu k socialismu. Zde bych chtěl poukázat i na příčinu vnějšího vojenského zásahu do Československa před 21 lety. Především vidíme, že tu působily a působí dvě tendence. Obrodné hnutí, charakterizované nástupem Chruščova proti stalinismu, a na druhé straně antireformní konzervativní tendence, jež je charakteristická pro neostalinismus a stereotypnost éry Brežněva a ideologa Suslova. První, pozitivní proces má kořeny v Leninově novém poznání, vyjádřeném politikou NEPu; sem patří i názor, ke kterému se dopracoval v „jaltském memorandu“ Palmiro Togliatti. Klíčovou událostí ve vývoji této tendence byl zvláště XX. sjezd KSSS. Z tohoto pohledu nutno vidět, jakou tendenci a jaké politické síly podpořil, a jaké potlačil vojenský zásah do Československa před 21 lety. Odpověď je jednoznačná: podporu dostala zpátečnicko-dogmatická stereotypnost, která v té době panovala v intervenujících zemích. Proto se zrušil Akční program, celá ekonomická reforma, zastavil proces demokratizace v KSČ a v celé společnosti. Krize socialismu v socialistickém společenství se dvacetiletou stagnací a zaostáváním prohloubila a přinesla socialismu a lidu nesmírné morální i hmotné ztráty. Odtud pramení i složitosti a těžkosti současné přestavby v Sovětském svazu, Maďarsku, Polsku i dalších zemích.

Nejsou důsledkem přestavby, nýbrž mnohých zvráceností, deformací a zvlle minulé doby. Jsou též odrazem odtrženosti od vyvíjejícího se života Evropy a světa.

Jako tehdejší představitel a stoupenec reformního socialismu bych chtěl ještě zdůraznit, že přes všechno, co bylo výše řečeno, i přes to, co řečeno být chtělo, ale zůstalo nevysloveno, nepovažuji za rozumné takové extrémní postoje, které a priori z antikomunismu a antisovětismu budují svůj program, ignorující ty reformní socialistické tendence, jejichž jsme dnes svědky i účastníky. I celý západní kapitalistický svět prošel velkým reformním vývojem až do dnešní podoby. V pohledu na dnešní reformní hnutí v socialistických zemích by se neměla v jiné podobě opakovat dobová chyba našich klasiků, kteří neviděli možnost reformního vývoje kapitalismu. Program antisocialismu z krajních pozic je program konfrontační, a proto zájmu občanů neprospěšný. Koexistence rozdílných systémů v reformním hnutí může a měla by vést k sblížení národů, států a chcete-li i systémů. Bude to tak, až se na obou pólech bude vycházet z toho, co národy, státy, lid této planety sblíží, a ne to, co ještě dnes je rozděluje. Pracujme proto všichni k prospěchu lidstva naší společné, zatím ojedinelé planety, zvané Země.

L'Unità, 3. září 1989

Jiří Hájek a Jiří Hanzelka na stránkách Izvestijí

Izvestija, deník sovětské vlády, se v srpnu postaral o několik nepříjemných překvapení pro obhájce Brežněvovy intervence ze srpna roku 1968 v Československu. K výročí této události publikoval rozhovory s účastníky invaze, tehdejším členem politbyra KSSS Mazurovem, s generálem Pavlovským a s vojákem Něfedovem. Mazurov a Pavlovskij sice prohlašují, že dnes by se podobné akce nezúčastnili a že by ani nebyla možná, ale přece jen se pokoušejí intervenci hájit poukazem na tehdejší mezinárodní situaci. Něfedov vyjadřuje jasné politování a stud sovětských vojáků, kteří byli nuceni zúčastnit se této trestné výpravy.

Otištění těchto tří interview vyvolalo mezi sovětskými čtenáři živý ohlas, takže Izvestija se k tomuto citlivému tématu vrátila v č. 259 z 15. září další sérií dopisů sovětských, a tentokrát také i československých občanů. V úvodu vyzývá redakce, aby toto „bílé místo v historii čs.–sovětských vztahů bylo přehodnoceno z pozic nového politického myšlení“.

Dopisy sovětských čtenářů, až na jeden, odsuzují vojenskou intervenci v srpnu 1968 a přirovnávají „Pražské jaro“ k sovětské perestrojce (v Československu by takové dopisy nebyly vůbec uveřejněny a jejich pisatelé obviněni z „antisocialismu“ a postižení). Izvestija však publikují současně dopis čs. ekonoma Jiřího Slámy z Mnichova a bývalého ministra zahraničí prof. dr. Jiřího Hájka, jednoho z prvních mluvčích Charty 77 a nyní předsedy čs. Helsinského výboru. Hájek vyvrací Mazurovo tvrzení o tom, že „tehdejší čs. ministr zahraničí naznačoval úmysl Československa vystoupit z Varšavské smlouvy“ a připomíná, že tehdejší stranické a státní vedení plně respektovalo spojenecké závazky s SSSR a ostatními členy Varšavské smlouvy. Podle Hájka nemůže Mazurov a obhájci intervence najít žádný důkaz pro svoje tvrzení. „Příčinou vpádu vojsk pěti států do Česko-

slovenska nebyla naše zahraniční politika nebo mezinárodní situace.“ pokračuje Jiří Hájek. „Cílem bylo zničit reformy, které ve své koncepci a v hlavních rysech připomínají to, co u vás nyní probíhá jako perestrojka. Máte pravdu, když říkáte, že hodnocení událostí roku 1968 má být věcí národů Československa a jeho historiků. Ale na těchto událostech leží těžký stín 21. srpna, který nám brání pravdivě hodnotit to, co se událo a říci pravdu. Tento stín tehdy nevrhl čs. lid. Vrhout světlo pravdy na tyto události mohou jen ti, jejichž předchůdci vrhli onen stín. Voják Něfedov ukázal – a to je vaše zásluha – že jsou možné a naléhavě nutné další kroky.“

Ale to není všechno. Redakce Izvestijí pozvala do Moskvy k udělení interview známého českého spisovatele a cestovatele Jiřího Hanzelku, kterého normalizační režim v Československu usiloval umlčet a vygumovat. Hanzelka upozornil zástupce šéfredaktora listu, který mu telefonicky sdělil pozvání, že to bude obtížné ze dvou důvodů: předně proto, že si předsevzal nejet do Sovětského svazu, dokud SSSR neodvolá oprávněnost vstupu svých vojsk v srpnu 1968. Na to mu bylo řečeno, že právě o to jde! Ale druhý Hanzelkův důvod spočíval v tom, že nebyl majitelem československého pasu a že pochyboval, zda jej od čs. úřadů dostane. K jeho největšímu překvapení mu československý pas i sovětské vízum byly doručeny už příští den, a to zástupcem sovětského velvyslanectví v Praze osobně. A tak směl Jiří Hanzelka po 21 letech promluvit i k československým občanům – ale z Moskvy!

Pošlou Jakeš a Fojtík do Moskvy tanky, aby zabránili tomuto „vměšování do vnitřních záležitostí Československa“? A také do Budapešti a Varšavy, kde se omlouvají za svou účast na tomto vměšování před 21 lety?

Brežněvovi pražští sirotci jsou stále izolovanější a stále osamělejší.

Ludvík Vaculík

Z Vaculíkova zpěvníku

(Nové vlastenecké písně podle K. H. Borovského)

*

Ligačov nám píše

(Zpívá se jako „Na tom pražském mostě“)

Ligačov nám píše
ze sovětské říše
/:abychom jim přišli pomoci
že jsme jim to dlužni:/

Hoj soudruzi páni
vyměníme s vámi
/: za jednoho Gorbačova
dáme vám je všechny:/

Tomu ještě hlava
při myšlení vstává
/:těm našim už dvacet roků
beznadějně leží:/

Na tom pražském mostě
dávno nic neroste
/: když ke Hradu pohlédneme
nadáváme sprostě:/

Země pod čtyřmi prapory

„Srdečně vítáme!“ září recepční největšího budapeštského hotelu vstříc hostu, kterého tu ještě nikdy nepotkal, „dostanete náš nejlepší pokoj, abyste mohl vychutnat dnešní ohňostroj!“

„Groteskní!“ volá kapitán největší dunajské výletní lodi pod vlajkou Spolkové republiky na cestujícího z loňska, který ho přišel navštívit přes budapeštský celní můstek; když se v srpnu 1988 spolu se svou ženou pokusil vylodit na maďarskou pevninu, byli z ní vykázáni zpět na palubu a celé plavidlo dva dny přísně střeženo.

Onen muž, který byl ještě před nedávnem v Maďarsku nanejvýš nevítán, jak to požadovali spojenci v Praze, jsem, k mé radosti, já. Po dvou desetiletích se oficiálně vracím do města, kde jsem byl kdysi velice hraným dramatikem a později neosobou.

Krátce poté, co zhasl nad Budou obrovský ohňostroj, k němuž se sjely statisíce, protože 20. srpen přestal být letos „svátkem chleba“ a stal se zas dnem svatého Štěpána, začalo se vzpomínat násilného konce Pražského jara.

Dnešní Maďarsko na první pohled: na budapeštském bulváru se v průčelí státní budovy třepotá prapor s rudou hvězdou; vlevo prapor bez, na pravém sousedním domě dokonce prapor se svatoštěpánskou korunou; k tomu vlají na hřbitově popravených povstalců z roku 1956 prapory, v nichž zeje kulatá díra – napodobeniny oněch, které byly narychlo upraveny mřížkami před 33 lety.

„Který platí?“ ptám se evangelického faráře Rutkaye Leventeho, jedné z integrujících osobností maďarské opozice, jejíž cesty se čím dál tím rychleji rozcházejí.

„Pro každého ten jeho,“ říká, „zatím.“

Toto maďarské léto se úžasně podobá někdejšímu pražskému jaru. Všichni doufají, a nikdo přesně neví, v co. Po půl století nezbyla žádná zakázaná otázka, a lidé sají informace jako žízní lekářící tekutiny, jedno co: jen pít se musí!

V přeplněném hledišti kina Vörösmarty, kde si dává dostaveníčko opozice, mi klade oblíbený spisovatel György Konrad, jehož nedávno ještě zakázaný román „Spoluviník“ překročil právě náklad 70 000 výtisků, podrobné otázky: snaží se zpřítomnit průběh československého jara 1968 i smyslově až po jeho tragický konec, na němž se svými tanky podílelo i oficiální Maďarsko.

Publikum reaguje, jako by to byla divadelní hra, co mu nabízím. Zadržuje dech, vzdychá, směje se a také volá: „Eljen!“, když se zmíním o Chartě 77, „Hamba!“, když dojdeme k srpnové okupaci; opakuje to ještě hlasitěji, když přichází zpráva, že právě teď na Václavském náměstí v Praze znovu brutálně mlátí mladé občany.

Později mě doplňuje na scéně druhý Pražan, po lé-

tech se potkávají životní cesty dvou přátel, kteří se jako šestnáctiletí společně účastnili osvobození Prahy od nacistů a pak jako mladí komunisté oslavovali v rozhlase naplnění svého snu, který už byl v tom čase tajně zrazen. I o šoku padesátých let vyprávíme, který nás záhy oba přivedl do opozice uvnitř strany a pak, když nás z ní vyhodili, do té skutečné. Předposledně jsem spatřil Karla Kyncla, který dnes pracuje pro Index of censorship a BBC v Londýně a vydává pro domov známý videomagazin, když ho vedli v poutech k jeho procesu a já mu chtěl, tehdy už dávno zakázaný, zamávat na kuráž.

„Jak bychom teď měli jednat nejrozumněji?“ chce vědět mluvčí nejradikálnějšího seskupení FIDESZ. Zlatí radikálové, kteří se ještě tak zdvořile ptají!

„Nikdy se neptejte na dobrou radu poražených!“ odpovídáme.

I když se v tom červenozelenobílém létě cítíme stejně jako v onom červenomodrobílém jaru, je tu sto odlišností a žádný recept. Můžeme se jen chvět, když sledujeme ty sympatické, převážně mladé lidi, jak jsou – stále ještě zaskočení svou náhlou zmužilostí – čím dál netrpklivější a chtějí postupovat každý svou vlastní cestou – reakce na vše, co vzdáleně zavání většinou, jednotou nebo i jen kolektivem. Jaká šance pro každého protivníka, který skoro ve všem zklamal, ale stejně dobře ovládá umění moci.

Jeden z nich seděl v neděli v noci mezi těmi, kdo se mnou před kamerami maďarské státní televize v přímém přenosu hodinu diskutovali o krátkém Dubčekově roku a nekonečných letech husákovsko-jakešovských. Mladý muž ze zahraničního oddělení komunistické strany působil trochu křečovitě a jeho formulacím vadil starý známý slovník, jeho výpověď byla však jednoznačná: odsouzení invaze, i v nejvyšších grémiích strany. Věřil jsem mu: viděl jsem v něm sám sebe před jednadvaceti lety. Jeho štěstí: nemusí se bát cizích tanků. Jeho problém: ty vlastní nejsou dosud pod velením demokracie.

„Jste takový pesimista?“ vyčítá mi tu varovnou myšlenku planoucí farář.

„Z popáleného dítěte má vyrůst rozumný člověk, kdo se spálí znova, může žalovat jen sám na sebe!“

Osudové rozcestí opozice – bojí se snad všichni – je na dohled, spor o to, má-li souhlasit s přáním komunistů zavést prezidiální systém. Po Gorbačovovi a Jaruzelském chce být Pozsgay třetí, kdo se stane „podle západního vzoru“ prezidentem všech Maďarů, vybaven plnými mocemi, které se mohou v krizi podle východního vzoru osamostatnit – od práva až k válečnému právu.

„Za žádnou cenu!“ varují jedni. „Nezbytný kompromis“ tvrdí druzí, „nemají-li nabýt vrch Gorbačovovi nepřátelé!“ Ti dva z Prahy si to myslí též, ale mlčí: už jednou se těžce zmýlili.

Těší se zato rádi obecné sympatii, které se tu dostává zmraženému Pražskému jaru, v pohnutí slyší, jak těch osm měsíců hravě přežilo jednadvacet let lží a dnes čerstvě přitahuje především svými dvěma základními hodnotami: tolerancí a slušností. A jsou oba v rozpácích, když jsou tázáni, proč tak skvěle funguje spojení české a polské opozice, zatímco přímí sousedé Maďarů, Slováci, nereagují na žádný signál. Po krátké úvaze o pozitivním i negativním působení nacionalismu – umí rozbít cizí klece, ale i stavět mříž pro sebe – prosíme po čtyřech hodinách obecenstvo, aby nás propustilo.

Ve staré hospůdce „U červeného dostavníku“ nebyl György Konrad už léta, je však personálem poznán a my všichni si smíme smlsnout na kuchařově obdivu... jak nevzpomenout na karlovarský „Pupp“, kde mě v červenci 1968 vrchní a barmani do rána zásobovali nápoji, aby si mohli dosyta promluvit o politice.

Loňské sněhy neroztály, ale třpytí se na sálajících pěších ulicích ve středu Pešti, kde rozpačité se usmí-

vající policisté – ono je zatraceně těžké změnit se z postřachu občanů v jejich ochránce! – nevidomě hledí skrze ilegální prodavačky krajek.

V kdysi hrdém, dnes už jen špinavém a smrdutém Orient-Expresu, přeplněném smrtelně unavenými, ale šťastnými Rumuny, kteří směli zachránit holý život z poslední bašty evropského byzantinismu, blíží se ke mně maďarská pohraniční kontrola. Čtyřikrát mě v minulých letech sveřepě vykázali ze země. Jako zkušený myšlenkový zločinec jsem u sebe nikdy neměl ani kousek popsaného papíru. Tentokrát píšu, svou malou mašinku na kolenou, tuto zprávu.

Připadám si jistý jak v boží náruči, dokud tu smějí současně vlát ty čtyři různé prapory.

Důstojník čte mé jméno a vrašití čelo.

„Jen dva dny?“ ptá se starostlivě, „vám se u nás nelíbilo?“

„Nic za posledních jednadvacet let“ odpovídám z hloubi duše, „se mi nelíbilo víc“.

(Přetištěno z vídeňského „Der Standart“)

JAN URBAN

Solidarita v Praze

Sedám s tužkou k papíru ve chvíli, kdy za dveřmi mého bytu odešli poslední důstojníci čs. Státní bezpečnosti, kteří v něm dnes po 7 hodin prováděli důkladnou domovní prohlídku. Na začátku dlouhého seznamu zabavených písemností je položka – 4 kusy strojopisného textu – rozhovor Alexandra Dubčeka pro „Gazeta Wyborza“ z 24. července 1989. Otázky kladl Adam Michnik. Myslím, že je to nejlepší vyjádření významu, jaký konzervativní vedení KSČ dnes přikládá právě skončené návštěvě poslanců Solidarity v Československu.

Donedávna proklínání „kontrarevolucionáři“ – Adam Michnik, Jan Litynski, Zbygniew Bujak a Zbygniew Janas – spolu s vedoucím aktivistou polsko-československé Solidarity Miroslavem Jasińskim (mimo chodem teprve před měsícem vypovězeným z Československa při jeho první návštěvě u nás), se s námi v minulosti mohli setkávat jen v pohraničních horách. Dnes přijeli jako oficiální osobnosti – poslanci polského parlamentu – a čs. stát se k nim také tak musel chovat. Přijeli do Prahy v pátek večer (21. července) a po bouřlivém přivítání jsme se šli společně projít pro ně až dosud zakázaným městem. Václavským náměstím na místě upálení Jana Palacha a letošních lednových demonstrací procházela absurdně nepředstavitelně rozjásaná skupina Chartis-

tů a polských poslanců.

Diskuse trvaly hluboko do noci. Polští přátelé se chtěli v Československu setkat především s hlavou české katolické církve kardinálem Františkem Tomáškem, morální autoritou československé opozice, dramatikem Václavem Havlem a představitelem potupeného „Pražského jara“, bývalým prvním tajemníkem KSČ Alexandrem Dubčekem. Všechna tři setkání měla přinejmenším dva společné jmenovatele: hlubokou srdečnost a obrovskou intenzitu.

Stejně srdečně s polskými představiteli jednal kardinál jako vedoucí komunistický politik i humanistický spisovatel. Potvrzuje to Michnikovu myšlenku, že politika se v naší části Evropy začíná odehrávat v jiných kategoriích než je tradiční dělení na pravici a levici. A o co víc jsme prožívali výjimečnost této příležitosti, o to intenzivnější byly rozhovory.

Zvlášť velký význam přikládají naši polští přátelé setkání s Alexandrem Dubčekem. Když v sobotu a v neděli pozorovali neustálou zvědavou přítomnost videokamer StB, se smíchem tvrdili, že je to kvůli kardinálovi a chartistům a že to u Alexandra Dubčeka bude jiné. Nebylo. V klidné odlehlé bratislavské ulici jezdila policejní auta a procházelo se v ní několik „nenápadných“ dvojic. Dveře nám přišel otevřít sám usměvavý Alexander Dubček. Srdečná, ale neobyčejně soustředěná výměna informací a názorů trvala přes tři ho-

diny. Probíraly se osoby a události z minulosti, úloha Wladislava Gomuľky a Jánose Kádára a Leonida Brežněva v roce 1968, ale nebylo to vzpomínání na „staré dobré časy“. Byl to rozbor příčin a důsledků porážky čs. reforem, obrácený k dnešním změnám v SSSR, Polsku a Maďarsku. Adam Michnik podrobně popsal svoje jednání při svých nedávných cestách do Budapešti a Moskvy, kde s mnoha neoficiálními osobnostmi i oficiálními činiteli mluvil i o dnešní situaci v Československu. Sdělil Alexandru Dubčekovi svůj dojem z těchto rozhovorů, že snad už poslední velkou překážkou, která nedovoluje SSSR otevřeně se vyslovit k Brežněvově okupaci Československa v roce 1968 je postoj vedení KSČ, které tvrdí, že sovětské odvolání dogmatu o nutné intervenici a internacionální pomoci, KSČ rozloží.

Polští poslanci se v diskusi také shodli s Dubčekem, že „metoda kulatého stolu“, vyzkoušená v Polsku, je příkladem i pro ostatní východoevropské země, jak zabránit výbuchu sociální a politické nespokojenosti. Znovu a znovu se do rozhovoru vracelo téma okupace. Adam Michnik a Jan Lipinski (Litynski) seděli v srpnu 1968 v Gomulkově vězení. Oba považovali okupaci za natolik burcující událost, že se k ní vyslovili i v závěrečných řečech před soudem. Mladičkový Michnik tehdy řekl: „Polská účast na okupaci

Československa je největší hanbou v polských dějinách. Pokud bude moje generace žít, budeme bojovat za to, abychom smyli tuto hanbu ze jména Polska“. O 20 let později šéfredaktor nejčtenějšího polského deníku – poslanec Adam Michnik – dělá interview s lidským symbolem „Pražského jara“ a oba pevně věří, že na příštím jejich setkání bude československá tragédie roku 1968 už uzavřenou kapitolou.

Dubček udělal na polské poslance hluboký dojem. Je mým osobním pocitem (i když samozřejmě nemohu mluvit za Alexandra Dubčeka), že je rozhodnut vrátit se do politiky. Při tom budí dojem, že se do ní nevrátí zadními dvířky. Změny v naší části Evropy a chyby jeho neostalín-

ských protivníků v Československu mu otvírají možnosti, které by asi jen málo z nás ještě před rokem předpokládalo.

Tato „první státní návštěva“ ze zemí Varšavské smlouvy u něj může mít netušené výsledky. Podle prvních reakcí z Varšavy se zdá být jasné, že povzbudila a pomohla i reformnímu křídlu Polské socialistické dělnické strany, krom jiného i tím, že konzervativní skupina reagovala na tuto událost podrážděně a jazykem „starého myšlení“. Čs. vedení pak útokem na socialistickou opoziční skupinu „Obroda“. V úterý a ve čtvrtek při řadě zatčení a domovních prohlídek byli hlavním předmětem zájmu věci, týkající se Manifestu „Několik vět“ a – Ale-

xandra Dubčeka. Může si někdo představit lepší reklamu?

Návštěvu polských opozičních poslanců v Československu možná už brzy někdo nazve historickou. Zbigniew Bujak řekl, že bez reform v Československu jsou reformy v Polsku, Maďarsku a Sovětském svazu ohroženy. „Člověk nemůže žít normálně se zraněnou rukou“, řekl doslova. Pro nás v Československu tato návštěva dokázala, že přišel čas, kdy i my můžeme začít uskutečňovat sny. Mráz, který je dosud cítit v Praze, kdysi přišel z Moskvy. Nevyhnutelné jaro je dnes za dveřmi, Moskva však zatím mlčí. Jak dlouho se Jakešovi podaří udržet dveře do Československa zavřené?

(L'Unità, Řím 3. srpna 1989)

Za mír a pokrok

Moskovskije novosti hovoří s Andrejem Sacharovem

Akademik Andrej Sacharov byl v moskevském městském okruhu zvolen kandidátem do Shromáždění lidových zástupců SSSR. Náš korespondent G. Žavoronkov se setkal s akademikem Sacharovem a uskutečnil s ním rozhovor.

Andreji Dmitrijeviči, život teoretického fyzika si představujeme jako život probíhající v úzkém specifickém rámci styků, jako život oddělený od světa nejen romantikou, ale i tajemstvím. Kdy a jak započala vaše společenská činnost?

Moje společenská činnost začala před více než 30 lety. Měl jsem možnost podílet se na uzavření Moskevské dohody o zákazu jaderných zkoušek ve třech oblastech. Názory, odrážející se v mém programu, se formovaly v průběhu mnoha let a veřejně byly publikovány od roku 1969. Tato vystoupení, odporující oficiální pozici, měla za následek pronásledování mých blízkých i mne samotného v sedmdesátých a osmdesátých letech.

Nemohl byste ve stručnosti zformulovat cíle svého volebního programu?

Cílem programu je prohloubení a rozšíření perestrojky, demokratizace, pluralismus, právní stát, sociální a národní spravedlnost, efektivní a ekologicky bezpečná ekonomika,

mír a pokrok. Nelze připustit, aby nerozhodnost a protikladnost při uskutečňování politické, ekonomické a národně-konstituční perestrojky přivedly zemi k prohloubení krize.

Co je ve vašem předvolebním programu výsledkem dnešních úvah?

K některým závěrům jsem dospěl už dávno. Něco bylo zformulováno v mé knize „O zemi a míru“. Ale události dnešních dní přinesly ovšem podstatné změny do navrhovaného programu. Sestává ze šesti základních částí.

1. Likvidace administrativně direktivního systému a jeho záměna systémem pluralistickým s tržními regulátory a konkurencí. Likvidace všemocnosti ministerstev a centrálních úřadů. Rozšíření samostatnosti státních podniků. Volný trh pracovní síly, výrobních prostředků, surovin a polotovarů. Rozvoj nájemní, družstevní, akcionářské výroby. Je třeba neprodleně (do doby setí obilí v r. 1989) likvidovat nerentabilní kolchozy a sovchozy a pronajmout za výhodných podmínek půdu, hospodářské stavby a techniku. Naší povinností je nakrmit zemi! Rovněž pronajmout nebo předat akcionářům nerentabilní průmyslové podniky. Rozdrobit velké podniky s cílem podpořit konkurenci a nepřipustit monopolní tvorbu cen. Nezávislá celková komplexní ekologická a ekonomická expertiza velkých projektů a plánů rozvoje národního ho-

spodářství. Odmítnutí extenzivního rozvoje národního hospodářství, růstu těžby užitkových nerostů, kvantitativního růstu průmyslové výroby bez kvalitativní přestavby. Pronikavé omezení průmyslových velkostaveb. Okamžité zrušení financování ministerstva vodního hospodářství a jeho zrušení nebo převedení na plný chozrasčot. Jaderná energetika je pro lidstvo nezbytná. Je však třeba zároveň brát zřetel na sciamické nebezpečí, nebezpečí teroristické činnosti, na možnost zničení konvenčními zbraněmi ve válce. Musí být uskutečněn úplný zákaz stavění atomových elektráren na povrchu země, jakož i tepláren založených na použití jaderných reaktorů. Stavby provádět jen pod povrchem země, s výjimkou případů možného znečištění podzemních vod radioaktivními látkami následkem havárie. Zastavení ekologicky škodlivé výroby. Legalizace a podpora společenských hnutí, bojujících za ochranu životního prostředí. Uveřejnění všech údajů o ekologické situaci ve všech oblastech země. Přerušování ekologicky nebezpečné hydrotechnické a jiné výstavby. Příjmy každého na základě výsledků jeho práce. Zrušení všech omezení osobních příjmů při zachování jednotného regulátoru progresivní daně. Likvidace všech privilegií, která nejsou spojena s nezbytnou služební potřebou. Zveřejnění údajů o výši platů. Po-

vinné pravidelné (nejméně jedno-
roční) zveřejňování finančních vý-
kazů všech společenských fondů
včetně platů jejich pracovníků, vý-
loh na reprezentaci, služebních cest.
Maximální snížení počtu personálu
ve všech společenských organiza-
cích. Zavedení reálného kursu rublu
s pozdějším přechodem k jeho kon-
vertibilitě.

2. Sociální a národní spravedl-
nost. Obrana práv jednotlivce. Ote-
vřenost společnosti. Svoboda pře-
svědčení. Svoboda volby života
v určité zemi a volby místa uvnitř
země. Svoboda sdružování, mítingů
a demonstrací. Kontrola přijímání
nejzávažnějších rozhodnutí společ-
ností. Revize zákona o volbách a
úprav ústavy, přijatých v r. 1988.
Přímé volby poslanců do Nejvyššího
sovětu a jeho předsedy. Demokraci-
ký systém výběru kandidátů a jejich
registrace bez kontroly ze strany
aparátu a bez prosévání kandidátů.
Jeden člověk – jeden hlas. Povinná
podmínka uskutečnění voleb – exis-
tence nejméně dvou kandidátů na
jedno místo. Návrat k leninské kon-
cepti SSSR jako svazku rovnopráv-
ných států. Nesmí dojít k žádnému
poškození malých národů národy
velkými. Kompaktní národnostní
oblasti by měly mít práva svazových
republik. Neexistence vnější hranice
nesmí být důvodem pro poškozová-
ní jejich práv. Federativní systém na
základě svazové smlouvy. Podpora
principů, tvořících základ programu
Národních front pobaltských repu-
blik. Republikový a regionální choz-
rasčot. Usilovat o přijetí zákona
o tisku, zabezpečujícího osvobození
od ideologické kontroly a jakýchkoli
omezení, kromě propagace války a

násilí, národnostních svárů, porno-
grafie a státních tajemství. Ale ta-
jemství v otevřené společnosti musí
být stále méně a méně. Dovolit sou-
kromou a družstevní činnost v ob-
lasti šíření informací za stejných
omezení. Postupné zrušení vnitřního
pasového systému. Změna penzí a
dalších stálých důchodů v souladu
s inflačním koeficientem, a to za ob-
dobí od šedesátých let. Nezvyšovat
ceny potravin a předmětů základní
potřeby do té doby, než budou vše-
stranně prozkoumány následky ta-
kového zvýšení. Zlepšení bytových
podmínek na úkor likvidace nesčet-
ných kanceláří a bytů, využívaných
jako služební, a podpora všech fo-
rem výstavby bytů. Zvýšení nákladů
na vzdělání a lékařskou pomoc.
Změny v zákonodárství i v sociální
strukturu s cílem ulehčit postavení
pracujících žen a matek a finančně
zabezpečit ženy, věnující se výcho-
vě dětí předškolního věku.

3. Vymýcení následků stalinismu,
právní stát. Otevřít archivy NKVD –
ministerstva státní bezpečnosti, zve-
řejnit údaje o zločinech stalinismu a
o všech neodůvodněných represích.
Ustanovit komise Nejvyššího sovětu
s cílem kontroly činnosti minister-
stva vnitra, KOB, ministerstva obra-
ny. Možnost podání soudní žaloby
na rozhodnutí a jednání jednotlivých
funkcionářů, jakož i státních a stra-
nických orgánů. Porotní soud. Při-
puštění advokáta od začátku vyšet-
řování. Zrušení rozsudku soudu při
zjištění procesních vad nebo při zjiš-
tění nezákonných metod vyšetřování
a následná povinná soudní odpověd-
nost za jejich uplatňování. Humani-
zace vězeňského prostředí. Zrušení
trestu smrti. Propuštění na svobodu a

rehabilitace vězňů svědomí, členů
výboru Karabach a Krunk.

4. Organizace vědy. Významně
zvýšit roli vysokoškolské vědy.
Rozšířit mezinárodní kontakty so-
větských vědců, zejména mladých a
provinčních, dříve málo zapojova-
ných do tohoto procesu. Šířeji prak-
tikovat finanční a materiální zajiště-
ní vědeckých prací na projektech na-
vrhovaných iniciativními skupina-
mi. Zvýšit roli Akademie věd v zá-
kladních výzkumech a v odpověd-
nosti za ekologickou a ekonomickou
expertizu.

5. Podpora politiky odzbrojení a
řešení regionálních konfliktů. Zve-
řejnění údajů o jednáních a politice
SSSR v regionálních konfliktech
včetně Afghánistánu a Blízkého vý-
chodu. Zkrácení vojenské služby
(orientačně o polovinu) a celkového
stavu armády, proporcionální ome-
zení všech druhů zbraní, při součas-
ném značně nižším omezení počet-
ního stavu důstojnického sboru
vzhledem k perspektivě postupného
přechodu k profesionální armádě.
Zákaz chemických a bakteriologic-
kých zbraní. Existence jaderných
zbraní pouze za účelem odvrácení
jaderného útoku nepřítel. Přechod
na zcela obrannou strategickou dok-
trínu.

6. Konvergence (sblížení) socia-
listického a kapitalistického systé-
mu, provázená vstřícnými pluralis-
tickými procesy v ekonomice, soci-
ální oblasti, kultuře a ideologii, jako
jediná cesta radikálního odstranění
nebezpečí záhuby lidstva násled-
kem termojaderné a ekologické ka-
tastrofy.

NMS píše Gorbačovovi

Nezávislé mírové sdružení (iniciativa za demilitarizaci spo-
lečnosti) zaslalo dne 19.7. otevřený dopis M. Gorbačovovi, kte-
rý se týká vojenské intervence do Československa před 21 lety.
V dopise se připomíná, že čs. mocenské orgány čerpají svou le-
gitimitu právě z této intervence. NMS nepřímou kritizuje sovětské
vedení za jeho dosavadní postoj k této otázce. „Odpovědnost
za minulost,“ uvádí se v dopise, „nelze přejít obecným prokla-
mováním zásad nevměšování, ani slovy o právu každé země na
vlastní cestu vývoje. Současná tzv. vlastní cesta Československa
není cestou demokracie, tedy ani socialismu v pravém slova
smyslu, ohrožuje uvolňování mezinárodního napětí, které probíhá
v rámci helsinského procesu, a v posledku současný vývoj
v Československu není vlastní cestou našich národů, nýbrž
vlastní cestou československého vedení, dosazeného v rozporu
se zájmy občanů právě těmi politiky, kteří rozhodli o vojenské

intervenci v roce 1968.“ NMS vyjadřuje v dopise obavy ze zá-
kroku, k němuž by mohlo dojít při shromáždění většího počtu
občanů manifestujících svůj nesouhlas s vojenskou intervencí
u příležitosti jejího 21. výročí. „Považujeme proto za žádoucí,“
píše se v dopise, „aby se Sovětská svaz otevřeně vyslovil k udá-
lostem r. 1968 ještě do 21. srpna t. r., neboť odpovědnost, která
na Vaší zemi leží, má ještě jeden závažný rozměr: jasné, kon-
krétní stanovisko SSSR k této události, která je jistě temným
místem dějin nejen našich, ale i Vašich národů, může odradit
státní a stranické vedení Československa od konfrontace s de-
mokraticky smýšlejícími silami, kterou toto vedení v různých
formách stále vyvolává a která by právě v souvislosti s výročím
srpnových událostí mohla přerůst z forem inscenovaných procesů
a osočování ve sdělovacích prostředcích v otevřenou brutalitu,
jež by mohla mít tragické následky.“ Dopis podepsalo 5 zá-
stupců NMS, a to Hana Holcnerová, Jan Chudomel, Jana Petrová,
Jan Svoboda a Růt Šormová.

Kruhová obrana

Rozhovor s pozorovatelem domácí politické scény

R.: „V této chvíli nejde tak ani o obnovu jako o záchranu socialismu.“ Tento citát jsme vybrali z čtenářského dopisu, který přinesla Tribuna č. 34, týdeník byra pro stranickou práci v českých zemích. Co o něm soudíte?

P.: Je lapidární, neboť přiléhavě vystihuje zákopovou, pasívně obrannou povahu „přestavby“, k níž se politické vedení této země tak úporně pracovalo za poslední čtyři léta od příchodu M. Gorbačova do čela Sovětského svazu. A vyjadřuje prioritu uchování vydobytých pozic před vzdálenými vidinami nějaké obnovy. Jinými slovy, lepší vrabec v hrsti než holub na střeše.

R.: V zájmu objektivit je nutno dodat, že čtenářský dopis nemusí být stanoviskem oficiálním, dokonce ani stanoviskem redakce, i když v tomto případě jde o komentování a rozvádění úvodního vystoupení M. Jakeše na posledním, 14. zasedání ÚV KSČ. Z celého kontextu je zřejmé, že redakce Tribuny má přinejmenším velmi blízko k takové interpretaci.

P.: Kdyby u někoho vznikly nějaké pochybnosti, mohu posloužit nejčerstvějším a autentickým prohlášením samotného Jakeše, který skvěle doplňuje náš citát z dopisu čtenáře Tribuny. V projevu ke 45. výročí Slovenského národního povstání v Banské Bystrici dne 27. srpna bez ostychu řekl: „Každému nechť je jasné, že strana, Národní fronta, náš pracující lid své pozice nebudou vyklízet nepřítelům socialismu.“

R.: Ano, je to stále stejná písnička. Je zcela evidentní, že současnému vedení KSČ jde už jen o moc a privilegia, což velmi chatrně kamufluje domnělou obhajobou socialistických vymožeností. Činilo to však už v dřívějším, předgorbačovském období, činí to i nadále. Nevidím v tom žádný rozdíl.

P.: Ale přesto. Rozdíl spočívá v tom, že tato kamufláž ryze egoistických zájmů je dnes mnohem průzračnější každému myslícímu občanovi, který jen trochu sleduje politické dění. Může pozorovat, jak se v důsledku mezinárodního vývoje neustále drolí a rozplývá politická legitimace, na níž vedení KSČ zakládá svůj nárok na monopol moci. Vždyť po dvacet let odůvodňovala tento nárok tím, že uchránilo vymoženosti socialismu před jejich kontrarevolučním ohrožením. A když teď vývoj událostí v Sovětském svazu a zejména v Polsku a Maďarsku, který je všeobecně považován za revoluční, v mnohém již překračuje limity Pražského jara, je pro normalizátory stále obtížnější zdůvodňovat i vlastním stoupencům své setrvávání u moci, své oprávnění zavádět analogické reformy, které tak úspěšně zcela nedávno potlačili. Proto nezbyvá než obhajovat i nadále neobhajitelné: intervenci vojsk pěti států Varšavského paktu v Československu v roce 1968 a brežněvovský dokument „Poučení z krizového vývoje“.

R.: V této souvislosti se neodbytně vnucuje otázka, proč tedy vedení KSČ nezaújalo k politice přestavby analogický postoj jako Rumunsko anebo Německá demokratická republika. Mělo by teď nepoměrně jednodušší situaci a nebylo by tak přitlačeno ke zdi.

P.: V každém případě by to vedlo k většímu semknutí všech konzervativních a reakčních sil kolem nynějšího vedení. Tyto síly jsou totiž také dezorientovány dvojakým kursem, který KSČ nastoupila po roce 1987. Možná, že někteří členové vedení už toho dnes i litují, že vůbec pojem přestavby akceptovali. Možná, že v počáteční panice, která nastala po neočekávaném obratu v sovětské politice, vedení zaváhalo a dopustilo se takzvaného „útěku vpřed“. Mezitím, zejména když se ukázalo, že nehrozí nějaká přímá intervence z Moskvy, vnucující jiným zemím reformní politiku, se vedení „vzpamatovalo“ a od loňské červnové konference sovětských komunistů začal pomalý, leč zřetelný proces ohrazování se vůči sovětské politice a zejména vůči vývoji v Polsku a Maďarsku. →

Únor v červnu

Přiznám se, že od té doby, kdy jsem došla k závěru, že neobsahují ani bit informace, sleduji zprávy Československého rozhlasu jen jako kulisu a signál k odchodu do práce. Proto mne jednoho jitra, když jsem se opozdila, zarazil útržek věty „...blablabla se pracující v N. přihlašují... blablabla KSČ k 41. výročí Vítězného února a nechtějí mít nic společného blablabla“... Ciferník ukazoval v takovém tom malém okénku, že je 6.6. Věděla jsem navíc, že roku 1989. Venku nebylo únorové ani březnové počasí a BBC, Hlas Ameriky ani Svobodná Evropa nic nehlásily v posledním týdnu. Cítila jsem se podvedena, neboť mne opomněly informovat o čemsi závažném, co hýbe naší společností, co mívám a ono to mívá na oplátku mne. Podezřelá byla jen okolnost, že se v červnu připomíná Únor s jeho neblahým, nekulatým výročím, které však patrně bylo čímsi výjimečným a já během tří a půl měsíců nebyla s to tuto výjimečnost postřehnout. Začla jsem nenápadně sondovat u kolegů. Bohužel to byli většinou THP a nestraníci. Nevěděli nic, jako já. Nepotkat kamaráda, člena strany komunistické, kterého jsem se mohla zeptat bez obav, že mne bude mít za společenského tupce nebo rafinovaného pravcového provokatéra, zůstala bych neinformovaná dodnes.

Záhada února v červnu byla prostinká. Do konce května tohoto roku obdržel ÚV KSČ na čtyřicet tisíc dopisů od jednotlivců, skupin i organizací, které se vyjadřovaly k „lednovým událostem“ na Václavském náměstí. Z toho 22 tisíc (55 %) odsuzovaly nikoli pravcové, rozvracečské síly, ale naopak zásah policie, potažmo MV KSČ. Ostatní byly buď velice vágní „přihlášení se k politice strany“ nebo docházely okresními instancemi již přímo cyklostylované proklamace, kde se rukou vyplnily jen rubriky „Podnik“ a „Podpisy“. I mezi soudruhy na okrese, kteří vědí vše, jsou Švejci. Navíc se od začátku t. r. lavinovitě šíří dobrovolné odchody z řad kandidátů KSČ i dělesloužících, kteří by rádi měli opět čistý štít, až „to praskne“.

To se soudruhům na ÚV hrubě nelíbilo a tak vymysleli další akci na „utahování šroubků“ a „na čí straně vlastně soudruhu stojíš“. Vytáhli proto Provolání předsednictva ÚV KSČ k 41. výročí Vítězného února a při každé příležitosti nutí jak své členy, tak členy organizací Národní fronty, aby sepisovali vlastní texty, na vlastních strojích. Jenže většina neví, co v tom svolání bylo... Soudruzi z ÚV se nám viditelně humanizují. Místo pendreků, vodních děl a slzného plynu stačí svolání k Provolání. Jenže to tady bylo od šedesátého osmého už mnohokrát.

Tereza

(Kruhová obrana – pokračování z předchozí strany)

R.: Myslíte, že tento kurs dále pokračuje?

P.: O tom není nejmenších pochyb. Proces ohrazování stále otevřeněji proniká i na stránky tisku, počínaje statí Evy Fojtíkové v Kmeni ze srpna loňského roku přes selektivní výběr článků ze sovětského tisku až po otevřené distancování se od sovětského vývoje jako příkladu pro nás. Toto distancování se je obsaženo v dopise předsednictva ÚV KSČ, který byl předčítán na stranických aktívech v měsících červenci a srpnu tohoto roku. Zatímco vůči Polsku a Maďarsku dochází k distancování zcela veřejně, vůči sovětské politice je tento proces opatrnější a probíhá prozatím více interně. Ačkoli v již zmíněné Tribuně č. 34 se už objevil článek, který se docela řízně vypořádává s buržoazními a revizionistickými názory člena ÚV KSSS a poslance Nejvyššího sovětu Džingíze Ajmatova, kterého si autor dovoluje oceňovat jako komunistu v uvozovkách. Bude-li tento trend pokračovat, a zatím tomu všechno naznačuje, zatíží to ještě více vzájemné vztahy. Dosud skryté rozpory budou nevyhnutelně manifestovány a to jen urychlí chvíli, kdy i oficiální sovětské vedení odsoudí intervenci v roce 1968, což by mezinárodně politicky už zcela izolovalo naše normalizátory. Není náhodou, že letos se už v sovětském tisku nevyskytl ani jediný článek, který by intervenci z roku 1968 veřejně obhajoval. To nemohlo uniknout ani vedení KSČ, ať si už o něm myslíme cokoliv. Muselo zaznamenat nejvýš zajímavé interview s Jiřím Hanzelkou uveřejněné i s jeho mladistvou fotografií v Izvěstijích pouhý týden před 21. srpnem tohoto roku. Jiří Hanzelka byl písemně pozván redakcí listu k exkluzivnímu rozhovoru, který nejdříve odmítl. Zdůvodnil to dvěma okolnostmi: předně, že se již v roce 1968 zařekl, že nepojede do Sovětského svazu dřív, dokud SSSR neodsoudí srpnovou intervenci. A za druhé, že mu byl svého času odebrán pas a pochybuje, že mu jej československé úřady dají. Odpověď byla překvapivě promptní. Jde prý právě o rozhovor v souvislosti s přehodnocováním sovětské intervence v Československu; současně mu byl osobně zástupcem sovětského velvyslanectví v Praze předán pas a vízum pro cestu do Sovětského svazu.

R.: Stále však nechápu, co touto politikou vedení KSČ zamýšlí. Snad si nenamlouvá, že tím dosáhne zvrat v sovětské politice?

P.: Zdá se, že chce především získat čas, přestát první a snad i druhý nápor řídicích se událostí, aby se na nadcházejícím sjezdu nově etablovalo, přijetím nové ústavy zakotvilo znovu svůj nárok na monopolní postavení a vzkřísilo tak nepříjemně se scvrkávající legitimaci, kterou nutně potřebuje k dalšímu vládnutí před zraky domácí i mezinárodní veřejnosti. A hin se hukáže.

R.: Zní to sice realisticky, jak líčíte naši nejbližší budoucnost, ale není to příliš povzbuzující perspektiva. Naše veřejnost je stále netrpělivější, protože nevidí žádné konkrétní výsledky politiky přestavby.

P.: Něco se pro přestavbu sice dělá, ale máte pravdu, je toho zatraceně málo, a to ještě pouze na administrativně-technokratické úrovni. Velmi pomalu probíhá i legislativní zabezpečení přestavby hospodářského mechanismu, a to zdaleka nemluvím o kvalitě připravovaných dokumentů. Ve srovnání s tím, co bylo vykonáno během roku 1968, vynikne obzvláště liknavost a nezpůsobilost nynějšího vedení. Tehdy byl přijat a na všech stupních konkretizován Akční program KSČ, v rámci politiky národního smíření úspěšně probíhaly soudní rehabilitace nezákonně postižených občanů v padesátých letech, parlament projednával zákon o rehabilitaci lidí mimosoudně postižených v rámci permanentních kádrových čistek v témže období, byla vytvořena nová vláda, zvolena Česká národní rada, vypracován Zákon o podniku, novelizován Zákoník práce, odbojářský zákon, vypracován nový program strany, nové stanovy strany, zvoleni delegáti na mimořádný sjezd strany svolaný na podzim roku 1968 atd. To uvádím jen namátkou, aby bylo patrné, že současné vedení strany zdaleka nevykonalo za čtyři léta přestavby tolik, co Dubčekovo vedení za pár měsíců. A to nesrovnáváme obsahovou stránku věci.

R.: Připouštím, že i toto neúplné srovnání působí velmi přesvědčivě. Oficiální propagandě se podařilo za dvacet let navršit na těch osm

Za přestavbu bdělou a ostražitou

Ze zasedání předsednictva

ÚV KSČ z 21. 7. 1989

Na jednání předsednictva ÚV KSČ dne 21. 7. byl schválen dopis, který byl zaslán k neodkladnému projednání v předsednictvech krajských výborů, městských výborů v Praze a v Bratislavě a okresních výborů KSČ s tím, že s jeho obsahem se mají seznámit výbory základních organizací KSČ a podle místních podmínek mají přijmout potřebné závěry a opatření.

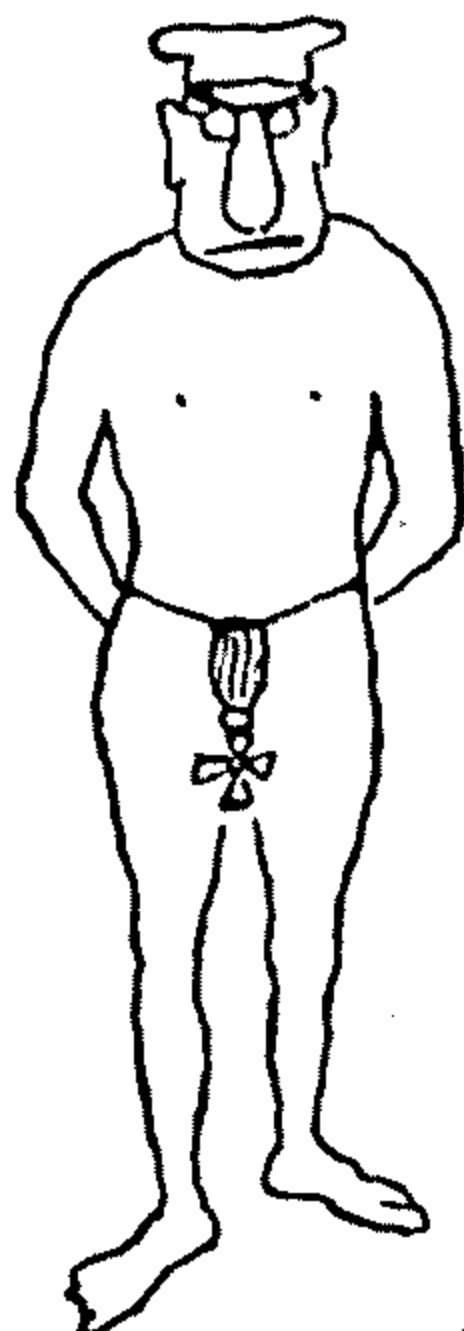
V dopise se nejprve uvádí, jak většina obyvatelstva se souhlasem přijímá opatření strany zaměřená k přestavbě a demokratizaci společnosti. Dopis je však věnován silám, které se úsilí strany snaží narušovat. Popisuje stupňování aktivity těchto sil a doslova uvádí: „Radikálními osobami z řad signatářů Ch77 a s ní spojených skupin je prosazována konfrontační linie, otevřeně zaměřená proti politice KSČ a její vedoucí úloze ve společnosti. Druhou linií, tzv. reformní, tvoří část bývalých funkcionářů KSČ, vyloučených pro pravicové postoje, a bývalí členové sociálně demokratické strany. Tyto osoby zformovaly klub za socialistickou přestavbu Obroda. I jeho prostřednictvím chtějí získat vliv především na masu bývalých členů KSČ, jejichž jménem vystupují.“ V dopise se dále píše o materiálech chystaných Obrodou a o „emigrantských seskupeních a ideodiverzních centrech“, jakož i o zahraničních vysíláčkách. „Prohlubuje se internacionalizace opoziční činnosti s obdobnými seskupeními v zemích socialistického společenství,“ uvádí se dále v dopise. „Intenzivní činnost vyvíjí tzv. Východoevropská informační agentura, která plní funkci informačně-koordináčního centra disidentských hnutí v ČSSR, SSSR, MLR a PLR.“

Další část dopisu předsednictva ÚV KSČ je věnována nastávajícím srpnovým dnům. „Nepřátelské síly věnují přípravě provokačních a konfrontačních akcí u příležitosti 21. výročí internacionální pomoci států Varšavské smlouvy v roce 1968 mimořádnou pozornost,“ tvrdí se v dopise. „Exponenti tzv. nezávislých iniciativ doufají, že se jim podaří zapojit část veřejnosti do demonstrace, kterou připravují do centra Prahy na 20. srpen pod heslem Za politiku Gorbačova, za skutečnou přestavbu. Radikální část opozice kalkuluje s tím, že při ní dojde ke střetnutí s bezpečnostními silami. Umírněnější křídlo prosazuje formu klidného korza demonstrujících, jež se podle jejich mínění osvědčila již 19. 6. 1989 na pěší zóně, neboť omezuje zákrok Bezpečnosti.

Datum 20. srpen bylo zvoleno proto, aby se akce mohli zúčastnit i mimopražští stoupenci. Některé poznatky nasvědčují tomu, že následující den se pokusí o veřejné vystoupení v Brně, Ostravě a dalších místech. Právě v této souvislosti je třeba vidět škodlivost a nebezpečí takových nátlakových akcí, jakou je podpísaná kampaň k výzvě *Několik vět*.“ Dopis příznává, že „petice *Několik vět* ovlivnila část naší veřejnosti, která nepochopila plně její nebezpečnost a pravou podstatu.“ V dopise se dále hovoří o úsilí nezávislých sil o přehodnocení vojenské intervence ze srpna 1968 a připomíná se, že na ústřední výbory stran pěti intervenujících států se s touto žádostí nedávno obrátili i Alexander Dubček a Oldřich Černík.

Dopis vybízí členy strany k bdělosti a aktivnímu odmítání působení nezávislých skupin. „K zabezpečení politické stability budou využity všechny zákonné prostředky,“ uvádí se v dopise.

V nezávislém prostředí je tento dopis předsednictva ÚV KSČ přijímán s určitými rozpaky. Nejistota pramení z toho, že podle názoru jedněch jde o pouhé omyly policistů, kteří buď záměrně, nebo bezděčně podávají vedení strany mylné informace, tedy např. o datu 20. srpna, o heslu se jménem Gorbačova, o kalkulování s tím, že při demonstraci dojde ke střetu s bezpečnostními silami. Jiní však soudí, že mystifikace stranické veřejnosti je záměrným dílem samotného vedení, které uměle zvyšuje společenské napětí a snaží se vyvolat co největší konfrontaci. V nezávislém prostředí se dokonce vyskytly názory, že formulace dopisu nasvědčují tomu, že stranické vedení uvažuje o vyhlášení nové politické linie podle vzoru NDR, neboť rozpory mezi deklarovanými záměry a skutečnou činností jsou v Československu už příliš zjevné.

Bosc

(M)

(Kruhová obrana – pokračování z předchozí strany)
měsíců Pražského jara tolik lží, že tyto skutečnosti jako by upadly v zapomenutí. Vzpomeňme jenom na loňskou kampaň, jejímž tenorem bylo, že prý Dubčekovo vedení nedokázalo po celé tři měsíce od ledna 1968 připravit program politiky obnovy. Ve skutečnosti bylo za tu kratičkou dobu vykonáno mnoho práce. Čím to lze vysvětlit?

P.: Na to je celkem snadná odpověď. Hlavním a určujícím předpokladem byla opravdová svoboda tisku, která dodala záměrům reformátorů téměř okamžitě značnou důvěryhodnost a celému procesu změn potřebnou dynamiku. Zajistila ve velmi krátké době masovou podporu široké veřejnosti a mládeže novému politice A. Dubčeka. V této době byla politika Komunistické strany Československa tak přitažlivá a její představitelé tak populární, že kdyby se tehdy konaly zcela svobodné volby, mohla Komunistická strana s jistotou počítat s absolutním vítězstvím. Ostatně průzkumy veřejného mínění to jednoznačně potvrzovaly.

R.: Dnes by to ovšem dopadlo úplně jinak.

P.: To oni vědí. Ale chtěl bych se ještě vrátit ke svobodě projevu anebo k politice glasnosti, kterou neztotožňuji se skutečnou a plnou svobodou slova. Ale i v Sovětském svazu to byla politika glasnosti, která je základem a předpokladem prováděných změn a také jejich hlavním garantem. Existuje přímá úměra mezi glasností a tempem změn. Čím více glasnosti, tím více změn – a naopak. U nás neexistuje žádná glasnost, a proto také žádná důvěra ve změny.

R.: Glasnost by se okamžitě obrátila proti nynějšímu vedení. To by se buď muselo poroučet anebo hned v zárodku ji potlačit.

P.: Jistě. Svoboda projevu i v omezené podobě glasnosti znamená zároveň i skutečný dialog, který by se neomezoval jenom na ty, s kterými by vedení strany bylo ochotno jej blahosklonně vést. Byl by to rozhovor se všemi občanskými skupinami a silami země, které by se k takovému konstruktivnímu rozhovoru přihlásily. A to je dnes ještě nemyslitelné, protože pro toto vedení platí, že sice verbálně neodmítá „dialog“, ale pouze s těmi, které si samo vybere, v čase, který si samo zvolí a o námětu, který si samo určí. Je také pro glasnost, ale pod přísnou kontrolou shora. Jde o jakousi zdokonalenou propagandu oficiální politiky strany, kamuflovanou jako diskuse. A kdo s tím nesouhlasí a nehodlá se podřídit, půjde do vězení podle propagovaného hesla: republiku si rozvracet nedáme! Neboť tak si představují přestavbu a demokratizaci kreatury diktatury.

R.: Tím jenom potvrzujete bezúspěšnost naší situace a našich perspektiv.

P.: To jsem sice nezamýšlel, ale chtěl jsem jen konstatovat, jaký je stav, a ten není nijak růžový. I když politika vedení je i nadále jakýmsi amalgamem módního přestavbového slovníku a zcela osvědčených stalinových a brežněvovských metod, neznamená to ještě, že toto vedení je zde na věky. Naštěstí vývoj nezávisí jenom na něm samém, jsou tu mnohem významnější protisíly, vnitřní i mezinárodní, a konfrontace s nimi bude dříve nebo později nevyhnutelná. Už dnes se tento protichůdný vývoj projevuje stále větší izolací československého vedení nejen v rámci celého mezinárodního společenství, nýbrž i uvnitř sovětského bloku. Nejde jen o stále větší rozdíly ideologického rázu, o rozdílná hlediska na různá „bílá“ místa v dějinách, ale i o konkrétní otázky lidských práv a jejich interpretaci, jde o postoj k Pražskému jaru a jeho představitelům, o postoj k událostem v Číně anebo o poměr k otázce uprchlíků z Německé demokratické republiky do NSR atd. Vedení strany může ledacos zamýšlet, ale účet bez hostinského se mu sotva může zdařit. Vývoj ve světě je nyní tak prudký, že se jeho tvář mění „ze dne na den“ a to nemůže zůstat bez vlivu na naši situaci. Události jsou proto nesnadno předvídatelné. Je totiž mnohem snazší provádět prognózu v době nehybnosti než v době, kdy se na nás dějiny lavinovitě valí. Naše naděje je právě v těchto změnách, které musíme co nejpečlivěji sledovat a využívat. Čas pracuje dnes opět jednou víc pro nás, než pro reakcionáře nejrůznějších zabarvení.

R.: Závěrem bych se ještě vrátil k prohlášení „*Několik vět*“ .→

(Kruhová obrana – pokračování z předchozí strany)

Co soudíte o tomto dokumentu a jeho ohlasu u nás?

P.: Jsem rád, že jste položil tuto otázku, protože na reakci vedení na tento dokument se velmi hodí většina toho, o čem jsme zde hovořili. Především, strana zhodnotila interně tento dokument jako velmi rafinovaný, protože dobře napsaný. dokonce by prý šest ze sedmi požadavků obsažených v dokumentu mohl podepsat i kdekterý pracovník aparátu strany. zvláště zneklidňující je počet signatářů a mnohých známých umělců, kteří si prý už začínají dovolovat přes míru, a proto bylo rozhodnuto učinit tomu všemu přítrž stůj co stůj, všemi prostředky, jak se to praví v dopise předsednictva strany základním organizacím. Dále se vedení rozhodlo zahájit široce založenou kampaň proti dokumentu prý bezvýznamné skupinky izolovaných jedinců a po celé dva měsíce se zabývala na stranických akcích a schůzích především a výlučně těmito bezvýznamnými a izolovanými jedinci. Této kampani musely ustoupit i závěry o vědecko-technickém rozvoji z posledního, 14. zasedání ÚV KSČ. Opoziční skupiny přiměly tak stranu s veškerou její mocí, aby obrátila svou pozornost ke skutečným vnitropolitickým otázkám a svou kampaň vlastně zhodnotila význam opozice. Nebyl to nijak přesvědčivý důkaz sebedůvěry a síly KSČ, když se opět jednou „dala vyvést z klidu“. Strana krátce a dobře přijala dokument „Několik vět“ jako výzvu, a tím bezděčně uznala, že i když disponuje policií a armádou, nemá tolik přirozené autority a vlivu, aby mohla zabránit stále se vzímajícímu opozičnímu hnutí. Svým postojem přispěla vydatně k tomu, že „Několik vět“ získalo mnohem širší zájem a podporu, než jak to může vyjádřit pouhý počet podpisů. Zvláště když uvážíme, že i pouhé jejich shromažďování se stalo vysoce rizikovou záležitostí, pro kterou už byli lidé obviněni a někteří jsou ve vězení. Za těchto okolností má dvacet tisíc jmen cenu mnohonásobně větší.

.Září 1989

K

Otevřený list kardinála Tomáška vládním činitelům a občanům ČSSR:

Obracím se na Vás všechny s naléhavou výzvou k pokoji.

V době, kdy se Evropou a světem šíří vlna dobré vůle urovnávat spory, v naší společnosti narůstá nebezpečné napětí. Vyrostlo z rozporu mezi dvojím pojetím naší společnosti. Na jedné straně se stále víc občanů uchází – nejnověji peticí Několik vět – o svůj díl demokratické odpovědnosti za stav společnosti, a to i za cenu osobních obětí. Na druhé straně odpovědní činitelé zdůrazňují svoji odpovědnost za stát a za veřejný pořádek i za cenu užití mocenských prostředků. To mne naplňuje velkou starostí s mnoha jinými občany.

Jako hlasatel pokoje mám povinnost varovat před násilím. Není mým úkolem vytvářet politické koncepce, ale musím upozornit na to, že jako zásadní východisko vidím jen jediné – otevřený dialog. Není správné předpokládat, že druhé straně chybí zájem o společné dobro všech. Na tomto základě je možné sejít se k partnerskému jednání. Raději hned, dříve než snad dojde k něčemu, co si nikdo nepřeje.

Může-li katolická církev, ve své podstatě nezávislá na jakékoli politické ideologii, nějakým způsobem přispět k řešení této situace, jsem připraven nabídnout své služby.

V naději, že evangelijní duch nenásilí převládne nad duchem násilí a pomsty, prosím Boha, našeho společného otce, o požehnání a pokoj naší zemi.

4. 8. 1989

*František kardinál Tomášek
arcibiskup pražský*

PETR PITHART

Umí jenom Gabčíkovo

Kdysi ta fabrika uměla také legendární Dněprogres a včera se jí u nás podařily Novomlýnské nádrže. Umí ovšem přehradit i Nil (dnes moře hujících sedimentů, jakým budou zítra i ony nádrže pod Pálavou). Umí také průplavy, čím větší, tím lépe je umí: Volha-Don uměla, pravda, s lidmi z Gulagu, nejen postavit, ale i pěkně vyzdobit. Teď se chystá spojit Odru s Dunajem a dokázala by přitom překonat i hřebeny Beskyd, kdyby se jí postavily do cesty. Vždyť zkusila dokonce obrátit toky sibiřských řek a byl by v tom čert, aby to nedokázala, nebýt těch křiklounů, kterým se momentálně dopřává sluchu.

Investovat umí jen ve velkém, protože to nejde z její kapsy, vyrobí pak kvanta energie a s ní hory železa a panelů, ať to stojí co to stojí, a vzápětí je promrhá, aby se mohla, ba musila pustit do toho Gabčíkova. To je stavba podle jejího gusta: co se jen musí spotřebovat cementu na přehradu v rovině!

Neumí však vyrobit dost šikovných ventilů, které bychom si všichni mohli přidělat na radiátory ústředního topení, aby nehřály víc, než je nutné. Ale neumí ani kohout, kterým by se o sobotách a nedělích přiškrtl výkon atomové elektrárny, aby se přebytečnou energií nemusela hnát voda do přehrad à la Křivoklát. Neumí nejen počítat, ale ani spravit jeden děravý okap – zato s chutí umí velkoplošné asanace, jako je ta na Jánském Vršku na Malé Straně.

Její imperativem je mrhání. Šetření pak zažívá jako noční můru. Mrhání si vyžaduje nekontrolovatelnou moc a samo ji pak automaticky plodí, zatímco šetření je vlastně také kontrola, zpětná vazba. Čím větší investice prosadí, tím větší moc bude mít – v okrese, kraji i ve státě, tím více lidí bude totiž na ní závislých, tím více slouhů bude moci štedře odměňovat, slabochů korumpovat. Šetření je pro ni něco jako podvracení, ne-li rozvracení. Mrhej a panuj! Ostatní vyzývej k šetření, péruj je, sám však mrhej a bez obav si vládni.

Jedině v megatunách, megakubících a megawattech Dněprogresu, Asuánu a Gabčíkova se skryje nekompetentnost, která by při vývoji a výrobě ventilů neměla šanci. Jen tady se skryje zlodějna v malém i ve velkém, jen tady se z nakradeného materiálu dá postavit vila. Chytré stroječky, šetřící energii, jsou v této fabrice něco jako opozice v kožiše nedemokratického režimu. →

Asociace s politikou jsou na místě: kdo umí jen 99% ve volbách, nesvede jemně vybalancovanou soustavu nezávislého soudnictví, i kdyby chtěl. Možná, že se jednou naučí masívní referendum, selže však při konstrukci ústavního soudu, který by měl vsutku fungovat. Schopnost přemístit právě jen tuny má blízko ke schopnosti dostat k urnám právě jen davy. Zaujalo mě, že i generální tajemník vedoucí strany si před časem stěžoval, jak ti zatracení horníci stále hrabou, a že on je nemůže zastavit. Zaujalo, ale nedojalo. Organizování jednomyslných voleb či likvidování každého zárodku politické opozice (právě jako mechanismu zpětné vazby) na jedné a nesmyslné hrabání uhlí na druhé straně jsou jen dva provozy téže fabriky.

Obávám se, že o ní víme jen málo. Lodě, které se v mohutných korytech budou sunout jihomoravským úvalem, aby přes desítky zdymadel přetáhly kamsi železo (na jehož výrobu nestačí zřejmě energie z Krušných hor a z Temelína a je proto potřeba ještě ta z Gabčíkova), tyto lodě budou mít jako mateřský přístav uvedeny zřejmě Vítkovice. Mohly by mít ale na zádi napsáno také Košice, Dukovany, Sokolov, Třinec, Bohumín, Kladno, Žiar nad Hronom. Nebo Pardubice, Počeraď, Plzeň. Čerstvou barvou pak Gabčíkovo. Možná, že tyhle fabriky mají na Nábřeží Kyjevské brigády jen svou reklamní kancelář, možná rezidenturu. Ale možná, že si ten výbor vydrží jen jako krycí firmu.

Teprve až zkrátíme tyto fabriky-giganty, a až se v této zemi bude méně plýtvat, bude se moci i slušněji vládnout. Gabčíkovo mělo být proto od začátku politikum prvního řádu. Ted' se jím musí stát proponovaný betonový kanál, který se na jižní Moravě právě chystá zlikvidovat lužní lesy.

*Soudím totiž, že megalomaničké stavby ničt nejen životní, ale i občanské prostředí. Netoliko kdysi běžný Vstavač širokolistý (*Orchis latifolia*), také Občan (*Civis*) neroste všude, zejména nesnáší velkoplošné meliorace všeho druhu. Lužní les je zkrátka pluralita, beton totalita.*

(Psáno pro Lidové noviny.)

L

Milan Šimečka

Loučení s utopií

Podle starého zvyku otevírám každé ráno noviny, v jejichž záhlaví je tučně vysázen slogan devatenáctého století – Proletáři všech zemí, spojte se! Ani se už neptám, kde jsou, ti proletáři. Současně jiné tisikoviny, obraz i zvuk z jiného světa, na mě dotírají stále jásavějším refrénem o agonii komunismu a o jeho neodvratném konci. Před koncem dvacátého století je konečně jasno v dilematu, které sužovalo Evropu sto let. Měl bych se také těšit, protože mi vyšly prognózy, kterými jsem se zabýval. Pociťuju však jen nekonečnou trpkost, protože patřím mezi ty stamilióny Východoevropanů, kteří v několika generacích dodali průkazný materiál ke stanovení konečného výsledku v soutěžení prý mezi kapitalismem a komunismem. Radost se nedostavuje, přestože jsem výsledek předvídal a byl dokonce šikanován za dobře míněná varování. Dějinná satisfakce nad agonii prý komunismu mě už nevzrušuje, protože cena, která za to byla zaplácena, byla příliš vysoká a protože organismus východní Evropy, jak je už vidět, se rychle nevzpamatuje, ani kdyby se okamžitě nasadily všechny léky navržené světovými konsiliáři. Navíc mě zneklidňuje ideologická euforie, která agonii provází, jako kdyby toho už nebylo dost, jako kdyby právě ideologie nebyly nejjedovatější zplodinou tohoto evropského století! Co když tomu bylo trochu jinak, co když se nejméně ze všeho vede v tomto století světodějinný zápas mezi kapitalismem a komunismem?

(Pokusím se použít slova komunismus v tomto smyslu naposledy. Těžko se vysvětluje, jak mě znervózňuje tato terminologie politické každodennosti. Je to asi tím, že nemohu překročit vlastní stín. V prvních poválečných dnech seděl u nás v kuchyni ruský důstojník a popíjel čaj, nic jiného jsme už neměli. Sebral jsem odvahu, bylo mi tehdy patnáct let, a zeptal jsem se důstojníka, jaké to je žít v komunismu. Důstojník na mě zachmuřeně pohlédl a řekl, že to, v čem nyní žijí, je socialismus a že komunismus je jen hudbou budoucnosti. Pamatuji si, jak mě to ohromilo, slyšel jsem něco podobného asi prvně v životě. Později jsem se těmito jemnostmi prostudoval. Chruščov řekl, že ještě žijící generace se dočkají komunismu. Byl bych dal tehdy nevím co za to, kdybych se ho mohl zeptat, zda to myslel vážně. Ještě před několika lety byl na budově akademie věd, okolo které chodím nakupovat, nápis – Vpřed ke komunismu – nebo tak nějak. Když tedy slyším o konci komunismu, říkám si: jakého komunismu? Vždyť nikdy žádný nebyl! A tihle dnešní komunisté? Kdyby jim někdo navrhl, aby něco svého odevzdali do společného hrnce, odevzdali by v tu ránu stranické legitimace. Ted' právě sněmují v Bukurešti, kdoví, jestli jim Ceausescu nabídl k večeři něco podle zásad zdravé výživy, kterou navrhl pro lid. To však jenom žertuju, vím dobře, co se míní komunismem, když se o něm píše v novinách. Míní se tím to, co máme ve východní Evropě, v Číně, na Kubě a jinde. Brežněv byl ovšem přesnější, ten mluvil o reálném socialismu a věděl jasně, co tím míní.)

Co zbylo zajímavého?

Zjišťuji, že mě už nebaví systémová kritika tohoto reálného socialismu, přestože mě před třiceti lety nesmírně vzrušovala. Jaká kritika, když se k ní dnes již připojují i bývalí apologéti reálného socialismu a dokonce i jeho tvůrci? Zašifrovaná obrana stalinismu a brežněvismu nemá intelektuální vyzývavost, je spíš komická. Mytologie našeho východního světa se rozpadla tak důkladně, že mě to samotného až překvapuje. Jen návrat k začátku je snad ještě zajímavý. V případě, že si položíme velmi příkrou otázku: například zda měl socialismus jako projekt nového řádu, jako vize, kterou načrtlo socialistické a komunistické teoretizování, do začátků třicátých let vůbec šanci stát se onou vyšší, sociálně ekonomickou formací a korunovat vývoj →

(Loučení – pokračování z minulé strany)

lidstva, jak se v evropské levici až na výjimky předpokládalo. Nebo zda měla ruská revoluce a její následné otřesy někdy ve dvacátých letech šanci, zanechat za sebou sociometricky dokazatelný přínos pro tři generace lidí na obrovských prostorách Východu. Mluvím takto opatrně, protože ideologicky zůstanou revoluce zřejmě navždy sporné. V souvislosti s takto příkře položenými otázkami by se nemělo zapomínat na to, že socialismus v této podobě byl kdysi skutečně zdrojem utopických nadějí pro milióny a vášničkou pro proslulé evropské intelektuály. To se ovšem dosti těžko vysvětluje mladším generacím, které v onom, kdysi žádoucím, řádu vyrostly, ty se domnívají, že muselo jít v takovém případě jen o celoevropské pomatení smyslů.

Drastická odpověď na tyto otázky by ovšem na Východě zbořila svět. Proto se ideologie po celá desetiletí, zvláště pak od Stalinovy smrti, snaží zachránit identitu historického činu poměrně jednoduchou operací: autentická revoluce a teoretická koncepce se slušnou nadějí na uskutečnění byla pokřivena nešťastnými historickými okolnostmi a zprzněna paranoickou osobností J. V. Stalina. Na této myšlenkové operaci byly založeny všechny reformní snahy od poloviny padesátých let, idea je však ještě starší, kultivoval ji Trocký a skrytě i ostatní opozičníci dvacátých let. Pamatuji si zřetelně na osvobodivou vůni této myšlenky z poloviny padesátých let. Mozky československých intelektuálů, především levicových, účastných více či méně na snadném vítězství komunistické moci v Československu, vřely a rozcupovaly elegantně a do nitě stalinskou deformaci socialismu. Kundera má asi pravdu, když říká, že vášnivost, se kterou se to všechno dělo, plynula z touhy po vnitřní katarzi. Přes různé peripetie byla tato idea donesena jako základní vklad do roku 1968. Základy nového řádu jsou v podstatě dobré a pevné, dům však stavěli nekvalifikovaní a zběsilí zedníci. S údivem jsem tehdy sledoval, že tuto myšlenku přijímali i lidé okradení před dvaceti lety o majetek, o půdu, lidé, kteří prošli lágry a vězení, věřící, kteří nesměli věřit atd. Bylo to hodina H východoevropské reformy. Hodiny však byly násilím zastaveny a už se do stejné polohy nikdy nevrátí. Nikdo ovšem neví, jak by tehdejší reforma dopadla, nicméně mohl dát tehdejší experiment odpovědi na otázky, před kterými nyní, v nesrovnatelně horší situaci, polovina Evropy stojí.

Šlo o skutečnou deformaci?

Do úplně jiné podoby se však složí východoevropská minulost, když připustíme, že reálně existující socialismus není deformací žádoucího řádu, ale jeho nejpřirozenější a nejlogičtější realizací za daných historických podmínek. Když už jednou byla přijata základní myšlenka komunistického hnutí – a ta, to se nedá nic dělat, pochází od Marxe, že lze společnost převést diktaturou proletariátu do úplně jiné dimenze, že lze stoletími zformované ekonomické a sociální struktury nově uspořádat podle racionálního konceptu – měl každý krok na této cestě svou logiku a prostor pro různé variace se zmenšil. Jak jinak se mohla taková operace na živém sociálním organismu uskutečnit než byrokratickými a nařizovacími metodami? Tvrdí se, že na byrokratické podobě nového řádu se podepsaly ruské tradice. Jenže Československo bylo dokonale jinou zemí a přesto se v ní prosadila sovětská koncepce se všemi původními znaky a po roce 1968 začala dokonce žít druhým životem, důsledným až běda.

Nejspíš je pravda, že Rusku byl na konci dvacátých let vnucen řád, který v základních rysech odpovídal teoretické koncepci, jež se v hnutí vytvořila na konci devatenáctého a začátku dvacátého století. O správnosti nastoupené cesty pochybovali nemnozí a to vždy spíše jen o původních jevech. Kdo nevítal dynamický rytmus první pětiletky, který tak ostře kontrastoval s krizí Západu? Stalinova chmurná postava ve vysokých botách zastihuje pravý stav věci. To, co dnes →

MIROSLAV KUSÝ

Zúrivá kampaň

Takú zúrivú kampaň našich masmédií som už dávno nezažil. Tí musia mať z Dubčeka úplne panickú hrózu. Pripomína mi to onu smutne slávnú kampaň parížskej tlače proti Napoleónovi, keď sa po vylovení v Marseille blížil k Parížu, s tým rozdielom, že Dubček nezbiera nijaká vojská a neohrozuje Prahu ani Bratislavu dobytím. Iba poskytol jeden rozhovor maďarskej televízii.

Posudte len titulky bratislavskej Pravdy. Štvrtok, 20. apríla – Maďarská televízia nemá právo zasahovať do našich vecí. Klamstvo núkajú za pravdu. Sobota, 22. apríla – Maďarská televízia nemá právo zasahovať do našich vecí. Útok na zásady internacionalizmu. Pondelok, 24. apríla – Odmietavé hlasy na vystúpenie A. Dubčeka v maďarskej televízii. Nedopustíme oživanie starých svárov. Útorok 21. apríla – Odmietavé názory na vystúpenie A. Dubčeka v maďarskej televízii. Skreslené hodnotenie udalostí. A streda, 26. apríla – Nad reláciami Panorámy maďarskej televízie. Fackovanie žurnalistickej etiky.

Nechali za seba hovoriť maďarských rozhorčencov z južného Slovenska. Ozvali sa funkcionári, ženy z domácnosti, dôchodcovia, rôzni riaditelia a riaditeľky, dojičky, učitelia, členovia celých závodných organizácií KSS, 100 zaslúžilých funkcionárov KSČ z Nových Zámok. Pestrá zmas. Každý z nich protestuje. Žiada, aby bolo zamedzené Dubčekovmu vystupovaniu v rôznych zahraničných prostriedkoch masovej informácie a propagandy vôbec a v maďarskej televízii obdobne. To je vyzývavá ukážka čs. demokracie v praxi. Umlčať, nechať slovo!

Pravda, lepšiu reklamu Dubčekovi ani nemohli urobiť. Zásluhou tejto kampane sa po rokoch meno Dubček opäť denodne objavuje a skloňuje vo všetkých pádoch na stránkach Pravdy a ostatných masmédií. Každý si s roskošou nalistuje príslušnú stránku a číta zpravu o Dubčekovi ako prvú. V autobusoch a električkách, na pracoviskách, pri rannej káve. Ľudia si živo vymieňajú svoje dojmy z tejto kampane. Zaujímavé je však to, že som doteraz z celého tohto veľkého ohlasu na vlastné oči nevidel a na vlastné uši nepočul ani jedného človeka, ktorý by sa v tejto súvislosti vyslovil o Dubčekovi nepriaznivo. Každý mu iba fandí a kampaň proti nemu považuje za prejav bezmocnosti a strachu z neho. Akoby tie novinové postavy rozhorčencov boli akési vymysle-

né papierové tigre, ktoré s realitou nemajú nič spoločné.

V poslednom z uvedených novinových článkov Pravdy si akýsi Jozef Lanka, nikdy som to meno nepočul a pochybujem teda, že je pravé, vzal na mušku vôbec celú reláciu Panoráma maďarskej televízie. Ak ste dali slovo Dubčekovi, tak si na vás posvietime a pekne zostra, znie podtón tohto článku. A prirodzene, nenachádzajú na tejto najoblúbenejšej publicistickej relácii maďarskej televízie ani zrnko dobre. A tak jej to autor článku spočítava: „Panoráma zúčtovala so sovietskou mocou v Gruzínsku a v reláciach o udalostiach v Kosove aj s národnostnou politikou v Juhoslávii. Po predchádzajúcej relácii Panorámy o vnútropolitickom vývoji v Rumunsku jej štáb nedávno nepustili do tejto krajiny“. Ano vidíme, aj Ceausescu je im dobrý ako kritérium kvality demokratického jednaní s médiami. „Panorámou sme napadení a urážení. Bez elementárnej úcty k faktom, bez žiadúceho poznania situácie, bez snahy o komplexný pohľad hodnotí Panoráma československú skutočnosť, kvalifikuje náš politický systém, komunistickú stranu a jej vedenie. Čo pozitívneho v tomto smere priniesli spomínané relácie Panorámy? Iba negatívnu hodnot“.

Pozoruhodné na celej tejto veci je iba to, že na toto všetko prichádza Jozef Lanka a s ním aj bratislavská Pravda až teraz. Až potom, čo Panoráma mala tú trúfalosť odvysielat' rozhovor s Dubčekom. Zaklínajú Maďarov, aby v začatom rozhovore nepokračovali. Titulky Pravdy budú možno ešte aj hrôzostrašnejšie. Len by som ich tvorcom chcel pripomenúť, ako prebiehala eskalácia spomínanej titulkového kampane parížskej tlače proti Napoleónovi. Najprv bol tiež pro nich „krvavou beštou“ a skončili „národným hrdinom“.

Pre Pravdu už Dubček národným hrdinom bol. Teraz o ňom píšú v tom opačnom póde. Kde však skončia, až bude prestavbá, obroda a demokratizácia aj pred našimi bránami?

(Uverejnené bez vedomí autora)

SOUDECE VYCHÁZÍ ze soudní síně a hlasitě se směje.

„Co se děje?“ ptá se kolega.

„Ale slyšel jsem jedinečnou anekdotu!“

„Tak ji pověz!“

„To nejde, právě jsem za ni dal patnáct let!“

(Přetištěno z pražského Kmene)

(Loučení – pokračování z minulé strany)

víme o Stalinově osobní účasti na ukrutnostech, by nemělo vést k popírání očividného faktu, že to byl právě on, kdo se nejortodoxněji držel koncepce řádu, jeho představy odpovídaly nejrozšířenější vizi alternativy k tehdejšímu stavu kapitalismu. V kruciólní chvíli, kdy se bolševici rozhodli nedělit se o moc a řídit se jen nutností vytvořit nový řád, bylo vlastně o všem rozhodnuto.

Vždy mě překvapovala literární svědectví o nepovském Rusku. Bolševici vládli neomezenou mocí, pořádali sjezdy, vášnivě diskutovali, ale život se velmi nezměnil. Umím si představit, jak všechny ty revolucionáře ovládal strach z degenerace, jak je spalovala touha něco udělat, změnit alespoň svůj vlastní svět, když revoluce zůstala sama jak kůl v plotě. V tom se nelišili od Stalina. Když nyní čtu nově uveřejňované články Bucharinovy, nenacházím v nich nic, co by bylo v rozporu se Stalinovou koncepcí socialismu jako řádu. Kdo z popravených revolucionářů měl v hlavě sesumírovanou alternativu ke Stalinově socialismu? Kdo z nich by třeba okamžitě odvolal kolektivizaci a politiku obětí ve prospěch gigantických staveb? Pochybuji, že existoval v té době bod, ve kterém by se ještě vše dalo změnit. O jakých deformacích mluvíme, když vlastně nevíme, jak měl nedeformovaný socialismus vypadat?

Ideologie perestrojky

Gorbačovova vize přestavby, jak ji známe z jeho knihy, je až nebezpečně závislá na myšlence deformace socialismu. Celá myšlenka reformy v této podobě je však pastí. Opírá se o starou utopickou vizi, že je možné vtěsnat společnost do vědecky zdůvodněného racionálního schematu, určit lidem, jak mají žít, jak se chovat, jak se změnit.

Socialismus se neustavil v Rusku jako svá vlastní karikatura, byla to realizace plnoprávných představ o socialismu, převažujících v evropské levici a v pozdějších komunistických stranách. Proto je tak obtížné zrekonstruovat původní tvář údajné karikatury. Proto ani Gorbačov ani jiní reformisté ve východní Evropě nedovedli a nemohli, a příliš mnozí dosud nedovedou či nemohou, vymezit hranice reformovaného socialismu, na rozdíl od neostalinistů, kteří vědí velmi přesně, co je a co není socialismus. Reformní komunistická vize o budoucnosti je spíše jen snůškou představ o tom, co nechceme než o tom, co chceme. Proto reformátoři upadají do rozpaků, když mají určit, čím se bude reformovaný socialismus lišit od vnitřního ustrojení západoevropských států. Kirgizský spisovatel Čingiz Ajtmatov uvedl jistě do zmatku desetitisíce placených teoretiků, když na sjezdu lidových poslanců prohlásil, že socialismus se ve své pravé povaze uskutečnil v Rakousku, Švýcarsku, Švédsku, Kanadě atd.

Ne, že bych nechápal, proč se ideologie perestrojky drží myšlenky deformace a nápravy socialismu. Důsledné odmítnutí této myšlenky otevírá propast, zmarňuje minulost a devaluje oběti, otevírá se prázdnota, v níž mizí nejen identita revolucionářů, ale i historická identita celého národa. Domnívám se však, že nové generace se z této propasti snadno vyhrabou, když jim v tom nebude bránit opět umělá vize zrekonstruovaná ze staré mytologie.

Změna politické kultury

Východní Evropa nepotřebuje v této kritické situaci přesně vyhraněnou koncepci reformy a už vůbec ne novou ideologii přestavby. Nejvíce ze všeho potřebuje novou demokratickou politickou kulturu, ve které se opraví samo to, co potřebuje opravu. Musíme se rozloučit s utopickou myšlenkou, že existuje vědecky vymyslitelný projekt reformy, který se opět společnosti nějakým násilím v rukavičkách znovu naoktrojuje a všechno bude v pořádku. Na takovou práci by se mohly promrhat poslední zbytky zdrojů, které tato oblast ještě má. Bez diktatury umělých koncepcí se lidské potřeby a zájmy seřadí do přirozené hierarchie a vytvoří si fungující modely aspoň v těch →

(Loučení – pokračování z minulé strany)

sférách, které ještě jsou jakž takž v lidské moci. Existuje již jenom toto pragmatické východisko, postup, který samozřejmě bude muset přihlížet k tomu, co se stalo a co se nedá odestát. Všude na Východě byla společnost tak přeorána, že nemůže jen tak bez dalšího přestoupit k „profesionálům“.

Nebylo ovšem zapotřebí sedmdesátiletého odstupu, aby se dalo pochopit, že když pyšný rozum malé skupiny revolucionářů vnutí společnosti umělý systém, skončí to tak, jak to skončilo. Trvání na omylu není ovšem jen výrazem intelektuální nedostatečnosti. V „omylu“ se po letech celkem pohodlně usadila nová třída a ta nemá důvod, aby ho uznala. A hlavně ona má zájem na tom, aby opět shora řídila nápravu vlastních chyb. A tak pořád dokola.

Demokratická politická kultura nemůže sama nic stvořit, protože je to přístup, ne cíl. Ale chválabohu může zabránit tomu, aby se společnosti už po kolikáté vnutila nedopečená přestavbová utopie, po jejímž selhání už skutečně nezbude nic, co by dalo ještě zreformovat.

A zase je ráno a zase čtu heslo – Proletáři všech zemí, spojte se a přitom se z rádia line řeč o agonii komunismu a jeho neodvratném konci. Nemohu si pomoci, pořád se mi zdá, že všechno je jinak. Konfrontace mezi tzv. komunismem a kapitalismem nebyla tím, čím se jeví, byla v nejobecnějším pohledu konfrontací mezi sociálním systémem, jehož politická kultura připouští opravné možnosti, mezi systémem, který nekonečně dlouho demokraticky přešlapuje na místě, než učiní krok novým směrem, a který má možnost se vrátit, když se ukáže, že krok byl špatný, a mezi systémem, v němž totálně soustředěná moc vnutí společnosti hotový projekt spásy a bez rizika vlastního sebezničení jej pak už nemůže opravit, systémem, který ze stejných důvodů pak jen rozmnožuje chyby, běsní na lidi, že nejsou takoví, jakými by měli podle propočtů být a který se posléze mění v ohrazené panství těch, kteří na systému vydělali, ale už dávno zapomněli na to, že u začátku všeho stály naděje staré jak svět.

V agonii je jen ten druhý způsob realizace politických cílů. Ten nebyl, jak víme, ani vlastní celému socialismu. Možná se naděje staré jak svět přece jen naplnily, strašně nedokonale jako vždy, třeba v tom Švédsku, o kterém mluvil Ajtmatov. Tady ne, rohlík, který mám ke snídani, je jako z gumy a o obsahu novin, které mám rozestřené na stole, hanba mluvit.

Z Vaculíkova zpěvníku

(Nové vlastenecké písně podle K. H. Borovského)

★

Jaké je to hezké

/: Jaké je to hezké
jedna partaj v městě
jedna partaj na rynku:/
/: jedna diskutuje
jedna kandiduje
jedna volby vyhraje:/

/: Vzkázala mně včera
fojtíkova dcera
abysem sem nechodil:/
/: její tata říkal
že nás budou stříkat
ideově ze všech sil:/

/: Neber si ty synku
za ženu slečinku
z té kádrové konzervy:/
/: ona chce mět všecko
nejméně však děcko
připraví tě o nervy:/

*/ Zpíváme s malým f, protože jde o malého fojta; fojt – valašský kovář

PAVEL KOHOUT

Komisař Maigret ve službě východních špiónů

Co bezděky přiznal pražský policejní autor

Po srpnu 1968 stál nový český režim před těžkým úkolem: jak přesvědčit celý národ, že se sovětská okupace konala v jeho zájmu, a že její domácí iniciátoři zachránili zem před horší katastrofou, jakou jí chystali pod rouškou Dubčekových reforem imperialisté.

Páteří kampaně se stala televizní super-série, natočená v nejužší spolupráci s ministrem vnitra. Její hrdina, neohrožený komunist a policejní major Zeman, absolvoval v desítkách napínavých dílů křížovou cestu ustavičného boje s domácí i zahraniční reakcí, která začala v roce 1945 a vyvrcholila právě Pražským jarem 1968.

Za autora mamutí řady byl vybrán Jiří Procházka. Bývalý politický důstojník armády, do té doby neúspěšný dramatik, stal se ghostwriterem, stínovým autorem Státní bezpečnosti a kontrarozvědky. Major Zeman sloužil dlouhá léta jako nástroj falšování dějin a ohlupování nejmladších generací. Dramatika Františka Pavlíčka právě v Ruzyni filcovali bachaři, když byl jako neznámý muhl omylem studijně předveden představiteli Zemana, svému někdejšímu herci Brabcovi...

Tím zajímavější je, co autor seriálu vypráví v rozhovoru, který uveřejnil časopis Svazu čs. spisovatelů Kmen v čísle z 27. 7. 1989.

Pyšní se tím, že je spoluzakladatelem mezinárodní významné Mezinárodní asociace autorů kriminálních příběhů, a představuje další špičkové funkcionáře podobného původu: kubánského spisovatele a „předsedu jejich sekce policejní literatury“ Valera, uruguajského kritika Chavanú, žijícího na Kubě – tam asociace založena! – „kam se dostal pomocí únosu amerického boeingu“, a především Juliana Semjonova, sovětského autora děl z prostředí tajných služeb; jeho pádný důvod, proč musí čtyřka světovou asociaci založit, Procházka cituje:

„Je vhodná chvíle a je třeba to udělat, protože nás to napadlo první, a když nás nikdo nepředběhne, všichni se nakonec přidají.“

Měl pravdu. Už brzy přistoupili nic netušící funkcionáři ctihodného spolku „Mystery Writers of America“. A o rok později se v sovětské Jaltě připojili i Japonci, Angličané, Francouzi a Italové, referuje Procházka hrdě:

„Jsme dnes organizací, která může svým působením konkurovat PEN-Klubu.“

Bezpochyby. Protože nabídkou čestného předsednictví se nedal zlákat nikdo menší než Georges Simenon, duchovní otec slavného Maigreta. Už jsou udělovány i ceny. První dostali Simenon, Dürrenmatt a Gra-

ham Greene. A také stipendia! „Kde na to berete?“ diví se i Kmen. A Procházka vysvětluje.

„Z prostředků, které si vyděláme... Sověti už ze svých zisků mohli nabídnout pro každý rok šest míst pro spisovatele na dvouměsíční pobyt kdekoli v SSSR.“

„Je to pravda,“ tazatelé dále, „že asociace kupuje letadlovou loď? Pokud ano, k čemu ji potřebuje?“

„Máte na mysli jeden z projektů Juliana Semjonova, který hovořil v této souvislosti o letadlové lodi, eventuálně vyřazené ze sovětské válečné flotily... Semjonovovi už vyšly mnohé projekty, které vypadaly nejdřív fantasticky... Kdyby Sověti měli vyřadit jednu loď, Američané to budou muset udělat také, to je přece logické!“

Příklady táhnou. Rakušané,“ sděluje Procházka, „vědí o našich problémech s polygrafii... Nabídli nám tisk knížek nebo časopisů, čehokoli, co si budeme přát, bez devízové úhrady.“

Záhada se začíná jasnit, když Procházka dále líčí výhody, vznikající pro ČSSR, a přitom prostoduše vyzrazuje:

„Kdo viděl speciální číslo Signálu, vydané při příležitosti pražského jednání asociace, může vytušit, odkud vítr vane. Signál a jeho šéfredaktor Pavel Minařík mají zájem o spolupráci a projekty jsou velmi zajímavé. Zatím je ale předčasné o nich hovořit na veřejnosti.“

Tu informaci může správně vychutnat jen ten, kdo ještě ví, že Signál je vydáván čs. ministerstvem vnitra a jeho šéfredaktor jako mladý muž uprchl po roce 1968 do Mnichova, kde se stal hlasatelem stanice Svobodná Evropa pro Československo. „Obrácen“ s velkou pravděpodobností až později, kdy zabředl do osobních nesnází, vrátil se v zimě 1975 / 76 do vlasti, kde byl uvítán jako největší rozvědčík poválečných let. Měl dokázat, že Alexander Dubček a další představitelé opozice jednali v žoldu západních zpravodajských služeb. Akce ztroskotala, když se hrdina při tiskové konferenci odhalil sám jako lajdácky preparovaný nicnevd. Byl stažen z oběhu a poslán, tak zněla zpráva, na speciální studiu.

Nyní se, již řádně vyučen, spolu s dalšími kolegy z policejních zemí, sdružených v Asociaci, podle Procházka svědectví zřejmě právě chystá zapojit kriminální básníky světa do praktického života.

Pro nás čtenáře bude napínavé sledovat, kdy mistři žánru, v němž bývá zlo odhaleno a dobro vítězí, prokážou svůj čich a dedukční talent uvnitř vlastní organizace, která se zdá být založena i řízena opravdovskými tajnými agenty. Po jednom z nich už pátrat nemusí: jmenuje se docela určitě Pavel Minařík.

10. 8. 1989

Reakční alternativa vyčerpána

Interview maďarské televize se Zdeňkem Mlynářem o socialistických reformách

Budapester Rundschau, oficiální maďarský týdeník s tradicí, věnoval celou stránku svého pětatřicátého čísla (25.8. 1989) rozhovoru, který měl v maďarských televizních novinách „Tečka za dnem“ redaktor Laszló Benda se Zdeňkem Mlynářem. Benda se nejdříve zajímal o Mlynářovy názory na srovnání, které by se dalo vést mezi léty 1968 a 1989, a o jeho mínění o maďarských hospodářských a politických reformách. Rovněž se vracel k šancím, jež mělo – nebo nemělo – Pražské jaro. Ptal se, zda si Mlynář myslí, že Gorbačov odstartoval reformy proto, aby zachránil socialismus. Uslyšel, že by se diskuse o této věci nutně stočila k problému, co socialismus je, a co není. Čili, dostala by se na ideologické pole, kde se názory dají vyměňovat donekonečna. Problém dneška je ovšem trochu jiný: je to praktické provádění reform, je to otázka, zda reformní pokusy probíhají současně nahoře i dole, jak to dnes vidíme.

S tímhle Vaším pozorováním bych se neztotožňoval, mínil maďarský žurnalista. Podle mého soudu probíhá reforma v Sovětském svazu shora, ale ne dole.

Že právě v posledních dnech roste tlak zdola, odpověděl Mlynář, o tom nemůže být spor. Uvažte stávky a národnostní problematiku a tlak, který vykonává inteligence. Od roku 1988 tlak zdola dokonce tak zesílil, že se nabízela otázka, zda tentokrát nedojde ke konfrontaci. To by mohlo být velmi nebezpečné

Mohou východoevropské socialistické země vykonávat funkci mostu mezi Západem a Východem?

O úloze takového mostu snili po druhé světové válce Češi i Maďaři. Vzato historicky, jsme my Středoevropané takovým spojovacím článkem mezi Západem a Východem vždycky byli. A měli bychom jím být i nadále. Je ale tento spojovací článek totožný s „mostem“? Jistě byl po celá staletí civilizační a kulturně politický charakter této oblasti ovlivňován Západem. V tomto vývoji došlo v roce 1948 k umělému přeryvu. Ale pokus, rusifikovat politickou kulturu tohoto prostoru a podříditi všechno sovětské hegemonii ztroskotal – to je dnes už docela jasné. Staré tradice se v jednotlivých zemích ukázaly silnější, než nové vlivy.

Kam celý tento vývoj směřuje? To je těžko předpovědět. Hodně odvisí od Západu, jak ten rozumí své úloze v nadcházejícím procesu, a záleží na tom, zda nabudou vrchu proudy pro které je Evropa od Portugalska po Ural jeden celek – nebo zda se prosadí jiná proudění.

Co si myslíte o tezi, podle které už dnes nejde o protiklad mezi kapitalismem a socialismem, nýbrž spíše o rozpor mezi demokracií a diktaturou?

To je příliš zjednodušené. Vedle demokracie a diktatury je ještě mnoho jiných rozporů, například pokud jde o ekologii nebo o protiklady severojižní, tj. o propast mezi vývojovými a průmyslovými zeměmi. Žijeme v nanejvýš komplikovaném světě. Nejdůležitější na Gorbačovově politice je právě to, že pochopil dnešní svět nejen v jeho protikladech, nýbrž také v jeho jednotě. Uvědomil si, že musíme za vývoj tohoto světa nést odpovědnost, protože je to náš jediný svět.

Jaký význam pro Vás, jako bývalého šéfidologa KSČ, má protiklad mezi kapitalismem a socialismem?

Nebyl jsem nikdy šéfidologem, ale byl jsem přesvědčený marxista leninského – a v mládí dokonce stalinského ražení. Otázky, které jsem tehdy pokládal za nejdůležitější, neměly co dělat s formami vlastnictví, ale s tím, zda je v pořádku společenský řád, určovaný nikoli lidskými potřebami, nýbrž zhodnocováním kapitálu. Otázka platí dodnes. Marxem doporučená, a potom Leninem a Stalinem zjednodušená odpověď byla →

(Rozhovor se Zdeňkem Mlynářem – pokračování)

nesprávná. Jisté ale je, že i nadále budem mít co činit s okolností, že industriální společnost produkuje antihumánní tendence, a že se proti tomu v politice, kultuře a ve veřejném životě něco musí dělat....ovšemže demokratickým způsobem, tedy mnohem složitěji, než si původně představovali komunisté – nebo ovšem také socialisté, liberálové a demokraté, kteří přece zastupují humanitní ideologii ve všech jejích odstínech. Humanismus se musí i dnes a i ve vysoce průmyslových zemích potýkat s nemalými problémy.

Jaké šance tedy dáváte východoevropským reformním pokusům?

Na jedné straně se každá země musí chopit své vlastní příležitosti, na druhé straně jsme ale v našich malých zemích závislí na tom, zda uspěje Gorbačov. Nový obrat v Moskvě by měl fatální následky jak pro Polsko a Maďarsko, tak pro všechny ve světě, kdo se chtějí dát novými cestami. A naopak je pro Gorbačova velmi důležité, aby se podařily reformy v Maďarsku, Polsku a jiných malých zemích. Kdyby ztroskotaly, nebo kdyby řekněme v Polsku došlo k erupci, byl by ohrožen i Gorbačov. Jedná se o vzájemné zájmy; samostatnost reformních hnutí není tedy stoprocentní. Měla by se pro budoucno lépe rozpracovat hlediska vzájemného respektu.

Věřím, že ani v Sovětském svazu ani v Maďarsku nebylo dosud dosaženo bodu, kdy by se mohlo oprávněně tvrdit, že se reformní proces už nedá zvrátit. Ještě je všechno v pohybu a nebezpečí zvratu trvá. Podaří-li se během příštích dvou tří let tuto hrozbu odstranit, bude také více prostoru pro samostatná hnutí, při čemž se ovšem stále musí myslet na to, co je přijatelné pro všechny...

Dojde také v Československu k reformnímu vývoji?

Byl jsem vždycky optimista. Mnozí dokonce tvrdí, že můj optimismus je takřka kriminální. Jsem přesvědčen, že Československo začne se svou reformní politikou – ale může to dlouho trvat. V tomto okamžiku bohužel nevidím ve vedení a v oficiálních strukturách žádný reformní potenciál. To je následek čistky v roce 1970, kdy byly zlikvidovány všechny reformně nadané a k reformě zaměřené síly. Tlak zdola stoupá. Ale neschopnost vedení k otevření společnosti může přivodit konfrontaci, konflikt.

Jste ještě optimista po všech těch restauracích a recidivách, které jste pokud jde o dějiny socialismu zažil? O co se Váš optimismus opírá?

Jde pravděpodobně o osobní dispozici. Ale i docela objektivně se dá konstatovat, že nynější situace se od pochruščovovských šedesátých let liší tím, že možnosti konzervativní, reakční alternativy v tak zvaném reálném socialismu jsou vyčerpány. Před dvaceti léty ještě tu a tam někdo mohl věřit, že se to celé dá nějak zflikovat. Dnes je po dvacetileté stagnaci jasné, že to starým způsobem nejde dál. Také v ruské společnosti se v posledních dvaceti letech hodně změnilo. Když svrhli Chruščova, žila jenom třetina sovětského obyvatelstva v městech a dvě třetiny na venkově. Dnes je to naopak.

Je to znamení pokroku?

Znamená to, že se nedá tak ničeho nic obrátit. Lidé ve městech, z nichž mnozí mají vysokoškolské vzdělání, se nedají ovládat tak primitivními metodami, jakých používal Stalin pro mužiky a které pocházely ještě z carismu.

Rizika ovšem nejsou ani nadále zanedbatelná. Musí se dokonce počítat s reakčními pokusy, vnutit společnosti východiska pro řešení eventuálních krizí. To už jsme viděli v Číně. Nejde ale o nic osudového, nevyhnutelného. Dokonce se proti tomu dá leccos dělat.

Pane Mlynáři, existuje vlastně nějaký protimluv mezi Vašimi ideály před dvaceti lety a dnes?

Co chcete slyšet? Že patřím k těm, kteří s postupujícím věkem shledávají, že jejich tehdejší ideály byly jen iluze? To se stalo nejenom bývalým komunistům a marxistům.... →

V pět hodin u Ludmily

31. 7. 1989 na náměstí Míru v Praze bylo na 17. hodinu ohlášeno shromáždění Nezávislého mírového sdružení na téma „náhradní vojenská služba“. Kolem 17. hodiny se na náměstí, v jehož středu u kostela sv. Ludmily zrovna hostovaly Lunaparky, začali shromažďovat mladí lidé. Bylo jich možno napočítat tak stovku stojících a několik desítek sedících na lavičkách, tedy žádná velká síla, z níž by musela naše policie znervóznět. Tato ale znervózněla již preventivně, což se projevilo její značnou koncentrací, nejen v uniformované, ale i civilní formě. Větší počet urostlých mladíků, kteří neměli zjevně nic jiného na práci než ostražitě sledovat okolí, posedával na lavičkách, někteří postávali u šedomodrého favorita SPZ ADH 58 49, zaparkovaného na chodníku u kostela. Několik „antonů“ stálo preventivně připravených mezi náměstím I. P. Pavlova a muselským mostem.

Skupinky mladých lidí postávaly nebo pomalu přecházely, lidé se bavili jednak mezi sebou, jednak nuceně s příslušníky Bezpečnosti, kteří po dvou, jak je jejich zvykem, kontrolovali osobní doklady a zapisovali údaje do notesu nebo pak do archů velikosti A4. Shluklé občany přítom vyzývali, aby se rozešli, na což tito většinou nereagovali. Příslušníků přibývalo, objevil se dokonce uniformovaný nadporučík, kterého jeho nadřízení také vyhnali šlapat chodník. Příslušníci chvílemi mluvili do vyslaček či z nich přijímali instrukce. Chodil tam také příslušník s členem PS VB, který, sám rachitický a sražený, měl na vodítku psa, většího knírače. PS VB měl těkavý zrak komisaře Carelly a rozpité razítko na náramenní páse. Pouťová hudba ideálně doplňovala iracionální happeningovou atmosféru, někteří „disidenti“ se vozili na labutích a ruském kole, aby se na chvíli dostali mimo dosah VB, a shlíželi na orgány shora. Na jedné lavičce seděl tajný, který samou ostražitostí vyhladověl a po půl hodině se odebral pro klobásu, kterou pak v klidu demonstrace pozřel. U kostela postával muž s ostře řezanou tvářičkou kolotočníka v červené mikině. Později natáčel na videokameru nezvykle malých rozměrů poklidný hlouček diskutujících. Vedle něho stál mohutný pracovník MV s vizáží vyhazovače z vykřičeného podniku. Celkem jsem napočítal minimálně pětadvacet tajných jen v centru parku, uniformovaných o něco méně.

Pak asi po třičtvrtě hodině začalo lidí ubývat, náhradní sraz byl kolem sedmé na Karlově mostě. Příslušníci začali legitimovat osoby sedící na lavičkách, brali je popořadě, aby si někdo nemyslel, že bude památného 31. 7. 1989 sedět na „Míraku“ bez per-lustrace. Na jedné lavičce seděl tajný a nějaký mladý cikánský kluk. Čtyři příslušníci

VB obklopili lavičku, tajného si ani nevšimli a kluka odvedli, protože neměl doklady. Tajní se shlukli do hloučků, odhodili ostražitost, protože začali mít „kulturní převahu“ (bylo jich víc než normálních lidí). Závěrem mě zaujal tajný s delšími blond vlasy přes límec, oděný v džínovině a obutý do bílých nazouvacích botek s ozdobnými tkaničkami – působivě se pohupoval na patách. Svezl jsem se na labuti a po úvaze, že nemusím zatěžovat vnitřní archiv, jsem se ztratil.

Podle mého názoru byli mluvčí Nezávislého mírového sdružení preventivně zadrženi, aby se nemohli akce zúčastnit. Také o tom asi spousta lidí nevědělo, dovolené udělaly taky svoje. Jen by mě zajímalo, co taková „bezpečnostní akce“ stojí na provozních nákladech a na platech členů tajné policie, když asistovali v takovém počtu. Jak by se asi na takové hospodaření se státními prostředky dívali ti, kteří rozhořčeně v novinách napadají chartisty a chlubí se svými výkony ve výrobě sušeného mléka, ti ostražití ochránci našeho společného krajíce?

S.

(Rozhovor se Zdeňkem Mlynářem – pokračování)

Pokládáte se za bývalého marxistu?

Pokud si přejete to slyšet, ano. Nejčastěji se přece pod pojmem marxismus rozumí uzavřená názorová soustava. A takový způsob myšlení je mi, myslím, vzdálen. Nepopírám, že mě Marx a marxismus ovlivnil a že tyto vlivy dodnes trvají, že některé z nich pokládám za správné a dobré. Ale mnohé z našeho přesvědčení a z našeho angažmá pro politický systém, který naše generace pomáhala zbudovat, se ovšem ukázalo jako iluze.

Co jsem dnes? Definuji sám sebe jako socialistu na volné noze. Jako člověka, který je nezávislý na politických stranách a seskupeních, který věří, že socialismus může být projektem budoucnosti. Jenom se v něm nesmí vidět pevně sestavený pořádek, nýbrž pohyb, tendence k překonání všech těch momentů kapitalismu, o kterých jsem se už kriticky zmínil.

Mluvme tedy ještě o jiném „socialistovi na volné noze“, o Michailu Gorbačovovi. Jak vidíte jeho perspektivy?

Gorbačov není žádný socialista na volné noze. Je generálním tajemníkem KSSS a hlavou sovětského státu. Pro něho je všechno trochu složitější. Kdysi, ještě za Stalina, jsem s ním v Moskvě studoval a žil ve stejném studentském domově. Byli jsme ve stejné studijní skupině a strávili jsme denně mnoho hodin společně. Poznal jsem v něm člověka mimořádně inteligentního a vnímavého. Když někde zjistil rozpory, na příklad mezi skutečností a tím, co se ideologicky kázalo, stavěl se už jako student vždycky na stranu skutečnosti. Tato schopnost opustit ideologické stanovisko, pokud protiče skutečnosti mu zůstala. Doufám, že bude mít úspěch.

Trest smrti je hanbou národa, který kdysi proti němu vystoupil jako jeden z prvních na světě

Dopis evangelíků Ústřednímu výboru Komunistické strany Československa

Redakce Listů dostala tento dopis s velkým zpožděním, ale pro jeho závažnost se rozhodla jej přesto uveřejnit jako příspěvek k debatě o zrušení trestu smrti v Československu a na celém světě, v souvislosti s nadcházejícím projednáváním této otázky na Valném shromáždění OSN.

Vážený pánové!

Apelujeme na Vás jako několik českobratrských evangelíků tímto otevřeným dopisem, abyste už konečně přiřadili Československo ke kulturně vyspělým státům, v kterých se přestalo popravovat. Trest smrti byl jakž takž ospravedlnitelný ve středověku, kdy se věřilo všeobecně a bez pochybování v posmrtný život. Popravou byl sice ukončen odsouzencův tělesný život, ale jeho nesmrtelná duše tím zůstala nedotčena. V naší sekulární době je však popravování naprosto neospravedlnitelné. Soudce odsuzuje k smrti, ačkoli nechápe popravu svého provinilého bližního jako předání soudu Božímu, který by mohl být milosrdný, nýbrž jako totální zničení sobě podobné bytosti. Takovým odsouzením se soudce, ale i veřejnost, o kterou se soudce opírá, připodobňuje vrahovi v nejhlubší podstatě jeho zločinu, totiž v pohrdání druhou lidskou bytostí. Té se totiž totálně odpírá solidarita, pochopení, slitování. Definitivně se

jí odpírá komunikace. Definitivně se jí bere možnost uznání vlastní viny a pokání a prosby o odpuštění. Tím se jí bere poslední zbytek naděje. Protože jste ateisté a nevěříte v posmrtný život, a protože se zároveň od začátku prohlašujete za humanisty, dokonce se zdůrazňováním převahy svého humanismu nad všemi nemarxistickými humanismy, měli jste zrušit trest smrti hned po svém převzetí vlády v roce 1948. Nyní je k tomu, abyste zastavili popravování v státě Vámi řízeném, skutečně už nejvyšší čas, protože velká většina evropských národů už pochopila nemravnost moderního popravování. Odstranila trest smrti ze svého právního řádu v době, kdy se u nás popravovalo bez rozpaků.

Oznamujeme Vám, že se nám stalo nesnesitelným, že v Evropě zůstal jednou z posledních bašt obyčejné nehodného kulturních lidí právě náš národ, který v našem světadíle boj proti trestu smrti zahájil, a sice už ve středověku a z křesťanské pozice. Citujeme z knihy Petra Čorného Tajemství českých kronik ze strany 289: „Husitská revoluce přinesla obrat v názírání na trest smrti a směřovala výrazně k jeho omezení. ... V roce 1433 mohl Jan Rokycana tvářit v tvář basilejskému koncilu prohlásit, že v Praze již mnoho let nebyl nikdo popraven pro krádež. ... Již před rokem 1419 při univerzitních disputacích vede-

ných na pražském vysokém učení vystoupili reformně orientovaní mistři s názory odmítajícími trest smrti za krádež. Toto stanovisko se také v praxi prosadilo už od počátku revoluce." Jenže přední bohoslovec tábořské strany, Mikuláš z Pelhřimova, šel ještě podstatně dál. Vystoupil v lednu 1433 na basilejském koncilu proti trestu smrti vůbec. Z učitelů církve odmítl tento trest ještě v době vlády pohanských císařů Tertullian a další otcové, ale křesťané zapoměli na jejich stanovisko poté, co se ve 4. století sami zmocnili vlády. Jen valdenští všech směrů, francouzští, italští i němečtí, odmítali každé násilí a užití meče i ve službách spravedlnosti a práva. Odmítali nejen trest smrti, nýbrž i spravedlivou obrannou válku. Po valdenských zaútočil na trest smrti až Mikuláš z Pelhřimova, ale tento Husův žák promluvil na sněmu západního křesťanstva jako představitel národa, který spravedlivou válku neodmítl a ubránil se pěti křížovým výpravám. Mikulášův protest proti trestu smrti měl tím větší politickou váhu. Když poukázal pařížský mistr Gilles Charlier na to, že trest smrti má pevné místo jak v Starém zákoně tak i v světském právu, upozornil Mikuláš 20. ledna 1433 na to, že rozhodující je zákon Kristův. Citujeme: „Aby si někteří... nevzali záminku trestat provinilce pokutou smrti, a to buď podle příkazů Starého zákona, dnes už nezávazných, nebo podle zákonů lidských, se zákonem evangelia nesouladných,... dodáváme, že... při trestání provinilců je nutno přidržovat se výhradně zákona evangelického (lex evangelica) a postupu prvotní církve.“ A druhý citát, uvedený už 1966 u F. M. Bartoše a předloni u Čorného: „Jest si přát, aby si soudcové počínali jako otcové, ne jako tyrani, a neuznávali soudní předpisy starozákonní ani lidské zákony, jež se přičítají zákonu evangelia, nýbrž aby dbali postupu Kristova a církve prvotní. Nemohu vrátit popravenému život a nemohu proto mít zalíbení v popravách.“ Na basilejském koncilu předběhl český národ svým neslýchaným útokem na trest smrti evropský duchovní vývoj o více než tři staletí. Cesare Beccaria zahájil rozhodný boj proti trestu smrti až v roce 1764. Učinil to už z moderního osvícenského stanoviska. V rakouské monarchii a tedy i v našich zemích došlo k odklonu od trestu smrti, žel jenom přechodnému, za osvíceného císaře Josefa II. v r. 1787. V kapitalistickém Norsku zrušili tento trest sice až v r. 1905, ale už třicet let předtím tam nikoho nepopravili, od r. 1875. Nejtěžší zločince tam raději nechávají přirozeně dožít ve vězeňském vyhnanství, než aby znovu začali poskvrňovat svou krásnou zemi katovským dílem.

Vaše lpění na trestu smrti je jedním z projevů hluboké morální krize, ve které se nachází nejenom Vaše strana, ale celá československá společnost. Mají-li český a slovenský národ z této krize vybědnout, musejí založit svou budoucnost na svých nově a lépe pochopených křesťanských tradicích. Sbor katolických biskupů a ordinářů Čech a Moravy vyhlásil v listopadu 1987 pro české katolíky program

desetileté duchovní obnovy národa jako přípravu na milénium smrti biskupa Vojtěcha a na vstup do 3. tisíciletí křesťanských dějin, ale mnoho českých evangelíků uvítalo, když pražský arcibiskup pan kardinál Tomášek pozval také všechny nekatolické věřící a také všechny lidi dobré vůle, tedy i Vás komunisty, abychom se ke katolickému programu desetiletí duchovní obnovy národa připojili. Když jsme se v minulém církevním roce, do první adventní neděle 1988, zamýšleli nad tématem prvního roku desetiletí duchovní přípravy, tématem „služba životu“, ovšem jsme se seznámili s životem a dílem Anežky Přemyslovny, na doporučení pana kardinála a k svému duchovnímu užítku, ale několik česko-bratrských evangelíků se zabývalo z hlediska tématu „služba životu“ také předním tábořským bohoslovcem Mikulášem z Pelhřimova, protože také on se vyznačoval úctou k lidské důstojnosti svých bližních. Pastýřskou až otcovskou starost mistra Mikuláše o život a lidskou důstojnost těch, kteří se dostávali do rozporu se zákony psanými i zvykovými nepsanými a byli ohroženi i postihováni popravami, jsme pochopili také jako starost o duchovní zdraví soudců a o duchovní zdraví těch, kteří byli v pokušení stát se katy, a jako starost o duchovní zdraví celé společnosti, v které kati konali své dílo. Tábořského kněze a poctivého Kristova svědka Mikuláše z Pelhřimova chceme připomínat sobě i jiným jako bojovníka proti trestu smrti tak dlouho, dokud nebude tento zavrženíhodný způsob soudního postihu z československého právního řádu odstraněn. V padesátých letech byla naše země poskvrněna popravou Milady Horákové a mnoha dalšími ideologickými a politickými justičními vraždami. Nyní ať už není u nás popraven vůbec nikdo, ani k smrti odsouzený skutečný zločinec Jaroslav Malý, o kterém píše příloha Rudého práva z 28. 1. t. r.

Popravování by u nás mělo být zastaveno bez odkladu. V dnešním politickém uspořádání by k tomu mělo stačit neveřejné rozhodnutí Vašeho předsednictva. Federální shromáždění by však mělo zahájit debatu o zrušení trestu smrti až nějakou dobu po obnově svobody tisku a vůbec svobody projevu v naší zemi. Naše společnost bezpochyby pochopí, že trest smrti je dnes už skutečně neospravedlnitelný, potřebuje však nějakou dobu svobodně diskutovat o závažném problému v tisku, v ostatních sdělovacích prostředcích a na nejrůznějších shromážděních. Těžko si však můžeme představit nezbytnou obnovu svobody projevu bez propuštění Václava Havla a ostatních nespravedlivě odsouzených představitelů nezávislých iniciativ.

S občanským pozdravem

Daniela Brodská, Petr Brodský, Jan Dus, Anna Dusová, Anna Hrudková, Hana Jüptnerová, dr. Božena Komárková, Eva Pleskačová, Miloš Rejchrt, Drahomíra Slavíková, Eva Svobodová, Michal Šimek, Jan Šimsa a Martin Šimsa.

Za správnost podpisů ručí Jan Dus, 160 00 Praha 6-Sedlec, Suchdolská č. 4.

Bída systému

Rozhovor Václava Havla s Milanem Horáčkem

Na začátku léta uveřejnil západoberlínský list TAZ rozhovor Václava Havla se „spoluvynálezcem německých Zelených“ Milanem Horáčkem. Důvody k dialogu byly dva: předně tehdy právě vešlo ve známost, že Havel dostane Mírovou cenu německých knihkupců, za druhé směl Horáček navštívit mírové a ekologické setkání mládeže ve Vimperku a při té příležitosti se také setkat s Havlem, který čerstvě vyšel z vězení. Horáček začal rozhovor zmínkou o jednom z těch, kdo jako první přišli Havlovi ke znovunabyté svobodě blahopřát: o Alexandru Dubčekovi. Ptal se, jaké bylo setkání?

Neviděl jsem Alexandra Dubčeka už od roku 1968. Přirozeně jsme teď při tomto tří čtyřhodinovém setkání nevedli žádné politické debaty. Neměl jsem dojem, ačkoli jsme na toto téma nemluvili, že by se Dubček chtěl vrátit do politického života. Představy některých bývalých komunistů – lhostejné, zda doma nebo v zahraničí –, že by se s Dubčekem všechno změnilo, zdají se mi – řekněme – ne příliš přiléhavé. Dubček je starší pán a věřím, že mu jde především o to, rehabilitovat vlastní politiku, t j. Pražské jaro. Tomu nasvědčují i jeho veřejné snahy. Měli bychom začít svobodně diskutovat o tom, jak by dnes mohl pokračovat tehdy započatý vývoj. Kdyby se Dubčkova aktivita mohla nějak zužitkovat v tomto směru, bylo by to vynikající.

Ale k tomu by přece musela přispět i aktivita těch, kdo byli ve Vimperku. Sešlo se tam víc než tisíc lidí z celého Československa, kteří se angažují ve věci míru a ochrany životního prostředí. Máš dojem, že by v této oblasti mohlo dojít ke spolupráci se složkami vlády? Ke spolupráci celé společnosti?

Ano, to je nasnadě. Mám dojem, že si celá společnost uvědomuje, že se Československo ocitlo ve slepé uličce. Všichni vědí a sledují, co se děje v Polsku, Maďarsku a v Sovětském svazu. Vláda sice mluví o přestavbě a demokratizaci, ale všichni vidí, že je to jen fasáda, a že zde úmysl něco skutečně změnit neexistuje. Přesto roste následkem mezinárodního vývoje, vývoje v sousedních zemích, v sovětském bloku a posléze i pod tlakem probouzející se společnosti napětí. Všichni cítí, že se musí něco stát, něco změnit. Před pěti nebo šesti léty opozice vstoupila na scénu jenom ve formě tak zvaných disidentů nebo nezávislých iniciativ, uzavřených v jakýchsi ghettech, o nichž lidé nic víc než věděli a k nimž chovali tichou sympatií – dnes je situace docela jiná. Na ekologickém poli se ovšem občanská odpovědnost probudila dosti brzo. Sloveňští ekologové vydali už před dvěma léty dokumentaci „Bratislava nahlas“, zajímavou tím, že se zde dali dohromady lidé vně a uvnitř mocenských struktur.

To se týká Gabčíkova a Nagymarosu...

Ne, tato dokumentace se omezuje na Bratislavu jako takovou. Ale také o Gabčíkovu–Nagymaros existovalo mnoho alternativních posudků. V ekologii se ostatně také cosi stalo. V případě Křivoklátska se poprvé u nás prosadilo veřejné mínění tak, že došlo k zastavení prací na určitém projektu. Účelem nesmyslného přehradního jezera, které by bývalo zničilo křivoklátské údolí, bylo vyrovnávání odběru elektrického proudu z elektrárny v Temelíně, která sama o sobě není s to na kolísavou spotřebu proudu reagovat. Také v severních Čechách roste zájem o ekologické otázky, protože lidé zažívají ničení životního prostředí na vlastním těle. U nás však hrají prestiž, nedemokratické rozhodování a nedostatek kompetence větší roli než kdekoli jinde. Tak se celá bída našeho politického systému projevuje jak v ekologii, tak v architektuře. Každá srážka v jedné konkrétní otázce životního prostředí se okamžitě stane politickou konfrontací, i když si to žádná ze zúčastněných stran nepřála. To má za následek, že mnozí, kdo chtěli být jen „zelení“ a přáli si vyhnout se jakékoli politické konfrontaci, rychle docházejí k poznatku, že být „zelený“ nese sebou politické angažmá. Buď se toho zaleknou a stáhnout se zpět, anebo moc pochopí, že dialog s veřejností se prostě nedá ohraničit. Držitelé moci shledávají, že politický dialog zpochybňuje moc a může otrást základy systému. U nás je zkrátka všechno jinak a složitější než v otevřených společnostech.

Když se pozorněji podíváme na vývoj v Polsku, Maďarsku a v Sovětském svazu, zjišťujeme, že zde v čele stojí politikové, kteří už celá léta hrají určitou úlohu v politických strukturách. Myslím přitom na Imre Pozsgaye nebo na Gorbačova. Je možné, že se politická situace v Československu vyvine tak, aby také mladá a střední generace dostaly příležitost, hrát v politice ve věci demokratizace větší úlohu – nebo se vývoj bude ubírat jiným směrem, než k perestrojce?

To je několik otázek najednou. Chtěl bych především poukázat na jedno: dosavadní způsob vlády v komunistických zemích – komunisté jej označují za stalinský model socialismu – předpokládá u každého, kdo chce proniknout do mocenské struktury a zaujmout v ní významné postavení, přizpůsobivost a loajalitu. Člověk, který je od základu nekonformní, se může stát v nejlepším případě disidentem, ale do mocenských struktur se nedostane. To znamená, že lidé, kteří takových postavení dosáhli, si musí zachovat tvář, společnou tvář, bez ohledu na to, jací jsou a zda tak činí z přesvědčení, nebo jako výsledek chladného machiavellistického výpočtu. Musí říkat totéž, co ti, které mají nad sebou nebo kolem sebe – proto je tak těžké je rozlišovat. Proto také Gorbačov

nemluvil o perestrojce, dokud se nedostal do nejvyšší funkce. Je to pochopitelné: musel být jako ti ostatní. Ale i poté, co dosáhl svého postavení, mu trvalo celý rok, než o ní začal mluvit: musel si zajistit své mocenské postavení, vyměnit členy politbyra a tak dále. Toto platí zcela obecně. Proto říkáme o panu Pozsgayovi a o panu Rakowském: jsou to reformně myslící lidé – poté, co dosáhli nejvyšších funkcí, co je dějiny, společenské postavení a vnější tlak donutily vyjadřovat se v tomto smyslu. To platí také u nás. Já sám jsem v roce 1966 nebo 1967 nevěděl, jaký je rozdíl mezi Dubčekem a Biřákem. Teprve když situace dozněla k tomu, aby jeden z nich ukázal svou pravou tvář, teprve když maska konformity spadla, vyšel rozdíl mezi nimi najevo. Před dvaceti léty – tedy před poměrně krátkou dobou – zuřil v našich mocenských strukturách orkán. Takový nezažili – v této intenzitě – ani v Sovětském svazu, ani v Maďarsku a Polsku. Jeden z jeho následků je, že v dnešních československých mocenských strukturách stěží najdeme reformní osobnost nebo osobnost vůbec – rozhodně je jich méně, než v ostatních zemích. Garnitura, dosazená sovětskou invazí a která vládne dodnes, se dvacet let obklopovala loajální byrokracií a vybudovala aparát zcela podle svých představ. To neznamená, že by se v žádném případě nemohl najít československý Pozsgay nebo Rakowski. Ale bude to zdoluhavý a velmi složitý proces, protože se – pokud se vůbec najdou – bude jednat o lidi, kteří po dvacet let budovali svou kariéru na konformitě a loajalitě vůči starším a kteří nebudou mít odvalu, chopit se iniciativy. Nebudou riskovat vystoupit na veřejnosti, dokud si nebudou docela jisti úspěchem. Jako dobré partnery u budoucích kulatých stolů bychom je označit nemohli. Přesto platí v politickém životě dodnes to, co kdysi řekl Lenin, že musíme pracovat s lidmi takovými, jací jsou. A dojde-li jednou k celospolečenskému dialogu i v Československu, bude jasné, že různé společenské vrstvy anebo občanské iniciativy musí jednat i s těmi, kteří jsou ve funkcích – bez ohledu na to, zda jsou chytrí nebo hloupí. Jinak to nejde.

Dovětek Listů:

Tento rozhovor otiskly poprvé berlínské TAZ. Zpřístupnit jej čtenářům Listů, předpokládalo buď mít český originál, nebo pořídit zpětný překlad z němčiny do češtiny. Dvojím překladem se jak známo text natolik vzdaluje originálu, že už nelze autory činit odpovědnými za formulace ani za jejich významové odstíny. Platí tedy v tomto případě stoprocentně, že příspěvek otiskujeme bez vědomí a přičinění Václava Havla. Neměli jsme ale jinou možnost.

Kromě toho plyne čas na konci osmdesátých let zvláště rychle. Havel v červnu viděl ještě v Polsku Rakowského jako eventuálního nositele reformních nadějí; dnes je tam v čele vlády představitel Solidarity. Hydroelektrárna Gabčíkovo – Nagymaros se za čtyři měsíce, co nás dělí od interview, ocitla zase o něco v jiné pozici. Jiný příklad: Měl-li Havel v rozhovoru s Dubčekem dojem, že mluví s člověkem, který na další politickou dráhu abdikoval, víme dnes, že se naopak do politiky vrátil a že si ho mnozí dovedou představit ve velmi důležité pozici (viz např. zprávu o torontském sjezdu čs. strany národně sociální). A tak dále. Změnilo se tolik, že se naskytá otázka, zda má ještě smysl tisknout rozhovory z června. Odpovídáme, že záleží na rozhovoru. Kdo si všimne drobné povahopisné studie aparátníka, kterou Havel podává, nebude na pochybách, že tento rozhovor sahá za den, ve kterém byl uskutečněn.

Ještě jsme dlužni malé vysvětlení o Vimperku. Konalo se tam mezinárodní setkání mládeže s dvěma hlavními motty: mír a ekologie. Svět v obrazech potom přinesl zprávu, jejíž úryvek stojí za to ocitovat, protože jde o jeden z řídkých závanů glasnosti v československém tisku.

„...Organizátoři zvládli i jazykový babilón. Na přednáškách byl zajištěn kvalitní překlad do angličtiny a němčiny a naopak pro naše účastníky do češtiny. V plné míře se tu projevila naše stará slabost – zatím co zahraniční účastníci ze západních zemí, byť často sotva odrostlí povinné školní docházce, hovořili kromě své mateřštiny vesměs plynule anglicky, většina jejich vrstevníků od nás by bez tlumočnicků byla ztracena...Jednou z nejzajímavějších částí tábora byla nekuřácká a bezalkoholová vesnička Ecotopia, kde měly své stánky všechny ekologické organizace, jejichž zástupci na setkání zavítali. Centrem Ekotopie byl nepochybně Ekostan, v němž se promítaly filmy s ekologickou tematikou. Ekostan praskal ve švech hlavně v sobotu, kdy se v něm konaly dvě velezajímavé besedy. Protagonistou první z nich byl Milan Horáček, bývalý poslanec strany Zelených ve spolkovém sněmu. Dnes dvaadvacetiletý pan Horáček, který před dvaceti lety odešel z Československa, stál u zrodu západoněmecké strany Zelených a našim mladým ochráncům přírody vyprávěl o zaměření této strany, která nemá ambice stát se stranou vládnoucí, neboť 'být v opozici je podstatně snazší, než vládnout'. Skutečným vyvrcholením setkání byla patrně beseda s ministrem vnitra a životního prostředí ČSR Václavem Jirečkem. Hodinu a půl na něj z přeplněného Ekostanu pršely dotazy, místy i dosti na tělo..."

Tolik „Svět v obrazech“. Nakonec, ale ne naposledy: pasáž o Křivoklátu v rozhovoru Václava Havla a Milana Horáčka byla mírně zkrácena.

Odepsaná země

Dozrál čas pro reformy, praví vláda i její strana. Nelze už pokračovat jako dosud. Hospodářství upadá, svět se nás straní, je třeba demokracie i rovnoprávnosti, a právě k tomu nyní směřujeme. Leč pozor, tato naše ochota k zrovnoprávnění všech – nu, všech snad přece ne, ale většiny, a když ne většiny, tak aspoň větší menšiny, než dnes – neznamena slabost. Nebudeme jednat pod nátlakem, nedopustíme žádnou destabilizaci, žádné demonstrace, byť sebe pokojnější a mírumilovnější. Na ty půjdeme s obuškem, a bude-li třeba i s větším arsenálem. A zavřeme každého, kdo nás bude chtít předběhnout a říkat nám, jak na to máme jít, co máme dělat, s kým máme mluvit a o čem. Ať si je ve světě sebeznámější, ať má jaké chce ceny, o tom, co a jak a kdy, rozhodujeme a budeme rozhodovat my, a pokud se to většině nelíbí, ať nezapomíná, že máme policii i armádu, a ne pro legraci.

Ze to všechno znáte, že jste to hned poznali, že o tom denně slyšíte a čtete? Ach ano, ovšem, že nás to nenapadlo, vždyť události posledních týdnů v Jižní Africe nemizí ze stránek tisku, z obrazovek ani z rozhlasu. A pokud vám to připomnělo jinou zkušenost, souhlasíme, že nejde o podobnost čistě náhodnou. Není bez zajímavosti, jak se stejná politika vlády malé menšiny a všestranné diskriminace většiny dostává na různých polokoulích do stejné slepé uličky a jak z ní hledá cestu stejným způsobem, až do těch podrobností. Doporučujeme vám tamní vývoj sledovat. Nejen pro pobavení, ale pro poučení, pro dnešek i pro zítřek.

Jižní Afrika je dnes, a zůstane, dokud se věci nezmění, odepsaná země. Dlouho se tomu nechtělo věřit, ale stalo se: svět se k ní obrátil zády. A je to cítit. V té zemi i ve světě. Přesto, že tam mají spoustu zlata, diamantů a bůhvíčeho. A že se ta menšina drží zuby nehty, přesvědčujíc sebe i druhé: Budou nás věšet!

Ale co když svět odepíše zemi zemičku, jejíž místodržitelé se obrátili zády k němu? Nejdřív k jedné jeho části, pak k dalším a nakonec vlastně vůbec. Zemičku, která nemá ani zlato, ani diamanty, kdysi měla zlaté ruce (ale co dnes s nimi, jsou-li ještě), a moudré hlavy (dnes dobře ukryté či utajené, pokud je neusekli). Takovou zemičku prostě odepíšou a pes po ní neštěkne. Protože její apartheid a jeho trvání jsou světu nepochopitelné – nejdřív jedné jeho části, a dnes i té ostatní.

Vezměte příklad – prodáváme, jak jsme koupili. Před časem se konala v bratrské kdysi Budapešti konference o střední Evropě, pořádaná maďarskou a rakouskou akademií věd. Sjeli se tam ze všech konců, od půlnoci i od východu, ze severu i z jihu. Jenom z té zemičky tam však byli zástupci, kteří v té zemičce momentálně nežijí. Bylo jim to divné, a tak se ptali, proč jako nikdo přímo odtamtud, zda snad zlá vláda... Ach ne, dobře, že se ptáte. Vůbec nás nenapadlo je zvát. Stejně by je nepustili, nebo by nic neřekli.

Nebo onehdy v Krakově, zas na tohle téma. Ze zemičky jenom „turista“ ze Slovenska. Na stejnou otázku

stejná odpověď. A loni v Lisabonu, a letos na jaře v Budapešti, mezinárodní spisovatelská konference. Zase tam byl kdekdo, jak tak čtete, a zase, pokud víme, na stejnou otázku stejná odpověď. Zvát je? To nás vůbec nenapadlo.

Doplňte si tenhle seznam sami podle vlastních informací a uvidíte, že si nevymýšlíme. Občas se v našem tisku objeví stížnost, že na Západě, a dnes i na Východě, nevychází literatura v zemičce oficiálně vydávaná, že tam nezvou divadla jako je zvou odjinud, ani filmy, kulturu vůbec, ale taky vědu, o všem, co trochu páchne politikou ani nemluvě. Autoři těch stížností za tím vidí všelijaké pikle a spiknutí, a vůbec je nenapadne prostá a jediné pravdivá odpověď: že tu zemičku za těch dvacet let odepsali. Prostě je nenapadne, že by tam mohlo být něco dobrého či zajímavého. Jako že pořád ještě a už zase je.

Kdysi, a vlastně ještě docela nedávno, byla ta země zemička jedním z uznávaných center evropské kultury, vzdělanosti, dovednosti, civilizace. Kdysi, a není to tak dávno, bývala na předním místě, když se zvalo na konference, volilo do mezinárodních funkcí, dávala stipendia (ani na to nemuselo být ministerstvo kultury či školství) a v ukazatelích, jež svědčí o úrovni rozvoje a civilizace, figurovala na předních místech. Dnes snad už jenom v tunách oceli na hlavu a množství kyslíčnicku uhličitého a podobného neřádstva na jedny plíce. Kdysi, a o tom vlastně měla být řeč, mluvila dobrá polovina jejího obyvatelstva alespoň dvěma jazyky, maturovalo se ze tří, když někdo jel do ciziny, nepotřeboval tlumočnicka. Jak je to možné, divili se všude, je vás tak málo a umíte tolik řečí. Dnes? Zásluhou povinné ruštiny od obecné školy čtou a mluví u nás rusky (jak nedávno napsal Milan Šimečka) už jenom disidenti. Přitom se touhle výukou zablokoval vývoj linguistického smyslu, jaký přináší výuka jazyka zcela jinak strukturovaného, germánského či románského, například. Navíc je málo učitelů, málo příležitostí, maturanta, který není z jazykovky a domluví se cizím jazykem, abys hledal s tisíci-

LE MONDE

vatovým reflektorem (bůhví, jak na tom bude kádrově). A teď to srovnajte nikoli se světovým průměrem znalosti přinejmenším angličtiny mezi inteligencí neanglosaských národů, ale jenom se sousedy. Turista vyprávěl, že všichni Poláci, co byli na té krakovské konferenci, ať z opozice nebo z neopozice, nepotřebovali tlumočníka. V Budapešti jakbysmet. A možná byste se divili, jak se cizojazyčně domluví pracovníci různých sovětských institucí, jejichž to není specializace.

To bohužel není všechno. Ať strana a vláda dělají co dělají, přibývá styků s Poláky, s Maďary, i třeba s Jugoslávci – i když s těmi, zcela proti tradici a k naší škodě, méně. A co zjišťujeme? Že jsou sečtělí, informovaní, znalí nikoli imaginárního, ale skutečného světového kontextu, že čtou v originále, že nejsou odkázaní na zahraniční rozhlasová vysílání ve své mateřštině. Pořád je přítom řeč o těch pod čtyřicet. Často je nám před nimi stydno a uvědomujeme si, co napáchalo, v opozici i v neopozici, těch dvacet let naprosté izolace, jež následovalo po dvaceti letech částečné izolace, která zas přišla po desetiletí izolace nejdřív úplné a na okamžik poloviční.

K tomu připočtete všechny, co z té zemičky v posledních letech emigrují do světa, ve kterém se nedomluví. Proč? Protože je to buď nenapadlo, nebo jim to nestálo za námahu, nebo se k tomu prostě nedostali.

Řekněme, že se stane něco, co tu odepsanou zemičku zase vrátí na mapu evropské civilizace. Víte, co to bude stát, a jak dlouho bude trvat, než bude s to tohle místo skutečně znovu zaujmout, obsadit, být na něm zase přítomná? Ne jako oběť či mučedník, ale jako prostě jedna z mnoha, která se musí prosadit jenom kvalitou. Čím víc se ta chvíle neodvratně blíží, tím se nám zdá tohle zvonění na poplach naléhavější. Tolik jsme zaujati luštěním křížovky současné situace, a taky sháněním, samozřejmě, že neděláme, každý sám na sobě, dost pro to, abychom mohli obstát, až bude, co určitě bude a oč se snažíme.

Onehdy požádal zahraniční návštěvník o seznam lidí ze všech oborů, z opozice i z neopozice, nejradši pod čtyřicet, nebo aspoň pod padesát, kteří jsou zajímaví, inteligentní, s rozhledem, odborně na výši, běžně se domluví a jež by bylo třeba zvát na nejrůznější mezinárodní konference a akce. Chtěl nám pomoci prolomit tu odepsanost. Aspoň trochu. Vzali jsme tužku, papír, a sedíme nad ním dodnes.

P.S. Ale nejsou jen špatné zprávy: Československo má po patnácti letech konečně styky s Albánií na úrovni velvyslanectví. Tak jsme se přece dočkali. Pořád nám něco scházelo.

Hledá se žhář

Dne 13.7. v 11.00 hod. přišli k domku č. 13 v Hošťálkově ulici v Praze 6 – Břevnově dva příslušníci StB, kteří chtěli předvést majitelku domku Olgu Hochmanovou k výslechu. Vlastníci této nouzové stavby, František a Olga Hochmanovi, jsou signatáři Ch77.

Loni v srpnu byla v domku provedena domovní prohlídka v rámci trestního stíhání ve věci pobořování, k němuž mělo dojít výrobou a rozšiřováním letáků Českých dětí k manifestaci 21. srpna. V lednu t. r. vznesl vyšetřovatel StB konkrétní obvinění ze stejného trestného činu proti přítelkyni F. a O. Hochmanových Lucii Váchové (k soudnímu řízení dosud nedošlo). StB naléhala již loni, aby břevnovská nouzová stavba byla v rámci asanace zbourána, v červnu t. r. však NV hl. m. Prahy zrušil rozhodnutí ONV Praha 6 o demolici.

Když dva příslušníci StB přišli vyzvat Olgu Hochmanovou, aby s nimi šla k výslechu, první věc, na kterou se ptali, bylo, jak to, že ten domek ještě stojí, že měl být dávno zbourán. O. Hochmanová odmítla s policisty jít. Řekli tedy, že jí pošlou předvolánku na příští týden. Vypyčovali se také, kde je její manžel. Krátce po rozhovoru s oběma příslušníky StB Olga Hochmanová odešla z domku spolu se svou přítelkyní, signatářkou Ch77 Barbory Veselou, která se do domku před několika dny nastěhovala.

V odpoledních hodinách domek vyhořel. I když šlo o nouzovou stavbu, škoda přesahuje 100 tisíc Kčs, protože byl požárem zničen prakticky celý, včetně většiny nábytku, zařízení a věcí uvnitř domku. Podle informace policie začal domek hořet ve 13.00 hod., podle sousedů v 16.00 hod. Přivolaným požárníkům se podařilo zachránit jen menší část majetku manželů Hochmanových a Barbory Veselé. Před 18.00 hod., v době, kdy požár byl uhašen, přišel František Hochman, kterému příslušníci VB zabránili vynášet věci, resp. je zabezpečit před

deštěm, který se spustil. Odvezli ho k výslechu. Po 18. hodině přišla Olga Hochmanová a Barbora Veselá. Ani jim nedovolili příslušníci VB věci zabezpečit. B. Veselá si chtěla odnést některé své věci, např. kazety. Nedovolili jí to a nesměla si vzít ani dopis od přítele z Anglie. Řekli jí, aby své věci uložila do zásuvky, a obě mladé ženy musely vyhořelý domek opustit. Druhý den ráno, když O. Hochmanová přišla k domku, byl stále střežen příslušníkem VB, který potvrdil, že domek byl hlídán celou noc. Uvnitř domku byl jeden z příslušníků StB, kteří se minulého dne podívovali nad tím, že domek ještě stojí, a prohlížel tam nespálené věci a písemnosti. Odmítl Olze Hochmanové říct, jak se jmenuje, prohlásil pouze, že je odborník na požáry. Poté, co uniformovaný i neuniformovaný policista odešli, a po příchodu Barbory Veselé se ukázalo, že všechny její věci, které uložila do určené zásuvky, zmizely. Šlo o magnetofonové pásky, časopis Revolver Revue a písemnosti. Ztratily se i věci manželů Hochmanových. Domek navštívili i údajně pracovníci kriminálky, kteří se nijak netajili tím, že jde o případ žhářství. Podle následků požáru lze předpokládat, že požár vznikl v kuchyni, jediné zděné místnosti jinak dřevěného domku, a to politím linolea hořlavinou. Linoleum totiž shořelo zcela. Tito pracovníci se chovali k O. Hochmanové arogantně a hrubě, naznačovali jí, že požár určitě založil někdo z jejích nepřátel v nezávislém prostředí, a škodolibě se vyjadřovali v tom smyslu, že je to odplata za nezávislou činnost manželů Hochmanových. Domek nebyl pojištěn. ONV v Praze 6 přidělil manželům Hochmanovým náhradní přístřeší a doporučil jim, aby si podali žádost o byt.

Vylíčené okolnosti vzbuzují oprávněné podezření, kdo byl pachatelem tohoto závažného trestného činu. V manželech Hochmanových vyvolávají pocit, že jsou poškozeni nejen žhářstvím, nýbrž že se nalézají v bezzákoném a bezprávném postavení.

Praha 16.7.1989

Děravý Josefův plášť

čili vlastně se nic nestalo?

Když jsem nedávno uviděl v plánu nakladatelství Horizont na rok 1989 ohlášený titul „Děravý Josefův plášť“, téměř jsem zajásal, že konečně také někdo z českých autorů začne rozebírat fenomén stalinismu našich dějinách. Jaké však bylo hned mé zklamání, když jsem se potom dozvěděl, že jde o knihu, věnovanou „některým otázkám etnického a národnostního vývoje USA“. Když už i nový skoro-šéfideolog, ředitel Ústavu marxismu-leninismu při ÚV KSČ Vladimír Kunovjánek se věnuje tématu z hlediska našich současných problémů a potřeb zcela únikovému, kdo tedy ze struktur bude ochoten sáhnout po tématu ze žhavé minulosti a současnosti? Naopak, dochází k vyvolávání duchů, jak o tom svědčí nedávný rozhovor s Brunem Köhlerem (v HALÓ SOBOTĚ RP 25. 2. 1989), jenž přímo zosobňoval stalinský úsek v minulosti této země. Také vyznamenání nejvyššími řády těch, jejichž vrcholná fáze veřejné činnosti byla spjata s tímto obdobím, je více než výmluvné.

Období prvního kvartálu 1989 se v koncentrované podobě projevilo i v Jakešově shrnutí na plénu ÚV KSČ 30. a 31. března. Pokud někomu připadalo ve výrazu překvapivě tvrdé, tak mne to udivuje, protože po tom, co se odehrálo od ledna do této chvíle, od rozprášení shromáždění, označených mocí za nedovolená, až po probíhající seriál procesů, jakýkoliv jiný tón projevu by byl asi nepřiměřený. Sebevědomý tón vyplýval z vědomí, že pokyny k „rychlým opatřením k paralyzaci nelegálních skupin“ se podařilo realizovat s relativně značnou účinností. A generální tajemník hledí vstříc příštím plénům ÚV KSČ s jistotou, že mladší alternáti půjdou v zákrytu, takže i to poslední plénum těsně před 18. sjezdem KSČ v květnu příštího roku proběhne pod kontrolou jeho věrných. Tím se mu rýsuje perspektiva dalšího pětiletého období. A teprve v této souvislosti by se mělo řešit přecobnání prezidentského stolce. V čí asi prospěch?

Svědčí to o mizerné informovanosti těch, kdo pronášeli politické nekrology. Přitom přesná informovanost je prvním nezbytným předpokladem analýzy situace a teprve na jejím základě je možné stanovit vhodný politický postup. Jenže právě to všechno v řadách „neformálů“ zcela chybělo. Toto prostředí propadlo neodůvodněné euforii a z iluzí o své narůstající moci zvolilo neadekvátní postup. Jít do ulic a chtít mluvit s mocí „po polsku“ bylo odrazem přecenění vlastních sil a podcenění možnosti moci. A ta nás teď podrobuje „ukázkovým cvičením“, ať již v podobě skotských stříků na ulicích či masáží v soudních síních. A i kdyby teď někdo přišel s návrhem na postup à la Budapešť, dostalo by se mu od moci odpovědi „nem tudom magyarul“. Prostě kopírování v politice je většinou sterilní a nepohne věcmi z místa.

Moc nyní pochoduje „die Reihen dicht geschlossen“ – v pevně sevřených řadách –, řídící se oblíbeným Gottwaldovým příslovím „Ať psi štěkají, karavana táhne dál“. Evropské veřejné mínění sem, světové veřejné mínění tam. Neformální iniciativy, které začaly vyřázet jako houby po dešti, nedosáhly kromě zveřejnění ustavujících manifestů ničeho ze svých cílů, a zejména ne legalizace

na základě buď registrace nebo uznání de facto. A těžko předpokládat, že by se na tom přinejmenším do jara příštího roku, cokoliv mohlo změnit. Naši publicisté jednají pošetile, když předhazují moci „neumění odejít“ ve chvíli, kdy ona nám demonstruje a předvádí své umění neodejít! Jestliže se moc tváří, jako by se vlastně nic nestalo, má pro to jistě své důvody. Mohou však ti, kdo usilují o změny, postupovat stejně a bez ohledu na utržená pasíva se tvářit, jako by vyšli ze střetnutí s aktivy?

Příznačný je pro takový pštosí přístup i postoj našeho nejproslulejšího fejtonisty, pověstného svými břitkými šlehy. Na počátku Srpnového roku již v lednu měl vidinu, jak tehdejší prozatímní vláda dá zatknout Mira Kusého, který se však v důsledku toho stane předsedou vlády již neprozatímní. Pro začátek roku 1988 vidina jistě dosti odvážná. Ale co k ní říká autor v Srpnovém prosinci? Srpnový rok „byl asi takový, jaký jsme čekali“. Břítický glosátor se najednou objeví jako plytký analyzátor. A tak, i když se premiérem nestal Kusý, ale Adamec, snad podle zásady „kus jako kus“ (ne však Kusý), obejde problém, jako by se splnila jeho očekávání. A přitom dnes jsme i vlastním zaviněním od nich dál než na podzim. A to se nechci vyjadřovat k jeho poslednímu kousku „Komunismus je bití“.

Bylo mezi námi příliš mnoho exhibicionismu mluvků a málo střízlivé úvahy, schopné bez euforie zvážit naše možnosti a hledat jim přiměřené postupy. O postupném vystřízlivění svědčí zatím ojedinělé hlasy, pokoušející se zpytovat naše vlastní svědomí. Mám na mysli především dva hlasy – asi ne náhodou z řad protestantů, kteří nemohou upadat do sebeklamu o „polských počtech“. Kromě Hejdánkova uvažování o nutnosti kompromisů je to především úvaha Jana Duse (Co po manifestu, Alternativa 1, str. 109), kdy výmluvně konstatuje: „společenské reformy nejsou možné bez aktivní účasti komunistů“... a důrazně varuje: „Nenechme si podstrčit černého Petra sektářství, planého radikalismu, neochoty k nezbytným kompromisům.“ Žel, zatím jsou to mezi námi spíše hlasy volající na poušti.

Nemusí se nám to líbit, ale bez přezkoumání svých dosavadních postupů zůstaneme stát a přešlapovat na místě. Jestli i jeden z možných alternátů Miroslav Štěpán na poradě v redakci MF se vyjádřil „nedovolíme ze strany dělat fackovacího panáka“, můžeme to ignorovat nebo to přijmout i pískotem, jak se mu stalo na Slávii. Ale nepokročíme příliš kupředu. A spoléhat, jak Čechové za první světové války, že to za nás vyřeší nějaký Mikuláš z Ruska, také není to správné řešení. Zvláště když nejeví ochotu se ve věci příliš angažovat, jak ukázal demonstrativní odchod sovětské delegace na zasedání sjezdu IKS ve chvíli, kdy se tam předčítalo Dubčekovo poselství sjezdu. A vedoucím delegace byl Jakovlev!

Prostě přestaňme se tvářit, že se vlastně nic nestalo a snažme se hledat i své pochybení. Toto kolo jsme prohráli a aby se to neopakovalo v dalších kolech, musíme se zbavit mnoha iluzí a vidin.

2. dubna 1989

Šimon Devátý

Kdo nekrade – okrádá rodinu...

(Zamyšlení nad stavem občanské morálky)

Jednou kdosi na Brežněvově dače v Zavidovu poznamenal, jak těžké to v SSSR mají lidé s nejnižšími příjmy. Brežněv nesouhlasil: „To neznáte život. Nikdo nežije jen ze mzdy. Když jsme byli mladí...“ A vyprávěl, jak si s jinými přivydělával vykládáním vagónů tak, že „tři pytle nebo krabice tam – jednu sobě. A tak žijí v naší zemi všichni.“ Přiznal tedy, že kradl – jako všichni. Krádež povýšil na státní princip.

Brežněvovská rozkrádací doktrína se stala nepsaným zákonem i v Československu. Kdo nekrade – okrádá rodinu, říká český slogan. Krade strana, jež ve chvíli, kdy nejsou dolary na dovoz léků, dá si za tvrdé valuty, uzmuťe národnímu hospodářství, pro svůj superluxusní hotel dovést kdeco. Krade celé národní hospodářství, třeba desetitisíce většinou zbytečných služebních vozů, a rozhazuje tak občanům miliardy. Krade mistr, který ví, že se krade nad ním i pod ním. Krade údržbář, který v pracovní době z nakradených součástek dělá melouchy. Kdo nekrade – okrádá rodinu...

Nejde však zdaleka jen o rozkrádání. To se dá problematicky obhajovat chronicky nedostatkovým trhem. Lidé však kradou dál, i když se to či ono v obchodě náhodou objeví. Rozkrádání, povýšené Brežněvem a jeho dodnes v ČSSR vládnoucími stoupenci na sociální a hospodářský princip, je pouze průvodním zjevem celkového morálního rozkladu. Mohli bychom mluvit třeba o fixlování plánů a jejich plnění, o fixlování prémie, o beztrestnosti funkcionářů, o tom, že od roku 1969 jsou politbyrem ututlávány do nebe volající aféry režimových chráněnců, o policajtech, kteří vydírají řidiče na silnicích („Pane řidič, bude to stát kilo s potvrzením nebo půl kila bez potvrzení...“). Atd. To všechno jsou jenom špičky ledovce, symptomy rakoviny, jež má hluboké historické a politické kořeny.

Staré Rakousko a předválečná republika nebyly žádným morálním rájem. Byly však korektivy, možnosti odvolání, opozice. Nebyla totalita, v níž aparátník, policajt či kádrovák je nedotknutelným vládcem nad osudy lidí. Tisíce příslušníků KSČ a statisíce jejích voličů před válkou určitě netoužily po morálním úpadku. V revoluci, v socialismu převážně viděly očistu od nánosů minulých nemorálností. To, že jim byla idealizována sovětská realita, byla už jiná věc. Na tom měli mj. podíl Gottwald, Kopecký a další, kteří prožili v SSSR léta a mnohé museli vidět a znát. Bylo jejich povinností varovat, vyvodit ze všeho poučení, i za cenu riskování vlastní kůže nedopustit, aby se u nás opakovaly nezákonnosti a všechno, co přivedlo společnost do zaostalosti a rozkladu morálky.

Tragickým mezníkem byl Mnichov. Je možné donekonečna polemizovat, zda se tehdy mělo a mohlo bojovat nebo ne. Jedno se však oddiskutovat nedá: národ, který je vyzbrojen a bez boje kapituje, vydá nepříteli zbraně a nechá se jím zotročit, nevyhnutelně roste nakřivo. Nechává si vnutit morálku slabochů, kolaborantů nebo aspoň vzorných žáků ve škole přetvářky. Ano, tisíce čestných a statečných lidí tuhle pseudomorálku nepřijaly. Bylo a je

však víc než dost těch, kteří řekli a dodnes říkají: „Ať si za mne bojují jiní.“ Přikrčit se, šmelinařit, přežít... Často za jakkoli špinavou cenu...

Kromě tradičního rusofilství to byl možná i bezděčný stud před obrovskými oběťmi sovětských lidí, který rozehrál lepší struny v naší národní morálce. Ten však také na konci války a krátce po ní spoluutvářel nekritický obdiv k sovětům a přijetí hesla „Se Sovětským svazem na věčné časy!“ Mnichov jsme tím morálně sotva vykoupili.

„Straně věřte, soudruzi!“ Nebylo málo těch, kteří této novodobé Gottwaldově mytologii uvěřili. Věřili mu, že se nebudou likvidovat živnostníci, že rolníci zůstanou pány na své půdě, že dělníci se budou cítit pány ve znárodněných továrnách. Věřili, že u nás nemohou být nezákonnosti, že ČSR se stane výkladní skříní socialismu. Za dva tři roky po slibech o podpoře živnostníků se všichni zlikvidovali do posledního přístipkáře. Zahájil se „třídní boj“ na vesnici. Mnozí schopní a výkonní rolníci, i takoví, kteří byli ochotni vstoupit do družstva, byli s rodinami nesmyslně pronásledováni a zbídačováni. Zástupy nevinných lidí šly do kriminálů a nových koncentráků. Začalo se zabíjet. Gottwald dal na pokyn Moskvy zavraždit spoustu svých spolupracovníků, o nichž věděl, že jsou nevinní. Dnes Jakešův aparát „zvedá“ morálku národa tím, že to ututlává. Je-li za zavřenými dveřmi dohnán do úzkých, tvrdí, že Gottwald za nic nemohl, že to všechno Stalin. Ale Stalin se nás prý vlastně netýká, to je vnitřní věc SSSR... Jako kdyby u nás už nežili pamětníci hesla „Gottwald je Stalinův žák“ a „SSSR – náš vzor“. Vzorek ve všem, v popravách i v koncentracích. Aparátníci tvrdí, že v SSSR byly milióny mrtvých, zatímco u nás jen pár, takže to prý nestojí za řeč. Také morálka. Donedávna se psalo proti esesákům, kteří se vymlouvali na Hitlera a Himmlera. Najednou je glorifikován Stalinův žák Gottwald, který má před dějinami jenom zásluhu...

Režim se od počátku zaštitil zásadou „účel světí prostředky“ a učením o „třídní“ morálce. To byly říčkové listy nezákonnosti a deklasování všelidských morálních hodnot, od humanismu až po pojmy soucitu, dobročinnosti a lásky. Přátelství mezi národy bylo nahrazeno frázemi, internacionalistou byl jen ten, kdo souhlasil s nezákonnostmi a s invazí v srpnu 1968. Za zmínky o prvořadosti všelidských hodnot, o nichž dnes mluví Gorbačov, Jan Fojtík byl ještě včera ochoten kdekoho vyhodit z redakce, ba dát zavřít.

Lidé si pomalu zvykali, že nemají do čeho co mluvit, že za ně rozhoduje kdosi jiný. Zvykli si, že je lepší mlčet a předstírat souhlas, jen aby jim vzali dítě do školy, přidělili byt nebo poukaz, udělili výjezdní doložku, povýšili je v práci nebo aspoň nevyhodili z místa. Připočítáme k tomu dlouholetou výchovu k nenávisti, atmosféru nedůvěry a podezřívavosti, nejapná hesla o „jednotě strany a lidu“ a pod. Z rozporu mezi slovy a praxí časem narostla propast, ve které zmizel nejen zbytek důvěry k moci, ale i četné zbytky včerejší morálky. Vedení nestálo a nestojí o to, slyšet od lidí pravdu. Povyšovali kdekoho za to, že

jim říkal, co chtěli slyšet, a nezajímalo je, co si myslí. Pokrytcům, kariéristům tak rozdali množství vedoucích míst. Jejich děti měly zelenou – bez ohledu na nadání a charakter. Léta partajního sekretářství učinila z milionů bezpartajních jakési „podlidi“ bez práv, šancí a perspektiv, se všemi z toho plynoucími společenskými důsledky – včetně morálních.

Rok 1968 byl dějinně nesmazatelným pokusem o reformu systému a nápravu pokřivenin a koneckonců i o záchranu morálky. Díky brežněvovskému vpádu se stal zlomem, po němž šlo všechno z kopce ještě mnohem rychleji. Přímo symbolicky to období předznamenával český spisovatel, který v roce 1970, když podepisoval „konsolidační“ prohlášení, příteli řekl: „Nemohu si dovolit takový luxus, jako je charakter.“ Ano, charakter, to byl a dosud je v Československu pro mnohé luxus. Více než 450 tisíc lidí, kteří vesměs neotočili v roce 1969 na čtyřáku, říkali dál pravdu a hlásili se k Dubčekovi, k reformě socialismu, bylo nejen zbaveno členství ve straně a v mnoha případech i místa, možnosti uplatnění kvalifikace. Po léta je většina z nich i s rodinami diskriminována, zbavována možnosti veřejně mluvit, psát a dalších občanských práv. Někdo by mohl říci: Dobře jim tak, byli to přece členové strany. O to však nejde. Jsou to lidé, jimž šlo zpravidla o víc než o osobní pohodlí a prospěch, lidé, kteří patřili k čestné menšině těch, jejichž vyznáním se nestal egocentrismus, patřící ke společným jmenovatelům současného stavu.

Na schůzi sněmoven FS v červnu 1989 řekl poslanec Lumír Sakmar mj.: „Nebylo mi veselo, když jsem se seznámil v materiálu Generální prokuratury ČSSR s tím, kolik nemorálnosti, bezohlednosti, pohrdání zákony této země, lidmi, kteří se zde narodili, kolik přetvářky a lstivosti je ve zrušeném jednání pachatelů destrukce ekonomiky. Není snadná odpověď na otázku, kde se vzalo tolik chamtivosti, neskrývané ziskovosti, maloburžoazních představ a touhy po snadném či okázalém životním stylu. Z čeho vyrostla konzumní morálka, nekázeň odpovědných pracovníků, nerespektování zákonů a celospolečenských zájmů? Proč kradou a obohacují se i ti, které jsme poslali do škol, umožnili jim vzdělání a zařadili je na odpovědné funkce?“

Tady je odpověď na tyto oprávněné otázky: Diktatura politbyrokratů, jejich prodloužené policejné-aparát ní ruky a tisíců ministralinistů a minibrežněvů v čele organizací Národní fronty (do níž dnes Jakeš odkazuje demokracii!), stínová ekonomika, rovnostářství, odcizení lidí od výrobních prostředků a rozhodování, potlačování kritiky, kritického a samostatného myšlení, to všechno vedlo k depolitizaci, dehumanizaci, demoralizaci, ke ztrátě odpovědnosti i disciplíny, ke lhostejnosti, k egocentrismu, k cynismu, k vandalství. To všechno jsou spojitě nádoby, s nimiž souvisí nedůvěra lidí k moci a moci k lidem, na níž vyrostl prales předpisů a norem. Ta nedůvěra je zakleta v onom magickém slůvku „oni“. To je tedy Fojtíkova „čistota marxismu-leninismu“ v praxi.

Čím víc manipulátoři mluví o kolektivismu, tím očividněji se na každém kroku projevuje egocentrismus, ke kterému celý systém vede. Na tom nemění nic ani skutečnost, že v mezní situaci se ještě najdou lidé, kteří dokáží odkrýt svou lepší tvář, jak to třeba ukázalo zemětřesení v Arménii.

Nenávisti a závisti bylo i před revolucí dost. V posled-

ních deseti letech se však rozrostly do obludných rozměrů. Právě rovnostářství, vědomí, že lze kdeco ošvindlovat a brát peníze málem za nic, za zmetky, za flákání, vedlo k představám, že mám nárok na tolik jako světoznámý objevitel, vědec, umělec, sportovec. Tato živočišná závist zpravidla neschopných lidí vede k pomluvám i k horším věcem. A potom: mohou-li ti nahoře brát balík za svou neschopnost něco vyřešit, proč bych se já měl namáhat? Proč bych neměl právo krást? Proč bych si v pracovní době nemohl sednout do hospody? Proč bych nemohl dělat, co se mi zlíbí?

Po léta pronásledovali a dosud pronásledují lidi za kritiku a za názory. Naproti tomu flákači a zmetkaři byli nedotknutelní a brali tolik, co schopný a svědomitý člověk. Co z toho mohlo jiného povstat než rozklad pracovní morálky? A k tomu nedůvěra všech ke všem a ke všemu.

V Praze se dnes rozvádí už každé druhé manželství. Otřesné jsou oficiální údaje o zdravotním stavu a úmrtnosti. Ohromující jsou fakta o vzestupu kriminality, hlavně mládeže a dětí. Kradou a loupí už i dvanácti a třináctileté děti. Došlo k loupežným přepadům občanů posluchači vysokých škol. Něco absurdního v civilizovaném světě! Ale proč bychom se divili? Copak nevíme, jak se po léta káduje při výběru na střední a vysoké školy? Jak se nadaným dětem diskriminovaných rodičů a rodin bez protekce po dlouhá léta přijetí do škol znemožňuje? Jaké škody tím byly způsobeny hospodářství, vědě, kultuře a navíc jaké morální škody, to nikdo nikdy nevyčíslí.

Charakteristická je zvrácenost morálních hodnot a postojů. Strana, stát, policajt, aparát, to jsou pro většinu veřejného mínění nepřátelé, to jsou „oni“. Naproti tomu solidární bývají lidé s každým, kdo „je“ oklame a okrade. Lumpem není lump, ale ten, kdo lumpa odhalí. Nebere se na vědomí, že rozkrádač okrade společnost, kolektiv. Kdo na něho ukáže prstem, kdo vůbec jakoukoli lumpárnu oznámí, je ničema a zavrženíhodný zrádce. A lidé si zvykli na omertu, mafiánský zákon mlčení...

Kdekdo se přetvařuje. Na vojně oficír, ve škole učitel, doma tatínek, v zaměstnání vedoucí, mistr, úředník. Děti se od malička učí přetvářce v rodinách. Přetvařují se ve škole, v pionýru, u sousedů, při zkouškách. Nebudeš-li se přetvařovat, neprojdeš! Mysli jenom na sebe! Systém lichoměrnosti je školou egocentrismu.

Podívejme se třeba na oficiální hantýrku. Zatímco v SSSR už mnohé začali nazývat pravým jménem, u nás se dál chodí kolem horké kaše. Pokud se už zmínko pravdy musí někdy přiznat, přikryje se to dekou eufemismů, aby se nic „nedramatizovalo“. Dokonce zakázali mluvit a psát o stagnaci. Potlačují zmínky o Stalinovi, o Brežněvovi. Brežněv nebyl, nebyla u nás ani stagnace. Byly jen tu a tam ojedinělé chybičky...

Občas se v tisku objevují nářky nad dílčími projevy nemorálností, nad sadistickým mazáctvím na vojně, ve školách, v internátech, nad zločinností mládeže a dětí, nad hulváctvím a vandalstvím, nad chováním lidí v obchodech, v dopravě. Společným rysem takových bezmocných jeremiád je, že neříkají a nesmějí říci, co je prapříčinou této morální rakoviny, kterou budou muset léčit a napravovat celé generace.

Na lži, podvodu a polopravdě, na zamlčování pravdy o historii se nedá nic kloudného postavit. Okradou-li se základy domu o poctivý cement či kámen, dům spadne. Státníci to chápou. Hlupáci ani po katastrofě.

Bez občanských práv a bez nastolení sociální spravedlnosti nemůže být ani občanská a pracovní morálka. Bez skutečné demokracie nemůže být nastolována pravda o lidech a společnosti. Nemůže být odhalována přetvářka a příživnictví. Nemůže být zahájena žádná přestavba, protože ta musí být zákonitě zápasem proti všemu, co pokrývalo a pokrývá lidi. Zajisté, tady musejí vstoupit do hry i ekonomické stimuly, pořádek na pracovištích atd. Morálka přirozeně neexistuje nezávisle na politických a ekonomických podmínkách. Ať však chci nebo ne, rozklad morálky nevyhnutelně začíná tam, kde začíná neúcta k člověku a pošlapání jeho lidských a občanských práv;

Jde o moc

Nedejme se klamat návrhem dlouhodobého výhledu do roku 2005, ani přípravou směrnice deváté pětiletky na období 1991 až 1995, kterými se předsednictvo ÚV KSČ zabývalo v těchto dnech, v souvislosti s přípravou osmnáctého sjezdu KSČ. O osudech dřívějších podobných plánů a prognóz víme své. Co však nesmíme opomenout je ten plán současné moci, o který jde ve skutečnosti. A tím je: ubránit vlastní moc! Jde jen a jen o udržení moci a dovršení tohoto úsilí na 18. sjezdu KSČ.

Plán nedemokratické, svého druhu autokratické moci, má vždy několik vrstev. Pro náš účel jej redukuji na veřejně propagovaný, a ovšem také na jiný, utajovaný, do kterého moc vkládá rozhodující energii. Zájmu druhého, skutečného plánu moc podřizuje onen první: dovolí dokonce zveřejnit např. i některá otřesná fakta o tom „co se stalo“. Nebo přistoupí i k různým ne příliš průhledným kádrovým přesunům. Pro nezasvěceného pozorovatele politické scény, pokud se ještě vůbec zajímá o personální stav moci, je záhadou, kde se např. vzal mezi zdravým jádrem typ jakým je akademik, profesor Dr. ing. Karel Juliš, DRSC, který v průběhu posledních let zaměnil několik mocenských křesel, než zasedl do tohoto.

Vyslechl jsem k tomu vyprávění očitého svědka, který příběh důvěrně zná. Celkově je to látka spíše pro Párala, kdyby měl chuť pokračovat v dílech podobných jeho někdejší „Milencům a vrahům“. Na dynamický vzestup prof. Juliše mělo prý rozhodující vliv setkání na jedné z vládních recepcí. Tam se po létech náhle uviděli někdejší ředitel výzkumáku K. Juliš a jeho kádruka soudružka Jakešová, které mimo jiné také kdykoliv pomohl, když narazila na obtíže v kádrové práci. Srdečné bylo tedy uvítání s Karlem a ihned byl také uveden k manželovi. Krátce poté se Juliš stal ministrem školství, jímž, jak na veřejné besedě prohlásil, byl rád. Kádrové tajemství je zdánlivé, informace potvrzuje, že kádrová výjimka má osobní pozadí a platí nadále pravidlo výběru do mocenské funkce – prokazatelné ztotožnění se s Poučením.

O Poučení, jako o základní kámen soudobé moci, je a bude veden zápas, podobně jako se před více než třiceti lety bojovalo o přiznání chyb, omylů, porušování zákonů i pravdu kolem justičních zločinů. Moc sice v obranném boji nyní méně připomíná význam dokumentu, občas dokonce takticky manévruje s kladným vztahem k lednu 68

kde člověk nevidí kolem sebe a nad sebou, také v představitelích společnosti, přesvědčivé, pozitivní příklady, principiálnost, odpovědnost, spravedlnost, disciplínu; kde se nepřesvědčí, že je soulad mezi slovy a realitou.

I z toho je tedy očividné, že přestavba je v první řadě věcí politickou a morální. Otázkou je, nakolik může se společenskou katarzí začít mocenská skupina, která je hlavním spoluvinníkem morálních deformací, která navíc skrytě kalkuluje s tím, že právě jí vyvolaný morální rozklad se fakticky stal jejím spojencem a retardujícím činitelem problematických pokusů o „přestavbu ekonomického mechanismu“.

a k Akčnímu programu v naději, že historicky i fakticky prohranou válku nějak u koryt přežije.

Ačkoliv čínská střelba do zátylku, rumunská zeď a verbální lekce od Honneckerů a Kondraševů viditelně povzbudila zdejší moc, pohyb u východních, severních i jižních sousedů ji přece jen stále více zneklidňuje. Bushova koncepce a iniciativa k odbourávání železné opony a k překonání důsledků stalinské interpretace výsledků dohod z konce druhé světové války, rovněž narušuje sebevědomí moci opírající se o bortící pilíře.

Nejvíce, a to je potěšitelné, moc zneklidňují v tomto roce stále vzrůstající a mnohotvárné domácí demokratické iniciativy. Zdá se, že víc obav mají z toho, co je pro ně zahaleno tajemstvím, než toho, o čem vědí a co vidí. To je asi jednou z příčin, proč nepřístupují na cestu logiky a rozumu, neboli k dialogu. Naopak, právě před týdnem dala moc OBRODĚ rázně najevo, jak si neváží dobré vůle k dialogu. Nepřekvapila proto hrubost vůči méně kompromisním hnutím. Bylo by sebeklamem přehlížet, že nedemokratické formy života, dlouhodobá vláda strachem, moc politických, hospodářských a policejních mafí, spojených i s kriminopodsvětím všech barev, zanechává výrazné stopy. Proto také nelze vyloučit z úvah o budoucnosti možnost, že moc se rozhodne jít ke svému 18. sjezdu i přes mrtvolu, silou a terorem.

Ostří hoši k tomu chuť mají. Příležitostně své postoje demonstrovají a v neveřejných „pohovorech“ ani neskrývají. V osobním rozhovoru mi důstojník státní bezpečnosti, dosud ve významném postavení, naléhavě plasticky osvětloval vlastní neradostnou situaci v bezpečnostním gangu, kterým je obklopen. A stejně naléhavě varoval před jakoukoliv iluzorní představou o současné moci ve státě. Byl na četných poradách a schůzích, kde poslouchal fanatická vystoupení funkcionářů bezpečnosti volající po tvrdosti a rozhodnosti, nevzdat dnešní postavení a nebát se, bude-li třeba, jít do krajnosti. Kolem něho, ale hlavně nad ním jsou i tací, co otevřeně prohlašují, že není správné brát ohled na SSSR, Polsko a Maďarsko. Je vidět, že veliká lež vypěstovala veliké nebezpečí.

Alternativou je pokračovat v úsilí o život v pravdě. Zdánlivé siláctví je jedním z projevů strachu z pravdy. Je radostné, že i za obtížných podmínek rozvíjíme spolupráci a nacházíme společnou cestu demokratických iniciativ. I když každá z nich má svou tvář a program, cíl je stejný – vrátit této zemi její duši a rozvinout potencionální kladné vlastnosti občanů Československa. N.

Zamyšlení nad dělnickou politikou

Je paradoxní, že formulovat dělnickou politiku ve státě, kde dělnická třída je proklamována jako vedoucí, je podstatně obtížnější, než ve státě kapitalistickém. Tam jsou na jedné straně vlastníci kapitálu, na druhé straně vlastníci pracovní síly, a tyto dva subjekty se setkávají na pracovním trhu, kde vztahy jsou víceméně jednoznačné. Je protimluvem, že dělnictvo v socialistických zemích (a to i v těch nejrozvinutějších) je svou strukturou, postavením ve výrobním procesu, svým podílem na celkovém počtu zaměstnanců, kvalifikační strukturou bližší klasickému pojmu dělnická třída, jaká byla v období rozvoje kapitalistické industrializace, než v rozvinutých kapitalistických zemích. V kapitalistických zemích se stírá rozdíl mezi tzv. modrými a bílými límečky v důsledku aplikace výsledků vědecko-technické revoluce a snižuje se i podíl nekvalifikovaných, manuálně pracujících dělníků.

U nás každý žijeme z vlastní práce. Rozdíly mezi námi vyplývají (přesněji řečeno měly by – abstrahujeme-li od denní praxe a podvodných záležitostí) z množství a kvality našich pracovních výkonů. Podíváme-li se však pod povrch našich sociálních jevů, uvidíme, že i zde jde o vztah zaměstnance a zaměstnavatele, který je však poněkud svérázný.

Zaměstnanec je zainteresován, aby za svoji práci dostal co možná největší odměnu. Toto základní hledisko je stejné jako v kapitalistických společnostech. Zde však je třeba brát v úvahu další hledisko. Ať se to komu líbí nebo nelíbí, my zaměstnáváme sami sebe. My všichni jsme spoluvlastníky společenského kapitálu – společenského vlastnictví. Tohoto vlastnictví a tedy zodpovědnosti nás nikdo nemůže zbavit. To, jak je náš vztah k vlastnictví realizován, že jsme se s lehkým srdcem nechali zbavit svých práv, je jiná věc. Dvojnásobnost charakteru pracujících nebyla pochopena a hlavně nebyla individuálně vyjádřena, to je jedním z faktorů (možná hlavním) dosavadní nehybnosti dělnické třídy. Dalšími faktory jsou pracovní a životní podmínky v celém svém komplexu. Nerytmičnost práce a její nízká organizovanost, jakož i zastaralost výrobního zařízení a z toho plynoucí obrovské hospodářské ztráty, jsou zčásti hrazeny přesčasy a stupňováním výkonů v normální pracovní době. Zanedbávání pracovních hygienických a bezpečnostních podmínek dále zesiluje psychické opotřebování pracujících. K tomu přistupují životní podmínky, které vyžadují k zajištění normálních životních potřeb enormní námahu. Nedostatečně rozvinutá infrastruktura též spotřebovává značné porce životní energie a například nedostatky v rozvoji obchodní sítě, škol, kulturních zařízení, vodovodu a kanalizace jsou řešeny akcemi „Z“ na úkor volného času obyvatelstva, v převážné míře dělnického. (Mnoho čtenářů z vlastní zkušenosti ví, jaké úsilí musí vynaložit dělník, aby po třesení na buldozeru, po vyložení návěsu s cementem, nadýchání se zápachu chemikálií, po řevu kompresoru a procvičení sbíječkou, mohl přečíst obyčejný článek v novinách.)

Rovnostářství a sociální uplácení pracujících pohřbívá společenskou iniciativu pracujících. Přitom to jsou vědomě-nevědomě utvářené nástroje společenské „stability“, přesněji řečeno stagnace. Bez rovnostářství by neustále

vznikaly silné sociální impulsy nebo střety, ohrožující společensky poklidný životní styl. Nerovnost v odměňování, mimoekonomicky vytvořená preference pracujících některých odvětví, vytváří sociální oporu konzervace neracionální struktury našeho hospodářství. Přimhuřování, nebo úplné zavírání očí nad nevyužíváním pracovní doby a dohánění ztrát přesčasy pro zvýšení mzdy, právě tak jako krádežemi, práce pro soukromé účely v pracovní době, jsou nejvýraznější příklady sociálního úplatkářství. Totéž je i vykazování neprovedených prací nebo neuskutečněných dodávek pro získání prémie a odměn. To vše se děje za větší či menší, ale spíše větší, znalosti těchto faktů, někdy i za podpory vedoucích kádrů.

Uvedené formy sociálního uplácení jsou ty nejběžnější a nejvíc viditelné, ale nepředstavují ty nejvýznamnější. Těmi jsou obecně řečeno dotace. Jímí se uplácí pracující v neprosperujících podnicích a všichni pracující politikou dotování ztrátových maloobchodních cen, které pak mohou být téměř neměnné, čímž si vedení oplátkou zajišťuje sociální klid a stabilitu. To je podstata politiky sociálních jistot zabezpečováním osobní spotřeby při současné úrovni produktivity práce na úkor zdrojů na obnovu výrobního zařízení, investic do terciární sféry a řešení ekologických problémů.

Deformace politiky sociálních jistot spolu se snahou po poklidném zápečetnictví, danou nám snad do vínku naším historickým vývojem, a snad též psychickou únavou po všemožných svrabech a převratech, se v rozhodující míře podílela na vzniku všeobecné stagnace a v ní na sociální lhostejnosti pracujících a dělníků zvláště.

Míra lhostejnosti se však poněkud začíná měnit. S tím, jak rostou všemožné hospodářské potíže a sociální jistoty se začínají povážlivě pohupovat, vznikají v hlavách nejrůznější myšlenky a vůle k činům. Základním jmenovatelem jsou obavy a sílí strach před budoucností. Důležitou úlohu tu sehrává i zostřování sociální situace ve všech socialistických zemích. Začínají se vyhrcovat a diferencovat zájmy jednotlivých sociálních vrstev a i uvnitř každé vrstvy.

Příkladem může být situace mezi kádry uvolňovanými z reorganizovaných centrálních aparátů, jejichž výrazem může být známé: „Za co, soudruzi!? My jsme jako pracovníci ministerstev, generálních ředitelství, zemědělských správ atp. pracovali podle vašich direktiv a teď si máme hledat místo!“ Tak a podobně mluví a myslí postižení příslušníci řídicího aparátu. Pravda, ne příliš hlasitě, úředník je úředník. Ale třibení mozků uvnitř této vrstvy je možno pozorovat, a to dost silně.

Podobná sociální mobilita se prozatím nedotkla široké vrstvy pracujících a především dělnictva. Pouze okrajové projevy, spojené například se zastavováním staveb nebo racionalizací v menších podnicích, vyvolávají sílí nejistoty z budoucnosti. Pro ilustraci názor spolupracovníků na stavbě: „Člověče, oni to snad s tím snížením ouředníků myslí vážně, víš jak vezmou u huby nás obyčejný?“ – „Podívám se šejdrem na vedoucího, a už mě nebude potřebovat. Kdo se mě zastane? Ty říkáš, že ostatní. Houby! Vykašlou se na mě, tak jako já na ně.“

Dělnická solidarita, pocite vlastního sebevědomí, pevná páteř, kde jsi?

Co ale až se začne s nezbytnou racionalizací řídicí správy na podnicích, s technologickou inovací výroby, strukturálními makro- i mikrozměnami, s realizací nových

programů a převáděním kapacit do rezervy? Jsou snad pro to připraveny potřebné sociální programy a finanční prostředky a propočty kolika lidí by se sociální přesuny mohly dotknout? Má ROH pro tyto případy a vzniklá sociální napětí vypracovanou taktiku?

Zdá se, že nejpropracovanější část programu vedení pro případy projevů sociálního napětí jsou takové akce mocenských orgánů, jaké byly procvičovány a demonstrovány 21. srpna a 28. října 1988 či v lednu na Václavském náměstí. To však bude málo. Na pendreku se daleko neujede. Půjde o to, do jaké míry sociální napětí dostane destruktivní nebo demokratický tvůrčí charakter. Tvůrčí ve smyslu vytváření možností pro demokratické hledání východisek, pro skutečnou obrodu společenských poměrů. Destruktivní charakter sociálních napětí nastane tehdy, jestliže vedení bude v převážné míře postupovat z pozice síly. To nemusí vždy znamenat pendrekiádu, ale také více nebo méně otevřené pronásledování nepohodlných, označování jiných než oficiálních názorů za nesocialistické, a tedy zavržení a likvidace hodné, vytváření volených orgánů pomocí administrativních metod a nátlaku apod. Destruktivní charakter znamená taky tlak ve směru zpět ke starým dobrým administrativně direktivním metodám, které umožňovaly rajský klid a navyklou neměnnost.

Přestavba – prosím! Ale nebylo by nutné podívat se na základy přestavované budovy? To znamená na historii vzniku situace, ve které nyní jsme?

Kde hledat počátek osudového zlomu, který vedl ke stagnaci, jeho ideové a myšlenkové zdroje? Snad ve změně vlastnických vztahů vytvořených znárodněním? Příčina nevyplývala z pouhé změny vlastnických forem, ale byla mimoekonomická. Vyplývala z mocenských změn uvnitř republiky i mimo ni. Je možné a někdy i nutné přijímat rozhodnutí na úkor ekonomické účelnosti, ale ekonomické zákonitosti se tím nikterak nemění. Odstoupení od zásad ekonomické efektivnosti je možné ve výjimečných situacích, krátkodobě a v omezené míře.

Po znárodnění v roce 1945 a v roce 1948 se po určité době vyvíjelo hospodářství Československa ve směru předurčeném předcházejícím vývojem. Politickou směrnicí pro hospodářské řízení byla zásada, že Československo půjde k socialismu svojí cestou. Statut národních podniků z roku 1950 konstatuje, že: „zákon hodnoty, podle kterého je hodnota zboží určována množstvím společensky nutné práce vynaložené na jeho výrobu, platí i v socialistickém hospodářství. Výrobky nepřestávají být zbožím... Cílem finančního hospodaření podniku je dosáhnout maximálního zisku...“ Jak moderně a v duchu nového myšlení zní tento téměř čtyřicet let starý citát. Podniky se zásadně samofinancovaly a používaly pro vnitřní řízení systém SPH (socialistické podnikové hospodářství), převzatý z baťovského systému evidence, tedy to, co provádějí dnešní Slušovice. Byly i silné prvky samosprávné, v představenstvech podniků a v činnosti podnikových rad.

Jak nesmyslné a zároveň tragické je tvrzení, že u nás nebyly zkušenosti nezbytné pro řízení národního hospodářství, a bylo proto nutné převzít sovětský model!

Hlavní osou hospodářského rozvoje se potom stal těžký průmysl – doly, energetika, hutě a těžké strojírenství. Základní metodou se stalo centrální řízení, direktivně prikazující a umožňující přesouvat zdroje z odvětví do odvětví. Tehdy se znárodnění přeměnilo v zestátnění a všelido-

vé vlastnictví se tím, že výkon vlastnických práv byl vzat podnikovým kolektivům, stalo vlastnictvím státního supermonopolu. Ekonomickou samostatnost hospodářských subjektů bylo třeba nejen organizačně a administrativně podlomit, ale především ideově a morálně odsoudit. Proto útok na sionistické, trockistické, maloburžoazní, titoistické, revizionistické a pravičácké elementy. A právě zde, na počátku padesátých let, se překročil bludný kořen, zde vznikla myšlenková dogmata a stereotypy stagnace. Na tuto bariéru dogmat a stereotypů narážel jakýkoli reformní pokus, naposledy v letech 1968-1969.

O tom názorně svědčí „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ“. Jak podobně, ba téměř shodně s protokoly z procesů, zní takové fráze z „Poučení“, že například O. Šik přišel, bez vědomí státních a stranických orgánů, s požadavkem vytvoření rad pracujících, jakožto součástí koncepce směřující k destrukci řídicí hospodářské struktury a rozbití socialistického systému plánování. Nebo že „pravice ověřovací praxe i výklad ekonomické reformy směřovaly ke zrušení všech centrálních řídicích hospodářských orgánů, k úplnému popření plánu, k oddělení ekonomického řízení od politického rozhodování a k postupné likvidaci všelidového vlastnictví“. A dále například: „aby maloburžoazní živitel měl i ekonomickou základnu pro rozleptávání socialismu, prosazovala pravice soukromé podnikání“. Jak kuriózní jsou tyto myšlenky z „Poučení“ v současné době!

Nutně musí vzniknout některé otázky:

– Proč po očištění strany a státních orgánů od praviceových živlů nebylo možno nejen dát skutečně správný marxisticko-leninský výklad a praxi ekonomické reformy, ale dokonce i sám pojem ekonomické reformy do klatby?

– Proč nemohly být vytvořeny rady pracujících pod vedením zdravých kádrů? Tehdy by takové problémy s jejich volbou jako dnes nebyly.

– Proč dnešní přípuštění účasti zahraničního kapitálu ve společných podnicích a podpora individuální výrobní a obchodní činnosti nerozleptává socialismus?

– Proč zákon o podniku a důsledky z toho vyplývající, jako samofinancování, dvoustupňové řízení atd. už nyní nesměřují k popření úlohy plánu, k oddělení ekonomického řízení od politického, k likvidaci všelidového vlastnictví? Snad proto, že nynější kádry jsou zkušenější, kompetentnější a prozíravější?

I bez odpovědi vedení a hlavně autorů „Poučení“ na tyto a mnohé další otázky je jasné, že podobné vedení z roku 1969 vycházelo z toho, že neostalinská, brežněvovská politika stagnace bude pokračovat na věčné časy. K přípuštění termínu „reforma“ a k jejímu stydlivému formulování a ještě stydlivějšímu provádění bylo vedení dohnáno nepříznivým vývojem vnitřním a změnou situace v SSSR. Vnitřní podmínky jak u nás, tak v SSSR se vyostřují, o ostatních socialistických zemích nemluvě. A je třeba si uvědomit, že ať další vývoj v SSSR dozná jakékoli, třeba i personální změny, jiná cesta ze stagnace, než realizace komplexní politické a ekonomické reformy, není možná.

Rozhodující vliv na to, jaký charakter bude mít budoucí vývoj, zda tvůrčí demokratický nebo destruktivní, má a bude mít, ať se to komu líbí nebo nelíbí, vedení. Chce-li vedení usměrnit sociální pohyb tvůrčím a demokratic-

kým směrem, musí reálně pochopit, že bez sociálního nebo snad přesněji společenského procitnutí pracujících a hlavně dělníků, je to nemyslitelné. Nutnost takového pochopení platí i pro všechny ostatní společenské proudy či síly, které hledají společenské uplatnění. Vedení, alespoň slovy, je si této nezbytnosti vědomo. Od slov k činům je však v tomto případě daleko.

Aby pracující, a především dělníci, procitli a jejich působení na sociální scéně mělo tvůrčí směr, jsou nezbytné některé předpoklady. Tvůrčí směr předpokládá především plnou informovanost. To znamená nezaobaleně říci pracujícím, v jaké hospodářské situaci jsme a proč jsme se do ní dostali. Nebezpečí a úskalí hospodářského vývoje je třeba nazývat termíny vystihujícími názorně skutečnost. Důsledky útlumových programů, racionalizace výrobních procesů, změny současné průmyslové struktury, strukturální nezaměstnanost s dopadem na desítky tisíce lidí. Finanční nerovnováhu nazývat inflací. Získání prostředků pro obnovu výrobního zařízení odstraňováním dotací k maloobchodním cenám zboží a služeb a omezením osobní a společenské spotřeby. To, spolu s možnými zahraničními půjčkami a jejich splácením, jakož i racionalizací výroby, nutně bude mít dopad na životní úroveň. Stručně řečeno, je třeba lidem říci, že vedení, a to jakékoli, do budoucna nemůže slíbit nic víc než pot, pot a ještě jednou pot. Jak mnoho slz, to bude záviset výlučně na osvědčenosti vedení.

Strach z předestření pravdy je společným jmenovatelem dosavadních, alespoň poněkud analytických vystoupení. Vědomě nebo i nevědomě je využíván nebo zneužíván dosavadní převažující způsob myšlení pracujících. „To nám oni udělat nemohou, vždyť se nás bojí! Vždycky se to nějak vyřešilo, peníze se našly. Máme přesčasy, soboty, neděle a nějaký ten melouch, houby zle!“ Hrozné je, že chlácholivé myšlení převládá i u našich odborových bosů. Ani ti nejsou sto oslovit dělníky jinak, než slovy osvědčeného baluňáře. Neinformovanost o celkové ekonomické situaci i situaci vlastních podniků ochromuje rozvoj iniciativy i rad pracujících, které se začínají učit, jak se chovat. Učí je ten funkcionářský aparát, který je sám až po krk ve starém myšlení.

Současná situace, kterou jsem se pokusil nastínit, působí ve všech možných směrech, jenom v jednom jediném ne: v demokratickém tvůrčím hledání a nacházení východisek. Těžké břímě minulosti nenaučilo pracující nejen politické kultuře, ale ani hledání východisek v třibení pluralistických názorů. Zvyk spoléhat se na vedení, i když

o jeho kvalitách si již téměř nikdo nedělá iluze, je pohodlný a zbavuje každého toho nejbolestivějšího procesu v životě – myšlení.

Lze oprávněně pochybovat, že by převážná část současného vedení byla schopna a chtěla probudit pocit sociální odpovědnosti, doposud u většiny pracujících dřímající, a dát mu tvůrčí demokratický charakter. Potřebné společenské klima mohou vytvořit občanské iniciativy a neformální sdružení. *Musí se však naučit oslovovat co nejsrozumitelněji všechny vrstvy pracujících.* Doposud oslovovaly převážně intelektuální vrstvy a nacházely odezvu u mladé až nejmladší generace. Teď je však třeba oslovením probudit dřímající monolit.

– Na velmi konkrétních případech a srozumitelným jazykem je třeba vysvětlit, že vedení nemůže mít žádné jiné hospodářské prostředky, než vytvořené pracujícími zvyšováním jejich pracovního výkonu nebo omezením jejich spotřeby, případně přerozdělením zdrojů, a že se to nemůže obejít bez sociálních obětí. Ukazovat příčiny a zdroje sociálního napětí bez všech skrupulí.

– Ukázat možnosti pracujících ve skutečně demokratickém utváření a využívání volených orgánů na podnikové úrovni a v tlaku prostřednictvím těchto orgánů na kvalitu podmínek práce a sociální situace.

– Vysvětlovat, že taková „pracovní iniciativa“, jako jsou přesčasy, práce o sobotách a nedělích, byť byla sebelepe honorovaná, nevede k ničemu jinému, než ke konzervaci existujících nepořádků. Totéž platí i o smířování se s ekologickými, hygienickými a pracovní bezpečnostními nepořádky.

– Posilovat vzájemnou solidaritu pracujících proti snahám administrativních orgánů omezovat jejich práva, šikanovat nepohodlné a zbavovat se agilních a angažovaných lidí.

– Učit reálně hodnotit v boji za sociální práva proti rovnostářskému odměňování podle zásady, aby nikdo moc „neřval“ a nepohodlní dostávali méně. Nenechat se vodit za nos různými „zeumy“ či jinými neživotnými mzdovými systémy, kterým nikdo nerozumí a nemůže podle nich kontrolovat svou mzdu.

Neformální sdružení a občanské iniciativy mají mnoho překážek, které jim brání oslovit pracující. Kromě intelektuálních, které jsou nepřekonatelné, jsou to i technické. Ale začít je třeba. Spící monolit se začíná probouzet a kdyby to probuzení mělo být přes levou nohu a navíc uspěchané, pak by nám mohly zůstat jen oči pro pláč.

(Přetištěno z Dialogu 89, zkráceno.)

Václav Lacina

Diskusní příspěvky z diskuse o diskusi

1. „Výměna názorů je vhodná, jsou-li stanoviska shodná; dialog přejde v dueto a bude to!“

2. „Předhodí-li oponenti své tak zvané argumenty, škoda s nimi ztrácet slova, skupina to nátlaková! Ač jim dáno POUČENÍ nejsou z něho poučení nevyznávají slova ta – jakápak s nimi debata?“

3. „Diskuse je slovo cizí termín věcně nepřislusný proto nechať raděj zmizí, nahradí ho české, ryzí Držte kušny!“

(Přetištěno z červnového Obsahu)

Prognostika a přestavba

S přestavbou dnes bývá spojováno leccos – včetně idejí a osob, majících s ní jen velmi málo společného. I hledání souvislostí mezi prognostikou a přestavbou by se mohlo zdát jen podezřelým pokusem o zvýšení renomé dosud nevyhraněného vědního oboru. Dialog o přestavbě je však dialogem o budoucnosti a bylo by absurdní, aby při něm prognostika a prognostici chyběli.

Stručně řečeno, s probíhající přestavbou dostává u nás skutečná prognostika poprvé normální podmínky pro svou existenci. Mizí nadšené chvalozpěvy na světlou budoucnost, která nám bude darována díky moudrému a neomylnému vedení. Začíná strážlivý rozbor budoucích příležitostí a rizik, při kterém často s hrůzou zjišťujeme, že nejvýraznější rizika mohou vzniknout právě jako důsledek nekvalifikovaných (ať již uskutečněných nebo projektovaných) rozhodnutí tohoto vedení. Budoucnost ztrácí nasládlý nádech utopie, které je obětována přítomnost, a stává se znovu provokující vizí.

Světová prognostika vyznává několik prostých zásad, které jsou v příkrém rozporu s dosud zpracovávanými oficiálními prognostickými dokumenty v naší zemi. Alespoň dvě z těchto zásad – pluralitu možných budoucností a podmíněnost každé z nich konkrétní rozhodovací aktivitou – se pokusíme v našem příspěvku stručně komentovat.

Pluralita možných budoucností

Neexistuje jediná, předurčená budoucnost společenských systémů, ale prostor možných budoucích světů či možných budoucností. Mimochodem, Světová prognostická společnost má v originále název World Futures Studies Federation (Světová federace pro studium budoucností), obdobně s názvy v množném čísle vycházejí časopisy Futures, Futuribles, Futuribili atd. Jak se z tohoto hlediska pluralita možných budoucností vyvíjela v našich dosavadních podmínkách?

Stalinská vize socialismu tuto pluralitu prostě neuznávala. Pohled na budoucnost zde prošel několika fázemi. První fází, obdobně jako v jiných strukturách, můžeme charakterizovat jako **monopolizaci** budoucnosti. Je jen jedna platná vize a jakékoli její alternativy jsou předem nepřátelské. Druhou fází je **centralizace** budoucnosti. Mizí lokální vize dílčích společenství (firem, měst, regionů atd.) a na jejich místo nastupuje do detailů rozepsaný dokument centrální plánovací autority. Konečně třetí fází je faktická **likvidace** budoucnosti jejím ztotožněním s přítomností; budoucnost vůči přítomnosti nevystupuje jako často radikální změna, ale jen jako „ještě hlubší prohloubení“ existujících struktur.

Jsme dnes svědky kritiky úmyslného zapomínání a přepisování našich dějin. Úměrně ztrátě historické paměti jsme však ztraceli i schopnost očekávání a naděje, náš život se stále těsněji smršťoval do přítomné dimenze. S výjimkou plánu Goelro, zpracovaného ještě za Lenina života, nevznikl v socialistických zemích jediný dlouhodobý a komplexní, celospolečenský plán. Plánovací praxe se soustředila na pětileté, převážně ekonomické

plány, které se však rozpadaly již v prvních letech své existence. Skutečným těžištěm plánování se stal roční plán, nehledě na to, že před několika lety u nás centrální výzkumný ústav dostal příkaz podrobněji propracovat metodiku měsíčního plánování se zdůvodněním, že i roční plán je příliš dlouhodobý.

Odcizená budoucnost nebyla sdílena společností, která si neplánovala, ale které se plánovalo. Nemohla tedy ani vystupovat jako reálný stimul. Nejen to: zejména v nastupujících generacích byla oficiální vize přijímána jako komická, a to je to nejhorší, co se může vizi stát. Zcela byly odstraněny varovné prognózy, třebaže jsou užitečným signálem zpětné vazby. Už Norbert Wiener upozornil, že některé společenské systémy na tyto signály reagují likvidací jejich nositelů. Místo mapy měnicích se možností byla předepsána jediná přípustná cesta jinak neznámou krajinou. Na konci této cesty nebyl vysněný ráj, ale stagnace.

Jakákoli vize potřebuje k životu trvalou konfrontaci s alternativními vizemi, aby se mohla vyvíjet, korigovat a prohlubovat. Pluralitu možných budoucností tedy nepotřebujeme jen pro zjišťování ušlých zisků, ale i pro udržování přitažlivé síly té vize, které věříme a která nás proto motivuje. Ztráta kritické víry v budoucnost je jedním z nejhlubších projevů morální devastace společnosti. Smrtí vize je to, že se místo vnitřní motivační síly stává posměšně komentovanou oficiální utopií. Jakákoli vize však začíná umírat již v okamžiku, kdy vypálí svůj první cenzurní – nikoli argumentační – výstřel vůči alternativním vizím. Jak kdysi poznamenal Marx, ke klacku sahá ten, komu došly ideje.

Podmíněná budoucnost

Můžeme-li se rozhodnout mezi více možnými budoucnostmi, pak je to právě naše rozhodovací aktivita, která tyto budoucnosti podmiňuje. Čím neschopnější rozhodovatel, tím více spoléhá na objektivní vývojové zákonitosti a tím více zamlčuje podíl svého vlastního subjektivního faktoru. Možná budoucnost však vzniká právě jako souhra objektivního a subjektivního působení, kde zákonitou je odezva na určitou politiku, nikoli však sama tato politika. I dnes například záleží do značné míry na řediteli podniku, zda přijme takový systém řízení, takové investiční, odbytové a další strategie, že jeho budoucí podnik se bude podobat spíše JZD Slušovice nebo naopak AZNP Mladá Boleslav. Nemůžeme přitom v případě reálných nebo fiktivních úspěchů dojatě děkovat moudrému vedení za jeho brilantní výkon a v případě dlouhletých neúspěchů považovat totéž vedení za nevinné. Formulace vlastní politiky a také vlastní odpovědnosti za tuto politiku je integrální součástí každé společenské prognózy. Je jistě nebezpečná a riskantní; avšak předstírat, že budoucnost vyjde zhruba nastejno, ať je vedení společnosti kompetentní nebo nekvalifikované, znamená vykastrovat prognózu na utopii. Jako obvykle se pak předpověď sice podaří, jenom dějiny uhnou jinam.

Československo, kdysi jedna z vyspělých evropských zemí, se v posledních desetiletích stále rychleji přetváří na zemi v evropských měřících zaostalou. Do čela Evropy jsme se propracovali pouze v úmrtnosti obyvatel a ve znečištění životního prostředí, každým rokem se však v evropském i světovém žebříčku propadáme v oblasti

produktivity práce, životní úrovně, kvalifikace, objemu a struktury volného času, sociální struktury a kultury. Naše zaostávání v některých směrech vědeckotechnického rozvoje je už tak výrazné, že si je přestáváme uvědomovat. Podobáme se maratónskému běžci, jemuž soupeři už zmizeli za horizontem, takže se může optimisticky domnívat, že je v čele závodu. Není dobré gratulovat si, že jsme o něco popoběhli, zvláště když si nejsme jisti, zda jsme ještě na trati. Důležitější je, o kolik a kam popoběhli ti druzí.

Tyto skutečnosti jsou dnes už uznávány dokonce i v oficiálních prognózách. Téměř každá z nich začíná takzvanými analytickými východiskem, kde na desítkách stran chmurně popisuje zrychlující se tempo našeho zaostávání. Popis však ještě není analýzou, analýza je hledání příčin. A zde je třeba překročit dosud tabuizované hranice, což vyžaduje nejen profesionální, ale i občanskou odvahu. Místo trapného mlčení, zakládajícího prognostickou prostituci, musíme konstatovat, že centrální příčinou našeho dlouhodobého a zrychlujícího se zaostávání je selhání rozhodovací a řídicí sféry společnosti, tedy nevykonnost společenské decize. Alternativním vysvětlením, která se alibisticky odvolávají na zhoršující se vnější podmínky – například na náročnější situaci na světových trzích, zvýšení cen ropy apod. – dnes už nevěří ani jejich autoři. Jiní se změněným vnějším podmínkám pružně přizpůsobili a přání, aby nás zlá konkurence nevytlačovala ze světového trhu, je jen ilustrací myšlenkové úrovně těch, kdo je vyslovují.

Nevykonnost řízení společnosti nemůžeme pouze ztožňovat s neschopností jednotlivých rozhodovatelů, i když i zde by se našly krásné příklady. Nelze zapomenout na vysokého funkcionáře jednoho ministerstva, který kdysi zabrzdil rozvoj našeho elektrotechnického průmyslu se zdůvodněním, že nepůjdeme předčasně do výroby polovodičů, ale počkáme si, až budou celovodiče. Intelektuální degenerace nebo degenerativní výběr osob jsou však v podstatné míře důsledkem degenerace celého systému řízení, jeho pravidel hry.

Za hlavní příčinu úpadku systému řízení lze přitom považovat postupné odumření kontrolních mechanismů, ztrátu zpětných vazeb. Byl tak téměř zlikvidována přirozená autoregulace společenského systému, opírající se o zásadu, že kontrolující musí být nezávislý na kontrolovaném. Zmizely nebo byly vážně narušeny zpětné vazební okruhy od spotřebitele k výrobcovi, od veřejnosti k institucím, od sdělovacích prostředků k moci, od nezávislých soudů ke společenské exekutivě. Byla zapomenuta klasická kybernetická poučka o zákonité degeneraci systémů s vyřazenými zpětnými vazbami.

Podstata přestavby je naproti tomu právě ve znovuzavedení těchto zpětných vazeb – radikální ekonomickou reformou, politickou demokratizací, veřejnou informovaností. S postupem přestavby mizí prostor pro iracionální rozhodování a prognostika, která dosud pouze varovala před jeho důsledky, může znovu ožít. Vždyť ona je součástí zpětné vazební struktury – právě tím, že vytváří informace o možných budoucnostech. Podle charakteru rozhodnutí a strategií, podmiňujících tyto budoucnosti, může být poslem dobrých i špatných zpráv. Stínání poselů špatných zpráv však nepřispěje k tomu, aby tyto zprávy byly lepší, vyvolá jen to, že budou falešnější.

V posledních patnácti letech u nás bylo rozeznáno několik prognostických pracovišť za zpracování varovných prognóz, třebaže varovné prognózy se na rozdíl od plánů plní. Uvedme alespoň dva příklady, které nedávno prošly naším tiskem. V roce 1974 prognóza v oblasti práce předpokládala, že bez změn systému řízení dojde počátkem osmdesátých let ke stagnaci produktivity práce a tím i národního důchodu. Tyto výsledky vznikly na základě počítačového modelu, tým zpracovatelů byl pro nepřístojný pesimismus, narušující naše tvůrčí úsilí, rozeznán. V roce 1976 jiný počítačový model simuloval důsledky přijatých makroekonomických rozhodnutí pro vývoj životní úrovně. Výsledkem simulace byla prognóza asi desetileté stagnace reálných mezd; tato stagnace pak také skutečně nastala. V době svého zpracování však byla tato prognóza prohlášena za přísně tajnou a tým jejich zpracovatelů začal být prověřován, zda má oprávnění k práci s tajnými daty. Neměl a byl rovněž rozeznán.

Osud našeho prognostika stále ještě není lehký. Bud' může lichotit mocným tohoto světa a vidět příčiny stále hrozivějších budoucích rizik v čemkoli jiném než v nich. Nebo může být hlasem volajícího na poušti, jemuž nadto občas nasazují roubík. Hrozící varovná budoucnost není ovšem zaviněna prognostiky, stejně jako není vinou našich historiků, že jsme stále ještě zemí s nepředvídatelnou minulostí. Je jistě nepříjemné, jestliže reflektory automobilu, jedoucího v noci neznámou krajinou, ozáří překážku na silnici. Situaci však nevyřešíme tím, že si na čelní sklo nalepíme optimistický plakát.

Tři scénáře

Jedním z takových plakátů jsou současné představy o „strukturálních manévrech“ naší ekonomiky, které by měly spočívat v jejím zaměření na elektronizaci, robotizaci, biotechnologie a další vyspělé směry technického rozvoje. Seznam priorit je přitom v podstatě opsán od ekonomické struktury vyspělých zemí, která má ovšem zcela jiný makrospolečenský kontext, a tedy i zázemí. Lze tvrdit, že uplatnění těchto směrů bez kvalitativní změny systému řízení by nás poslalo do pekla ještě rychlejším tempem. Špičkové technologie jsou náročné na efektivní rozhodovací mechanismy, koordinaci mezi řadou dílčích aktivit, na celkovou vyspělost společenského klimatu. Nevyrůstají z centrálních úřadů, třebaže jsou jimi podporovány, ale zezdola, nerealizují se dinosaury, ale tisíci malých firem. Prohloubený rozpor mezi nevykonným řízením a novými, citlivými a snadno zranitelnými orientacemi by tedy mohl mít ještě tragičtější následky, než železná koncepce. I nezkušený a o to ambicióznější řidič by napáchal podstatně více škod s formulí 1 než s mopedem.

Namísto těchto opiátů, představujících únik od centrálního problému hlavního pole nutných změn, se pokusíme nabídnout tři scénáře. Každý z nich stručně charakterizuje jednu možnou budoucnost a průběh jejího případného vývoje. Není to jistě zdaleka úplný repertoár, jsou to však místa na mapě, o nichž je dobré vědět – někdy i proto, abychom k nim nedošli.

Katastrofický scénář simuluje vývoj, podmíněný uchováním současného způsobu řízení naší společnosti (v prognostické terminologii se zde obecně mluví o pasívní prognóze). Jeho podstatou není další prodlužování

a zvýrazňování dosavadních degenerativních tendencí, ale působení těchto vzájemně propojených tendencí na přechod společnosti od stagnace jako předkrizového období do otevřené krize. Jak známo, do této situace se už některé socialistické země bohužel dostaly, takže zdaleka nejde o planou spekulaci. Centrální otázkou je, při jaké ztrátě tempa dochází k havárii, k neúnosnému růstu společenského napětí, k rozsáhlým konfliktům, které dále snižují výkonnost společnosti, a tím zpětně prohlubují nespokojenost. Ve společnosti se prosazuje zesilovací zpětná vazba pracující v režimu „čím méně, tím méně“, resp. „čím hůře, tím hůře“. Za této situace může nevýkonná, konzervativní sféra společenského řízení a rozhodování fungovat jako permanentní politický Černobyl, intoxikující ekonomické, ekologické, technické, sociální, kulturní, především však morální struktury společnosti. Z tohoto hlediska může být i nejvýznamnějším retardačním faktorem budoucího vývoje, aniž by sama měla vlastní perspektivu. Možnou katastrofu přibližuje i to, že umění odejít, jako součást politické kultury, je tím nižší, čím nižší je tato kultura. Výsledkem by v každém případě byly rozsáhlé společenské ztráty – o to rozsáhlejší, čím později by k uvedeným výbušným procesům došlo, při jakém stupni úpadku by se odehrávaly. Přestavba je možná, je možné i uchování současné společenské decize, není však možné obojí současně.

Exogenní scénář simuluje vývoj, podmíněný změnou vnějšího prostředí. Bylo by iluzí předpokládat, že se tato změna automaticky promítne do vnitřních změn, její největší význam spočívá v tom, že vnější prostředí přestává být brzdou a stává se naopak spouštěčem možných vnitřních vývojových procesů. Složitě strukturovaný společenský systém není kulečnicková koule, mechanicky se podřizující tlaku vnějšího prostředí. Změny, které nevyplývají z jejich vnitřních vývojových potřeb a jsou násilně vnášeny zvenčí, mohou naopak společnost traumatizovat, vést ke ztrátě vlastní identity. Degenerativní procesy se jimi pouze urychlují a jejich kompenzace dalšími vnějšími zásahy – například poskytováním zahraničních úvěrů – pouze odkládá nástup katastrofického scénáře do doby, než se za ně bude muset platit. Změnou prostředí nelze obejít změnu řízení. Z těchto důvodů pokládáme exogenní scénář, jakkoli lákavě z nás zdánlivě snímá odpovědnost za svůj vlastní vývoj, za nestabilní možnou budoucnost, která se v závislosti na povaze společenského řízení přetváří z dočasné rovnováhy do podoby katastrofického nebo evolučního scénáře.

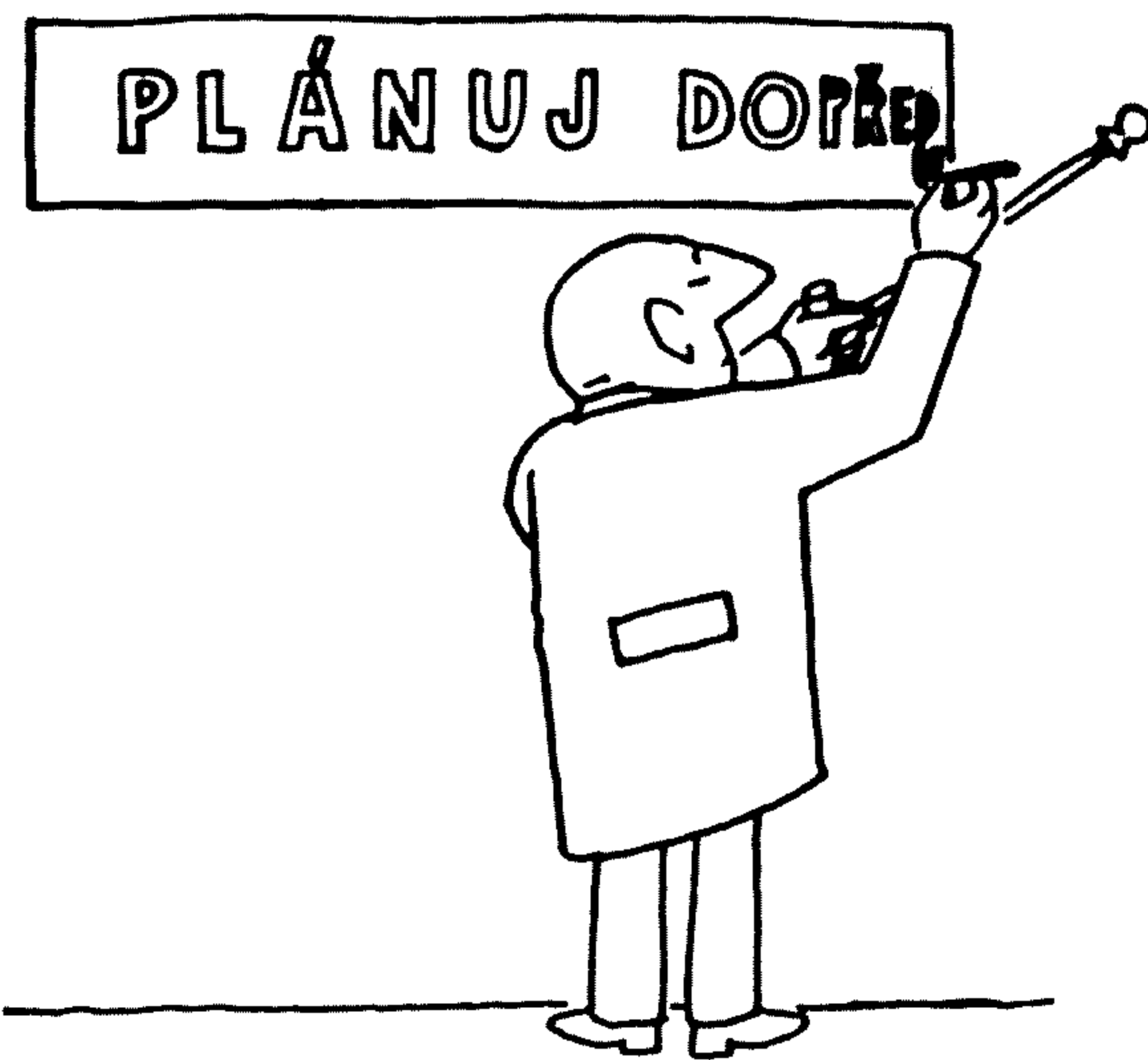
Evoluční scénář simuluje vývoj, podmíněný takovou změnou systému společenského řízení, která je založena na postupném obnovování kontrolních mechanismů zpětné vazby. Zdá se, že významnou roli by zde mohl sehrát jev, označovaný jako ostrovy pozitivní deviace. Jde o lokální společenství, která mají výrazně vyšší výkonnostní parametry než celospolečenský průměr, jejichž členové ještě neztratili vnitřní zájem o svou práci a přijímají i často dnes neúnosné riziko, ať již jde o nové formy podnikatelských činností, kulturních aktivit, občanských iniciativ, spotřebitelských nebo ekologických hnutí apod. Postupný vznik horizontální informační sítě mezi těmito ostrovy by vedl k urychlení jejich difúze, ke vzniku širokého celospolečenského hnutí na podporu

přestavby. I zpočátku drobné změny by mohly uvolnit zesilovací zpětnou vazbu, pracující tentokrát v režimu „čím více, tím více“, resp. „čím lépe, tím lépe“. Za této situace, vyžadující i širší uplatnění samosprávných prvků, včetně vlastní alternativní volby řídicích pracovníků, by bylo funkční otevření se vnějšímu prostředí a využití jeho podnětů bez pasivního a nedůstojného čekání na vnějšího spasitele.

* * *

Jsme si vědomi, že rozevření těchto alternativ popírá některé deklarované jistoty. Nemůžeme přiznat jakékoli skupině řídicích pracovníků, tím méně v socialismu, právo na neomylnost a nekontrolovatelnost. Nemůžeme vidět ani budoucnost socialistické vize jako bezrozpornou a bezkonfliktní, má-li to být vize živá a skutečně strhující. Lze pochopit, jestliže se někteří řídicí pracovníci sami pokládají za symbol této vize, důležitější však je, pokládají-li je za takový symbol jiní. Dnes již plně prokázané dlouhodobé zaostávání rozhodně nepřispělo k prestiži socialismu a nepřispívá k němu ani trvalá neochota přiznat za toto zaostávání vlastní odpovědnost. I způsob řízení společnosti může být legitimním předmětem zájmu prognostiky, uvažujeme-li o jeho budoucích alternativách. Prognostik bude rozhodně užitečnější plnokrevným socialistickým politikům, než šedivým a nudným funkcionářům bez schopnosti imaginace. Není nic anti-socialistického na kritice neschopnosti nekontrolované moci. A naopak, není nic socialistického na tom, tuto neschopnost tolerovat nebo dokonce podporovat.

(Převzato z T-Magazinu, č. 8)

Kresba Josefa Molína převzata z knihy R. Pytlíka „Český kreslený humor XX. století“.

Jak sesadili Beriju

Obrázek z dějin KSSS – výňatek z článku „Po Stalinovi“

Příští ráno jsem už seděl za psacím stolem u okna s výhledem do uzavřeného vnitřního dvorku. Místnost se mi nelíbila: byla úzká jak penál a připomínala mi můj první byt – jednu místnost v třípokojovém bytě –, který jsem dostal, když jsem pracoval v časopise. Byla to taková ta nudle s věčným průvanem, protože dveře i okno byly v jedné linii. Kromě toho mě s tou místností spojovaly tesklivé vzpomínky. Bydleli jsme tam čtyři – já, žena, syn a chůva, – později, když po odchodu do penze přijela moje máma, bylo nás pět.

Asi tři dny jsem se mořil ve svém „penálu“ aniž bych věděl, co mám dělat. Celé oddělení bylo zaměstnáno na Konferenci představitelů komunistických a dělnických stran roku 1960 a o mne se nikdo nestaral. Třetí den k večeru se ozval, teď již téměř důvěrně známý, Kortunovův hlas:

– Fedore, ty teď nemáš moc práce? Chtěl jsem tě vzít na jedno místo. Bude tě to zajímat. Jsem už na odchodu.

Zaradoval jsem se a rychle seběhl z druhého patra ke vchodu právě ve chvíli, kdy se objevil pokulhávající Kortunov. Sedli jsme do auta a za tři minuty jsme už vjížděli do Kremle. Když předložil svůj průkaz, Kortunov pánovitě procedil: „Ten je se mnou“, – pustili mě. Samozřejmě, že nejdříve pozorně porovnali fotografii v mém průkazu s mou fyziognoí.

Srdce mi poskočilo radostí: poprvé jsem se dostal do Kremle. Hrdě jsem vykročil vedle Kortunova a přitom jsem stačil vrhat pohledy kolem a snažil se vtisknout si do paměti všechno – staré majestátní věže, kopule kostelů, i širokou plochu na bělavé dlažbě s černými auty, které na pozadí těchto majestátních památek působily nepatřičně.

Vystoupili jsme do horního patra, a když jsme prošli po širokém vnitřním schodišti, ocitli jsme se v obrovském sále, v němž byla spousta stolů s nápoji a předkrmy. Kolem stolů se kupilo ne méně než dvě stě lidí, přitukávali si, pronášeli přípitky, přecházeli z místa na místo a dělali takový hluk a rámus, že bylo těžko něčemu rozumět.

Najednou moji pozornost odvedl hlasitý rozhovor, který přicházel až z konce sálu, kde se shromáždili naši vedoucí činitelé a vedoucí jiných stran. Začal jsem se prodírat blíž abych slyšel, o čem mluví První. Když jsem byl od něj asi na deset kroků, poprvé jsem si ho zblízka prohlídl. Starší generace si zajisté pamatuje tu charakteristickou postavu, a mladší – pravděpodobně – nikdy neviděla dokonce ani jeho portrét. V té době mu určitě bylo přes šedesát, ale vypadal velice zdravě, pohyblivě a až uličnický vesele. Div že se nechechtal s ohromnou pusou dokořán otevřenou, se zuby dopředu vysunutými a špatně posazenými – částečně svými a částečně kovovými. Jeho široký obličej s dvěma bradavicemi a ohromná lysá lebka, masívní ohrnutý nos a silně odstávající uši mohly zrovna tak patřit rolníkovi ze středoruské vesnice jako dřívci od Moskvy, který se prodírá davem k pultu s vodkou. Tento dojem takzvané lidovosti byl zvyšován silnou plnou postavou a, jak se zdálo, nepoměrně dlouhýma ru-

kama, kterými téměř bez přestání gestikuloval. A jenom očka, malá hnědá očka, tu plná humoru, tu hněvivá, vyzařující hned dobrotu, hned panovačnost, opakují, jenom tato očka v něm prozrazovala člověka obzvláště politického, který prošel ohněm, vodou i mečem, schopného nejneočekávanějších zvrátů, ať už v besedě, v oficiálním vystoupení nebo ve státních rozhodnutích.

Ve chvíli, kdy jsem ho poprvé uviděl, stál se skleničkou v ruce a všichni ostatní, naši i cizí, seděli za několika stoly přitisknutí k sobě. Držel skleničku s koňakem, přestože mu při řeči vadila, mával jí ve vzduchu, vyšplíchával koňak na bílý ubrus, lekal sousedy a nic z toho nepozoroval. Teprve potom, když se dostal zcela do ráže a oči se mu již nezužovaly, ale rozšiřovaly úžasem, do něhož ho samotného přivádělo vzpomínání, opatrně postavil skleničku na stůl a osvobodil si pravou ruku nezbytnou pro výmluvnost svých slov. A tady jsem od něj poprvé uslyšel příběh, který později v mé přítomnosti vyprávěl ještě dvakrát, v jiném, komornějším prostředí, v přítomnosti jen několika lidí. Ale co bylo udivující – opakoval příběh skoro doslovně.

– Když Stalin zemřel, přijeli jsme my, členové předsednictva, do chaty Blízká v Kuncově. Ležel na pohovce a lékaři u něj nebyli. V posledních měsících svého života se Stalin málokdy obracel k lékařům o pomoc, bál se jich. Možná že ho postrašil Berija, nebo tomu sám uvěřil, že lékaři chystají proti němu a jiným činitelům nějaké spiknutí. Léčil ho tenkrát jeden major z ochrany, který byl kdysi veterinárním felčarem. Tomu důvěřoval. Ten taky zatelefonoval o Stalinově konci. Stáli jsme u mrtvého těla, téměř jsme spolu nemluvili, každý si myslel svoje. Potom jsme se začali rozjíždět. Do aut jsme sedali po dvou. Jako první odjeli Malenkov s Berijou, za nimi Molotov s Kaganovičem. Najednou mi Mikojan říká: „Berija jel do Moskvy převzít moc“. A já na to: „Pokud je tu ta svíne, nikdo z nás se nemůže cítit bezpečně“. A tenkrát jsem si jasně uvědomil, že ze všeho nejdříve je potřeba odstranit Beriju. Ale jak začít rozhovor s ostatními vedoucími činiteli? Tehdy všichni služebníčkovali, někomu jsi něco řekl a on tě zradil. Za několik měsíců jsem začal objíždět všechny členy předsednictva, jednoho po druhém. Největší nebezpečí hrozilo u Malenkova, vždyť byli s Lavrentijem přátelé. No, přijel jsem k němu a řekl, jak se věci mají. Beriju je třeba odstranit. Dokud je mezi námi, volně běhá na svobodě a má ve svých rukou bezpečnostní orgány, máme všichni svázané ruce. A nikdo neví, co se mu kdy zrodí v hlavě. Vždyť z neznámého důvodu se k Moskvě stahují speciální divize. A Georgije je třeba náležitě ocenit – v této otázce překročil osobní vztahy a podporuje mě. Z toho je zřejmé, že se sám bál svého kamaráda. Malenkov byl tenkrát předsedou Sovminu a vedl zasedání předsednictva ÚV. Zkrátka, měl co ztratit. Potom jsem jel k Molotovovi. Ten dlouho přemýšlel, mlčel, poslouchal, ale na konci rozhovoru řekl: „Ano, určitě, toho je třeba se vyvarovat. Jenom je to třeba udělat tak, aby nebylo ještě hůře“. Řekl jsem mu o svém plánu. Ten

plán byl takový: vyměnit stráž u vchodu kde probíhalo zasedání předsednictva, dát tam spolehlivé důstojníky a přímo na zasedání zatknout tu zrudu. Potom jsem jel k Vorošilovi. A tady je Klim Jefremovič, ten si pamatuje. Jeho bylo třeba dlouho přesvědčovat. Velice se znepokojil, aby se nezmařilo všechno. Říkám to správně, Klime?

– Správně, správně, nahlas potvrdil Kliment Jefremovič celý rudý buď z rozhovoru nebo z pití. – Jenom aby nedošlo k válce, dodal ne zcela k věci.

– No, co se týká války, to je jiná věc, pokračoval První. – Tak tedy, jel jsem tehdy ke Kaganovičovi, všechno jsem mu vyložil, a on na mě: A na čí straně je většina? Kdo je pro koho? Nebude ho někdo podporovat? Ale když jsem mu řekl o všech ostatních, souhlasil také. A tak jsem přišel na zasedání. Byli tu všichni, ale Berija nikde. Všechno se dověděl, pomyslel jsem si. Vždyť tenkrát šlo o krk. Nikdo neví, kde se octne zítra. Ale najednou přišel, s aktovkou v ruce. Tu jsem pochopil, co v té aktovce má! Ano, i já jsem měl něco pro všechny případy, vypravěč se poplácal přes pravou kapsu svého širokého saka, – jak říkám, také jsem měl něco připraveno pro strýčka Příhodu... Berija si sedl, rozvalil se a zeptal: Tak jaký problém máme dnes na pořadu jednání? Proč jsme se sešli tak najednou? Strkám do Malenkova nohou a šeptem mu říkám: Zahaj jednání a dej mi slovo. Vidím, že zesinal a není mocen slova. Tak jsem sám vyskočil a povídám: Na programu je jediný bod. Protistraničká podvratná činnost agenta imperialismu Beriji. Je tu návrh, říkám, vyloučit Beriju z členství v předsednictvu, z členství v ÚV, vyloučit ho ze strany a předat vojenskému soudu. Kdo je pro? A první zvedám ruku. A hned zvedli ruku všichni ostatní. Berija celý zazelenal, a k aktovce. Ale já jsem po aktovce chňapl! A mám ji! To nemyslíš vážně, říkám, hned to pust! A mačkám tlačítko. Právě vbíhají důstojníci z Moskalenkovy vojenské posádky (domluvil jsem se s nimi předem). Prikazuji jim: Zatkněte toho netvora, zrádce vlasti a odveďte ho kam patří. Najednou začal Berija něco mumlat, celý zazelenal a nadělal si do kalhot! Takový to byl hrdina, ten, který zasazoval rány do zátylku a stavěl ke zdi. No, a ostatní už víte: soudili ho a odsoudili k zastřelení. Tak tedy to bylo. A teď chci připít na to, znovu si vzal do ruky svoji skleničku, – aby se už nikdy a nikde něco takového neopakovalo. My sami jsme smyli tuto páchnoucí špinavou skvrnu a udělali vše pro to, aby byly vytvořeny záruky proti podobným jevům v budoucnosti. Chci vás ujistit, soudruzi, že jsme takové záruky vytvořili a společně půjdeme vpřed k metám komunismu! Na zdraví představitelů všech bratrských stran!

V tomto momentě jsem přece jen odtrhl oči od vypravěče a když jsem pohlédl bokem, uviděl jsem J. V. Seděl mlčky se svěšenou hlavou a hleděl na jedno místo. Potom jsem se dověděl, že nesnášel pití, a ani nesměl kvůli vysokému krevnímu tlaku. Ale v této chvíli se mi zdálo, že mu bylo trapně za vypravěče, že pokládal celý způsob podání této historie tady, na takovém velkém shromáždění, za nevhodný. Možná, že jsem se mýlil, ale z výrazu jeho tváře se snadno dala vyčíst změna nálad. (Ostatně, uhodnout jeho myšlenky se sotva komu zdařilo.)

Co se mě týče, byl jsem ohromen vším, co se událo, co jsem slyšel a zejména tím, jak snadno jsem byl zasvěcen do nejdůležitějších státních tajemství.

Později se Chruščov mnohokrát vracel k svému příběhu o zatčení Beriji a vnášel do něho nové detaily. Nejdů-

ležitější z nich se týkaly reakcí různých činitelů na návrh odstranění tohoto tyrana. Váhal nejen Vorošilov, dlouho se rozhodoval Kaganovič, naléhal, kdo je pro a kdo proti, dokonce Mikojan, první, s kým vlastně začal Chruščov rozhovor, pokládal zpočátku za možné, že Berija ještě bude moct pracovat v kolektivu, že to s ním není beznadějně. Poněkud jinak se to mělo i se samotným uvězněním. V roce 1960 Chruščov pomlčel o roli G. K. Žukova, protože krátce předtím dosáhl jeho uvolnění z vedoucích funkcí. Později čestnost zvítězila nad konjunkturními důvody. Chruščov přiznal, že hlavní roli v zatčení Beriji sehrál Žukov spolu s Moskalenkem a jinými vojáky. Ostatně, vyprávěl mi V. E. Lesničij, zajímavý člověk a straničský pracovník jednoho vědeckého výzkumného střediska nedaleko Moskvy, o vystoupení Žukova v jejich kolektivu. Žukov na Beriju vzpomínal, nenáviděl ho celou svou nezkrotnou duší.

Žukov vyprávěl: – V 11 hodin toho dne, kdy měli odstranit Beriju, zazvonil telefon. Tady Chruščov: Georgiji Konstantinoviči, přijďte prosím vás ke mně, jde o naléhavou věc. Sednu do auta, přijedu, otevřu pracovnu, on vstane od stolu, uchopí mě za ruce a říká: Georgiji Konstantinoviči, dnes je třeba zatknout toho ničemu Beriju. Na nic se nevyptávejte, já vám to potom povím. Nadechl jsem se, zavřel oči a řekl: Nikito Sergejeviči, nikdy jsem nebyl četníkem, ale toto četnické poslání vykonám s velkým uspokojením. Co je třeba udělat? Chruščov řekl: Vezmete si s sebou generály, provedete je Borovickou bránou, přijdete do předpokoje zasedání předsednictva, vyčkáte zazvonění, vejdete, odvedete ho a posedíte s ním do tří hodin do rána, dokud nebudou odvolány všechny hlídky; potom přijde major, řekne heslo, vy předáte Beriju. A to je vše. Potom, pokračoval Žukov, – jsem na zadní sedadlo do auta posadil Batického a Moskalenka a přikryl je dekou, protože neměli propustky, projel Borovickými vraty do Kremle, a přišli jsme do předpokoje. Nikdo kromě mne nevěděl, proč jsme přijeli. Čekáme. V jednu hodinu po poledni žádné zvonění, v jednu hodinu pět minut – nic. Představil jsem si, že Berija všechny zatkl a čeká na mě. Tento stav byl velmi zneklidňující. Ve čtvrt na dvě zazvonilo. Vytáhli jsme pistole, jeden zůstal u vchodu, vešli jsme s Moskalenkem a nalevo seděl Berija. Namířil jsem k němu, před ním ležela aktovka a mně blesklo hlavou, že v ní může být zbraň, popadl jsem aktovku, uchopil Beriju za ruce a vykřikl: Berija je zatčen! On vyskočil a zakřičel: Georgiji Konstantinoviči, co se děje?! Znovu jsem vykřikl: Mlčet! Napnul jsem síly a k východu s ním. Zdálo se mi, že ne všichni členové předsednictva o zatčení věděli a měli podezření, že uskutečňují vojenský převrat. Beriju jsme vyvedli, sundali mu skřípec, zdrtili ho, odřezali knoflíky u kalhot, no a poseděli jsme tam do tří hodin do rána. Potom ho odvezli..

To vyprávěl Žukov. Kdosi z posluchačů se ho zeptal: – Kterou událost ve svém životě pokládáte za nejvýznamnější? A maršál bez zaváhání odpověděl: – Zatčení Beriji. Tak to bylo.

Epizoda s aktovkou, o které mluvili Chruščov i Žukov, je čistý freudismus. Jeden jakoby ji postrčil, druhý chmátl po aktovce v domněnání, že je tam zbraň. Ale zbraň tam nebyla, to později přiznávali oba, ale pokračovali ve vyprávění o aktovce, natolik v jejich vědomí představovala veškerou hrůzu z možného neúspěchu...

Vraťme se ještě do sálu, kde Chruščov ještě neskončil

svá doznání. Opět pozvedl svou skleničku s koňakem:

– Často se mě ptají, jak to, že jsem najednou vystoupil a přednesl tu zprávu na dvacátém sjezdu. Tolik let jsme tomu člověku věřili. Vynášeli jsme ho. Vytvářeli mu kult. A riziko také bylo veliké. Jaký postoj ještě zaujmou k tomuto představiteli strany zahraniční činitelé a celá naše země? A tak vám chci povědět historku, kterou si pamatuji z dětství, když jsem se učil číst a psát. Existovala taková kniha „Čtenář – deklamátor“. Tam bylo napsáno mnoho velice zajímavých věcí. A v té knize jsem si přečetl příběh, autora si nepamatuji. Seděli kdysi za cara ve vězení politických vězňové. Byli tam i eseri, i menševici i bolševici. A mezi nimi se ocitl starý švec Jankel, který se dostal do vězení náhodou. Začali si vybírat starostu cely. Každá strana navrhovala svého kandidáta. Došlo k velkému sporu. Co s tím? A najednou kdosi navrhl švece Jankelja, člověka nevinného, který nepatřil k žádné straně. Všichni se zasmáli a potom souhlasili. A Jankel se stal starostou. Později došlo k tomu, že se všichni rozhodli z vězení utéct. Začali kopat podzemní chodbu. Jak dlouho kopali není známo, jenom to, že ji vykopali. A teď vznikla otázka, kdo půjde jako první. Je docela možné, že vedení věznice se již o podkopu dovědělo a teď tam čekají s puškami. Kdo vyjde první, toho prvního zastihne i smrt. Ukazují na esery–bojovníky, a ti na bolševiky. A v této chvíli se z kouta zvedá starý švec Jankel a říká: Jestliže jste si mě zvolili za starostu, tak to taky musím jít první.

A tak tomu bylo se mnou na dvacátém sjezdu. A protože mě zvolili Prvním, musel jsem, byl jsem povinen jako ten švec Jankel říct pravdu o minulosti, ať by mě to stálo co stálo a byť bych sebevíc riskoval.

Již Lenin nás učil, že strana, která se nebojí říkat pravdu, nikdy nezahyne. Vzali jsme si ponaučení z minulosti a chtěli bychom, aby si taková ponaučení vzaly i ostatní naše bratrské strany, jenom tak bude naše společné vítězství zabezpečeno. Chci připít na naši jednotu, na naši věrnost odkazu velikého Lenina.

Všichni začali tleskat, i když, jak jsem zpozoroval, představitelé dvou – tří stran se toho zdrželi. Čtenáři si lehce domyslí, koho mám na mysli. Všichni si pamatují ostrou polemiku, která vzplanula po konferenci v roce 1960, bez ohledu na to, že výsledkem zvláště těžkého boje bylo odsouhlasení společného dokumentu – Prohlášení.

Je třeba říct, že i před konferencí se dobře vědělo o tajné zprávě na XX. sjezdu strany. Poprvé jsem pocítil celé drama toho, co se stalo, když můj šéf Pavel Afrikanovič Usolcev, který byl na sjezdu v redakční skupině, přišel hned po zasedání do redakce, beze slova usedl do svého křesla – celý šedý jako vyschlá hlína.

– Copak se tam událo, Pavle Afrikanoviči? ptám se.

Mlčí. Rty se mu ani nepohnou. Jako by mu jazyk uvízl mezi zuby, nevládl jím. Ještě jsem nějakou chvíli poseděl. Dal jsem mu napít vody.

JIRÍ RUML

Hra s ohněm

Pořád jsem čekal, kdy se v oficiálně ústředním tisku objeví inzerát „HLEDÁ SE DALŠÍ VAN DER LUBBE“.

A už je to tady. Pro vysvětlení mladším ročníkům: 21. 9. až 23. 12. 1933 zasedal v Lipsku nacistický soud s tzv. žháři, kteří údajně zapálili Říšský sněm v Berlíně. Ze založení požáru byli obviněni pokrokoví němečtí poslanci (s nimi i bulharský komunista Dimitrov), aby se tak zdůvodnil nástup Hitlera. K útoku na demokracii zneužili nacisté svědectví duševně méněcenného tuláka nizozemské národnosti, který se jmenoval van der Lubbe.

Dějinná zkušenost platí jen zdánlivě a pouze pro někoho. Stačilo Několik vět, aby oheň vzplál znovu, tentokrát v Čechách. V úterý 4. července vydala ČTK zprávu o rozhovoru s náčelníkem odboru vyšetřování SNB v Litoměřicích, jakýmsi majorem Novákem. Uvádí se v ní, že požáry ve Štětí, v Roudnici n/L a mělnickém cukrovaru, vesměs datované rokem 1986, jakož i požár kralupského Kaučuku z března loňského roku založila fašisticky orientovaná skupina Wehrwolf a že navíc zavraždila sedmnáctiletého J. H., který se odmítl na záškodnické činnosti podílet. Ve vazbě je více než 30 osob převážně ve věku do dvaceti let „se sklony k požívání alkoholu a toxikománii“. – „Z dosavadního vyšetřování jednoznačně vyplývá,“ jak zní doslovná citace, „že záškodnická činnost organizované skupiny byla podněcována a řízena osobami, které vystupovaly jako stoupenci Charty 77.“ „Spojení se stoupenci Charty 77 nemělo být v žádném případě vyzraženo a předpokládalo se, že tento vztah zůstane navždy utajen.“

Bylo by logické se ptát, proč k „odtajnění“ dochází až

po třech letech a zrovna ve chvíli, kdy bylo zveřejněno Několik vět. Místo toho seřadím chronologicky jiné události těchto dnů:

21. června byl ze Stromovky odvezen Petr Placák, odvezen příslušníky StB do křivoklátských lesů, tam zbit, zakopán a ponechán vlastnímu osudu.

Téhož dne byl PhDr. Jiřině Šiklové, CSc. na ONV Prahy I předán protokol o zničení věcí z 31. 3. 1989, v němž se uvádí, že písemnosti u ní zabavené při domovní prohlídce „byly protisocialistického zaměření, a proto byly dnešního dne spáleny“. Podepsán por. Kálecký a výkonu přítomný por. Drábek. Tak skončily v plamenech mj. Bible pro děti, knihy Vaculíkovy, Škvoreckého, Kantůrkové, Šimečky a také Máchův Máj s kolážemi Jiřího Koláře.

28. června byl k trestu odnětí svobody na dva a půl roku odsouzen František Stárek za vydávání nezávislých publikací Vokno a Voknoviny.

30. června vyšel v Rudém právu článek Kdo seje vítr, v němž jsou difamováni lidé, kteří souhlasí s Několika větami, aniž byli čtenáři seznámeni s textem tohoto prohlášení.

3. července otisklo Rudé právo pozoruhodný výrok ministra vnitra F. Kincla: „Podílíme se i na rozvoji a zdokonalení právního základu našeho státu.“

To snad stačí. Poslední slovo nebylo sice dosud vyřčeno a ledačeho se ještě můžeme dočkat, ale navzdory tomu naše řady den za dnem rostou.

10. července 1989

(Přetištěno z Lidových novin)

Poručík Hodan a ti druzí

Poručík Hodan z oddělení VB v Žatci vyslovil 18. 8. podezření z přečinu proti veřejnému pořádku podle § 6c zákona o přečinech Pavlu Škarýdovi, nar. 15. 5. 1962, dělníkovi, bytem v Žatci, ul. Svatopluka Čecha 895. Přečinu se měl P. Š. dopustit 11. 8. v restauraci Václavka v Žatci tím, že zde prý rozšiřoval provolání Několik vět a nabádal další osoby k jeho podpisu. Na odd. VB byl P. Š. fyzicky týrán. Při domovní prohlídce 20. 8., kterou nařídil poručík Hodan, se příslušníci SNB, zvláště kpt. StB Havelka, chovali k manželce Pavla Škarýda Jarmile hrubě a uráželi ji. Oběma manželům se vysmívali např. proto, že paní Škarýdová prodělala nedávno spontánní potrat. Pavlu Škarýdovi tykali a v plném rozsahu uplatňovali obvyklou okresní zvlášť, s níž postupují proti lidem, o nichž se domnívají, že se nedovolají práva. Pavel Škarýd je ve vazbě ve věznicí v Litoměřicích. Je první, na něhož byla v souvislosti se sbíráním podpisů pod Několik vět uvalena vazba.

Hlava nehlava

Podle oficiálního sdělení bylo kromě 320 občanů zadrženo při manifestaci 21. 8. i 56 cizinců. Byli krátkodobě (většinou po dva dny) vězněni v Ruzyni. Dotazy na jednotlivých velvyslanectvích a dalšími způsoby se podařilo zjistit, že šlo o 9 Maďarů, 8 občanů NDR, 8 občanů NSR, menší počet dalších německy mluvících lidí, pravděpodobně z Rakouska nebo ze Švýcarska, dále 8 Italů, 7 Holanďanů, 3 Poláky a 1 Jugoslávce. U 12 cizinců tedy nebyla zjištěna národnost. Sověští občané z Litvy, předvedení již 20. 8. na policejní oddělení, byli téhož dne propuštěni. Pokud jde o Poláky, šlo o jednoho vysokoškola a dva účastníky skautského zájezdu. Mezi 8 Italy nebyli jen členové Radikální strany, nýbrž i komunisté, a to dokonce poslanci obecních zastupitelstev.

VIA.

Na návštěvě u syna

24. 8. směla Věra Cibulková navštívit svého syna Petra ve věznicí Brno Bohunice. Návštěva trvala 30 minut. Vězeňská správa odmítá vydávat Petru Cibulkovi vitamíny, a to i československé výroby. Cítí se vyčerpaný, má stále bolesti kloubů. Vyjádřil přání, aby jeho jméno bylo připojeno k seznamu signatářů prohlášení Několik vět.

VÁCLAV SLAVÍK

Je čas otevřenosti

„Je čas se vyjádřit,“ napsal v RP z 19. 4. doc. dr. Jaroslav Kozel, CSc. Po seznámení s obsahem jeho tvrzení a při uvědomění si faktů, které zamlčuje, mohu myslím konstatovat, že na svých čtenářích jen žádá, aby přijali, jak byla špatná politika z roku 1968. On, vedoucí ideologického oddělení ÚV KSČ z té doby, předstírá, že nic neví o Akčním programu KSČ, nerozlišuje mezi řešením určitého kritického stavu především ve straně a tím, jakou krizi způsobila zahraniční intervence ze srpna 1968, mám-li uvést ta nejpodstatnější opomenutí. Není divu, že pak podle něho není namístě, aby tehdejší legitimní politiku kdokoli obhajoval, a zejména ne bývalý první tajemník ÚV KSČ Alexander Dubček, který v říjnu 1967 vystoupil s požadavkem vytvoření politického programu. Navíc v tom nemá být s Dubčkem solidární Italská komunistická strana, požadující jak rehabilitaci jeho, tak idejí Pražského jara. To je podle Kozla vměšování do našich vnitřních záležitostí, zatímco on jako by nic nevěděl o skutečné a dlouhotrvající zahraniční intervenci v Československu.

IKS spatřuje určitou obdobu snah KSČ z roku 1968 s tím, co dnes již pět let realizuje postupně KSSS, vedená M. Gorbačovem. Ukazují se v mnohém shodné inspirující zdroje. Šlo a jde o hledání a nalézání cest k radikálním změnám ve směru efektivní ekonomiky, silné sociální politiky a vysoké úrovně všeobecné kultury. Základem pak je všestranná demokratizace života, sjednocující úloha KS a to především jako intelektuálního činitele. Z toho, co však napsal Kozel, je vidět, že nezná skutečný obsah sjezdu IKS a jeden ze základních momentů činnosti této strany, tj. zásadní a naprosto svobodné projednávání všech problémů života a vývoje společnosti. V tom možno spatřovat i výchozí shodu IKS a dnešní KSSS.

Nestojí proto se nad podněty, vycházejícími od IKS, zamyslet, namísto mluvení o silách, kterým prý nejde o socialismus? Cožpak to, co dnes probíhá v SSSR při zápase s dědictvím stalinismu, není lékem proti neduhu, který už před čtvrt stoletím charakterizoval Palmiro Togliatti? Jak známo, ve svých krymských poznámkách k otázkám mezinárodního dělnického hnutí žádal vysvětlení, proč stále je vše v socialistických zemích líčeno, jak to klapce, a pak se náhle dostávají obtížné situace. Dnešní příspěvek IKS k řešení čs. otázky je organickým pokračováním linie, které dal vývoj za pravdu.

Pokud jde o čs. politiku roku 1968, použil J. Kozel v zásadě metodu známou a častokrát již používanou, totiž zamlčování podstatných faktů. Vyhýbá se termínu intervence, mluví o řešení problému „způsobem“, se kterým nesouhlasil (což mu budiž připsáno ke cti).

Jestliže podobný zásah je považován zásadně za nepřijatelný (viz řadu mezinárodních dokumentů KSSS a SSSR z nedávné doby), od počátku odporující mezinárodnímu právu, pak je přece třeba žádat jedině: jeho odčinění. Jinak nutně dochází k popírání nebo přinejmenším k nejistotám o věrohodnosti zásad vyhlášených jak ve vztazích mezi zeměmi socialistického typu, tak zvláště rozdílných společenských soustav. A to je z hlediska dalšího vývoje zejména v Evropě vážná překážka.

U autora v RP neexistuje vedle Akčního programu KSČ ani masové vylučování a vyškrtávání třetiny členů KS z jejích řad, ani neméně perzekuce a umlčování ostatních občanů. Naopak vyzvedá „konsolidaci“, za kterou je třeba zřejmě stranickému a státnímu vedení stále jen děkovat. Jaká však je ta konsolidace, jak jí uvěřit, když z ní podle samotného autora vychází následující: „Vývoj po náročné etapě konsolidace... v rozhodujících oblastech a vztazích společenského života – zvláště v ekonomice, vědě, technice i politice – ustrnul.“

Mám za to, že nikdo z opravdových stoupenců socialistické obrody – a byla jich naprostá většina ve všech vrstvách společnosti – nepomýšlí na nějaké mechanické reprízy. A že se život v zemi nezastavil, to také málokdo popírá.

Není však něco takového málo pro zemi, která se chce hlásit k nové demokratické tváři světa? Navíc zemi, která má podmínky ve svých tradicích, schopnostech lidí, pracujících rukou a hlav.

(5. 5. 1989 – zasláno RP a J. Kozlovi)

Zdroje neschopnosti

Patřili jsme před jednačtyřiceti lety jako stát do první desítky nejrozvinutějších zemí světa. Byla oceňována obecná pracovitost našich lidí, um a „zlaté ruce“ českých řemeslníků. Dobré jméno ve světě nám dobývala díla četných tvůrců kultury. Byli jsme dědici i uznávanými tvůrci jedné z nejrozvinutějších demokracií v Evropě. Měli jsme po 17 let v čele státu myslitele a státníka, k němuž vzhlížel s respektem a úctou celý kulturní svět.

To všechno *bylo*.

Dnes, po bezmála půlstoletí, jsme spadli mezi průmyslovými zeměmi na spodní příčky žebříčku, pryč je dobrá pověst našich výrobků – výjimek je jako šafránu – v produktivitě a kvalitě práce zápasíme doma s problémy, které přední rozvinuté země, mezi něž jsme dříve patřili, prakticky neznají. Četní tvůrci kultury byli umlčováni, až příliš mnoho jich odcházelo – na zemi počtem obyvatelstva nevelkou – za svobodou pro svou tvorbu do exilu. Jednotlivci volající doma veřejně po změně poměrů, po svobodě, po větším respektu k lidským právům, jsou ideology moci kvalifikováni jako „antisocialistické živly“, jako nepřátelé své země, a čas od času i zatýkáni a vězněni. K uvěznění V. Havla a několika dalších lidí stačil nedávno pouhý pokus položit květiny na místo, kde se před dvaceti lety upálil Jan Palach, student, který svým zoufale tragickým činem protestoval proti tehdy nově vlně brutálního znásilňování života v jeho rodné zemi... To vše jsou, a v dějinách zůstanou, skutečnosti žalující. Na pováženou přitom je – až do chvíle, kdy tyto řádky píšu (počátkem května 1989) – naše neschopnost se z tohoto úpadku a s ním spjatého mravního marasmu alespoň začít *efektivně* vymaňovat.

Proč je tomu tak?

Příčin je víc a jsou vážné. Hlavní však vidím v neochotě zodpovědných mocenských činitelů analyzovat fenomén stalinismu a neostalinismu v naší minulosti. Nikdo, kdo to myslí s deklarovanou přestavbou společenských poměrů u nás jen trochu doopravdy, nemůže přece trvale zavírat oči před skutečností, že základy socialismu, na něžž se představitelé moci u nás odvolávají, byly budovány a *vybudovány* podle Stalinova modelu. Jeho základními znaky jsou: totalitní moc jedné strany, násilná bezskrupulózní likvidace jakékoli, často i jen domnělé opozice, stejně bezskrupulózní likvidace „úchylek“ ve straně samotné (úchylek skutečných a rovněž i jen domnělých), zestátnění prakticky všech výrobních prostředků, potlačení všech tendencí k samosprávě a vybudování direktivně byrokratického systému řízení veškerého společenského života; systému, jehož chod garantují represivní složky totalitní moci.

V Sovětském svazu, kde se tento systém zrodil, byl Stalinův model socialismu již před lety kvalifikován jako despotický, potřebám SSSR neodpovídající (M. S. Gorbáčov: *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a celý svět*, Praha 1987, str. 92). Jeho výstavba byla doprovázena hrůznými tragédiemi, hekatombami lidských obětí, v zemi se rozmohlo bezpráví, které nemělo nic společného s klasickými humanitními principy socialismu. A prá-

vě tento systém se stal po roce 1948 tehdejšímu vedení KSČ vzorem i pro budování socialismu v Československu. Na IX. sjezdu KSČ v květnu 1949, sjezdu, který určoval generální linii budování socialismu, prohlásil první ideolog strany V. Kopecký:

„Nauky Stalinovy budou zářně osvětlovati naši cestu k socialismu... budou naplňovati tuto zem a mocně oduševňovati její národy. Se žhavým zanícením pro nauky a ideje Stalinovy (!) my budeme šířiti učení marxismu–leninismu, abychom mu nejen získali pochopení v nejširších masách našeho lidu, nýbrž abychom mu zjednali plně platnost jako našemu oficiálnímu státnímu učení.“ (Protokol IX. sjezdu KSČ, Praha, 1949, str. 385.)

V praxi klestila KSČ cestu stalinismu v následujících letech opravdu velmi masívně. Nemale roli přitom sehráli i poradci, vysílaní do Československa Stalinovou exekutivou. Série politických monstrprocesů byla jen vrcholem ledovce charakterizujícího podstatu metod, jimiž nová poučovaná moc společnost ovládala. Nově zbudovaný direktivně byrokratický systém řízení národního hospodářství uspěl již v první pětiletce (1949–1953) srazit donedávna intenzivní ekonomiku země do kolejí hospodaření extenzivního, nuceného se až příliš často podřizovat voluntaristicky se měnícím direktivám státně mocenského centra. Výrobní síly země byly tak mocí zbaveny samostatného, zodpovědného, ekonomické zákony a principy respektujícího hospodáře. Za chybná rozhodnutí centra přitom platila celá společnost, masy pracujících především. Nevyčísitelné a jen těžko změřitelné byly a zůstávají ekologické škody tehdejší politikou založené. Přitom nebyl nikdo z těch, kdož o základních směrech této politiky rozhodovali, k efektivní zodpovědnosti volán. Centrum moci muselo zůstat nedotknutelné.

Pravda, o vážných nedostatcích se začalo poměrně brzo *mluvit*. Na některé z nich poukázal například již v říjnu 1954 Jar. Dolanský na zasedání ÚV KSČ. Upozornil již tehdy – před 35 lety! – na povážlivé *zaostávání technického rozvoje* v řadě odvětví. Konstatoval i to, že všechny jím vzpomínané problémy mají jednoho společného jmenovatele: *nedostatky v řídicí práci* státních a hospodářských orgánů, a to od špiček státního aparátu až po závody. Za zdroj těchto nedostatků označil „celý systém a způsob práce“; přitom se vyslovil i pro jeho „radikální“ a „všestranné“ zlepšení. (Projev viz v brožuře Plenní zasedání ÚV KSČ ve dnech 6.–7. října 1954, str. 25–26, 1954.)

O půldruhého roku později, po Chruščovově kritice Stalina na XX. sjezdu KSSS v únoru 1956, přiznal tehdejší generální tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný na zasedání pléna ústředního výboru strany:

„Je třeba říci, že i v naší straně jsme kultu osobnosti všichni bez výjimky podléhali, že jsme ho také šířili, zejména od doby, kdy se naše strana stala plně vládnoucí stranou ve státě. V souvislosti s tím byly porušovány leninské zásady stranického života, přebírali jsme, napodobovali a rozvíjeli straně škodlivý systém, který dlouhá léta v Komunistické straně Sovětského svazu vytvářel

Stalin... (Rudé právo, 10. dubna 1956)

Toto závažné zjištění nemělo ovšem v reálné politice KSČ žádoucí pokračování. Po slovech nenásledovaly adekvátní činy. Především nebyla provedena analýza podstaty existujícího „škodlivého systému“, nebyl kriticky objasněn chod mechanismu, který „škody“ plodil. Příčina selhání politiky byla nasnadě. Většina funkcionářů strany, kteří „systém“ po Únoru 1948 vybudovali a poté udržovali v chodu, zůstávali i v roce 1956 jeho nositeli a základními opěrnými pilíři a byli tak za jeho chod a „škody“ jím napáchané zodpovědní. Meritorní analýza procesu vzniku systému by nutně odhalila jeho totalitní podstatu, nastolila by otázku hodnoty jeho teoretických základů deklarovaných oficiální ideologií jako základy marxisticko-leninské. V neposlední řadě by musela řešit i problém osobní a institucionální odpovědnosti za jeho negativní důsledky. To vše si tehdejší čelní představitelé KSČ v té či oné míře uvědomovali, nebo to alespoň cítili; proto neměli zájem na objektivní kritické analýze toho, co eufemisticky nazývali „kultem osobnosti“ a co ve skutečnosti bylo totalitním státně mocenským systémem. Ke konfrontaci s holou pravdou jim chyběla odvaha. Ale nejen to, členy strany, kteří se analytické kritiky její pouňorové politiky důrazněji domáhali, mj. i požadavkem svolat mimořádný sjezd strany k otevřenému projednání celé situace, různými způsoby umlčovali. Nepříjemná pravda minulých let měla zůstat skryta, starý, v duchu Stalinových idejí a praktických návodů zbudovaný státně mocenský systém měl zůstat zachován. Povoleny byly jen dílčí, v podstatě „kosmetické“ úpravy jeho povrchu. „Kult osobnosti“ byl sice prohlášen za nepřipustný, jeho mocenská podstata však měla zůstat zachována. Kritiku „kultu“ omezila moc, která jej ztělesňovala, na odmítání „nesprávného“ vychvalování vedoucích činitelů strany a státu; ideologové a propagandisté hodně mluvili a psali o potřebě kolektivního vedení strany. Naproti tomu zodpovědní nositelé moci přistupovali jen velmi liknavě k prověrce politických monstrprocesů z první poloviny padesátých let. Se zásadnějšími rehabilitacemi jejich obětí bylo započato až v roce 1968. Slovem: základy stalinického totalitního systému měly zůstat až na další zachovány.

Prakticky nedotčen zůstával po roce 1956 dlouhá léta direktivně byrokratický systém řízení národního hospodářství; to bylo i nadále usměřováno po kolejích extenzivních. Zaostávání ekonomiky Československa za vyspělými zeměmi kapitalistického světa se dále prohlubovalo. Když pak byly v druhé polovině šedesátých let učiněny přece jen vážnější kroky k zásadnější reformě selhávajícího ekonomického systému, znemožnila jej de facto intervence armád pěti zemí Varšavské smlouvy. Nové, posrpnové vedení vládnoucí strany a státu od přijatých projektů reformy postupně upouštělo, aby je nakonec prohlásilo za jeden ze záměrů údajné kontrarevoluce. Starý direktivně byrokratický systém řízení ekonomiky byl v rámci politiky „normalizace“ úsilovně „zdokonalován“.

Výsledek je znám. Extenzivní charakter hospodaření byl zakonzervován, dále se zvýraznil, a zaostávání v technickém rozvoji, o němž mluvil již v roce 1954 Jaromír Dolanský, se změnilo v povážlivou propast. Hrozi- vě narůstaly ekologické škody i s jejich důsledky pro

zdravotní stav obyvatelstva. – Pandánem k této „zdokonalovací“ politice v oblasti ekonomiky byl tvrdě represivní postup vůči všem, kdož měli i po srpnu 1968 odvalu kritizovat intervenci armád pěti zemí do vnitřních věcí Československa a na intervenci založenou politikou „normalizace“.

Zákony dějin, tíhnoucí i přes sebevětší překážky ke stále větší kultuře a svobodě člověka, nelze ovšem trvale znásilňovat. Za použité násilí proti nim zaplatí dříve nebo později nejen oběti násilí, ale i znásilňovatelé; byť, žel, někdy jen na soudu dějin. Za brežněvovský ozbrojený zákrok vůči Československu, tento neslýchaně hrubý, epigonsky stalinický čin, musel zaplatit i lid zemí, jejichž armády se intervence zúčastnily. Rozhodnutí zasáhnout v srpnu 1968 *uprostřed noci* silou armád pěti zemí do vývoje v Československu se zrodilo z neschopnosti pozitivně překonat neblahé dědictví éry Stalinovy. Táž neschopnost se stala prapříčinou éry brežněvovské stagnace ve vývoji Sovětského svazu. Bezmála dvacet let Brežněvovy vlády je nyní v SSSR běžně charakterizováno jako období promarněných příležitostí k efektivnějšímu hospodářskému i humánnějšímu rozvoji této veliké země. F. Burlackij nedávno napsal, že brežněvovský režim zakonzervoval v Sovětském svazu chudobu. Přitom kurs na konzervaci stalinických poměrů v oblasti ekonomiky nutně plodil i nesvobodu ve sféře duchovního života země. Tvůrčí, samostatné myšlení bylo po odstranění Chruščova v roce 1964 znovu spoutáváno a ubíjeno. Bylo proto jen logické, přirozené, když po dubnu 1985 začalo nové, mladší vedení Sovětského svazu energicky volat po „novém myšlení“ jako prvním nezbytném předpokladu pozitivního překonání dědictví stalinismu a brežněvismu.

Tohle všechno dosud odmítají vrchní projektanti přestavby v Československu vzít náležitě na vědomí. Jejich „nové myšlení“ zůstává v této oblasti myšlením starým. Jejich politická filozofie začíná a končí tím, že nadále opakují: dokument Poučení z krizového vývoje, akceptující zásah armád pěti zemí z roku 1968 i s jeho důsledky platí! Zavírají oči před skutečností, že pravda Poučení je pravda stalinsko-brežněvovská, svou podstatou hrubě násilnická, a tedy neschopná pozitivních, tvořivých činů! Dějiny již dostatečně prokázaly, že stalinsko-brežněvovské představy o socialismu neukazují cesty k moderní, prosperující demokratické společnosti. Naopak! V dosavadních dějinách „reálného socialismu“ sehrály spíš tragickou roli bájných Sirén.

Nezbytnost přestavby společenského života je i u nás pro každého myslícího člověka mimo diskusi. Jde ovšem o východiska k ní. A ta se bez kritického přehodnocení československé verze stalinismu a brežněvismu neobejdou. Politikové vyslovující se pro přestavbu se nemohou stále tvářit, jako by se dědictví stalinismu a brežněvismu Československa netýkalo. Přestavba vyžaduje i u nás *pečlivé* ohledání základů, na nichž má být budova příštího, demokratického socialismu zbudována. Je nezbytné znát, a „stavbařům“ poctivě říct, co je z existujících základů upotřebitelné, kde jsou nutné nové zpevňující pilíře a co je třeba založit již v samotných základech úplně znovu. Ani upozornění na možná nebezpečí nesmí chybět. Stavět na neprozkoumaných problematických základech znamená riskovat, že se nová stavba jednoho dne

zřítí třeba již na dělníky, kteří ji budou stavět. A takové riziko si jistě žádný zodpovědný stavitel na svědomí nevezme. Ani za kapitalismu. Projektanti přestavby u nás, kteří deklarují sami sebe vždy za nejpravověrnější socialisty, by měli v tomto směru prokázat neméně zodpovědnosti a svědomitosti.

Chcít provádět úspěšnou přestavbu společnosti a držet přitom její život ve stalinsko-brežněvovských mantinelech je nebezpečný sebeklam a iluze. Prvním předpokladem úspěchu je tu svobodná tvořivá práce miliónů. Direktivně byrokratický systém, zbudovaný za éry Stalina a za Brežněva konzervovaný, spoutával prostor pro právě takovou práci. Před dějinami prokázal *absolutní neschopnost* poskytnout humánnímu, demokratickému socialismu šanci k úspěšné realizaci! Tu může dát jen společnost svobodná, demokratická, racionálně a současně i humánně spravovaná.

Při volbě cest k takové společnosti mohou být jedním z inspirujících podnětů i naše novověké dějiny. Mezi přední průmyslově rozvinuté země Evropy se české země zařadily v relativně krátké době: od šedesátých let minulého století do začátku první světové války. Pravda, tento pozoruhodný vzestup byl výsledkem společného pracovního úsilí Čechů a Němců, národů, které tyto země do roku 1945 společně obývaly. Podstatný podíl Čechů na tomto společném díle je ovšem nesporný již vzhledem k tomu, že tvořili většinu všeho obyvatelstva země. To dokazuje, čeho byl pracovní génius národa schopný, když měl pro rozvoj své energie a svých tvořivých schopností potřebnou svobodu a dostatek volného prostoru. A o to jde i dnes: zbavit objektivně existující pracovní potenciál národa byrokratických pout, která mu byla nasazena vybudováním stalinského systému a která politika brežněvovské „normalizace“ dále konzervovala. Vědeckotechnická revoluce, v jejímž znamení se rozvíjí současná světová ekonomika a spolu s ní i světová kultura a společenské vztahy, direktivně byrokratická pouta nenaší. V našich podmínkách má tento imperativ zvláštní podobu: Moderní společnost v Československu potřebuje na konci dvacátého století pro svůj optimální rozvoj *více*, ne méně *svobody* ve srovnání s dobou, kdy Češi před sto lety vstupovali jako národ mezi nejrozvinutější země světa. (Zkráceno)

Zpráva o sněmování Čs. strany národně sociální v Torontu

Čtvrtá konference Československé strany národně sociální v exilu se konala v Torontu dne 1. července 1989. Zúčastnili se jí delegáti z Kanady, Spojených států, Švýcarska a host z Československa. Konferenci zahájil Zdeněk Otruba přivítáním delegátů a přečtením pozdravných dopisů, mezi nimi i od profesora dr. Vladimíra J. Krajiny, předsedy strany.

Prvním bodem organizační části konference byla zpráva generální tajemnice Libuše Drobílkové. Následovala zpráva Zdeňka Otruby, pokladníka strany, o finančním stavu, a hlavně o darech na vytištění historie strany od jejího založení v roce 1897 až do roku 1948, sepsané Františkem Klátem. Věra Rollerová referovala jménem redakční rady o práci redaktorů na zpracování jednotlivých dílů a kapitol tohoto rozsáhlého díla, jehož rukopis má přes 1500 stránek. Jiří Corn referoval o přípravách na IV. sjezd strany, který se bude konat v Paříži začátkem července 1990. Na jeho návrh konference zvolila organizační komisi, která se bude zabývat dalšími přípravami sjezdu. Generální tajemnice dále přečetla zprávu Jožky Pejškara, tiskového referenta strany, o soudobém vývoji v Československu.

V druhé části konference, v její programové sekci, první referát byl přednesen profesorem V. M. Ficem, předsedou ideové a politické komise strany. Referent použil srovnávací metody ve své analýze hlavních rysů přechodu k demokracii parlamentní v Sovětském svazu, Maďarsku a Polsku, a pak se soustředil na současný vývoj v Československu. Na základě jeho referátu konference přijala rezoluci Kupředu k obnovení demokracie v Československu.

V další části programové sekce konference vyslechla referát zahraničního referenta Kamila Beny o současném vývoji mezinárodní situace. Konference přijala rezoluci O mezinárodní situaci.

Posledním referentem byl host z Československa, který ve svém velmi poutavém referátu objasnil vývoj situace v naší zemi a postoje různých skupin a směrů k tomuto vývoji.

Druhý den, 2. července, se členové konference zúčastnili pietního odhalení památníku politickým vězňům na Masaryktownu, kde Hana Otrubová a dr. Fic položili věnec jménem strany. Libuše Drobílková přednesla projev jménem československých žen. Pomník byl zbudován prací a úsilím Klubu 231, který sdružuje bývalé čs. politické vězně ve všech částech světa.

USA, 4. července 1989

Dubčekův návrat by urychlil vývoj k demokracii

(Z rezolucí torontského sjezdu čs. strany národně sociální)

„Klasický antikomunismus je v dnešních poměrech ve středovýchodní Evropě rétorickým cvičením. Každé úsilí o nátlakovou akci vyžaduje co nejširší politickou základnu. Nikdo by neměl být vylučován z účasti na společných akcích jen proto, že byl nebo ještě je nominálním členem KSČ. Kdo to činí, zajišťuje, byť nevědomky, staré gardě v KSČ podporu části obyvatelstva, z níž se rekrutuje převážná část odborníků. Bez jejich součinnosti by opozice neuspěla, i kdyby zázrakem dosáhla svobody přes noc...“

„Češi, Slováci, a Rusíni mají nejlepší zahraniční spoulenice mezi liberálními demokraty a socialisty a je na

nás, abychom styky s těmito seskupeními a stranami pěstovali...“

V rezoluci „Kupředu k obnovení demokracie v Československu“ se praví m.j.:

„Konference je přesvědčena, že demokratizace neuspěje, dokud se režim nevypořádá se svou černou minulostí za Gottwalda a jeho následovníků, se sovětskou invazí z roku 1968 a s důsledky husákovské normalizace po odstranění Dubčeka; v tomto směru Maďaři a Poláci našli odvahu podívat se minulosti v tvář a Gorbačov je jen pár kroků pozadu, zatímco národ Husův žije v tmě a kolosální lži; konference se domnívá, že návrat Dubčeka, který předběhl Gorbačovovu 'přestavbu' o celých dvacet let, do veřejného života, by proces demokratizace v Československu – aspoň v jeho současném stupni a pouze jako katalyzátor dalšího vývoje k plné pluralistické demokracii – nesmírně urychlil...“

Sdělení výboru klubu OBRODA (3)

Náš klub od svého ustavení rozvíjí zejména vnitřní klubovní činnost a vydává časopis Dialog, zatímco veřejnou činnost mu brzdí oddalování úřední registrace a nejnověji také zásahy státních orgánů, které jsou v rozporu s konstruktivním programem klubu a s metodou rozhovorů zástupců klubu s představiteli KSČ a Národní fronty.

Na sobotu 17. června 1989 svolal přípravný výbor shromáždění členů klubu s programem:

- zpráva o činnosti přípravného výboru,
- přeložení diskusního návrhu programových tezí,
- volba zastupitelstva klubu.

Předseda přípravného výboru Vojtěch Mencl konání schůze řádně ohlásil ONV v Praze 6, kde se měla v místnosti pohostinství DRANCY konat. Dne 15. června však předsedu navštívili pracovníci ministerstva vnitra (mjr. Fulín) a oznámili mu, že schůze není povolena a bude-li přesto zorganizována, budou proti němu „vyvozeny důsledky v souladu s platným zákonem“. Týž den večer mu byl doručen písemný zákaz schůze vydaný odborem vnitřních věcí ONV v Praze 6 (vedoucí M. Vencel). Jako důvod zákazu se uvádí, že oznámení o konání schůze „nesplňuje všechny podmínky, které jsou pro pořádání shromáždění stanoveny vyhláškou ministerstva vnitra č. 320 z roku 1951“. Dále prý „podání neskýtá záruku, že konání veřejného shromáždění by neohrozilo veřejný pořádek, příp. že by nebylo v rozporu se zákonem“.

Svolaný přípravný výbor jednal o vzniklé situaci. Rozhodl, aby se shromáždění v zadané veřejné místnosti odvolalo a přeneslo do náhradního místa, kde se pak ve stanovenou dobu uskutečnilo bez jakýchkoli překážek. (Původní místo konání bylo v sobotu ráno sřeženo 24 uniformovanými i civilními příslušníky SNB. Byli tam i pověřeni členové klubu, aby neinformovaným účastníkům schůze sdělili její zákaz.)

Schůze, kterou řídil Věněk Šilhán, trvala několik hodin a měla pracovní ráz. Splnila všechny body schváleného jednacího pořadu.

* * *

Zprávu o dosavadní činnosti klubu podal V. Mencl. Zdůraznil, že se klub osvědčuje jako sdružení pokrokově smýšlejících občanů, kteří tu mohou svobodně diskutovat o otázkách demokratické přestavby socialismu u nás i v jiných zemích a současně svými náměty a návrhy pomáhat při tvorbě a realizaci této přestavby v Československu.

Forma klubu, známá z mnoha revolučních období v dějinách, se ukazuje jako velmi vhodná.

Referent poukázal na odlišnosti vývoje v SSSR a u nás. KSSS kriticky analyzovala minulou stagnaci a odhalila příčiny zaostávání; vytvořila schopné a veřejnosti přijímané vedení strany a státu; vytyčila a uskutečňuje radikální politické, sociálně ekonomické a duchovní přeměny; modernizuje pojetí socialismu v jeho všelidských hodnotách.

U nás jsme dosud svědky váhavého a nedůsledného přístupu KSČ k přestavbě a obcházení jejích rozhodujících společenských předpokladů, jak je pochopila a realizuje právě KSSS. Hrozí nebezpečí, že slabiny v politice

KSČ, potrvají-li delší dobu, mohou vést k takovému nahromadění krizových jevů, že může nastat explozivní situace, která neodpovídá demokratickým tradicím naší země a způsobila by svou živelností velké škody. Naše veřejnost takovou alternativu odmítá a žádá nastoupit cestu hlubokých, revolučních přeměn, které by snad znamenaly i dočasné oběti, ale vedly by k vytčenému cíli: demokratickému, efektivně fungujícímu socialismu.

Náš klub se s míněním veřejnosti plně ztotožňuje. Značný význam by mělo vytvoření příznivé atmosféry a demokratických podmínek pro budoucí kulatý stůl, kde by se sešli všichni, jimž leží na srdci osud naší země a chtějí se podílet na řešení současných složitých problémů. Represe takovou cestu tarasí, demokratizace by ji uvolnila.

OBRODA může pro žádoucí vývoj mnohé učinit. Usiluje vytvořit vztah vzájemného porozumění mezi všemi autentickými společenskými silami při respektování odlišných názorů a postojů, a to v zájmu nalezení věcného a reálného kompromisu, zakotveného v ucelené programové koncepci přestavby. Podporuje kulturu a etiku diskuse, bez lži a demagogie, směřující k národní dohodě a k čestnému soutěžení o důvěru lidu. Prosazuje demokratická práva a občanské svobody pro všechny, s vyloučením kabinetní politiky a byrokratického konzervatismu.

* * *

Druhým bodem pořadu byla zpráva Čestmíra Císaře o diskusním návrhu programových tezí klubu, který vyplňuje obsah 4. čísla Dialogu 89 a který obsahuje 8 kapitol s 85 body.

Teze představují pokus o souhrn zásad a námětů k řešení komplexní společenské přestavby u nás. Klíčovou otázkou je přitom důsledný rozchod s dědictvím stalinismu, který svou dogmaticko-sektářskou ideologií a byrokraticko-mocenskou praxí těžce poznamenal také náš vývoj.

V tezích je obsažen pokus charakterizovat socialismus v jeho nové funkční podobě, jíž odpovídají demokratický samosprávný systém lidové moci, efektivní sociálně ekonomické procesy s růstem životní úrovně, svobodný rozvoj duchovního života a kultury, jakož i všestranně prospěšné mezinárodní vztahy mírové spolupráce v budoucím společném evropském domě.

Vyvstává otázka, proč přicházíme s tezemi právě nyní, proč nečekáme, s čím přijde ve svém programu KSČ, abychom pak k tomu zaujali stanovisko. Volili jsme samostatný přístup k programovým otázkám přestavby ze dvou důvodů: jednak KSČ svou programovou koncepci teprve připravuje a její dosavadní politika má nemálo prvků zasluhujících včasné kritiky; jednak se rodí programová stanoviska jiných občanských iniciativ a OBRODA by se za nimi neměla opožďovat.

Nakonec doporučil Č. Císař některé způsoby práce s tezemi, aby došlo k co nejširší diskusi, kritice a polemice, v nichž by se teze prověřovaly a korigovaly.

V bohaté diskusi k oběma referátům projevil přítomní souhlas se zásadní politickou orientací klubu, avšak kritizovali malou publicitu stanovisek k aktuálním otázkám.

Účastníci podepsali dokument „Několik vět“.

* * *

Třetím bodem jednání byla volba zastupitelstva klubu. Volební komise s předsedou Vladimírem Kabrnou navrhla 32 členů tohoto orgánu, kteří byli všichni zvoleni. Jsou to:

Antonín Benčík, Čestmír Císař, Josef Domaňský, Miluše Fischerová, František Fišera, Miroslav Grégr, J. Grulich, Jiří Hájek, Miloš Hájek, Robert Horák, Zdeněk Hradilák, Otakar Jílek, Vladimír Kabrna, Jan Kašpar, Ota Klička, Luboš Kohout, Vladimír Kolmistr, Josef Kotrč, Václav Kural, Vojtěch Mencl, Stanislav Nedvěd, Karel Němec, Slávka Povolná, Vlado Příkazský, Zdeněk Příkryl, Josef Stehlík, Jiří Šigut, Věněk Šilhán, Josef Špaček, Jan Trefulka, Jan Urban, Václav Vrabc.

Toto zastupitelstvo na své první schůzi pak zvolilo výkonný výbor v tomto složení:

Č. Císař, J. Domaňský, M. Grégr, M. Hájek, Z. Hradilák, V. Kabrna, V. Kolmistr, V. Mencl, J. Stehlík, V. Šilhán, J. Urban, V. Vrabc.

Předsedou výkonného výboru se stal M. Hájek, místopředsedy J. Domaňský a V. Mencl, jednatelem V. Kolmistr.

Výkonný výbor jmenoval redakci Dialogu.

Pražští členové klubu zvolili výbor své odbočky ve složení:

J. Kotrč (předseda), A. Benčík, R. Horák, Z. Chýlek, O. Jílek, M. Tomin.

V Praze 25. června 1989

Demokratická iniciativa o návrzích Čs. socialistické strany

Demokratická iniciativa považuje za užitečné veřejně reagovat na zasedání předsednictva Čs. strany socialistické, na kterém ústřední tajemník strany p. Jan Škoda přednesl zprávu „Účast ČSS na rozvoji socialistické demokracie“. V této zprávě jsou veřejně podána:

- pojetí demokratizace naší společnosti;
- pojetí zásad nové ústavy ČSSR a nového volebního zákona.

Vzhledem k tomu, že ve zprávě p. Škody se oba výše uvedené pohledy celkem logicky překrývají, budeme obdobně na zprávu ČSS reagovat. Domníváme se, že jejím zveřejněním vzniká podklad pro veřejnou diskusi jak o skutečné demokratizaci, tak o zásadách nové ústavy a nového volebního zákona.

Demokratická iniciativa oceňuje, že strana Národní fronty vznáší demokratizační požadavky, zejména požadavek nezávislosti soudů, svrchovanosti zákona, priority zastupitelských sborů nad administrativou, požadavek nového zákona shromažďovacího a sdružovacího, nadřazenosti volených orgánů v činnosti národních výborů, demokratizace voleb aj.

Předložené návrhy nevyčerpávají celkový rozsah a všechny úrovně společenského života, což je podle našeho názoru v tomto stadiu diskuse logické. Předpokládáme, že diskuse, k níž bychom také chtěli přispět, nezanedbá přirozené souvislosti a doplní další státoprávní zásady nutné k demokratizaci naší společnosti, k vytvoření

nové ústavy a nového volebního zákona. Z takové veřejné diskuse nelze vyloučit ani otázky související s hospodářskými reformami a hospodářskými a sociálními právy občanů.

Demokratická iniciativa chce upozornit na některé prvky ve zmíněné zprávě ČSS, které jsou podle našeho názoru poplatné dosavadnímu nedemokratickému systému a tomu odpovídajícímu myšlení.

Především je to představa, že nepřekročitelným rámcem československého politického života má být i v budoucnosti poněkud upravená Národní fronta. Instituce Národní fronty slouží od počátku monopolizaci a umrtvení politického života; jakýkoli politický pluralismus je v jejím rámci nemožný (viz jednotné státní odbory, omezení v činnosti stávajících politických stran, nemožnost ustavit nezávislé skupiny a sdružení atd.).

S tím zřejmě souvisí názor, že stalinský model společnosti, vzniklý při počátcích výstavby socialismu, kdy prý „státní moc *bývá nucena* vzdát se některých mechanismů demokratické vlády“, je nutný nebo alespoň funkční. Považujeme nezaujatý rozbor vzniku a mechanismu represivního systému vlády v Československu za nezbytnou součást diskuse o současné demokratizaci společnosti.

Na toleranci k represivnímu systému, kterou považujeme za nevhodnou, navazuje představa, podle níž již v nynějším československém politickém mechanismu existuje většina „institucí a pravidel“ potřebných k fungování (socialistické) demokracie „jako aktivní a reálné účasti co nejširších vrstev občanů na rozhodování o veřejných záležitostech“. Naopak. Autoritativní režim dřívější demokratické instituce a pravidla zčásti umrtvil, zčásti odstranil.

Vycházíme-li však z opaku, můžeme dojít až k tvrzení, že „snaha prosazovat byt třeba i rozumné a společensky užitečné záměry způsobem, který existujícím pravidlům politického života u nás není vlastní, nevede nikam jinam, než k narušování společenské stability, k snižování schopnosti politického mechanismu dobírat se užitečných výsledků“. Mrzí nás, že v demokraticky orientované zprávě ČSS je obsažena tato úlitba represí. Jde přece – kromě jiného – o činnost nezávislých aktivit, jejichž úsilí o demokratizaci společnosti skutečně existujícím pravidlům politického života u nás není vlastní. Právě tak je tomu s články dokumentů helsinského procesu, s jeho duchem a převažujícími tendencemi.

Demokratická iniciativa považuje za prospěšné vstoupit do diskuse s následujícími tématy:

- humanizace československého právního řádu a helsinský proces;
- politický pluralismus a Národní fronta;
- souvislost ústavních změn s hospodářskými reformami.

Demokratická iniciativa se ve svých skupinách začne těmito tématy zabývat.

L

O čem Rudé právo nepíše

Brežněvovi pohrobci v Moskvě

Jen při pečlivém pročitání, avšak přece, bylo se i z Rudého práva možné dovědět, že před 21. srpnem 1989 obě komory nově zvoleného polského parlamentu i vedení maďarské komunistické strany prohlásily vojenskou intervenci v Československu 1968 za porušení zásad mírového soužití a vyslovily politování nad tehdejší účastí jak Polska tak Maďarska na tomto aktu mezinárodního násilí.

Rudé právo se však pečlivě vyhnulo každé zmínce o tom, že se i v sovětské debatě o stalinské a brežněvovské minulosti objevily a objevují hlasy přehodnocující vztah k československým reformám šedesátých let a odsuzující násilí, které bylo na Československu spácháno.

Pod titulkem „Vrcholila studená válka“ referovalo o to obsírněji o rozhovorech s tehdy angažovanými vysokými sovětskými funkcionáři, které v předvečer 20. srpna otiskly „Izvestija“, a v nichž se stará lež jen trochu modifikovala, aniž by se tím stala menší. Dověděli jsme se při tom s údivem, že sovětský vojenský i civilní personál při přepadu Československa řídil v Praze pod jménem „generál Trofimov“ tehdejší člen politbyra a místopředseda sovětské vlády Kiril Mazurov; byl zřejmě tak utajen, že o tom dodnes nikdo v Československu ani v zahraničí nevěděl. Tento Mazurov teď prohlásil, že by „dnes s řízením takové operace v žádném případě nesouhlasil“, že však „tenkrát vrcholila studená válka“, takže kdyby se taková situace opakovala, „jednal by stejně“. Také tehdejší náměstek ministra obrany SSSR a velitel vojsk Varšavského paktu, která do Československa vstoupila, Ivan Pavlovskij, trvá na tom, že „ve světle tehdejší vojenskopolitické situace“ se jeho názor na nevyhnutelnost intervence nemění. Tvrzení o vrcholící studené válce a o hrozbě narušení vojenské rovnováhy v Evropě jsou ovšem průhledné brežněvovské lži, kterých se tedy ani dnes skutečňovatelé tehdejší sovětské politiky nezříkají. A nejde jen o veterány. I za Michaila Gorbačova sedí v současné sovětské mocenské struktuře stále ještě mnoho lidí, kteří se na akci proti Československu 1968 aktivně podíleli. Jejich vliv je očividně jednou z příčin oficiální nechuti odřící se tehdejšího násilí na spojeneckém státu.

Předseda maďarské vlády Miklos Nemeth ovšem správně pochopil mimořádnou a aktuální důležitost odsouzení intervence v Československu, a upozornil, že maďarská vláda bude při návrzích na reformu Varšavské smlouvy žádat „výslovné institucionální záruky proti možnosti opakování takové akce“.

Čína na cestě zpátky

O skutečném počtu obětí červnového masakru na náměstí Nebeského míru v Pekingu ani o počtu později uvězněných, odsouzených a popravených „kontrarevolucionářů“ neexistovaly ještě v srpnu 1989 žádné spolehlivé údaje. Účastníci demonstrací uváděli, že na

ulicích Pekingu bylo zabito nejméně 3000 osob, a nezávislé prameny mluvily o několika stech popravených a o asi 100 000 zatčených. Zahraničním novinářům byla znemožněna jakákoliv volnější informační činnost, a v čínských sdělovacích prostředcích byla zavedena tuhá cenzura a byla vyměněna většina odpovědných pracovníků. Ve státním aparátě, mezi funkcionáři komunistické strany, ve sdělovacích prostředcích a na vědeckých a výchovných pracovištích probíhala nepřehledná čistka a desetitisíce dosavadních pracovníků bylo opět posláno na „přeškolení“ do zemědělství a průmyslu. Propaganda byla brutálně zaměřena proti „duchovnímu znečištění“ a „buržoazní liberalizaci“ v duchu starého leninsko-maoistického dogmatismu.

Deng Xiaopingovy pětadesáté – nebo pětadevadesáté, nikdo to jistě neví – narozeniny se v srpnu slavily s velkou pompou a v duchu starých „kultů osobnosti“, avšak o jeho skutečném podílu na řízení státu a o situaci v nejvyšším vedení všeobecně se vědělo jen nemnoho. Dengova popularita se pravděpodobně příliš nezmenšila mezi čínskými rolníky, avšak prudce klesla u městského obyvatelstva. Dává se to m. j. najevo originálním a těžko postihnutelem způsobem. Protože jeho jméno znamená „malá láhev“, vyjadřují lidé své mínění tím, že na ulice vystavují rozbité malé lahve!

Na čínských vysokých školách začal školní rok v ovzduší strachu a nejistoty. Diskuse a nástěnky zmizely a studenti se obávali mluvit s cizinci. Rektoři a jiní akademičtí funkcionáři byli vyměněni. Výuka začala dvoutýdenním politickým školením, při němž se bez diskuse probíraly oficiální dokumenty o „poražené kontrarevoluci“ a o „škodlivosti západních vlivů“. Byl zaveden jednoroční „trénink“ studentů ve vojenských útvech a pro doktoranty – a později zřejmě pro všechny – byla zavedena povinnost dlouhodobé práce v zemědělství nebo v průmyslu. Tisíce čínských studentů a vědeckých pracovníků zůstalo v zahraničí a možnosti zahraničního studia byly teď drasticky omezeny.

Ekonomická a sociální situace v Číně je velmi složitá a krajně neuspokojivá. Zahraniční úvěry a investice byly většinou přerušeny, a jen ztráta příjmů ze zahraniční turistiky činí letos přes 2 miliardy dolarů. Privatizační reformy v zemědělství přinesly před časem zvýšení produkce i vzestup životní úrovně zemědělců, avšak od poloviny osmdesátých let trvá stagnační tendence – příliš rozdrobená hospodářství neumožňují modernizaci a investice, a dvojí i trojí výkupní ceny vedou k rozsáhlé spekulaci a černému trhu. Zásobování městského obyvatelstva potravinami a spotřebním zbožím se podstatně zhoršilo, a některé potraviny nejsou na trhu vůbec nebo jen na příděly. Inflace dosahuje letos 25 procent; životní podmínky zaměstnanců se zhoršují i tím, že podniky přestávají zajišťovat důležité sociální služby, které se ničím nenahrazují.

V poslední době postihl zaměstnance ještě také povinný nákup státních obligací za celou čtvrtinu jejich mzdy. Velké státní průmyslové podniky se nadále vyznačují neefektivností a vysokými ztrátami a jsou udržovány v chodu subvencemi, doprava nefunguje a také katastrofální narušování životního prostředí pokračuje. Vláda se marně pokouší potírat všudypřítomnou korupci. Spekulace a drobné soukromé podnikání umožňují relativně vysoké příjmy menšiny, zatímco sociální situace těch, kteří jsou odkázáni na mzdy, se rychle zhoršuje. Pokles pracovní morálky a neklid v řadách dělníků pokládá režim za nejnebezpečnější prvek současné situace.

Většina objektivních pozorovatelů čínské skutečnosti se shoduje v tom, že pro dohlednou dobu není naděje na pronikavější pozitivní politické změny, a že ani pro řešení těžkých ekonomických a sociálních problémů neexistuje žádná koncepce.

Opozice v nejvyšším orgánu SSSR

Vedle téměř jednomyslné volby představitele Solidarity Tadeusze Mazowieckého předsedou polské vlády, vedle vytváření nových politických stran a přetváření komunistické strany ve stranu levicově socialistickou v Maďarsku a vedle silných národních hnutí za sebeurčení v baltských republikách SSSR, může se z událostí léta 1989 ukázat jako historicky mimořádně významné i vytvoření „mezioblastní skupiny poslanců“ Sjezdu lidových zástupců SSSR, k němuž došlo na konci července v Moskvě. Jde o seskupení asi 300 poslanců více méně sjednocených požadavkem radikálnějších, důslednějších a rychlejších ekonomických a politických reforem než jsou ty, které se dosud pod rozhodujícím vlivem Michaila Gorbačova provádějí.

Nejvýraznějšími mluvčími tohoto seskupení se stali Boris Jelcin, Andrej Sacharov a Jurij Afanasjev. Afanasjev řekl na ustavujícím shromáždění skupiny, že Gorbačovovi sice přísluší zásluha za zahájení perestrojky, že však „už minul čas, kdy mohl fungovat jako představitel perestrojky i jako představitel zájmů nomenklatury“. Sacharov vyjádřil obavu, že „Gorbačov nerozumí, že už není a nemůže být jediným nositelem perestrojky, protože ve společnosti rychle vyrůstají i představitelé noví, například ve stávkových výbořích horníků“. Jelcin upozornil, že „stávky ukazují vysoké sociální napětí v zemi a tu skutečnost, že pracující začínají ztrácet důvěru ve své dosavadní představitele“. V jiné souvislosti řekl, že Gorbačovova a Ryžkovova vystoupení na Sjezdu lidových zástupců způsobila zklamání, protože „nepřišla s jasným radikálním programem, jak vyvést zemi z krize“, a že „sociální program v situaci, kdy 48 miliónů občanů žije pod existenčním minimem, je jen mlhavý“. Kritizoval také problematiku postavení komunistické strany v politickém systému a žádal, aby i strana byla podřízena sovětům a její místo bylo stanoveno zákonem. Ohlásil, že skupina hodlá do příštího zasedání Sjezdu vypracovat asi 30 návrhů nových zákonů, mezi nimi zákon o lidovém hlasování, zákony o statutu poslanců a výborů Nejvyššího sovětu a novelizaci zákona o sdruženích, shromážděních a demonstracích.

„Mezioblastní skupina poslanců“ je závažným zárodkem politického pluralismu a institucionalizované opozice v SSSR. Je však značně heterogenní a její soudržnost, účinnost i program se budou muset teprve vytvářet.

Temno Ceausescovy „světlé epochy“

Poměry v Rumunsku jsou tak zlé, že letos na jaře sáhla i komise OSN pro lidská práva k neobvyklému řešení: jmenovala švýcarského právníka Josepha Woyame svým zvláštním vyšetřovatelem porušování lidských práv v Rumunsku. Rumunsko se tak dostalo do nezáviděníhodné společnosti s jen čtyřmi jinými státy na světě: s Chile, El Salvadorem, Afghánistánem a Íránem.

Také na fóru o svobodě informací, které se konalo z podnětu Evropské konference o bezpečnosti a spolupráci letos na jaře v Londýně, bylo Rumunsko vystaveno tak ostré kritice, že se jeho delegáti cítili nuceni předčasně fórum opustit. Jaká je praxe rumunských úřadů vůči zahraničním novinářům popsali nedávno někteří švédští novináři, kteří se v posledních dvou letech pokoušeli v Rumunsku pracovat.

Pracovníci švédské televize, kteří měli v roce 1988 zajišťovat přenos jednoho fotbalového zápasu z Bukurešti, dostali přiděleného rumunského „pomocníka“, kterého nesměli odmítnout a museli draho zaplatit. Ten však zabraňoval filmování, když Rumuni hráli špatně, protože – jak říkal – „špatní fotbalisté nejsou pro Rumunsko charakterističtí“. Zabránil rovněž fotografování ubohé stařeny, která zametala ulice, protože prý „takoví jako ona vlastně v Rumunsku neexistují“. Dva jiní švédští žurnalisté pocítili letos na jaře jiné praktiky rumunské bezpečnosti. Když se setkali s jistým knězem v Kluži, vmísil se okamžitě mezi ně provokatér hrající úlohu „veksláka“, a stejně okamžitě byl na místě i uniformovaný policista, který Švédy obvinil z pokusu o černý obchod valutami a uvrhl je do domácího vězení v hotelu. Před domem, kde je v domácím vězení Doina Corneas, našli nejen hlídajícího policistu, ale i nově vykopaný příkop přes cestu. Při odjezdu z Kluže našli své najaté auto nepojízdné. Místní lidé, kteří jim chtěli pomoci, byli policií zahrnání. Když jakýsi opravář konečně dal auto do provozu, odmítl říci, o jakou závadu šlo – protože šlo nepochybně o „zásah“ Securitate. Jinému novináři byl na letišti zabaven fotografický materiál; byl na dva dny zadržen, filmy byly policií vyvolány. Žurnalistu nutili, aby sdělil jména a adresy rumunských občanů, kteří se na obrazech vyskytovali. Zahraniční korespondenti největších švédských deníků jsou už po léta v Bukurešti na „černé listině“ a nedostávají vstupní víza.

Sovětské mafie vraždí žurnalisty

V červenci 1989 byl v Moskvě bestiálně zavražděn novinář Vladimír Glotov, syn známého redaktora časopisu „Ogoňok“. Byl telefonicky vyvolán z bytu, a později nalezen před domem s podříznutým krkem a obličejem rozbitým k nepoznání.

Mladší Glotov se po návratu z vojenské služby v Afghánistánu stal redaktorem časopisu „Sovětský

obchod“ a shromažďoval v kavkazských republikách a v Uzbekistánu materiál o činnosti skupin hospodářských zločinců, kteří mají pravděpodobně prsty i v podněcování krvavých etnických nepokojů. Byl již dříve na ulici v Moskvě přepaden s výstrahou „nestrkej nos do našich záležitostí“, ale protože byl dobře trénovaným výsadkářem, ubránil se. Při opakovaném útoku se mu to však už nepodařilo.

„Litěraturnaja gazeta“, která o případu psala, vyslovila názor, že nemůže být náhodou, že v poslední době jsou oběti vražedných útoků právě četní žurnalisté. Připomenula případ nedávného zavraždění mladého novináře Nikolaje Nikiforova v Čuvasiji nedaleko Novosibirsku.

Za první pololetí 1989 vzrostla všeobecně zločinnost v SSSR o celých 32 procent, pouliční přepady o celých 84 procent. Zejména místní sovětské noviny jsou teď plny zpráv o vraždách, znásilnění, únosech, přestřelkách a jiném „vyrovnávání účtů“ mezi bandami nepřehledného podsvětí.

Vztah k církvím

Uprostřed mnoha radikálních politických změn v Maďarsku vzbudily jen malou pozornost důležité změny ve vztahu státu a církví. Státní úřad pro církevní záležitosti byl letos zrušen, otázky vztahu státu a církví byly svěřeny ministerstvu kultury, a církve se začaly spravovat samostatně, bez těžké a ponižující úřední kontroly. Dříve odsouzení nebo sesazení kněží byli rehabilitováni a mohli se vrátit k výkonu svého poslání. To platilo m.j. i pro protestantského kněze Zoltana Doka, který se před časem stal známým kritikou církevní politiky i církve, a který se obrátil s kritikou i do zahraničí. V maďarských protestantských církvích se teď objevily i požadavky vnitřní demokratizace a kritika dosavadní praxe volby biskupů na doživotí. Tak zvaná reformovaná církev už zavedla omezené dvánáctileté volební období jak pro biskupy, tak pro členy synodu.

Dokonce i na Kubě ohlásil ministr pověřený dohledem na církevní záležitosti, že se připravuje nový zákon o náboženství a církvích, který dovolí i dosud nelegálním církevním seskupením žádat o legalizaci. Dosud byla legální jen katolická církev. Většina protestantů opustila Kubu po revoluci; malé zbytky jejich církví mohly vykonávat svou činnost jen tajně. Teď tedy získají možnost legalizovat svou existenci.

Na Ukrajině však, kde zůstává otevřenou ranou likvidace zvláštní katolické církve „východního obřadu“ provedená roku 1946, prohlásil nejvyšší představitel ortodoxní církve Filaret každý pokus o její obnovení za „bezdůvodný a nežádoucí“.

Vyplňování „bílých míst“

Také v Jugoslávii, která je i nadále sužována těžkou hospodářskou a sociální krizí, napětím mezi národy federace a bolestivým hledáním východiska z překonaného systému jedné strany, se teď objevují – a živě debatují – ty události a osobnosti z minulosti, které dosud byly tabu. I když ve školách i úřadech stále ještě na stěnách visí obrazy Tita, není už jeho politika a

osobnost nedotknutelnou legendou, nýbrž jsou podrobovány kritickým hodnocením. Vedle dříve zavrženého a nyní znovu objeveného Milovana Djilase se diskutuje i o jiné dříve zavržené osobnosti z Titova původního úzkého kruhu, o Alexandru Rankovičovi. Do historické paměti se vrací i dříve k zapomenutí odsouzené – a problematické – osobnosti z doby II. světové války. Píše se – už bez označení „fašista“ – o popraveném vůdci srbských nacionalistických povstaleců Draži Mihajlovičovi i o chorvatském kardinálu Aloisi Stepinacovi z doby ustašovského Chorvatska. Avšak i bývalý chorvatský komunista Ante Ciliga, který nyní žije v Římě a který prožil značnou část svého života ve stalinských věznicích a táborech a na čas se za války znovu objevil v Chorvatsku, může teď v chorvatských časopisech vyprávět o svém dramatickém životě.

Dávnou minulost připomíná psaní o středověkých kráľích Lazarovi v Srbsku a Zvonimírovi v Chorvatsku. Monarchistickou minulost Jugoslávie připomínají i povolené návštěvy příslušníků bývalých kráľovských rodin: nedávno byla na návštěvě v Jugoslávii princezna Jelizaveta z rodu Karadjordjevičů i bývalý král Nikola z Černé Hory. Alexander Karadjordjevič, který je „následníkem trůnu“ v exilu, se dokonce v rozhovoru pro jeden slovinský časopis nabídl, že „vezme Jugoslávii do rukou a vyvede ji z krize“, ale za to jej napadli i někteří jeho příbuzní. Do obrazu jugoslávských změn ve vztahu k minulosti a tradicím patří i to, že se v Bělehradě staví nová katedrála ke cti národního svätce Sávy.

Hlasování útekem

Útlak národnostních menšin, veliké sociální problémy a politická nesvoboda spolu s nedůvěrou, že v dohledné době může být lépe, vedou k vystěhovalectví a útekům ze všech zemí sovětského bloku. Polsko opustilo v posledních letech více než 500 000 občanů, mezi nimi desetitisíce mladých vysoce kvalifikovaných pracovníků. Z Rumunska uprchlo do Maďarska asi 30 000 rumunských Maďarů, a letos se očekává dalších 10 000 přes to, že jsou hranice z rumunské strany ostře střeženy. Aby mohlo Maďarsko získat pro uprchlíky mezinárodní pomoc, připojilo se letos ke známé Ženevské konvenci z roku 1952, a od října 1989 bude možné – přinejmenším formálně – žádat i v Maďarsku o politický asyl. Do Jugoslávie utíká v posledním čase asi 4000 rumunských občanů ročně.

Bulharský režim sklidil ovoce svého více než pět let trvajícího pokusu o násilné „pobulharštění“ etnických Turků. Prohlásil je prostě za Bulhary, kteří byli v dobách tureckého panství přinuceni přestoupit na islám. Když bylo v květnu 1989 zcela neočekávaně liberalizováno vydávání cestovních pasů a když současně Turecko povolilo bezvízové návštěvy, začal hromadný útek bulharských Turků do Turecka, jehož rozsah vyrazil dech vládcům jak v Sofii, tak v Ankaře. Celé vesnice zůstaly opuštěny. Do 22. srpna, kdy turecká vláda znovu zavedla vízovou povinnost, aby mohla alespoň částečně kontrolovat situaci, uprchlo z Bulharska do Turecka 310 tisíc lidí! Přišli o většinu svého majetku, odešli do země s vysokou nezaměstnaností a inflací –

a přesto volili dobrovolně odchod ze „socialistického“ Bulharska.

Už od počátku roku 1989 se množily útky občanů NDR přes Maďarsko do Rakouska a odtud do NSR. Útky se staly masovými v letních měsících, kdy už byla odstraněna část hraničních zábran na maďarských hranicích a kdy v Maďarsku dlelo na 200 000 východoněmeckých turistů. Do konce srpna uprchlo do Rakouska mezi 3 a 4 tisíce občanů NDR, převážně mladých lidí. Na 7000 jich bylo při pokusu o útěk zadrženo, avšak maďarské orgány se k nim chovaly shovívavě. V Maďarsku zůstalo i nadále tisíce Němců, kteří čekají na svou příležitost v budoucnosti. V téže době okupovali uprchlíci z NDR západoněmecké diplomatické úřadovny ve východním Berlíně, v Praze a v Budapešti, takže musely být uzavřeny. Vzniklá situace vytvořila napětí nejen mezi NDR a NSR, ale i mezi NDR a Maďarskem.

V roce 1988 se vystěhovalo z SSSR do NSR 52 000 sovětských Němců a do července 1989 k nim přibylo dalších 42 tisíc. Předseda nově povoleného Sdružení sovětských Němců Warmbeher podle TASSu prohlásil, že lidé odcházejí z SSSR, protože „nevidí žádnou možnost zůstat Němci a udržet svůj jazyk a tradice“. V NSR se očekává, že se tam letos vystěhuje nebo uprchne asi 500 000 lidí ze zemí sovětského bloku; toto vysoké číslo způsobuje značnou nervozitu i u úřadů bohatého západoněmeckého státu.

1. září 1989

Z. H.

Za dr. Janem V. Mládkem

Ve Washingtonu zemřel 7. srpna t.r. ve věku 77 let bývalý ředitel Mezinárodního měnového fondu a přední světový finanční odborník, dr. Jan V. Mládek. Jeho zkušenosti a odbornost budou citelně chybět v době obnovy normálních poměrů v Československu.

Dr. Mládek zastupoval Československo na mezinárodní konferenci v Bretton Woods v roce 1944, která připravovala obnovu světového hospodářství po druhé světové válce. Až do roku 1948 byl čs. členem Exekutivy MMF ve Washingtonu. Po únoru 1948 přešel do profesionálního aparátu této organizace, v níž pracoval ve vysokých funkcích až do roku 1977. Svými znalostmi přispěl k řešení ekonomických a finančních problémů desítek zemí. V posledních letech si jeho rady vyžadoval i Sovětský svaz, kam dr. Mládek cestoval jako host Gosbanky. Do vlastní země měl typicky cestu uzavřenou nejen on, ale dokonce i jeho žena.

Dr. Jan Mládek se narodil v polské části tehdejšího Rakousko-Uherska před první světovou válkou. Jeho otec byl Čech, matka Polka. Dr. Mládek vystudoval na Karlově univerzitě v Praze a na Masarykově univerzitě v Brně. Za druhé světové války zastával jednu z nejvyšších funkcí v ministerstvu financí londýnské čs. vlády. Od roku 1960 byl naturalizovaným občanem USA. Pro svou moudrost a snášlivost si dr. Mládek získal stovky přátel.

Dr. Mládek a jeho žena Meda jsou dobře známí v čs. uměleckých kruzích pro nezištnou pomoc, kterou po léta poskytovali čs. umění, deťanému primitivní kulturní politikou režimu.

jh

Vzpomínáme Josefa Borůvky

Koncem července uplynulo deset let od tragického úmrtí Josefa Borůvky, bývalého poslance Národního shromáždění Československé republiky. Byl členem tohoto nejvyššího státního orgánu a předsedou jeho zemědělského výboru více než dvacet let – od prvních poválečných voleb do doby tzv. posrpnové normalizace, kdy byl zbaven všech funkcí (1969).

Okolnost, že nikdy – až na krátká intermezza – neodešel ze svého zemědělského prostředí, že všechnu tu teoretickou politiku, na níž se v zákonodárných a výkonných orgánech podílel, všednodenně prožíval při praktickém řízení družstva, způsobila, že byl pevný jako dub. Vězel svými kořeny hluboko ve svém původu, ale i v rodinném zázemí, a to mu dodávalo sílu a jistotu, když v rámci svých možností čelil politickým výstřelkům té doby. Kárali ho, uštěďřovali mu důtky, ba i výhrůžky („Pamatuj si Josefe,“ řekl mu kdysi při ostře výměně názorů jeden z Velkých, „nebudou-li tví zemědělci šlapat v řadě, budeme je věšet za nohy, a ještě jim k tomu budeme hrát marš!“), ale ve funkcích zůstával. Dokonce při různých příležitostech a životních výročích byl vyznamenáván řády.

Leden 1968 ho pak z pléna ústředního výboru KSČ vynesl do předsednictva. Borůvkovo celoživotní renesanční cítění mu napovídalo, že jde o dějinnou příležitost, jak získat zpět národ, v té době už zcela laxní k osudům země. Na rozdíl od jiných zastával názor, že je nutná otevřená, široká, ale především rychlá informovanost. A tak se „neposlušný“ Borůvka ocitá na nejrozličnějších schůzích – i v prostředích vzdálených jeho profesi zemědělce – a seznamuje s tím, co se událo, objasňuje, vysvětluje, a co je důležité, sděluje svým posluchačům, jaká stanoviska ke sdělovaným skutečnostem zaujímá on sám. Zejména návrh Akčního programu v něm našel horlivého šířitele.

V tomto období permanentního „Hyde Parku“ měl Borůvka také konečně možnost veřejně hovořit o tom, oč po celá předchozí léta usiloval na stranické půdě: o společenském a hospodářském zrovnoprávnění rolnictva s dělnictvem a inteligencí. Hovořil o pocitu křivdy, kterou vesnice v sobě v průběhu dvaceti let nahromadila, o nedůvěře vůči rolnictvu, vyplývající z falešné teorie, že tato třída má vždy dvě tváře, a že by bylo velmi riskantní takovou masu pustit z doзору. A tak se jí jen poručníkovalo a nepřipustilo se ani, aby tato tehdy miliónová armáda pracujících v zemědělství měla vlastní zájmovou organizaci! Bylo nespornou zásluhou i Josefa Borůvky, že se o této otázce hovořilo na VII. sjezdu jednotných zemědělských družstev v únoru 1968.

Ted', v devětaosmdesátém roce, je u nás na pořadu dne také diskuse o ústavě. Chystají se její změny. Ale kdoví, zda budou odpovídat našim představám, i té, jakou o ní měl Borůvka: „Ústava nesmí být kulisou demokracie! Ústava musí být zárukou blaha lidu a musí být také do posledního písmene plněna!“, jak jsme slyšeli na jednom z jeho četných vystoupení té doby.

Jinou věcí, která nás v tomto čase pálí, a o níž se snažíme s vládnoucí stranou diskutovat, je její monopol

moci. Borůvkovo stanovisko bylo před jedenadvaceti lety toto: „Já se na to dívám takovým laickým, empirickým pohledem; strana bude vedoucí silou společnosti, dokonce je to zakotveno v ústavě. Jestli to tam má být nebo ne, o tom si ještě musíme pohovořit. To je věc názoru. Ale jedno je nutné: jestliže chce strana vést a vládnout, být této společnosti matkou, tak jí nesmí být macechou! Musí vytvořit ve straně i společnosti takové podmínky, abychom mohli bez obav o svou existenci říct: 'Budeš-li vládnout, strano, souhlasím, ale musíš si také dát líbit, že ti řeknu, jestli se mně tvoje vláda líbí. To se nedá nic dělat, musíš mi dát možnost se vyjádřit, kde se mě dotýkáš zle, a nesmíš se proto na mne zlobit!'... Abychom tento prostor vytvořili, o to teď běží. O to teď běží ten veliký zápas starého s novým, podle zásady, že staré nikdy ze scény dobrovolně neodchází.“ (Rozhlas 6. 3. 1968.)

Ve funkci člena předsednictva ÚV KSČ se Borůvka dlouho neohrál a stal se ministrem zemědělství. Bránil se tomu, byl přesvědčen, že si stěží osvojí to, co je nedílnou součástí takové funkce – protokolární záležitosti a umění kompromisu; že by vždy více sloužil než vládl, a to se „nenosilo“.

Ostatně, lavinovitě se hrnoucí události osmašedesátého roku mu ani nedopřály, aby si pravidla chování na ministerském křesle osvojil. Snad jediné, co ho mrzelo, že neměl čas rozvinout své – bohatou praxí zúročené – představy o řízení zemědělství v kontextu s ostatními obory národního hospodářství. V prosinci, kdy mu bylo pouhých sedmapadesát let, ho pan prezident dopisem o dvou větách poslal pryč.

To nebyla pro Josefa Borůvku taková pohroma, jako to, co se během normalizace dělo v jeho rodné a celý život v lásce chované obci a družstvu, respektive s lidmi tam žijícími a pracujícími.

Když jeho těžce nemocná žena umírala, poprvé mu položila otázku: „Táto, stálo ti to všechno za to...?“ a tento tribun, kterého nezaskočila jakákoli otázka z kteréhokoli auditoria, tehdy nenašel slov a Marii ji nezodpověděl...

(Zkráceno.)

–šm–

Kresba Karla Trinkewitze

JIŘÍ VANČURA

Co Nobel chtěl a nechtěl

Píšeme březen 1989 a Václav Havel tráví další část svého života ve vězení. V našem zastoupení a pro výstrahu všem, kdo stále překračují skoupě odměřovanou náplň společenské přestavby. Nejsme bohužel rebelové starého vzoru, jejichž Svatá Věc s každou obětí získávala novou velikost: svítá – ale naše přátele dělí od úsvitu mříže.

Uvězněný Václav Havel pomáhá novým tisícům najít vlastní svobodu. Ubývá lhostejných a roste počet lidí, kteří už nechtějí mlčet. Že se najdou i apologeti represe, nemusí nikoho mýlit. Dějiny nepoznaly hanebnost, jíž by lokaj nezatlaskal.

Každý výrazný čin je samozřejmě posuzován i v okolí, a tady je nutno říci, že není příjemné žít ve státu, jehož počínání tolik zemí a vlád pokládá za zvetšelé, nepatřičné a z hlediska dohod za perfidní. Kdo už rád přihlíží, jak je ordinována trpká medicína, nebo aplikován prostředek proti zácpě? Jednoznačné pocity zato vyvolává jiný zahraniční ohlas Havlova uvěznění: nominace na Nobelovu cenu míru.

Překvapivý návrh to není. Na východ od Labe tvoří Andrej Sacharov, Lech Walesa a Václav Havel společné dominantní trojhvězdi. Je pouze otázkou času, kdy se všem třem dostane mezinárodního potvrzení na nobelovské úrovni, přičemž Václav Havel se svou dramatickou a publicistickou tvorbou, vytvářenou za krajně nepříznivých podmínek, může být i aspirantem ceny za literaturu. Je to také otázka příležitosti. Letošní Havlovu nominaci nepochybně podnítilo jeho další uvěznění. Jako by se naše prozíravá, laskavá vláda rozhodla Havlovi tuto cenu obstarat.

Nobelova cena není samozřejmě koncipována jako záštita výjimečných osobností perzekvovaných právě pro svou výjimečnost. Přesto pravděpodobně ulehčila osobní úděl Sacharova a Walesy a nepochybně též osud předního německého pacifisty Carla von Ossietzského. Tento význam Nobelovy ceny nemůžeme popírat ani odmítat. Náš pohled by se však zúžil, kdybychom ve třetím Havlově uvěznění spatřovali jakýsi nezbytný, dovršující krok k oprávněné nominaci.

Alfred Nobel (1833–1896), velká postava druhé průmyslové revoluce, žil v idylických časech, kdy jednotlivec vytvářel převratné vynálezy a někdy je také průmyslově vyráběl. Nebyl náhodným objevitelem jako třeba Bessemer, ani selfmademanem jako Edison. Již Nobelův otec, Švéd podnikající v Rusku, sestrojil a vyráběl první pěchotní a námořní miny a postavil první ruskou válečnou loď na parní pohon.

Sotva dvacetiletý Alfred, s prvotřídním soukromým vzděláním, ve kterém chemie byla stejně perfektní jako znalost anglické literatury a několika světových jazyků, objel bezmála celý svět a setkal se s nejlepšími chemiky své doby. Také s Italem Sobrerem, vynálezcem nitroglycerinu, v jehož výzkumech později pokračoval. Patent na dynamit („Nobel's Safe Gun Powder“), se kterým přišel ve svých třiatřiceti letech, byl už jeho 355. vynálezem. Vyráběl ho ve vlastním podniku, který se časem rozrostl v mezinárodní průmyslo-

vé impérium a Nobela učinil jedním z nejbohatších mužů tehdejšího světa.

Dynamit pomohl uskutečnit velké, zatím nezvládnutelné stavby, jakou byl například panamský kanál. Stejnou měrou však inspiroval válečnou techniku. Není proto těžké představit si Nobela jako významného zbrojaře a jeho testament, zakládající mezinárodní ceny, jako výraz špatného svědomí. Pravda, jak už to bývá, je však podstatně složitější.

Nobelův vnitřní svět a jeho společenské názory neznáme z proklamací určených veřejnosti, těm se úzkostlivě vyhýbal, jsou patrné z jeho korespondence a z dobového svědectví blízkých přátel. „Chtěl bych vytvořit látku nebo stroj s tak strašným, masově ničivým účinkem, že by vedení válek zcela znemožnil.“ Bertě Suttnerové, předsedkyni Rakouské mírové společnosti, v roce 1894 napsal: „Mé továrny znemožní války možná dřív než Vaše kongresy.“ Věřil v odstrašující účinek ničivých prostředků, což bylo pojetí blízké i mnohým zásadním odpůrcům války; názor, že bez zbraní není možný mír, byl vysloven a oblíben dávno před naší dobou.

Jak se dynamit hromadil ve vojenských arzenálech a prakticky uplatňoval v každé lokální válce, sen o ničivé zbraní prospěšné míru musel vzít za své. Co zůstalo, byla Nobelova základní představa, jeho celoživotní vyznání: Nové znalosti, nové objevy a vrcholná umělecká díla mají svět zušlechtit, obohatit, zkrášlit... Vědou a uměním bude potlačena lidská hloupost a surovost, technickým pokrokem překonána lidská bída.

Berta Suttnerová, patřící k nevelkému okruhu jeho dlouholetých přátel, přiblížila velkému individualistovi Nobelovi rodící se mírové hnutí. Chtělo by se říci, že drasticky přiblížila. Tato aristokratka původem i výchovou neváhala Nobela zahrnovat žádostmi o dotace Rakouské mírové společnosti nebo o subvence mezinárodních mírových kongresů. Nobel se stal hlavním mecenášem evropského mírového hnutí v jeho počátcích a zůstal mu věrný i svým odkazem.

Zastánce názoru, že bohatství nemá být předáváno děditstvím, ale každý je má znovu vytvářet, sepsal před smrtí v roce 1896 testament: Úroky z celého jmění připadnou fondu, který bude každoročně udělovat pět mezinárodních cen – ve fyzice, chemii, lékařství, literatuře a „pro toho nebo tu, kdo se nejvíce přičinili o sbratření lidstva, omezení armád a svolání mírových kongresů“. O prvních čtyřech cenách mají rozhodovat švédské vědecké instituce, o mírové ceně pak norský parlament. Nobel chtěl zřejmě vyjádřit sympatie Norům, kteří dosáhli svého osamostatnění na Švédsku (došlo k němu v roce 1905) mírovými prostředky.

Každoroční udělování Nobelových cen nebylo možné ve všech konkrétních případech jasnozřivé, jisté ovšem je, že tato nadace nezískala vrcholnou světovou prestiž pouze svou štědrými dotací. Od samého počátku bylo celkem snadné určit nejvýraznější přínos v oblasti fyziky nebo chemie, avšak kritéria pro mírové zásluhy museli vykonavatelé závěti teprve hledat. Také museli čelit vrchnostenským vlivům.

Jak vyprávěl ve Vídni nejbližší Nobelův příbuzný, synovec Emanuel, snažil se ho švédský král přimět,

aby testament soudně napadl, „protože ta věc s mírem je nebezpečná, to by mohl dostat cenu i nějaký Bebel“. Norský parlament zase Emanuela Nobela, tradičně podnikajícího v Rusku, požádal o diskrétní zjištění, zda by cenu přijal Mikuláš II., iniciátor Haagské mírové konference. Když první Nobelovu cenu míru získal v roce 1901 nejen Frédéric Passy, jeden ze zakladatelů francouzského a mezinárodního pacifismu, ale také Henri Dunant, tvůrce Červeného kříže, ozvaly se fundamentalistické námitky, že Červený kříž přece válku neodmítá, ale zlidšťuje a činí přijatelnější.

Ze všech námitek vyslovených proti udělení Nobelovy ceny míru v jednotlivých letech by bylo možné sestojit zrcadlo odrážející vývoj názorů na příčiny války a cesty k míru, stejně jako různá ideologická, politická a zájmová hlediska. Navzdory kritice a jistě i s jejím přispěním stala se Nobelova cena institucí o velké vážnosti, s hledisky časem proměnnými, ale zároveň neochvějnými ve svých principech.

Jak si máme představovat zásluhy o mír? Patří státníkovi, který s jistou dávkou odvahy ukončil válku zahájenou jeho předchůdcem, nebo těm, kdo s nemenší odvahou odsuzovali nelidskost a nemorálnost války? Vyšel kdy Andrej Sacharov do moskevských ulic s mírovým transparentem? Jaký protiválečný manifest vytvořil Lech Walesa? Nejsou naši mladí odpůrci společenské militarizace, Nezávislé mírové sdružení, výraznějšími představiteli českého mírového hnutí než Václav Havel?

Dokud se zcela nezbavíme oficiózních, zavádějících náhledů na to, co míru „jedině“ prospívá, budeme přístupni i různému slovnímu kejklářství s Nobelovou cenou míru.

Tichý, ale neústupný Sacharov je symbolem dnešního ruského svědomí a spolu s dalšími je ve své zemi průkopníkem nového pohledu na svět, společnost a její problémy; spolutvůrcem ovzduší, ze kterého se zrodila naděje glasnosti a perestrojky. Walesa ztělesňuje společenskou renesanci polského, po staletí bičovaného národa; na místech, kde hlídací psi kapitálu – jak by je nazval starý Marx – vraždili gdaňské dělníky, Solidarita nevybízela ke spravedlivé odplatě, ale postavila pomník symbolizující Golgotu – utrpení a vzkříšení. Komu je nutno říkat, že Havel nebyl a není mluvčím zúčtování, ale představitelem důstojného života v pravdě?

Instituce Nobelovy ceny není strnulá. Dokázala jít s dobou, jak o tom svědčí i zavedení další ceny za ekonomii v roce 1969. Nemůže však opustit smysl Nobelova mírového testamentu, na jehož prvním místě je určen těm, „kdo se nejvíce přičinili o sbratření lidstva“.

Není to móda ani politická schválnost, jestliže tato instituce bere v úvahu dlouhověkou zkušenost, že potlačované zájmy stejně jako rigidní nadvláda hromadí bezpráví a vedou ke společenským explozím, zcela protikladným míru a lidskému sbratření. Proto Nobelova cena preferuje osobnosti, které usilují o pokojné řešení vážných problémů, místo aby jejich zakrýváním stupňovaly napětí, nebo je obnažovaly cestou násilí. Nemůže přehlédnout, že pro osud globálního i lo-

kálního míru má dnes větší význam důsledné uplatňování lidských práv než obecné mírové proklamace. Svobodné šíření názorů, veřejné posuzování vývojových možností a volná soutěž myšlenek nejsou samočinnou ochranou před násilím, historická skutečnost však zřetelně ukazuje, že mocenský názorový monopol je nezbytným předpokladem k agresi, prvkem, který ohrožuje mezinárodní bezpečnost.

Vlády tuto skutečnost mohou akceptovat, nebo odmítat. Vztahy k laureátům mírové ceny z vlastní země stávají se pak pozoruhodným zkušebním kamenem.

Ještě žádné vládě nepřidal na cti odmítavý postoj k vyznamenání svého kritika Nobelovou cenou míru. Staříčský mocnár se znovu stal o něco menší, když naši krajané Bertě Suttnerové odmítl k udělení pocty (1905) blahopřát. Zloba Viléma II. při vyznamenání A.H.Frieda v roce 1911 neprošla na veřejnost, zato nacisté v případě Ossietzkého (1935) otevřeně běsnili. Jiní zase nešetřili kritikou Nobelovy ceny pro Sacharova a Walesu. Když akademik Časov v zastoupení mezinárodní organizace lékařů přijímal Nobelovu cenu míru, sotva byl pyšný na to, že před několika lety odsuzoval její udělení akademiku Sacharovovi. Švejkovsky se s delikátní otázkou vyrovnalo nejnovější, akademické vydání československé encyklopedie: ve čtyřstránkovém seznamu vyznamenaných nepohodlné laureáty prostě neuvedl. Cesty k dalším ostudám jsou samozřejmě otevřené.

Rafsandžání, předseda íránského parlamentu, nazval události kolem Rushdieho knihy přímou konfrontací mezi islámskými zákony a západní kulturou. Také Nobelova cena míru je západní záležitostí, poučenou historickým poměřením evoluční a revoluční cesty za lidským štěstím. Nebude jiná a v hodnotě příkládané lidskému životu a lidské svobodě nemůže být jiný ani společný evropský dům.

Také ušlechtilost zde má co podstatného říci. Je příznačné, že to byl Karel Schwarzenberg, kdo připomněl a porovnal postoj československé vlády k uvěznění Havla s postojem de Gaulla k Sartrovi (který na rozdíl od Havla intelektuálně koketoval s terorismem). „Voltaire se nezavírá“, rozhodl tehdy nepřiliš tolerantní prezident. Byl totiž odchovaný evropskou kulturou. Stejnou kulturou, která možná v roce 1962, za karibské krize, vychýlila váhu argumentů pro a proti náhlému útoku amerického letectva na Kubu. Se znechucením hráče kriketu prohlásil bratr prezidenta Kennedyho ve vrcholném okamžiku, že „něco takového se prostě nedělá“.

Až se dobré, po staletí kultivované evropské vychování bude pěstovat ve všech poschodích, náš evropský dům se stane nejen společný, ale i bezpečný.

Píšeme březen 1989, budeme psát březen 1990, 1991... Budoucnost je v Havlově cele; Arthur Miller řekl, co všichni cítí. Také ti, kdo rozkazují četníkům a soudům a ve chvíli padající hvězdy faustovsky prosí přítomnost: Prodlí jen, jsi tak krásná!

Lidé včera ještě inertní, lidé, kterým Havel svůj život v pravdě nehlásal jinak než osobním příkladem, dnes říkají: Jednou s ním budou jednat za kulatým stolem! Přál bych si, aby naší československou specifi-

kou byl kulatý stůl uspořádaný dřív, než se vyprázdní obchody a než celková společenská krize dospěje k vysokým obrátkám. Věřím, že Václav Havel, nepolitický politik, dokáže k tomuto stolu zasednout se svými vězňiteli, kteří si to sice nezaslouží, ale ani my si nezasloužíme novou vlnu násilí, byť by měla charakter dějinného zúčtování. V hloubi duše nerad, protože odváděn od svého nejvlastnějšího poslání, jako vždy přijde Václav Havel tam, kde je ho zapotřebí. Věřím, že přijde.

Stejně jako nemusíme pochybovat o tom, zda Havlovi Nobelova cena přísluší, na věci se pranic nezmění, jestliže v tomto roce připadne někomu jinému.

V roce 1935 byl na Nobelovu cenu míru nominován T.G.Masaryk. Představitel státu, který i v obklíčení fašizujících režimů udržoval demokratický řád, státu, který neohrožoval žádného ze svých sousedů, a v neposlední řadě státu, který se stal prvním útočištěm emigrantů z hitlerovského Německa. Povzbuzení Československa touto prestižní cenou mělo pro evropské poměry jistý význam, když se však volba zúžila a na pořad přišlo jméno nacistického vězně, dal Masaryk najevo svůj velkorýsý postoj. Carlu von Ossietzkému Nobelova cena nezachránila život, ale umožnila mu alespoň umřít mimo Hitlerův koncentrák.

Význam osobnosti nevzrůstá veřejnými poctami stejně jako jí nelze skutečnou velikost odejmout. Snížil se Masarykův význam tím, že cenu dostal Ossietzky? Ani Václav Havel nepotřebuje další poctu, tak jako ke své národní autoritě nepotřeboval další uvěznění. Jen jedno je podstatné: Že patří k nevelkému počtu Středoevropanů, kteří se v těžké době marasmu, stagnace a únavy stali nadějí pro všechny zdánlivě bezmocné. Popřeli tvrzení, že nápravu věcí může přinést jen osvícená reforma shora, vlastním příkladem pozvedli občanské vědomí a sebevědomí. Co říkali včera, mátožně opakují současná usnesení. Co zastávají dnes, bude zítra puncováno za pravdu. Jsou architektky velké historické změny, do níž nepochybně vstupujeme.

Jak se vyráběla kontrarevoluce

Na nedávném Sjezdu lidových poslanců v SSSR vystoupil 31. května v diskusi také J. F. Karjakin, starší vědecký pracovník Institutu mezinárodního dělnického hnutí Akademie věd SSSR. Prozradil způsob, jak se vyráběly „důkazy“ o existenci kontrarevoluce v ČSSR v srpnu 1968, které měly zdůvodnit nezbytnost sovětské vojenské intervence. Přinášíme pasáž z jeho projevu, kterou otiskly Izvestije 1. června tohoto roku.

„Považoval bych se za nečestného člověka, kdybych dnes nepřipomněl jednu událost z roku 1968, kdy v obdobných podmínkách (předchozí řečníci interpretovali vojenský zásah v Tbilisi jako provokaci proti silám perestrojky a upozorňovali na podobné, ale nezdařené pokusy v Lotyšsku) jsem na vlastní uši a v přítomnosti svědků slyšel člověka, který v Moskvě před srpnem 1968 prohlašoval, že je vyslán do Československa s úkolem tisknout protisovětské proklamace. Nechť mi Češi odpustí, že jsem to tenkrát nemohl říci. Předpokládám, že šlo o provokaci. Vše se příliš shoduje s tím, o čem hovořil Roy Medvedev. Vše se až příliš shoduje.“

Rozhovor Oty Šika s rakouským časopisem Trend

T: Po překvapující volbě prvního nekomunistického předsedy vlády po čtyřech desetiletích v Polsku, se Tadeusz Mazowiecki na několik dnů odebral do ústraní, aby mohl v klidu přemýšlet. Jakou radu byste mu dal na cestu?

Šik: Domnívám se, že rozhodující nyní je, aby pro politiku nové vlády získal důvěru dělníků a širokých vrstev obyvatelstva. Musí jim otevřeně říct, že není možné během jednoho roku něco zásadně změnit. A že s každým požadavkem okamžitého zlepšení, stávkami za vyšší mzdy apod., může celý experiment ztroskotat a vést opět k diktatuře. Musí mít odvahu lidem říct, že když se chce dosáhnout blahobytu, jaký je v Německé spolkové republice nebo v USA, pak to nepůjde stávkami, ale podnikavostí a lepší prací.

T: Mluvit o krvi, potu a slzách není pro Poláky nic nového.

Šik: To není věc slov. Reformátoři musí podporovat vše, co může rychle zlepšit nabídku spotřebního zboží. Na prvním místě stojí zemědělství. V Polsku existují převážně soukromí rolníci, ale chybí jim vše, co potřebují pro efektivnější výrobu.

T: „Mluví se o mlátičkách, ale zatím chybí kosy“, jak tvrdí Lech Walesa.

Šik: Ano, chybí nářadí, stroje, hnojivo, osivo, prostě vše. Také Gorbačov musí věnovat zemědělství co největší pozornost. Potravinu jsou tím nejdůležitějším, co musí přijít do prázdných regálů.

T: Gorbačov se již pokusil překonat kolchozní mizérii zákonem, podle něhož se má soukromým rolníkům umožnit, aby si najímali půdu.

Šik: Jenomže to prostě sabotují nižší byrokraté. Nabízejí rolníkům nejhůřší půdu, neposkytují jim osivo, hnojivo, žádné nářadí, ani tažné koně. Tyto byrokraty je nutné nejprve přemoci, aby skutečně mohlo dojít ke změnám. Druhá věc, které bych věnoval pozornost, je výstavba bytů. Právě tímto způsobem by se mohla odčerpat nadměrná kupní síla. A pak přirozeně těmi opatřeními, která reformátoři již začali uskutečňovat: Joint ventures, přilákat do země zahraniční kapitál, rozšířit infrastrukturu, vyškolit nové manažery apod. Nejdůležitější ze všeho je však reforma znetvořené cenové struktury. Značné množství cen nekryje ani výrobní náklady. A bez volných tržních cen nezačne tržní mechanismus působit.

T: Opuštění desetiletí navyklých, od skutečných nákladů odpoutaných cen, bylo dosud pro všechny východoevropské reformátory politicky nanejvýš nebezpečnou cestou. V Polsku vedlo uvolnění cen za potraviny ke zvýšení cen až o 500 procent, aniž by se zaplnily regály.

Šik: Přirozeně se nemohou všechny ceny uvolnit z dneška na zítřek. To udělali Jugoslávci a vyvolali tím obrovskou, nekončící inflaci. Uvolněním cen se ceny zvýší, protože ve všech „socialistických“ zemích je obrovský nadbytek koupěschopné poptávky oproti existující nabídce. Zvyšování cen vyvolává opět zvyšování mezd, což opět vede ke zvyšování cen – a tak do nekonečna dál.

T: Jak by byl Ota Šik v roce 1968 provedl přechod ke skutečným tržním cenám?

Šik: Každé reformní vedení se musí s touto cenovou explozí vypořádat. My jsme tehdy pomocí kompjútrového modelu propočítali velkoobchodní ceny a chtěli jsme potom vytvořit tři skupiny cen: volné tržní ceny, limitované ceny a státně i nadále pevné ceny, například pro nejdůležitější potraviny. Cílem bylo – podporovat soutěžení, pozvolna překonat monopolizaci, dosáhnout větší a kvalitnější nabídku zboží, a přitom skupinu volných cen neustále rozšiřovat.

T: Na kolik let jste počítal trvání přechodného období?

Šik: My jsme chtěli v rozmezí mezi 5 až 7 léty dosáhnout takové

JIŘÍ KOSTA

K sedmdesátinám Oty Šika

1935: Je tomu již víc než 54 let, co jsem v Praze poznal tehdy šestnáctiletého Otu Šika. Byli jsme oba spolu s dalšími studenty středních škol členy mládežnické skupiny. Horovali jsme pro socialistický zítřek, byť i naše představy o socialismu byly zajisté dosti vágní. Naši generaci formovala levá, protifašistická atmosféra Prahy třicátých let, poznamenaná hrozbou nacistického Německa. Pokládali jsme komunisty za nejdůležitější bojovníky proti pravičáckým proudům doma i proti případné agresi zvenčí. Jestliže většina z nás pocházela ze středních či zámožných vrstev měšťanských, pak tomu bylo u Oty jinak: syn chudých rodičů musil opustit reálku, aby si vydělal sám na živobytí. Tento osobní úděl spoluvytvářel jeho životní názory i jeho osobní postoje: Ota usiloval po celý svůj život, v neposlední řadě pak ve svém vědeckém díle, o to, aby se každý jednotlivec mohl uplatnit ve společnosti spravedlivě uspořádané, vpravdě lidské.

1938/39: V tomto pro Československo osudovém období postupně zanikala jeho státní samostatnost: po Mnichově druhá republika, po patnáctém březnu protektorát, okupace. Otu tyto tragické události jako by utvrzovaly v přesvědčení, že šel dosud správnou cestu, že nyní třeba se zařadit do přední fronty bojovníků proti okupantům. Spolu s jinými mladými komunisty se z něho stává v roce 1941 účastník podzemního odboje. Zakrátko je však skupina vyzrazena, Ota zatčen a odvezen do koncentráku v Mauthausenu. Ve svých nedávno vydaných pamětech líčí, jak v tomto peklu unikl jen o vlásek smrti.

1945: Ota Šik se vrhá po osvobození s vervou jemu vlastní do politické práce, přijímá místo řadového pracovníka ve stranickém aparátu a – pokud mu při tom zbývá čas – studuje intenzívně obor, který ho fascinoval již jako mladíka, totiž politickou ekonomii. Brzy patří k nejoblíbenějším učitelům ekonomické teorie, ač tuto činnost vykonává pouze ve svém volném čase. Ota zastává angažovaně – tehdy ještě v souladu s oficiální linií KSC – tézi o nezbytnosti specifické, československým podmínkám odpovídající cesty k socialismu. Vystřízlivění z iluzí probíhá u každého z nás v nestejně míře a v nestejném časovém sledu. U Oty to jsou procesy padesátých let, jak sám vyznává ve zmíněných memoárech,

kteřé v něm probouzejí hluboké pochybnosti o legitimitě politického systému. V oblasti ekonomické však zůstává ještě jistou dobu poplatný ortodoxním dogmatům, zejména pak doktríně o přednostech centrálního plánování ve srovnání s tržním mechanismem, vlastním kapitalismu. Tím radikálnější je však rozchod Šika s oficiální ekonomickou teorií v druhé polovině padesátých let. Vraťme se však několika slovy k důležité změně v profesní Otově dráze, která ovlivnila rozhodujícím způsobem další jeho osud.

1951: Ota je jmenován docentem a zanedlouho profesorem politické ekonomie na Vysoké škole politické. Ve svých nedávno vydaných pamětech vzpomíná, jak se mu přechodem z partajního na pedagogicko-vědecké pracoviště splnil sen, i když si tehdy ještě nemohl plně uvědomit dosah této změny. Říká, že „naštěstí unikl strašné kariéře politika z povolání, působícího v komunistickém mocenském systému“. V rámci tohoto příspěvku nelze rozebrat v jednotlivostech vědeckou dráhu Oty Šika, autora tak významných děl jakou jsou „Ekonomika, zájmy, politika“ (1962), „Plán a trh za socialismu“ (1967), „Der Dritte Weg“ (1972), „Humane Wirtschaftsdemokratie“ (1979), „Ein Wirtschaftssystem der Zukunft“ (1985), „Wirtschaftssysteme“ (1985) a „Wachstum und Krisen“ (1987), k nimž by bylo možné připojit mnoho dalších titulů. Nechci však opomenout jednu závažnou jeho zásluhu z dob působení na vysoké škole a od roku 1959 na Ústavu společenských věd v Praze. Ota zde vychoval řadu studentů a aspirantů, kteří patřili zanedlouho k předním reformním ekonomům Československa.

1962/63: Ota se stává ředitelem Ekonomického ústavu ČSAV, onoho pracoviště, které se pod jeho vedením vyvíjí záhy v centrum reformního hutí. Zatímco se zde pracuje usilovně na teoretické koncepci nového modelu, připravuje skupina expertů, v jejímž čele stojí rovněž Šik, konkrétní dokument hospodářské reformy, který je v první verzi schválen politickými orgány na přelomu let 1964/65 a v následujícím období doplňován, měněn a přetvářen, aby našel svou tržně-demokratickou podobu na jaře 1968. Sledoval jsme Otovo osobní zápolení o důsledné prosazení reformy jako jeden z jeho nejbližších spolupracovníků zcela bezprostředně. Nemohu nevzpomenout, s jakou energií prosadil na sekretariátu ÚV schválení vedoucích spolupracovníků, kteří se stali v pade-

struktury nákladů a výrobků, jež by nám umožnila dosáhnout konkurenceschopnosti na zahraničních trzích, a tím si vytvořit základnu pro konvertibilitu měny.

T: V Sovětském svazu se Michail Gorbačov dosud neodvážil provést radikální, ale vysoce nepopulární cenovou reformu. Pravděpodobně proto, aby neohrozil perestrojku. Jak dlouho, podle Vašeho mínění, to bude trvat, než studený vítr uvede do pohybu zchromlé sovětské podniky?

Šik: Odhaduji to na 15 let. Bude nejméně 5 let trvat, než se trh prodávajících přemění na trh kupujících. Současně s uvolněním cen by se musely odbourat subvence podnikům a vytvořit tlak pro tvoření zisků. Podniky, které i nadále hospodaří se ztrátou, se dostanou do konkursu.

T: Perestrojka skutečně v ekonomické oblasti mnoho dosud nedosáhla. Zatím co se na jedné straně lámou stará tabu, jako nedávno téma Hitlerova a Stalinova paktu, bojí se v hospodářské oblasti například provést reprivatizaci zemědělství.

Šik: Bohužel to svědčí o tom, že ještě příliš mnoho dogmatických sil má ve straně vliv.

T: Považujete Gorbačova za stoupence tržního hospodářství?

Šik: Myslím si, že vidí nedostatky starého systému, že vidí nutnost základních reforem. Zda ovšem dojde až tam, kam se dojít musí, to nevím. Nevím, zda vidí nutnost pluralistického demokratického systému a tržního mechanismu v hospodářství. V oficiálních sovětských dokumentech a závěrech, které byly přijaty, chybí vyjádření o nutnosti tržního mechanismu. V celé koncepci chybí jasná formulace o klíčové problematice, jak se má trh prodávajících, kde je pánem prodávajících, a odběratel závislý, přeměnit v trh kupujících.

T: Domníváte se, že se chce vyhnout základní kritice systému?

Šik: Jsem toho názoru, že marxisticko-leninská představa o socialismu jednoduše plně ztroskotala a není životaschopná. Kritika musí jít až na samé kořeny marxistické teorie a nesmí zůstat stát u Stalina.

T: Sovětští reformní ekonomové se částečně odvolávají na leninskou novou ekonomickou politiku začátkem dvacátých let, jež opět připouštěla soukromé podnikatele. Zemi hospodářsky otevřela navenek, a dokonce zavedla konvertibilní zlatou měnu. Obraz Lenina jako prvního tržního hospodáře, jak ho zobrazují v současnosti sovětští ekonomové – je to historicky udržitelné?

Šik: Lenin se idealizuje a nevidí se, že on to byl, kdo položil základy k faktickému hospodářskému a politickému vývoji. Politickému systému jedné strany, k odstranění veškeré soutěživosti mezi stejně postavenými stranami, a tím i skutečných demokratických svobod. Lenin to prosadil krutě a násilně. Není prostě pravda, jak se často říká, že by byl změnil své původní názory o socialismu. On jen upozoroval, že Marxova představa o naturálním a bezpečným hospodářství nemůže na přechodu k socialismu fungovat.

T: O Karlu Marxovi se tvrdí, že se jen velmi vágně vyjádřil o tom, co má přijít po kapitalismu a hovořil o „volné asociaci výrobců“.

Šik: Marx byl v jedné ze svých posledních prací toho mínění, že ihned po uchopení moci a vyvlastnění kapitalistů nebudou už existovat tržní vztahy, nýbrž naturální plánování a bezpečným rozdělování zboží. Stalin potom, jako praktik viděl, že se ani v socialistickém hospodářství nemohou odstranit peníze. Ale odstranil tržní mechanismus. Odstranil tržní ceny a dal je určovat administrativně z ústředí a veškerou konkurenci zničil. Tím došlo k naprosté monopolizaci a byrokratizaci, k dirigistickému systému poroučení shora dolů se vším, co k tomu patří: žádná soukromá iniciativa podniků, žádný zájem na pružném přizpůsobování se struktuře poptávky, žádný tržní tlak k hospodárnosti.

T: Dnes stojíme před absolutním bankrotem plánovacího hospo-

dárského systému. Všude, kde se začal používat, ať na Kubě nebo ve Vietnamu nebo v Mongolsku, nebo ve vysoce vyvinutých zemích jako bylo Německo nebo Československo, všude produkoval nedostatky. Na čem, podle Vašeho názoru, ztroskotal marxismus-leninismus?

Šik: Domnívám se, že nejpodstatnější je, že marxismu chybí celá sféra individuálního; individuální zájmy, podněty a motivace. Hovoří se jen o velkých historických zákonitostech, ale vynechává se, za jakých podmínek lidé skutečně jednají. Marxismus je vybudován na představě, že nějaké racionálně přijaté názory o ekonomickém vývoji, se mohou přeměnit v motivace. Jsem ale toho názoru, že lidé se vždy budou snažit dosáhnout své individuální přednosti. Budou se pokoušet získat co nejvyšší příjem při co nejmenší pracovní námaze. To marxismu zcela ušlo. Optimální hospodářský vývoj musí být výsledkem individuální iniciativy milionů lidí. Ta nemůže být nahrazena žádným byrokratickým orgánem. V tržním hospodářství to ale pak znamená pro podniky: kdo se méně namáhá, je líný a zaspí inovace, bude jednoduše ztrátový a nakonec se podnik zlikviduje.

T: Vy jste ve Vašich hlavních dílech narýsoval koncepci třetí cesty, socialistického tržního hospodářství, které funguje jen za demokratických podmínek a může být zavedeno jen rozhodnutím většiny. Ale v současnosti jak v Maďarsku, nemluvě o Polsku, nezískají komunistické strany většinu, i když jsou demokraticky zaměřeny a usilují o tržní hospodářství.

Šik: Situace je dnes ještě těžší než v roce 1968. My jsme tehdy měli většinu obyvatelstva nadšeně na naší straně, když jsme mluvili o pluralismu a hospodářské reformě. Mně by bylo tehdy vůbec nepřišlo na mysl, že by reformovaná komunistická strana při demokratických volbách neobstála. V Polsku je dnes jiná situace.

T: Může reforma ve východní Evropě za současné situace vést k něčemu jinému než k návratu ke kapitalismu?

Šik: Jsem přesvědčen, že v Maďarsku aktivní ekonomové myslí přibližně stejným směrem jako já.

T: Ve Vašem konceptu „třetí cesty“ se zasazujete o – cituji – „hlubokou demokratizaci a humanizaci hospodářství,“ o „překonání protikladu mezi mzdovými a ziskovými zájmy“ a o „spojení plánu a trhu“. Jak se toho má dosáhnout?

Šik: Za prvé prostřednictvím spoluúčasti pracovníků v podnicích (všeobecnou participací). Za druhé národohospodářským makroplánováním. Považuji účast spolupracovníků na podnikovém kapitálu za vývojový proces, který se začíná stále víc prosazovat na Západě. Poznalo se, že odcizení, jedině na mzdu zaměření dělníci, bez jakékoliv zodpovědnosti a zájmu o podnik, nejsou optimálním výrobním faktorem. Myslím, že právě onen rasantní vývoj techniky na Západě povede ke stále větší spoluúčasti pracovníků. Kvalifikace a zainteresovanost spolupracovníků budou důležitější než věčný kapitál. Ve Silicon – Valley, kde se nová technologie vyvíjí, se najde mnoho družstev. Domnívám se, že se všeobecně rozvinou „společnosti spolupracovníků“. Za druhé považuji makroplánování za nezbytné. Nehovořím zde o marxistických představách plánování, ale o něčem jako rámcových plánech: jak chceme žít?

T: K tomu chybí trhu plán?

Šik: Neexistuje náhrada za tržní mechanismus v mikrosféře. Ale tržní mechanismus nevypovídá nic o velkých, dlouhých vývojových tendencích, o otázce: kam vede cesta, kam chce jako společnost dojít.

T: Umíte si představit společenství spolupracovníků jako dědice desetiletí trvajících dirigistického hospodářství ve východní Evropě?

Šik: Věřím, že nyní existuje výhodná výchozí situace. Velké zestátněné podniky se mohou přeměnit v akciové společnosti, a tím vytvořit také kapitálový trh. Privatizace a liberizace by měla jít ruku v ruce se speciálně uspořádaným prodejem akcií spolupracovníkům. Přinejmenším polovina akcií by se měla ocitnout v rukou spolupracovníků. Při-

sátých letech obětmi represí a platili stále ještě „nahore“ za „nespolehlivé“ (mám na mysli v první řadě Josefa Goldmanna, Bedřicha Levčíka i mne samotného). Avšak nejen v t. zv. kádrové politice projevil Ota neobyčejnou osobní kuráž. Platilo to i pro řadu konkrétních návrhů a požadavků, vznášených zejména tehdy, když se stávaly politické bariéry překážkou pro úspěšné probíhání hospodářských opatření. Jen ten, kdo zná bezohledné metody totalitní moci, dovede ocenit, kolik odvahy je třeba, odvážít-li se jednotlivec, „pověřený stranou k plnění jistého úkolu“, jít proti proudu, uvést v pochybnost stereotypy myšlení či dokonce vládnoucí praxi. Nejednou jsem byl svědkem situace, kdy dával Ota v sázku své politické i profesní postavení, když uváděl v pochybnost tradiční poučky, když svými náměty a požadavky ohrožoval mocenské pozice vládnoucí nomenklatury. Využíval dovedně své rostoucí popularity v nejširších vrstvách obyvatelstva – ne naposled v řadách dělníků na závodech, aby navzdory šikanování prosadil návrhy, vypracované reformními ekonomy.

1968: Byl to zpočátku rok plný nadějí, které vyvrcholily v Pražském jaru, který však posléze vyústil v tragický konec, když zásah zvenčí rozmetl všechny naděje. Ota byl v jarních měsících pověřen funkcí náměstka předsedy vlády, aby zajistil realizaci ekonomické reformy, kterou se svým týmem připravil. Nacházíme ho všude tam, kde se rozhoduje o hospodářských a zejména o politických přeměnách; setkáváme se s ním na mnoha veřejných shromážděních, kde hovoří k tisícům posluchačů na nejrůznějších místech a pracovištích; sledujeme ho na obrazovce, kde rozebírá neblahá fakta minulosti a nastiňuje své představy o budoucnu. Ať vystupuje kdekoli a hovoří ke komukoli, vždy se zasazuje o důsledné rozvíjení hospodářské reformy, o prohloubení procesu demokratizace společnosti. Počátkem srpna, když se zdá, že se reformní křídlo ve straně již definitivně prosadilo, kdy připravovaný sjezd KSC má stvrdit po stránce obsahové i personální vítězství reformních sil, odjíždí Ota se svou ženou na dovolenou do Jugoslávie. Zde ho zastihne Jobova zvěst o invazi. Šik je přesvědčen, že boj o reformu je ztracen, neboť přesila, kterou disponuje vládnoucí klika v Sovětském svazu, je příliš velká. Přesto riskuje v lednu 1969 na přání některých spolubojovníků v Praze, kteří jsou spolu s ním členy České Národní rady a jako takoví si

činí iluze o možnosti záchrany reformy či alespoň její části, cestu ze Švýcar do Prahy, aby se zúčastnil zasedání tohoto politického orgánu. V Praze se však ukazuje zcela jasně, že pro něho, pro nekompromisního zastávce změny systému, pro něho, který pro okupační moc je nepřítelem číslo jedna, není jiné cesty než emigrace, chce-li pokračovat alespoň ve svém vědeckém díle. Ota se vrací do země svého budoucího působiště, do Švýcarska.

Léta sedmdesátá: Ač v rozdílných místech západní Evropy – naše osobní a odborné kontakty nebyly nikdy přervány. Při každém setkání, po každém telefonickém rozhovoru, při četbě Otových rukopisů a četných publikací se přesvědčují vždy znovu o tvůrčím neklidu, o inovativním duchu, o jeho neutuchajícím hledání alternativních řešení neuspokojivého dosud uspořádání stávajících sociálně ekonomických systémů. Na pozadí teoretických i praktických poznatků, získaných na Západě, obohacuje Šik svou teorii Třetí cesty, zároveň však prohlubuje svou kritickou analýzu hospodářských i politických struktur společností „komunistického“ typu. Srovnávací pohled v teoretické i empirické poloze vnáší do jeho díla stále nové prvky, i když základní linie se nemění: Ota usiluje o koncepci reálné utopie, jejíž jádro tvoří „humánní hospodářská demokracie“. Hodnotíme-li výsledky tvůrčí Šikovovy práce, které se odrážejí i v neobyčejném rozsahu knih, statí a článků, publikovaných v jeho švýcarském období, pak nelze nezpomenout toho, že po Otově boku stála a stojí Lilka, která mu vždy a všude vytváří prostředí, nutné pro vědeckou práci, která je intelektuálním partnerem v nejlepším slova smyslu.

Léta osmdesátá: Rýsuje se nový mezník Otovy životní dráhy. Šik je nejen na Západě uznávaným teoretikem reformy ekonomické, ale stává se jím znovu i na Východě, v zemích t. zv. reálného socialismu. V počátcích nynějšího desetiletí zve Zhao Zi-Yang, tehdy ještě předseda vlády (dnes, po krvavém potlačení demokratického hnutí v Číně, je tento vůdčí čínský reformátor obětí čistek), Otu jako poradce tamních reformních ekonomů do Pekingu. V posledních letech jsou Šikovy teorie předmětem důkladného studia ekonomů v Polsku a v Maďarsku, myšlenky jeho a ostatních reformátorů Pražského jara jsou v politických kruzích těchto zemí plně rehabilitovány. V hovorech s vedoucími sovětskými ekonomy jsem se dozvěděl, že jednotlivci a skupiny

čemž pledují v akciových společnostech pro volební právo podle osob. a ne podle kapitálu. Šlo by o vyvážení kapitálových pracovních zájmů. Tím by se dalo předejít starému boji mezi prací a kapitálem.

T: Nevidíte při tomto konceptu také nebezpečí, že osazenstvem zvolení ředitelé se budou zdráhat provést taková opatření, která jsou výhodná pro podnik, pro osazenstvo ale nevýhodná, jako například drastické racionalizace a propuštění?

Šik: Myslím, že dříve nebo později při fungování tržního mechanismu by osazenstvo poznalo, že prostřednictvím populárních lidí na špičce, kteří si netroufají prosadit strukturální změny, může být podnik zničen. Především tehdy, když už není nikdo, kdo by subvencemi udržoval podnik uměle při životě.

T: Není ovšem politicky lehké prosadit odstranění subvencí ani v západních tržních hospodářstvích. Neukázaly jugoslávské zkušenosti, že se podniky bojí víc efektivnosti než úpadku?

Šik: V Jugoslávii je tomu skutečně tak, že jsou všechny podniky chráněny před likvidací subvencemi a slabé podniky jsou vedeny populárními manažery. To je projevem inkonsekvencí jugoslávské cesty. Bojovali proti etatismu, ale ve skutečnosti zavedli etatismus jednotlivých republik, kde republikové vlády chrání své podniky před soutěžním tlakem ostatních republik. Nepouštějí dostatek zboží z ostatních republik na vlastní trh a subvencují podniky, aby předešli nezaměstnanosti. To je přirozeně křiklavý protiklad tržního mechanismu. Naprosté podkopání tržního tlaku. Chování podniků se může změnit jen konkurenčním tlakem a nikoliv protekcionismem.

T: Všechny reformní pokusy ve východní Evropě, které směřují k návratu kapitalismu nebo k třetí cestě, jsou závislé na úspěchu sovětské perestrojky. Co ale když Gorbačov ztroskotá?

Šik: Musí se vidět, že v Sovětském svazu přišel do čela chytrý člověk nikoliv jen náhodou, aby reformoval systém. Někdo už musel přijít. Starý systém se už mohl jenom držet vojenskou mocí. Ale za stagnujícího hospodářství bylo stále obtížnější držet krok ve vojenském soutěžení s USA. USA dává 6% národního důchodu na zbrojení, Sovětský svaz 15%, při mnohem nižším národním důchodu na hlavu obyvatele. Aby se mohl nadále držet krok ve zbrojení, byla by se musela životní úroveň absolutně snížit. Kdyby znovu přišly dogmatické síly k moci, mohly by východisko z tohoto dilema hledat ve vojenském střetnutí, možná dokonce ve světové válce.

T: Považujete ztroskotání perestrojky za možné?

Šik: Jsem přesvědčen, že tak či tak se prosadí vývoj k tržnímu mechanismu a k demokratickému pluralismu. Jednou se něco dalo do pohybu, co se tak snadno nedá zvrátit zpět. Čím více informací masa lidí dostane, tím nemožnější bude, držet je i nadále ve stalinských pouťech.

T: Platí to také pro Vaší starou vlast?

Šik: Ano, systém v ČSSR nebo v NDR nemůže natrvalo přežít. Podle mně se jedná jen o přechodná strnutí.

T: Ve Vaší poslední práci se zabýváte konvergenční teorií, podle níž se bude kapitalismus a socialismus vzájemně stále více sbližovat. Je to z hlediska ztroskotání plánovaného hospodářství ještě možný vývoj?

Šik: Myslím si, že dojde ke konvergenci zcela nového druhu. Tím, že se na Západě prosadí participační vývoj, k němuž může dojít i na Východě.

T: Na konec se systémy setkají?

Šik: Budou si velmi blízké.

T: Pane profesore, děkujeme za rozhovor.

Prof. Ota Šik s představitelem vedení Italské socialistické strany poslancem Natali a s Jiřím Pelikánem v červnu t.r. u příležitosti italského vydání Šikových vzpomínek

University v St. Gallen a v Curychu k Šikovým 70 letům

Universita v St. Gallen uspořádala k sedmdesátinám člena svého akademického sboru Prof. Dr. Dr. h. c. mult. Oty Šika oběd na rozloučenou, kterého se zúčastnili profesori university a akademická obec města St. Gallen. Totéž se konalo večer v Curychu. Na soukromější oslavě, uspořádané jubilanem, dostal Šik pamětní spis nakladatelství Macmillan, do něhož přispěli prakticky všichni známí světoví ekonomové v počtu dvaceti sedmi – od G. Adama přes J. Tinbergena až po M. R. Toola.

vědeckých pracovníků v Sovětském svazu, připravující náměty a návrhy pro Gorbačovovo vedení, studují práce Šika a jeho někdejších spolupracovníků a nacházejí v jejich díle zdroje inspirace pro své reformní koncepce. Loni uvítali maďarští ekonomové svého „česko-švýcarského“ kolegu na mezinárodním sympoziu s velikou slávou; budapeštský tisk, rozhlas a televize věnovaly osobě a dílu Oty Šika nebývalou pozornost.

1989: Vysoká škola hospodářských a sociálních věd v St. Gallenu, působí Oty Šika, připravila na počest jeho sedmdesátin mezinárodní sympozium. Účast přislíbili ekonomové ze Sovětského svazu, Polska, Maďarska, Jugoslávie, jakož i ze západních zemí, mezi nimi tak významní vědci jako W. Brus, B. Horvat, A. Nove.

Pomineme-li Bukurešť a východní Berlín, pak zbývá mezi hlavními městy ve východním bloku jedině Praha, kde vládnoucí mocipáni prohlašují Šika za kacíře a zrádce. Od Jakešovy kliky zřejmě nelze očekávat, že by „rehabilitovala“ vůdčího reformátora Pražského jara. Věřím však pevně, že je nedařká doba, kdy se dostane našemu jubilantovi zaslouženého uznání z míst, jimž bude svěřen osud Československa v dohledné budoucnosti.

Letošní Seifertova cena udělena Karlu Šiktancovi

Rozhodnutím poroty ve složení Antonín Brousek, Jiří Gruša, Antonín J. Liehm, Sylvie Richterová, Josef Škvorecký, Jan Vladislav a dva spisovatelé žijící v Československu byla Cena Jaroslava Seiferta pro rok 1989 udělena

českému básníku Karlu Šiktancovi

za jeho zatím poslední básnickou sbírku „Srdce svého nejez“, shrnující ve vyzrálé syntéze jeho charakteristickou lyricko-epickou tvorbu z let 1981 – 86. Šiktancova nová sbírka se řadí svou niternou myšlenkovou hloubkou, morální ryzostí a v neposlední řadě i svou formální suverenitou a jazykovým mistrovstvím k vrcholům veškeré, tedy nejenom současné moderní české poezie. Karlu Šiktancovi se podařilo vyjádřit přesvědčivě jakýsi novodobý mýtus člověka, zasazený smyslově-konkrétně do místopisu středních Čech a monumentalizovaný v kontinuitě času a lidského rodu.

Stockholm 22. září 1989

Nadace Charty 77

Český básník Karel Šiktanc (1928) začal publikovat básně v padesátých letech a umělecky vospěl zejména v letech šedesátých, kdy vydal 14 básnických sbírek, odměněných mnoha literárními cenami. Karel Šiktanc, od roku 1961 šéfredaktor nakladatelství Mladá fronta, se postavil kriticky k sovětské invazi do Československa v srpnu roku 1968 a k normalizačnímu režimu, který ji následoval. Bylo mu proto znemožněno publikovat i vykonávat své povolání. V sedmdesátých a osmdesátých letech vydává své sbírky v samizdatu a v exilových nakladatelstvích.

L❀

Listy uveřejnily ve Čtení na léto 1989 „Štechovic Mārinku“, „Strach“, „Antonína Chitussiho“ a „Svatyečer“ z vyznamenané básnické sbírky Karla Šiktance „Srdce svého nejez“

STANOVISKA

JIŘÍ HERMACH

Je komunistický režim reformovatelný?

V článku si kladu otázku reformovatelnosti komunistického režimu z hlediska jeho podstat. Hájím stanovisko, že nejde a nešlo o jakési tzv. deformace komunismu či marxismu, ale o zlé a těžké ublížení životu lidu a jeho země. Bylo to způsobeno a je to způsobováno především tím, že komunismus v marxistickém pojetí je hluboce antidemokratický. A idea komunismu jako kolektivistické společnosti protiživotná, protože bagatelizuje hodnotu individuální rozmanitosti lidí, která je zdrojem jejich vývoje.

Otázku, je-li komunistický režim reformovatelný, by bylo možno odmítnout stanoviskem, že je správné v zájmu „zabránění chaosu“ se o reformu pokoušet a že otázku zodpoví praxe. Pokud taková myšlenka bude plně demokraticky uplatňována a nebude hledat v mocenských strukturách způsob a pomoc pro své prosazování, bude mezi ostatními posouzena lidem. Ale je také třeba uvažovat o názoru, že pokus o reformu komunistického režimu by byl zhoubný. Hájím názor, že by zavlékli zemi do dalšího pomalého skomírání. Schopnost převlékat se, podporovaná praktikami manipulování s lidmi. Manipulování, které se opírá o zneužití vždy existující neúplnosti poznání a tedy o zneužití přirozené tvárnosti (lability) člověka, dovoluje nepodstatnými „úpravami“ vést k vleklému chátrání společnosti a různým způsobem skrývanému ničení životů. V přesvědčení o nebezpečné možnosti takového způsobu „řešení“ kladu otázku reformovatelnosti komunistického režimu.

Zcela jiná je otázka naléhavé potřeby co nejklidnějšího způsobu přechodu k takovému způsobu a uspořádání společenského života, který by odpovídal současným potřebám a povaze země, jejího vývoje. Ale tento přechod – ať jakkoliv realizovaný – musí podle mého přesvědčení zcela překonat ve všech sférách života nejen dosavadní komunistický režim, ale podstaty komunistického pojetí života člověka a uspořádání jeho společnosti.

Je třeba rozlišovat mezi reformovatelností a změnitelností. Změnitelné je vše. Neexistuje nic, co by bylo na „věčné časy“. Každá věc, každá bytost, každé uspořádání trvá jen dočasně mezi svým vznikem a zánikem. Proto také každé trvání je vždy jen způsobem změn. Každé končí přeměnou, které říkáme zánik, přeměnou, která zahajuje vznik nového.

Příroda uskutečňuje adaptační procesy, slovo reformovatelnost se vztahuje na výtvořiny člověka. V případě dané otázky, na výtvořinu společenské institucionální povahy. Pro reformu lze přijmout zde charakteristiku, která říká, že při zachování základní povahy by byly změněny některé vlastnosti podle nových požadavků. Tak se vynořuje otázka, jaká je základní povaha komunistického režimu, která by měla být zachována? Komunistický režim má své podstatnosti vzájemně propojené a do hloubky

prokonstruované. Tmelem je podrobně prokonspirovaná moc, magneticky k sobě přitahující především ty, kterým se moc stala základním zájmem života. Takoví se nejen vždy v každé společnosti najdou, ale povaha systému může také lidi jiného pojetí života k takovému účinně pobízet a „vychovávat“.

Nejzřetelnější stránkou základní povahy komunistického režimu, neskrývanou, legálně proklamovanou a v ústavě zajištěnou, je „vedoucí úloha komunistické strany“. Ta je ale jen vnějším vyjádřením usurpátorské dominance člověka moci podřídit si a ovládnout člověka vzájemnosti, práce a tvoření. Dějinný spor mezi těmito dvěma typy lidí, dvěma odlišnými pojetími života, komunistický režim ostře vyhranil. Ovšem jen na určitý čas a s použitím nejzaostalejších i nejmodernějších nástrojů násilí. Člověkem vzájemnosti, práce a tvoření označují zde stručně lidi chápající svůj život především jako činnost, jejíž výtvořiny či smysl je k užítku všem a která se tak podílí na tvořivé povaze života společnosti. Člověkem moci zde rozumím lidi, kteří sebe realizují tou či onou manipulací životy druhých. Účast ve strukturách „vedoucího postavení strany“ jim zajišťuje terén pro jakoukoliv zvůli. Jen důsledná a stále se rozvíjející demokracie může vést k zániku a možným i skrytým recidivám takového legalizovaného znásilňování života země.

Spolu s „vedoucí úlohou strany“, tedy spolu s monopolem člověka moci, je v komunistickém režimu spjata legalizovaná priorita materialistického pojetí světa a života. Důsledně materialistické pojetí, založené na přesvědčení „prvotnosti (materiálního) bytí a druhotnosti vědomí“. Materialistické pojetí režimem nařízené a jako povinné zavedené do celé institucionální struktury výuky a výchovy. Je ideologickým základem sloužícím proti všemu, co by mohlo ohrožovat či omezovat vládu komunistického člověka moci, jeho moc samu. I když komunistický režim si může snadno zahrávat s vlastní ideologií, nevěřit v teorii, ke které se oficiálně hlásí, materialistické pojetí života je hluboko uloženo v jeho všech způsobech i nejdrobnějším manýrách. Komunistické pojetí života a duch, duše člověka, jsou v nesmiřitelném rozporu. Duch člověka, pohyb vědomí a myšlení, se svou přirozeností vymyká moci. Proto je pro člověka moci nepřitelem. A protože vědomí a myšlení je nejvlastnější domov člověka, který je základem tvořivé svobody jeho jednání, je pro člověka moci nepřitelem úhlavním. Politicky legalizovaný materialistický světový názor a přístup k životu dává režimu do rukou možnost dalekosáhlého zasahování do vědomí a myšlení lidí. Může jim znemožňovat svobodu demokratického rozhodování uvnitř jejich vlastního vědomí. Za použití techniky účinných masmedií spolu s vytvářením myšlenkového ovzduší společnosti může režim stáčet vědomí a myšlení lidí k materialisticky redukovanému přístupu k životu. Všude tam, kde se projeví duchovní odolnost, nastoupí prostředky skrytého nebo zjevného násilí. Tak zejména v případě náboženství. Materialistickým, mocensky legalizovaným, pojetím jsou všech-

ny duchovní hodnoty zakládající právě specifickou hodnotu lidské bytosti poníženy svým „druhotným, nadstavbovým postavením“ na pouhé nástroje materiálně pochoopeného života. Toto ponížení postihuje především mravnost a její křehký život. Pak je možné na základě ideologické věrnosti materialismu jakkoliv svévolně nakládat s pravdou, mísit ji se lží, jakkoliv svévolně nakládat s právy člověka. Známa Leninova teze „morální je to, co prospívá dělnické třídě“ – kde ovšem o tom, co dělnické třídě prospívá nerozhoduje ona, ale její „uvědomělý předvoj“ – dostatečně vyjadřuje pojetí a postavení mravnosti v komunistickém režimu. Je to opět v plném souladu s pojetím života člověka moci, vyzbrojeného vlastnictvím definitivních a bezpochybných „pravd“.

V souvislosti s monopolním postavením moci a materialistickým pojetím světa a života používá režim svou specifickou metodu. Touto metodou je mocí zcela subjektivizovaná „dialektika“. Zneužívá kaleidoskopické povahy pravdy a jejího pohybu svévolným vyzdvihováním nepodstatných nebo vylhaných momentů. Relativizuje a ničí význam a potřeby mravních postojů lidí.

Materialistický postoj a metoda moci zcela subjektivizované dialektiky je základem pro další charakteristickou stránku komunistického režimu. Jeho zvláštní institucionálně strukturovaná zpředmětněná moc. Struktura vybudovaná s důsledně promyšlenou koncepcí jako hierarchie přísně distribuovaných přídelů moci (a bezmoci) a informací... Struktura prokonspirovaná byrokratickým utajováním, struktura pronikající všemi společenskými institucemi a podřizující sobě veškeré jakkoliv vznikající tendence sdružování lidí. Každá iniciativa a spontánnost je v zárodku uchopena, zkoumána a tak či onak manipulována. Tato mocenská struktura prolínající společenským životem a určující dovolené pohyby a prostor je vybavena policejně vojenskými kordony, vychovávanými a připravenými splnit jakýkoliv rozkaz.

Komunistický režim lze charakterizovat těmito podstatnými vlastnostmi splétajícími se v jednotu danou zájmem samosvorné moci. Vznikl tak zvláštní režim vlády lidí, jejichž smyslu života se zmocnil chtíč moci. Oligarchická moc komunistického režimu se vybavila mohutně působícím nástrojem podřizování. Ovládání lidí na základě jejich existenční závislosti upevňované stálým „kádrovým“ dohledem, pronikajícím až do intimního života lidí, spolu s distribucí odměřovaných částek podřídnictví na moci (a tak uvádění lidí do spoluviny), spolu s odměřovanými dávkami „upravovaných“ informací, odtrhuje člověka od člověka. A nečiní pouze člověka člověku podezřelým a nestaví pouze člověka proti člověku, ale staví člověka proti sobě samému. Člověk jako individuální bytost ztrácí jistotu vlastního vědomí a myšlení. Přestává věřit sám sobě. Je přinucován identifikovat se s „dialekticky“ se měnícími zájmy moci. Výsledkem je mohutně a účinně působící nástroj a současně základní slabost komunistického režimu – strach. Strach rozměňující charakteru lidí, strach člověka ze sebe sama (kde je? kam dojde?) živený existenční nejistotou (v terénu praxe zhrubělou na nejistotu existenční).

Na druhé straně ti, kteří dostávají ty či ony přídělky moci rozhodovat v té či oné míře o osudech lidí (kádrové posudky, služební tvorba odborných podkladů pro rozhodování a výkony sloužící moci) mohou tak získávat spolu

s existenčním zajištěním pocit sebepotvrzení spolu s „jistotou“ identifikace se silným a „dějinně právoplatným“ režimem. V jistém typu lidí hladovících z toho či onoho důvodu po sebepotvrzení může takové postavení utvářet optiku životně „správné“ cesty a „správně“ založeného životního úspěchu.

Ve spleti komunisticky orientovaných lidí, ve které hraje podstatnou roli režimem pěstovaná nenávist, působili (a snad ještě působí) jako tak či onak cizorodá tělíska lidé, hledající z mravních, ideových důvodů řešení chorob civilizace. V různých životních momentech a z různých důvodů získali sympatie k marxismu a do různých hloubek důvěru k jeho teoretické nabídce „řešení hádanky dějin“. Pro mě byl v mém studentském mládí rozhodujícím impulsem rok 1933, kdy se Hitler zmocnil vlády a já neviděl jiného důsledného odpůrce. Velmi rozmanité životní cesty a osudy těchto lidí se dají charakterizovat jako cesty k prozření. Soudím, že na ně významně působila marxismem formulovaná výzva na cestu za osvobozením člověka vyproštěním z jeho sebeodcizení. Současně ale varovala redukcí odcizení na otázku vlastnictví. Velkou úlohu hrál také temperament a příklon k celkovostnímu pojetí světa. Bylo to rozporné postavení. Poznal jsem sám na sobě, jak nadšení pro ideu může být právě tak životně silné (a v některých oblastech plodné), jako nebezpečně zavádějící zjednodušujícím způsobem a generalizací. V atmosféře rozporů rozvíjejících se od začátku poválečného období u nás vznikalo a sílilo u těchto „idealistů“, tváří v tvář člověku moci, poznání skutečné povahy komunistického režimu a těžkých omylů marxismu. Reagovali různě. Vzpomínám, jak jsme si v kroužcích lidí názorově si blízkých, po procesech padesátých let, zasažení politickou vraždou paní dr. Horákové, uvědomovali střetnutí s „něčím obludným“. Říkali jsme si, že „pod střechem jedné strany“ jsou dvě různá pojetí života, politiky a uspořádání společnosti. Tenkrát jsme byli přesvědčeni, že je třeba uskutečnit obrát uvnitř strany. Odhalení zločinů nesprávně shrnovaných pod termín tzv. „kultu osobnosti“ (byla a je to povaha komunistického režimu) otevřelo dveře takovým myšlenkám. Vyústění tím vyvolaného myšlenkového pohybu Pražského jara, dalo tomuto postoji částečně za pravdu. Agrese, která potlačila osvobodivý myšlenkový pohyb lidu, zřetelně odkryla skutečnou povahu komunistického režimu celého východního bloku. A protože je moc světovou politikou uznávána, jakmile se dostatečně silně etabluje (viz Hitler), Západ se jen díval, možnost obrany a rozvoje Pražského jara neměla naději. V Barnabítkách, kde jsem pracoval jako člen jednoho ze tří týmů (až do poloviny srpna, kdy jsme ještě před agresí odevzdali práci), které vypracovávaly nový program, chodili jsme bezradně kolem otázky, jaké myšlenky bude možné hájit a realizovat za dalších pár měsíců. Změnitelnost se ukazovala jako hluboká a nutná a současně jako nemožná a reformovatelnost jako obelhávající řešení.

Nyní kvas dlouho se sbírající pod příklopem moci v Sovětském svazu vyvřel gorbačovskou interpretací (bohužel postrádající nosné ideje). Zpupná svrchovanost a hrozba agrese vůči svébytnosti satelitních zemí ustoupila. Dvě země, Polsko a Maďarsko, vykročily na cestu přeměn, které nemají povahu reformy, spíše metamorfosy. Zatím bohudíky klidné, protože část komunistických

funkcionářů vzala na vědomí, že potřeby lidu jsou v rozporu s povahou komunistického režimu. Gorbačovské pojetí se snaží jít technokratickou, člověka míjející, bezideovou cestou. Je to cosi jako pokus „obrodit marxismus“. Jelcin, Sacharov a jim podobní hájí naproti tomu potřeby člověka. Gorbačovské pojetí je zřetelně vzhledem k potřebám lidu nedůsledné. Nutí k obezřelosti. Některé momenty, ve kterých se projevují základní postoje, varují. „Jsme hrdi na svou revoluci,“ říká Gorbačov a tak pečeti drama miliónů obětí, důsledek bolševického řešení, nainfikovaného zemi. Mohla existovat jiná varianta. Na otázku západoněmeckého redaktora „co je demokracie?“ odpovídá Gorbačov se samozřejmostí naprosté přesvědčenosti „démokracija eto bolšinstvo“. Je to na míle daleko za Masarykovou stručnou charakteristikou vyslovenou před sedmdesáti lety v souladu s politickou situací v naší zemi. Charakteristikou, která říká, že „demokracie je diskuse“. V masarykovské charakteristice je uložena potřeba hledání pravdy a respekt k jejímu pohybu, v gorbačovské je „pravda“ ponížena na hlasování a je ztuhlá v kleci „usnesení“. V gorbačovském pojetí má být monopolní postavení komunistické strany zachováno, takže její ustrojí může být kdykoliv uvedeno do činnosti.

Hlavním důvodem „přestavby“ není tlak nahromaděných hrůz a vytvoření prostoru pro dostatečnou svobodu člověka, není potřeba skoncovat se zadržím člověka do násilím vnucených struktur, není to potřeba plné rehabilitace mravnosti v přístupu k člověku, bez které je skutečná demokratizace neuskutečnitelná. Hlavním důvodem „přestavby“ v gorbačovském pojetí je ekonomické zhroucení a očividná neživotoschopnost sovětského komunistického režimu. „Nové myšlení“ přestavby neobjevuje člověka jako duchovní svobodnou bytost tvořící svou společnost a její kulturu. Neobjevuje člověka jako rozhodující zdroj čínorodé motivace. „Nové myšlení“ chápe člověka jako ekonomicky interpretovanou bytost v podobě „faktor člověk“. Demokracie je interpretována jako nezbytný prostředek oživení ekonomiky. Skutečnost, že spolu s tím se začínají ventilovat velmi zvolna, s obtížemi a jen některé, obudné zločiny a genocidy, jeví se spíše jako tlak uvolněného vědomí lidu. A další varovná fakta: jak odůvodnit pokračující vysoké vyzbrojení, vysokou vojenskou převahu nad Západem v situaci, kdy je směšné předpokládat možnost útoku z té strany. Jakými důvody by bylo možné obhájit přítomnost sovětských vojsk, agresí přivedených do zemí Varšavského paktu? Jakými důvody je možno obhájit mlčení o agresí vůči Československu v roce 1968, dokonce v poslední době Ligačovem „schválené“? Jak je možné nezavrhnout nestoudnou dohodu s nacistickým Německem provázenou rozdělením Polska, záborem Pobaltských republik a předáním německých komunistů na hranicích gestapu (svědectví paní Buber-Neumannové).

Taková a další fakta varují před lehkověrností a reformismem. Myšlenka na „obrodu“ komunistického režimu je omyl nebo obelhání. Je více než sporné, bude-li možné dál vyvíjet společnost na jakémkoliv dosavadním známém základu. Život, který v posledních padesáti letech nahromadil mohutné síly poznání ve všech oblastech, rozšířil zorné pole vědomí a prohloubil myšlení, si žádá, aby byl nejen vyproštěn z kazajky komunistického režimu, ale aby pro sebe našel nový způsob politiky.

Na překážku tomuto velmi obtížnému a zcela novému úkolu (zcela nové jsou problémy, které bude muset řešit, např. ekologický problém) vystupují a budou vystupovat nejen různé sociálně politické zabydlenosti, ale také naučené myšlenkové vzorce a pocity, dávající „sflu“ a „význam“ jinak myšlenkově prázdným slovům. Mezi takové slovo patří výraz „komunismus“ naplněný odporem odpovídajícím životním zkušenostem a prožitkům lidí. Spolu s ním patří pravděpodobně pro mnohé i slovo „socialismus“. Soudím, že mu zbývá „historický“ zvyk a citový obsah. Představy o významu tohoto slova jsou tak různé, že mizí jeho určitost. Zpravidla je popisován výčtem znaků bez jednotící charakteristiky. Pohybem historie se dostal do těsné příbuznosti s marxismem a komunismem. Totalitnímu systému toto slovo vyhovovalo. NSDAP se k socialismu hlásila, zatímco demokracie byla hlavním nepřítelem. Hitler křičel: „... die verfluchte Demokratie...“, prokletá demokracie. V příbuznosti s komunismem a marxismem prosakuje socialismus jejich totalitní povaha. Ze strany své historie je význam slova socialismus naplňován potřebami a představami vzájemnosti a jejího příslibu zachraňovat až vysvobozovat z bídy a osamocení, na druhé straně se marxismus chopil tohoto slova a začal ho sytit svým materialisticko-totalitárním pojetím života a uspořádání společnosti. Redukoval vzájemnost a spolupráci na kolektivismus (navíc hrubě násilný), ve kterém mizí originální individualita člověka, lidí. Dveře bagatelizace hodnoty člověka a tím svévolnému zacházení s ním, jsou otevřeny. Ideologie k tomu vylhává „odůvodnění“. Nadřazení zájmů společnosti nad zájmy jednotlivce.

Z těchto stručně naznačených důvodů považuji slovo socialismus jako výraz politického cíle a snažení za nebezpečný zárodek způsobu, jak zachovat pochmurnost marxistické ideologie a svévoli komunistického režimu jen v poněkud jiném převleku.

Zcela jiného druhu je naléhavá potřeba najít a realizovat cestu politického řešení, podporujícího postupné tvoření harmonické rovnováhy dvou základních stránek přirozenosti člověka. Stránky individuální a společenské. Obě ve vzájemném prolínání člověka utvářejí. Dosavadní civilizační vývoj hluboce zasahuje a porušuje vazbu mezi nimi. Odtrhuje jednu od druhé a staví je proti sobě jako dvě izolované potřeby. Vazby mezi lidmi mění pak v ten či onen druh zápasu (i manželství může být doporučováno chápat jako judo). Marxismus převzal v souladu se svým materialistickým pojetím povahu a naděje strojové, konzumní civilizace. (Chruščovův „bohatý stůl komunismu“ a nikoliv člověk svobodný ve své originalitě, ve svých lidských právech). Komunismus se ocitl v těžce pas-ti jako strojová civilizace, s tím rozdílem, že její neduhy vyhrotil svým totalitarismem do hrůzné povahy a měřítka. V rozporu s ideou „osvobození člověka“ (velmi spornou vzhledem k povaze člověka) projevila se krutá podstata komunistického režimu. Rozpor v marxismu, který Marxovi zůstal skryt, ačkoliv jeho působení sám nevědomky kritizoval, lze demonstrovat jeho statí, ve které odsoudil tzv. „kasárenský komunismus“ socialistického Něčajevova hnutí působícího v carském Rusku. Marx se v článku nazvaném „Aliance socialistické demokracie a mezinárodní dělnické hnutí“ (Marx-Engels Spisy sv. 18, NPL 66) zabývá stanovami tohoto hnutí. V odstavci na-

zvaném Povinnosti revolucionáře čteme: „... revolucionář je člověk... který... nemá ani osobní zájmy, záležitosti, city, záliby, ani vlastnictví, ba dokonce ani jméno. Všechno je v něm stravováno jediným výhradním zájmem, jedinou myšlenkou, jedinou vášní: revolucí...“ Tak má tedy vypadat řadový člen hnutí. Má se identifikovat s přípravou revoluce tak, že se má vzdát svého samostatného bytí. Nikoliv, aby rozumnost dominovala v jeho myšlení, ale aby emocionální zájem revoluce vyzvedl na suverenního vládce svého vědomí. Logika takového převrácení člověka vyžaduje, aby se sám vůči sobě abstraktoval na pouhého vykonavatele. Aby ztratil svébytnost své individuality, ztratil své jméno a stal se anonymní. Další Marxem citovaný paragraf stanov rozvíjí logiku tohoto převrácení člověka: „... revolucionář je člověk... který je nelítostný vůči státu vůbec a vůbec proti celé civilizované třídě společnosti a nesmí očekávat žádné slitování ani pro sebe...“. Tedy požadavek odcizení vůči sobě samému, přeměna sebe v slepý nástroj revoluce manipulovaný skrytou oligarchií. Další Marxem citovaný paragraf to rozpracovává: „... Tvrdý vůči sobě, musí být tvrdý i vůči ostatním. Všechny náklonnosti, změkčilé city přátelství, přibuzenství, lásky a vděčnosti musejí být v něm zatlačeny jedinou chladnou vášní pro dílo revoluce. Revolucionářova vášně, jež se u něho stala každodenním a tvrdým zvykem, se musí spojovat s chladnou vypočítavostí... každý soudruh musí mít k ruce několik revolucionářů druhého a třetího řádu, tj. takových, kteří nejsou ještě zcela zasvěceni... každý nový člen vstupuje do organizace dobrovolně, věda předem, že jakmile do ní vstoupil, patří jí celý a nepatří už sobě. Vstup je dobrovolný, ale vystoupit z ní není možné...“

Což to vše neodpovídá praxi komunistických stran v komunistických režimech? Cožpak neznáme glorifikaci tzv. „zocelení“? Nevystupuje před námi hrůzný obrázek komunistické „výchovy“, ideologicky zneužitý chlapec Morozov udávající vlastní rodiče? A což „chladná vypočítavost“ světšci jakékoliv prostředky? Nebo hierarchicky odstupňované přidělování „významu“, „důvěry“ a informací, konspirativně proorganizovaná hierarchie moci, soustředující konec konců moc v ruce jediného člověka. Marx netušil, že kritizuje historii dalekosáhle předvedené důsledky vlastní teorie. Revoluční uchopení moci, pak revoluční pojetí uchopené moci násilně hnětoucí společnost podle receptu jediné svrchované „pravdy“. Lze „jistě“ uvést řadu argumentů, že to není Marxův marxismus. Lze uvést, že Marx zakončuje svou kritiku „kasárenského komunismu“ v tom smyslu, že takový systém vede nutně k „obhajobě politických vražd“, a píše „... proti všem těmto intrikám existuje pouze jediný prostředek, zato však drtivého účinku, a to je plné zveřejnění. Vytáhnout na světlo všechny tyto pletichy v jejich celku znamená zbavit je účinnosti...“ Marx nepochopil, že důsledný materialismus revoluční výzvy, která nadto si dělá nárok na „rozřešenou hádanku dějin“, musí vést k obnažení a vyzdvižení hrozivé moci.

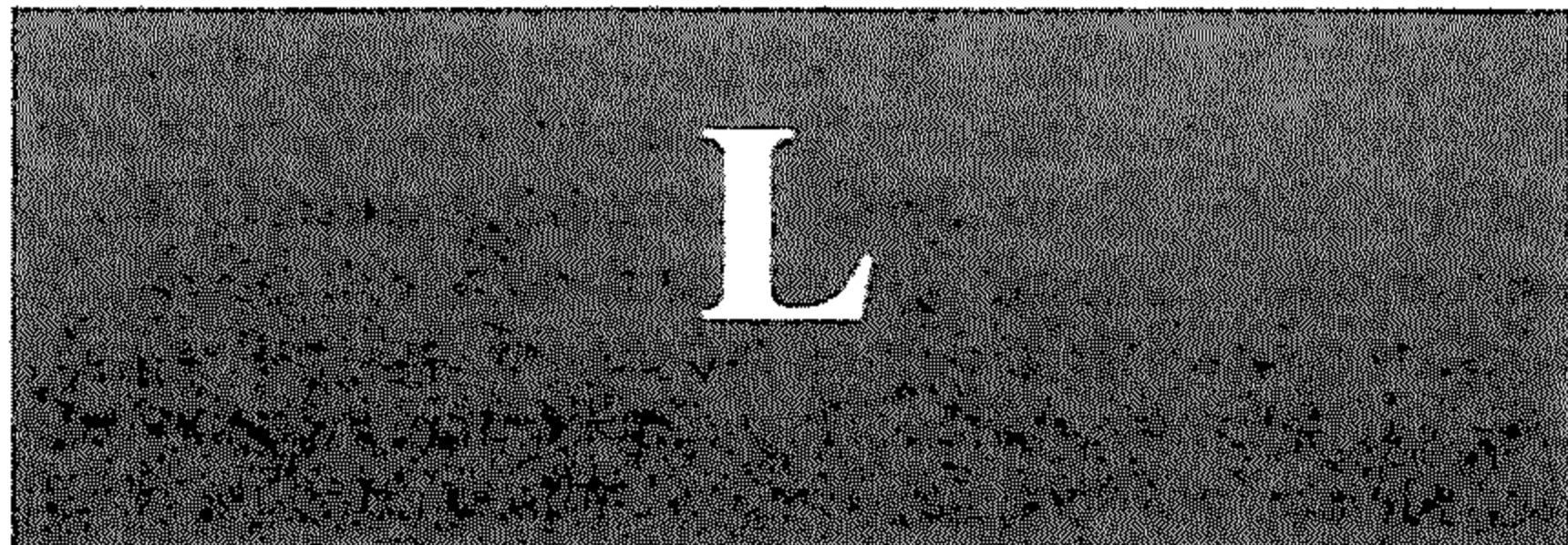
Povaha jakékoli moci tkví v oddělení člověka od předmětu, který má být ovládnut. Kovář nepřistupuje ke svému dílu na základě moci. Vede se svým předmětem dialog. A je tím lepším kovářem, čím lépe tento dialog vede. Způsob moci není dialog. Moc je odpoutaná od svého předmětu. Pro své působení potřebuje dostatečnou „me-

zeru“ v kontinuitě vzájemnosti jsoucna. Moc je tedy ve své podstatě snaha o porušení přirozenosti bytí. Proto je násilná. Proto může deformovat život a plodit zlo. Proto může jen manipulovat. Člověk moci není schopen tvořit, protože není schopný vést poznávající dialog jak s lidmi, tak se světem. Člověk moci je bezmocný tvořit. Jeho doménou a vyjádřením je ta či ona forma a ideologie totalitarismu. Komunistický režim je jedna z takových forem a ideologií, a takové je moje přesvědčení o nereformovatelnosti komunistického režimu. Vzednutí marxismu (ze kterého jsem se velmi mnoho poučil) k vytvoření komunistických režimů považuji za pád člověka do pasti vlastního vědomí. Sobě odcizen hledá způsob, jak parazitovat na jiných prostřednictvím moci. Právě tak nalézám nebezpečí důvěry v politický význam slova „socialismus“. Co dělat? Vždyť máme dalekosáhle vyzkoušenou metodu demokracie. Máme pro ni dostatečně přesně formulovanou náplň: lidská práva. A máme pro ni neodkladně naléhavý úkol: vrátit zemi život v širokém ekologickém smyslu. Obrovitý úkol, co si počít se všestranně zpustošenou zemí? Jak zavést do národního hospodářství mravnost výroby, konzumu, mravnost dialogu s přírodou, se světem. Jak podřídit národní hospodářství této mravnosti, protože jen takový způsob převrácení ekonomiky může zachraňovat (netroufám si říci „zachránit“, zlo se dostalo příliš daleko) zemi.

Své známé teze o Feuerbachovi končí Marx jedenáctou: „Filosofové svět jen různě vykládali, jde však o to jej změnit.“ Ale člověk, ubohá oběť vlastní tvořivé pýchy, to již učinil. Změnil a dál mění svět. Způsobem a důsledky ještě před padesáti lety nepředvídanými. Otrávil ovzduší a vodu planety. Vytvořil déšť s kyselinami. Ohrozil planetu radioaktivitou. Způsobil, že olovo prostupuje i do grónského ledovce. Akutně ohrozil potravinové řetězce. Člověkem vyrobený kysličník dusičitý rozpadem (působením slunečního záření) prudce zvyšuje množství ozonu na látku jedovatou. Máme vůbec rádi své děti? A sebe samy? Svět není třeba změnit, světu je třeba navrátit jeho svébytnost. Jím samým vytvářené ekologické rovnováhy.

Demokracie všestranně informovaného lidu tak, aby mohl poznat skutečnou životní situaci ve které je, to je podle mého soudu jediná metoda záchrany. Úkol překonání moci komunistického režimu, který se v současné době zdá být tak obtížný a složitý, je pouze otevřením dveří, za kterými čekají neodkladné úkoly obrovitých rozměrů. Kdyby měly být zvládnuty pro skutečnou záchranu planety, budou vyžadovat nejen demokratické všestranné přebudování uvnitř zemí, ale účinnou snahu o vytvoření planetární spolupráce. A tak místo úkolu „změnit svět“, dostává člověk, dosud bytost sebe samu ničící, neodkladný úkol: na základě sebepoznání změnit sebe sama.

9. srpna 1989

ZDENĚK PŘIKRYL

„Normalizace“ nebo nenormálnost?

(Dokončení článku z čísla 4)

Počínáme si prostě jako dědici velkého majetku, kteří rozhazují to, co mají po ruce. Zapomínáme, že po druhé se už dědit nebude. Éry Ludvíků XV. a XVI. jako by měly společného původce s naší socialistickou érou. Tím společným předkem je trestuhodná lehkomyšlnost a nezodpovědnost, které nakonec přivolají potopu!

V Československu však hynou i lesy. Zásluhou kysličníku siřičitého, zejména z elektráren a ze spalování hnědého uhlí, bylo poškozeno 60 procent lesů. U nás jsme si ověřili, že stromy hynou při koncentraci 20 jug na krychlový metr vzduchu. V Severní Americe hynou lesy i při poloviční dávce, tedy při 10 jug na kubík vzduchu. U nás nejvyšší koncentrace tohoto kysličníku dosahují i 140 až 320 jug. Snad si dovedeme spočítat, co tenhle dopad musí učinit s námi, lidmi, když v této atmosféře hyne i vegetace. V přírodě je to pouze vidět markantněji. Krušné hory vymírají, Krkonoše, Jeseníky, Beskydy jsou těžce zasaženy. A to mluvíme jen o nejznámějších českých lokalitách! Poškozením lesů je snížena produkce dřeva – ročně o 2 a čtvrt miliónů kubíků. Vliv lesa má však nezastupitelnou roli i ve vodním režimu krajiny. Po devastaci dochází k povodním, erozím a sesuvům půdy. To je odplata za to, že zapomínáme, že v lesích máme skryto stoleté snaživé úsilí svých předků. Přitom se vesele kácí dál: v roce 1948 to bylo ročně 10 miliónů kubíků. V roce 1970 15 miliónů kubíků. Trvalo 22 let, než se těžba zvýšila o 5 miliónů kubických metrů. Husákovu režimu na to stačilo 14 let: v roce 1984 se těžilo už 19,5 miliónů kubických metrů!

Tím se dostáváme k životnímu prostředí, jaké nám připravilo nesmyslné podnikání a zejména stupňování exploativního přístupu k přírodním zdrojům v posledních 20 letech. Nemůžeme se pouštět do širších ekologických a ekonomických analýz – zmíníme se jen o několika nejzjevnějších a nejtragičtějších kapitolách této rozsáhlé tematiky. Československo je evropským rekordmanem, zejména ve dvou oblastech: totiž v pevném spadu a v emisích kysličníku siřičitého. O škodách na lesních porostech jsme se již zmínili. Vedle stromů je však tento nebezpečný plyn hrozbou i lidské civilizaci – zejména pro obyvatele Prahy, pro městskou aglomeraci, která je doslova položena do kotliny kolem Vltavy, a která je nedostatečně provětrávaná. Jestliže československá norma připouští nejvýše 150 jug kysličníku siřičitého na krychlový metr vzduchu (tedy patnáctinásobek koncentrace, při níž hynou severoamerické lesy), roční průměrná koncentrace v historickém centru a průmyslových čtvrtích (Vysočany) překračuje i 100 jug; v zimních měsících je to v centru výš než činí maximálně přípustná hranice. V kritických dnech je však i tato mez silně překračována – dokonce několikanásobně. Například v lednu 1982 to bylo 1000 jug na metr krychlový, to je bezmála sedminásobek nejvyšší přípustné dávky. Na jednom místě (Strossmayerovo náměstí) byla v té době překročena limitní norma dokonce dvacetkrát. Rok co rok tak nadcházejí obdo-

bí, kdy je ohrožené zdraví, ba život dětí a lidí s cévními chorobami. V takových okamžicích má být vyhlášen smogový poplach. Pocit viny, strach vedení, že by se národ dověděl o stavu svého životního prostředí, však brání vyhlášení radikálních opatření (za nejvyšších koncentrací, jaké jsme zaregistrovali roku 1982, umírali kdysi, v roce 1952, lidé v Londýně. Bylo zjištěno, že tehdy v hlavním městě Británie přišlo o život 4000 lidí).

Neodpovědnost československých politiků jde tak daleko, že raději riskují životy československých občanů, než by připustili vážný stav životního prostředí v Československu. Ale tento stav již není žádným tajemstvím. Mimochodem, Československo vede v sirných kysličnicích v Evropě jako emitor i jako příjemce. ČSSR vydává ročně 3 milióny a bezmála 400 tisíc tun kysličníku siřičitého – víc než NSR nebo Francie (2,5 miliónů tun) s větším výrobním potenciálem a vyšším počtem obyvatel.

Tak na Prahu dopadají desetitisíce tuhých emisí, vanou tudy další desetitisíce tun kysličníků síry a dusíku. Že je takto zkracován život obyvatel hlavního města, ale také některých exponovaných oblastí státu (například na severu), je ovšem nesporné. Kysličník siřičitý se postaral i o kyselé deště, které uzavírají zkázu. Řeky se mění ve splašky, v zemi se hromadí skládky odpadu. Jejich roční produkce se rovná 436 miliónům tun. Kterýsi ekolog spočetl, že by svět při podobném hospodaření a nárocích, jaké má Československo, potřeboval další planetu jen jako zdroj surovin a další jako skládku odpadu. Přitom ekologické investice v Československu klesají. Jestliže jejich podíl na celkových investicích činil v mezidobí let 1971-1975 1,47%, v dalším pětiletí (1976-1980) to bylo už jen 1,07% a v počátku osmdesátých let (1981-1985) už jen jediné procento.

Když soustředíme číslo za číslem, obraz zkázy a škod, musíme si nutně položit otázku: jak to, že se občané Československa mají stále *relativně* dobře, i když ekonomické výsledky tomuto standardu zdaleka neodpovídají. Odpověď je jednoduchá: žijeme z podstaty, hospodaříme na účet budoucích generací. Tak například velké ekologické investice ponechává naše politické a státní vedení na léta po roce 2000. Byly doby, kdy jsme dětem našich dětí slibovali komunismus, svět štěstí a bohatství. Teď svým vnukům přenecháváme ekologický dluh. Neodpovědnost moci je neslýchaná: nechávají čas splatnosti na dobu, které se oni sami nedožijí!

Kromě ekologických investic spočívá hypotéka, vložená na budoucí národní důchody, v dalších položkách. Patří mezi ně vysoké stáří strojů, které bude třeba obnovit. Jen u bytového fondu je třeba naléhavě provést opravy v hodnotě nejméně 15 miliard korun. Dále sem patří přes 200 miliard odložené kupní síly, v podobě vkladů, 400 miliard vnitřního dluhu, inflační peníze, vypouštěné do oběhu rostoucími cenami zboží, jehož užité vlastnosti se podstatně nezměnily. A také nutné dopravní stavby, odložená komplexnost bytové výstavby, atakdále, atakdále.

Přitom životní úroveň československého občana, množství a sortiment zboží na československém trhu mohou upoutat nejspíše turisty východoevropských socialistických zemí. Potraviny jsou příliš drahé a reprezentují značné procento osobní spotřeby. Roku 1986 činí procentuální podíl potravinářského zboží 47 procent z maloobchodního obrátu. To je neslýchaně víc než ve vyspělých

kapitalistických zemích. Mnoho peněz, které bychom mohli věnovat předmětům dlouhodobé spotřeby, cestování a kultuře, prostě projídáme. Přitom se na těchto relacích v posledních dvaceti letech mnoho nezměnilo. Spotřeba potravin se před „krizovými lety“ rovnala přibližně stejnému podílu jako dnes (tj. 50%). Avšak ve Švédsku to už tehdy nebyla ani čtvrtina celkového konzumu (22,8%), ve Francii, NSR a Británii přibližně třetina. Od té doby se podíl potravin ve spotřebě vyspělých kapitalistických států dále snižoval.

K tomu všemu jsou výrobní náklady na potraviny v Československu ještě podstatně vyšší než zaplatíme v maloobchodních cenách. Litr mléka stojí v nákladech 6-8 Kčs, tj. třikrát výš než činí maloobchodní cena. Hovězí maso stojí v nákladech více než dvakrát tolik co na trhu. Tedy kromě našich vysokých výdajů za potraviny dotuje maloobchodní ceny zemědělských výrobků ještě desítkami miliard korun také stát (a tedy my všichni!).

Porovnejme si ještě čas, který musí vynaložit československý a zahraniční dělník na pořízení určitého množství brambor, vajec, masa, kávy či másla. Zjistíme záhy, že v Československu se na stejné potraviny pracuje dvakrát i třikrát déle než pracuje například dělník v západním Německu. A to nemluvíme o průmyslovém zboží, v jehož produkci jsme zaostali. Tak například na videomagnetofon nebo barevnou televizi vynaloží na Západě čtvrtinu průměrné měsíční mzdy. Čs. občan musí vynaložit minimálně 5 výplat. Srovnatelné osobní vozy si na Západě pořizují za tři mzdy, v Československu za 25 průměrných výplat. A co je ještě horší: některých základních výrobků, které jsou v podstatě učební pomůckou mladé generace (máme na mysli zejména počítače), je v Československu nedostatek. V elektronice jsme prostě nezachytili nástup vědeckého technického rozvoje a svou nepružností si podvazujeme i budoucnost. Kdepak nás v šedesátých letech napadlo, že budeme dovážet počítače z Peru a barevné televizory z Číny!

Naprosto neporovnatelné jsou i náklady na dovolenou – o zahraničních cestách ani nemluvě. Jaký div, že 41% občanů tráví dovolenou, předpoklad svého fyzického zdraví a výkonu, ve svém bytě.

Avšak Československo zaostává a ztrácí krok se světem a dynamiku i v jiných oborech. Tak si vezměme například bytovou výstavbu. Ještě v roce 1970 bylo postaveno 112 tisíc bytů. Od roku 1982 stavíme pod tímto číselným limitem. Roku 1982 to bylo jen 102 tisíce bytů. Roku 1983 – 96 tisíc, 1984 – 92 tisíc, 1985 – 105 tisíc, 1986 – 78 tisíc a 1987 – 79,3 tisíce bytů. Přitom bylo právě v krizových letech spočítáno, že 77 tisíc bytů za rok představuje takzvanou úchovnou hranici. Takové množství bytů je třeba ke krytí přírůstku domácností a k náhradě bytů, které jsou likvidovány demolicí. A víme-li tedy, že stačíme sotva hradit nezbytné akutní potřeby, dovedeme si již spočítat, jakou šanci mají statisíce žadatelů o byt. Roku 1987 bylo v ČSSR evidováno 350 tisíc domácností, které nemají vlastní byt. Pro civilizovaný svět by přitom bylo asi překvapením, kdyby se dověděl, že se u nás za přeplněný pokládá takový byt, v němž na osobu připadá méně než 8 čtverečních metrů.

A teď se podívejme na zdravotní stav československých obyvatel: Jak se ukazuje, roste citelně úmrtnost. Například jestliže v letech 1955-1965 umíralo 9-10 z po-

čtu 1000 obyvatel, bylo to roku 1970 11,6 a roku 1984 11,8. S tím je spojena další skutečnost: že se totiž zkracuje průměrný věk československých občanů – průměrná délka života mužů v roce 1983 činila v Československu 67 let, ve Francii 73 a ve Švédsku 76 let. Svým životem v socialistické republice, která měla být naším štěstím a požehnáním, si tedy zkracujeme život o 6 i 9 let. A to nemluvíme o některých oblastech, kde je průměrná délka života zase ještě pod československým průměrem. To je například v Praze nebo v severočeském kraji, v oblasti těžby a zpracování hnědého uhlí. Tady je průměrná délka života krácena proti československému průměru o další tři, čtyři roky. Je přitom pozoruhodné, že jakmile se v Československu začal tento ukazatel horšit, přestala oficiální místa zveřejňovat ve statistických příručkách pro obecné použití příslušné cifry a mezinárodní srovnání.

Kojenecká úmrtnost mezi lety 1970 a 1985 klesá: z 22,1 na 14 případů (počítá se počet zemřelých do 1 roku na 1000 živě narozených). Zdá se, že aspoň zde bychom mohli být spokojeni. Avšak nesmíme se současně podívat do kapitalistické ciziny. Ve Francii a ve Švédsku zaznamenávají jen poloviční hodnoty (Francie 9, Švédsko 7 zemřelých na 1000 živě narozených dětí).

Počet lůžek v nemocnicích se mezi lety 1970 a 1984 zvýšil ze 114 na 121 tisíc. Avšak je přírůstek 500 lůžek ročně vskutku přiměřeným zvyšováním lůžkových kapacit? Každý, kdo jen trochu zná československé nemocnice, zchátralý stav mnoha zdravotnických zařízení (zejména v Praze), ví, že se udělalo vskutku méně než vyžaduje potřeba a představy civilizovaného světa. Přitom počet lůžek na jedno lékařské místo, který se postupně snižoval, začal roku 1986 zase růst.

Ať se tedy podíváme na jakoukoli oblast našeho života a podnikání, nenacházíme jeden příklad, jímž bychom se mohli před světem pochlubit, být mu příkladem a vzorem. Stojíme tedy opravdu úplně na prahu zásadních změn, *totálních reforem*, které musí proměnit celý náš život k nepoznání. Jinak se totiž staneme zaostalou pustinou, která klesne mezi rozvojové země, které jsou nikoli vzorem a potěchou pro oko, ale břemenem a hanbou světa. Takový je fakt – a nenechme se mýlit zelení stromů a krásou krajiny, relativně dobře oblečenými a živenými lidmi. Zeleň tu zakrátko být nemusí, krajina je nemocná a na parádu už dávno nemáme. Kdosi spočítal, že kdyby například pokračovalo zabírání půdy v takovém tempu, jako jen v letech 1975-1977, přišlo by ČSSR v příštím století o třetinu své zemědělské půdy!

A teď se podívejme na skutečnou hloubku československé krize: zmínili jsme se již několikrát o tom, že dnešní vedení KSČ zinscenovalo v letech 1969-1970 nesmírně širokou čistku. Vyloučilo a existenčně postihlo statisíce lidí. Selekcce byla zorganizována pečlivě – čím vyšší IQ, tím menší šance na přežití. Československé vedení dnes ovšem lže, tvrdí-li, že všichni nebo skoro všichni mohli zůstat na svých místech. Nejen to: většina vyloučených a vyloučených se musela etablovat v jiných profesích, přijmout místa hluboko pod svou kvalifikační úroveň. Vynásobíme-li postižené počtem rodinných příslušníků, zjistíme, že bylo těžce zkoušeno dva, dva a půl miliónu lidí, se všemi – zejména zdravotními následky. Další milióny byly ochromeny strachem, že by je mohlo

postihnout totéž. A pak se našly statisíce zejména mladých vypočítavých snaživců, kteří vstoupili do strany bez iluzí a ideálů. Přijali stranickou legitimaci jako živnostenský průkaz, neboť na každé slušnější místo se požadují „kádrové předpoklady“. Naprosto se nehledí na to, že vedle ani ne dvou miliónů komunistů (knížkou spíš než přesvědčením), je v patnáctimiliónové zemi mnohonásobně víc nestraníků.

Pod tlakem událostí, uprostřed stresu doby, v situaci, kdy je blokována cesta ke skutečné seberealizaci, se rozmohl alkoholismus, toxikomanie, civilizační choroby, a ovšem i nepoctivost ve vztazích mezi lidmi i k majetku. Nakonec došlo k totálnímu morálnímu rozkladu. Naši vedoucí státní a straničtí činitelé se ovšem dále dušují, že nikdo není krácen v právech, že Československo a socialismus v československém podání je světem neomezených možností, že československá krize byla řešena politickými metodami.

Podívejme se tedy, jaký život nám tito „beránkové“ sedmdesátých let a osmdesátých let připravili. Když vstoupí cizinec do československého obchodu, překvapí jej, že tady prodáváme především alkohol, jemuž se počtem i umístěním dostává nejčestnějšího místa. A opravdu, jestliže ještě roku 1968 činila spotřeba alkoholu 7,2 litru (v přepočtu na stoprocentní líh), dostalo se Československo osmdesátých let na hranici 10 litrů. Konkrétně spotřeba piva se pohybuje mezi 130-140 litry na osobu. Vezmeme-li v úvahu nepijáky, staré lidi, děti a kojence, pak někdo musí i za nás vypít celé bečky. Jen Vasil Bilák se nenechává touto hroživou statistikou vyvést z míry. V rozhovoru se Spieglem se dal dokonce slyšet, že pivo je náš chleba. Tedy bychom snad podle představy V. Biláka měli i alkohol zahrnout mezi pilíře životního standardu?

Spotřeba tvrdého alkoholu na hlavu vzrostla za stejnou dobu z necelých 6 litrů (5,9) na téměř 9 litrů (8,8) na osobu, a víno ze 14,6 na 16 litrů. K tomu přidejme ještě cigarety, jejichž spotřeba od roku 1970-1984 stoupla o 1 a půl miliardy kusů. Vraťme se však k alkoholu, který se stal nejobvyklejším prostředkem k rozpouštění stresu a úzkosti. Uvádí se, že přibližně 30% obyvatel v produktivním věku jsou problémovými pijáky; na Slovensku je to dokonce 43% mužů. Za alkohol se utrácí skoro tolik jako za maso nebo textil. Člověk má někdy dojem, jako by nešlo jen o vedlejší produkt československé krize, ale spíš o promyšlený záměr. Podávají nám – jako indiánům – „ohnivou vodu“, v níž lze nalézt zapomnění, na němž československému vedení záleží vůbec nejvíc.

Avšak rozmohla se i narkomanie – vzhledem k tomu, že droga malého českého člověka jsou i rozpouštědla, která jsou na trhu volně k dispozici, lze jen stěží propočíst rozsah a dopady této trapné, ale hroživé toxikomanie. Proto je užitečné se podívat na průzkum veřejného mínění, který byl v roce 1986 podniknut mezi mladistvými v Praze. Jak se ukázalo – každý čtvrtý chlapec a každá patnáctá dívka jsou pravidelnými pijáky. Každý dvacátý se dopustil trestného činu pod vlivem alkoholu. Třetina mladistvých se přiznala, že se setkali s toxikomanem, polovina se nevzdává možnosti ovlivnění drogou. Téměř každý mladistvý v Praze přiznal, že vícekrát kradl ze socialistického majetku. Téměř každý desátý kradl ze soukromého majetku. Každý desátý se též přiznal, že ve rvač-

ce ublížil vážněji na zdraví jiné osobě.

Po nástupu tvrdého „brežněvovského“ kursu se rázem zvýšila i onemocnění. Choroby trávicího ústrojí vzrostly mezi lety 1968-1974 o víc než pětinu, choroby krevního oběhu o 12%, nově hlášené novotvary o 17%. Pojednou se zvýšil i počet sebevražd a Československo se vyšplhalo do čela evropské sebevražednosti. Jen v letech 1968-1973 se zvýšila sebevražednost mládeže mezi 15-19 lety o 31%; sebevraždy středního věku (40-44 let), tedy lidí, kteří byli bezprostředně ohroženi, jen v mezidobí 1968-1972 stouply bezmála o pětinu (18,9%). Konečně co už lépe ilustruje dnešní pozici Československa než fakt, že z 1000 denně ve světě spáchaných a dokonalých sebevražd, jich je 10 spácháno v Československu a jedna v Praze. Počty sebevražd jsou podstatně vyšší než oběti silničních nehod, které jsou v Československu pokládány za nesmírně alarmující.

O sebevraždách se raději nehovoří vůbec. Mimořádně roku 1970, druhý rok po uchopení moci G. Husákem a dalšími československými předáky, vykazuje Československo 25,3 sebevražd na 100 000 obyvatel. Je to dvaapůlkrát víc než v Kanadě (10,9) nebo v USA (11,0), třikrát víc než ve Velké Británii (8,0) a o dvě třetiny víc než v Japonsku (15,2).

Ukázalo se tak, že spíše než popravky je efektivnější trvalý stres. Ti, kdo se nepodřídí, nemusí být stříleni. Stačí odstranit je z cesty, zabránit jim, aby pracovali v odpovídajícím povolání. Zabránil-li lidem v realizaci potenciálního životního poslání, ale dokonce i ve svobodném projevu, v přístupu k informacím, odstraní-li průzračné mezilidské vztahy, dosáhnete stejného efektu, jako byste jejich existenci prostě vymazali. Z horizontu života se vytrácí smysl a naděje. Choroba a smrt přijdou již samy sebou. Nemluvte o tom, že dvacáté století z praxe Československa ukázalo, že není třeba budovat a udržovat nákladná vězení. Smyslem vězeňských praktik je vlastně především omezit svobodu odsouzených, připravit jim život jinak, než by si jej uspořádali sami. Tomuhle jevu se tedy dá říkat „věznění na svobodě“, jestliže takovéto podmínky připravíte bez ostatních drátů pro většinu populace. Energie utlačovaných se hroutí, a jak ukázal případ Československa, projeví se ve vysokém skóre všech krizových kritérií. V alkoholismu i v potratovosti, v rozvodovosti a toxikomanii.

S krizovými jevy ve společnosti souvisí vskutku i rozvodovost – jestliže ještě roku 1970 připadalo na 100 sňatků necelých 20 rozvodů (19,7), v polovině osmdesátých let se rozvádí každé třetí manželství (32,1 rozvodů na 100 sňatků). Hroutí se ročně o 13 tisíc manželství, tedy o polovinu víc než roku 1970.

A pak je tu vysoká míra potratů. Roku 1970 připadalo na 100 porodů 55 potratů. V polovině osmdesátých let je to 64 potratů. Navíc klesá v Československu systematicky porodnost, zejména v posledních letech. Kdyby se vyskytoval jeden, dva nebo tři negativní jevy, snad bychom ještě mohli hovořit o náhodné koincidenci dat. Jestliže se však hroutí všechno, pak už lze hovořit jen o vskutku hluboké společenské krizi.

Pokud jde o sebevraždy, může leckdo namítnout, že Československo patřilo vždycky mezi země mimořádně ohrožené. Tím opatrněji by ovšem měla moc v zemi zacházet se svými občany. Jestliže si však nikdo z mocných

tohoto rizika není vědom, pak by se neměl o mocenskou pozici vůbec ucházet. Neboť – pokud jde o vládu nad občany – se neznalost psychologie neomlouvá.

Vasil Bilak se však s výčitkami svědomí rychle vypořádal. Již roku 1970 prohlásil: „Nevěřím ani ve vždy čisté ruce. Jsem stoupcem prosté lidské pravdy, že od té doby, co lidé žijí na světě, dopouštějí se při práci chyb.“ Vidá – zločiny proti lidskosti, ba proti platnému trestnímu zákoníku, jsou prostě pracovními chybami.

A teď, tváří v tvář těmto bilancím a rozborům zopakujeme poznámky, které pronesl v Praze, jako ohlédnutí se za rokem 1969, M. S. Gorbačov: „Bylo to obtížné období, ale bylo pochopeno, prožito rozumem i srdcem. Jsem velmi šťasten, že jsme byli v této nelehké době s vámi. Prožili jste obtížné období. Podívejte se, jak si dnes Československo stojí ve světě. Je mezi první desítkou vyvinutých zemí světa.“ „Prožili jsme spolu s vámi těžké období, ale prožili jsme ho důstojně, čestně.“

Z faktů, která jsme zde shromáždili, vyplývá, že jestliže před lednem 1968 byla u nás krize ekonomická a zčásti krize společenská, dvacetiletým otálením, vyslovenou sabotáží inovací, ignorováním potřeb ekonomiky, se situace podstatně zhoršila. Dnes tu máme nejen hlubokou krizi společenskou a také krizi ekonomickou, ale i krizi a rozpad morální. O to otřesnější je, že se tu a tam setrvačně hovoří o „internacionální pomoci bratrských socialistických zemí“ (naposledy v prohlášení TASSu z ledna 1988). Avšak jak vidno, nebyla to ani pomoc, natož pomoc bratrská. Zásah vojsk poškodil jméno Sovětského svazu nejen mezi komunistickými stranami (z nichž mnohé se od srpna 1968 distancovaly), ale ve světě vůbec. Okupace otevřela cestu k moci osobám, které se podílely na negativním vývoji před lednem 1968, i asociálním elementům, které šanci na mocenskou pozici nikdy předtím neměly. Aspoň ne v té míře. A sovětská armáda vytvořila svým vstupem také podmínky pro likvidaci ekonomické reformy a zmaření úsilí o přestavbu hospodářských struktur. Vlastní hospodářské škody a rozvrat však padají z valné části na československou stranu. Její představitelé se alespoň bezpočtukrát zapřísahali, že sovětské vedení Československu do reformy ekonomiky nemluví.

Československo patří mezi země, které nejsou postiženy tajfuny, zemětřeseními, sopečnou činností. To, co zde však politické vedení státu v posledních dvaceti letech dokázalo, to byl „výkon“ nad všechny živelné pohromy. Dokonce i živelnost kapitalistické ekonomiky a její krize se do jisté míry ukazují být méně ničivější než všeobecná společenskoekonomická krize, která opanovala náš prostor a náš život. Hospodářská krize trvá totiž kratší dobu a vede alespoň k urychlení obnovy strojního parku a k razantním inovacím. Signalizuje hloubku pohromy a mobilizuje síly k jejímu překonání. Československá krize je však jen tlením a zoufalou nedobytnou apatií.

Nyní, roku 1988, už nelze podruhé opakovat to, co řekl na sklonku roku 1967 československému vedení L. I. Brežněv: „Eto vaše dělo!“ Jednak Brežněv slovu nedostal. Za druhé srpnová okupace (a nazývejme věci pravým jménem!) dosadila do čela státu dnešní vedení, které obsadilo kapitánský můstek. Pasážeri a posádka nacpaní do podpalubí nejsou v této situaci schopni sami vyvolat zásadní obrat. A tedy, kdo tuto krizi způsobil, musí také

učinit všechno pro to, aby se krizový stav proměnil znovu v příležitost a výzvu k řešení.

Víme, že si v této chvíli, kdy má každý stát svých vlastních problémů a starostí až nad hlavu, budete klást otázku, zda stojí za to otevřít vůbec otázku Československa. Neřešením se však připravuje exploze, způsobená nastřádáním problémů celých desetiletí. Na druhé straně včasné zásah může uvolnit rázem velkou tvořivou sílu našich národů. Věcné problémy národního hospodářství nebudou sice řešeny přes noc, ale probuzená aktivita je přesto největší rezervou, kterou může země disponovat. Za vlády současného československého vedení se však žádný zájem národů probouzet nebude. Vůdčím představitelům je jasné, že nadchází „lámání chleba“ a snaží se tento okamžik co nejvíce oddálit. A lidé se nehodlají znovu angažovat pro věc již jednou ztracenou, prohranou a odsouzenou, ale zejména pro mocenské uskupení, jehož prestiž je mizivá. Zopakujeme si ostatně slova Gustáva Husáka, který po svém nástupu prohlásil: „Prostě, když řidič nezvládne auto a neumí řídit, musí od toho. To platí v politice, to platí v hospodářství, platí to všude.“

A jak říká Michail Sergejevič Gorbačov: „Rozumná alternativa revoluční, dynamické přestavby neexistuje. Jedinou alternativou je zachování stagnace.“

Československo a jeho lidé si však další stagnaci dovolit nemohou.

Poznámka:

Autoři vycházeli z oficiálních pramenů, odborných studií, statistických ročenek, ze stranického a odborného tisku. Přesné citace pramenů vynechali proto, aby neporušili plynulost textu, a mohou je kdykoli doložit. Studii k 20 letům „normalizace“ v ČSSR zaslali k zamyšlení všem dnešním reformátorům, zejména M. S. Gorbačovovi, a na vědomí všem normalizátorům v ČSSR i interventům ze srpna 1968.

K zahájení letošního mezinárodního knižního veletrhu ve Frankfurtu a v předvečer udělení Mírové ceny německých knihkupců Václavu Havlovi vychází obsáhlá kniha

Václav Havel

Do různých stran

Eseje a články z let 1983 – 1989

Uspořádal Vilém Prečan

Svazek esejů, článků, komentářů a dalších pro různé příležitosti napsaných příspěvků Václava Havla z let 1983–1989, které dosud vyšly jen časopisecky nebo v různých zahraničních publikacích. V oddílu Dodatky je zařazeno několik textů z let 1965–69, mezi nimi dosud nikdy nezveřejněný obsáhlý Havlův dopis A. Dubčekovi z 9. srpna 1969. Kniha je vybavena edičními poznámkami, bibliografií a 35stránkovým chronologickým přehledem údajů o Havlově životě, dle a společenské aktivitě.

Vydalo čs. dokumentační středisko nezávislé literatury ve spolupráci s Nadací Charty 77 ve Stockholmu jako 5. svazek ediční řady Acta creationis a 254. svazek pražské samizdatové řady Edice Expedice v říjnu 1989. XVI+528 stran formátu 13x20cm. Cena 30 DM. ISBN 3-89014-055-6.

Distribuci převzal a objednávky přijímá:

Index

Postfach 41 05 11

D – 5000 Köln 41

Objednávky ve velkém (knihkupci, instituce a pod.) zasílejte laskavě na adresu: Dokumentationszentrum Schwarzenberg 6, 8533 Scheinfeld, West Germany

IVAN SVITÁK

Mezi liberalismem a komunismem

Z dosud neuveřejněného otevřeného dopisu členům evropských socialistických stran a účastníkům sjezdu čs. sociální demokracie v Heidelbergu, 9. - 11. června 1989

V nové situaci máme jako sociální demokraté skvělou příležitost. Dnes je sovětská cesta od kapitalismu ke kapitalismu prohlédnuta jako cesta odnikud nikam, jež navíc končí stejně jako Stolypinovy reformy z let 1906 – 1911. Neoliberální model je pak v Evropě obdobně nepřitažlivý, protože kromě lavin zboží a hedonismu spotřeby nedokáže nabídnout nic, co by ukojilo metafyzický hlad ztracených generací. Neochota uznat jakékoli autoritativní struktury není už privilegiem vykořisťovaných a moderní odcizení přestalo být výsadou třídy, protože univerzální parazitismus konzumujícího světa vytvořil totožné iluze kdekoli. Zboží, odměna, příjmy nejsou pojímány jako výsledky výroby, práce, úsilí, ale jako výsledek aktivity státu a jako nárok občana vůči státu. Tím se ohnisko života přesunuje k fetišizaci zboží a legitimizaci vlastního egoistického životního stylu, z něhož konzument procítá jen proto, aby pro sebe reklamoval více zboží, více zábavy, více volného času a bezpečného sexu. Z této slepé uličky každé konzumní společnosti, americké, evropské, sovětské nebo české nelze vystoupit s liberálními demokraty, protože neznají cestu a mylně předpokládají, že budoucí podoby demokracie jsou jakousi obdobou minulosti, Masarykova státu a Národní fronty. Přejít od byrokratické diktatury k širší svobodě a lidským právům nebude však návratem k parlamentární demokracii, jako nebyla první republika obnovou stavovského předbělohorského státu. Myšlenka vlády lidu je sice stejně aktuální, jako byla v době, kdy vznikly demokratické republiky, ale jak politická, tak hospodářská struktura dnešní ČSSR si vyžádá původnější řešení, nežli jsou ta, která opakují liberální politikové v čs. exilu, nechápající, že liberalismus minulého století byl dočasnou podobou onoho růstu svobody člověka, jenž se odehrává po tisíciletí. Jeho dnešní tvář je sociální demokracie, nikoli jen svoboda podnikání a obchodu jako v klasickém liberalismu minulého věku, kdy vládlo přesvědčení o nerozlučitelnosti hospodářských a politických svobod. V našem století byl John Maynard Keynes první liberál, který pochopil, že osobní a společenské zájmy nemusí spadat v jedno. Roosevelt byl prvním praktikem reformy liberalismu, v němž stát blahobytu rozrušil představy o hospodářských funkcích státu a jednotě svobody trhu a občanských práv. Díky těmto reformám je západní liberalismus stále schopen absorbovat dílčí hnutí za rozšiřování lidských práv, zlepšení přírodního prostředí a životního stylu, za rovnoprávnost menšin atd., což je velmi silná karta. Pomocí liberálních kategorií není však už možné vysvětlit české dějiny tohoto století, tím méně formulovat programatické vyhlídky: musíme se tedy jako sociální demokraté vždy znovu ohrazovat proti tomu, abychom byli ztotožňováni s liberální doktrínou, ať je klasická nebo reformovaná...

Předpoklady liberalismu jsou stejně falešné jako předpoklady komunismu, ale dnes mizí podstatný rozdíl mezi oběma soustavami. Manažer i byrokrat má stejný zájem na zvýšení zisku, zatímco výrobce má právě opačný zájem – na omezení pracovní doby a neztenčené mzdě. Struktury monopolního korporativního kapitalismu operují obdobně jako státní monopoly kooperativního komunismu a byrokratické diktatury se i v politickém systému přizpůsobují byrokratizovaným demokraciím západního typu. Podstatný zůstává rozdíl v rozsahu lidské svobody, jenž je nezanedbatelnou kvalitou v každém průměru a prokazuje, že svoboda jedince je spíše civilizační myšlenková hodnota, nežli výraz hmotného dostatku, charakteru výroby nebo vlastnictví výrobních prostředků. Předpoklady liberalismu i komunismu jsou přitom na štíru s realitou, kterou mají obě ideologie vysvětlit, což je komický rozpor mezi slovy a činy, cílem a prostředkem. Falešné předpoklady jsou založeny na: 1. racionalitě trhu, ačkoli supermonopoly podstatně omezují obchodní transakce a klasické zásady nabídky a poptávky; 2. na decentralizaci státní moci, ačkoli aparatury a mašinerie výkonu této moci zneplatňují i samy volební akty; 3. na osobní svobodě občana, jenž však v lavině informací přestal být nezávislým a stal se konzumentem myšlenek médií a symbolů reklamy. Falešné předpoklady komunismu vytvářejí podobnou diskrepanci mezi programy a skutečností: 1. vyšší výroba v řízeném hospodářství je sice žádoucí, ale neexistuje, protože osobní nezájem výrobce zaručuje nižší produktivitu – v rozporu s teorií; 2. represivní aparát diktatury zaručuje zdánlivě efektivnější manipulaci mas, ale absence pojistných ventilů zvyšuje rizika tlaků těchže mas; 3. konečně sociální zabezpečení od kolébky k hrobu nevytvořilo nového člověka jako mravní model, ale naopak, dalo podnět k vzniku masového cynismu, jenž je udržován na uzdě cenzurou a policií. Průmyslové společnosti obou druhů – západní i východní – podrobují osamělé zástupy témuž odcizení od hodnot a anonymitě lidských vztahů; mají obdobné struktury, navzdory skutečnosti, že gigantické mocenské bloky spolu soutěží na globální scéně...

V zemědělských civilizacích posledních čtyř tisíciletí nebylo jiné možnosti vzestupu společnosti nežli cesta zdokonalení jedince. Židovští proroci, Konfucius, Achnaton, Buddha, Kristus, Zarathustra a Mohamed vyjádřili tuto novou myšlenku před více než dvěma tisíciletími a vytvořili základ „univerzálních“ kultur. Přesnější, regionálních civilizací. Teprve renesanční věda, technologie a podnikavost kapitalismu daly podnět k rozpadu univerzální jednoty evropského křesťanství. Národní kultury se však neobrátily zády ke křesťanské tradici, spíše ji zesvětlily představami o lidských a občanských právech a zastínily zřetele osobní morálky utilitárními hledisky a přesvědčením, že spása tkví v poznání, ne ve víře. Dalším krokem v tomto zesvětlění humanistických hodnot byl socialismus, jenž může být chápán jako sekularizované náboženství, ale jenž se podstatně liší od předchozí tradice. Základem morální praxe není už jen svědomí jedince, ale též společenská soustava, jež spoluurčuje mravní jednání skupin a institucí, nejen osob. Až do bankrotu stalinismu byl socialismus chápán jako mravní výzva nemravné společnosti, jako vzestup lidskosti a svobody, nikoli jako apologie koncentráků byrokratických

diktatur. Sociální demokraté jsou dodnes pokračovateli myšlenky, kterou ani velký krach stalinismu nedokázal dokonale kompromitovat, ale neinformovaným se mylně zdá, že komunismus vylučuje socialismus ze hry. Ani hlediska Marxe, ani zásady nemarxistického demokratického socialismu nebyly však vyvráceny sovětskou praxí. Dokáží-li Sověti překročit vlastní stín perestrojkovou demokratizací, je možné, že se vrátí do Evropy – jestliže pochopí, že jejich verze „socialismu“ smrdí od hlavy, to jest od leninského postulátu vedoucí úlohy komunistické strany...

Skutečnost totiž naštěstí nesleduje teorii leninismu, podle níž jsme měli dávno žít v spotřebním ráji, předstihnout Ameriku, překonat stát a pohřbít orgány násilí. Gorbačov nyní zahajuje nový „NEP“ právě proto, že předchozí fáze „válečného komunismu“ skončila a je třeba zajistit hlubší ovládnutí společnosti kompartají. Smysl jeho demokratizace je tedy právě opačný nežli ten, který mu přisuzuje západní tisk. Ačkoli NEP byl hospodářským východiskem oproti konfiskacím válečného komunismu, byl také přípravou kolektivizace, masakrů kulaků, jež následovaly. Tato vestavěná ambivalence není západním gentlemanům vůbec pochopitelná, protože si nelibují v četbě Hegela, jenž by jim prozradil, že ideje se vždy odcizují samy sobě tím, že se uskuteční. V tomto pojetí dějin, jenž Marx nevynechal, ale sdílel, je sám pád komunismu jakási nutná marginální poznámka vývoje. Dialektice Hegelova odcizení neunikl ani Bůh, jenž se stal člověkem, natož člověk Stalin, jenž se prohlásil Bohem. Jestliže se dějiny udržují v chodu sledem negací, pak se v dnešním světovém krachu komunismu naplňuje jeho osud jako nová fáze, ale tím zdaleka nekončí. Během jednoho století od Leninova narození prošel sovětský komunismus ze stadia utopie o budoucím blahobytu a kritiky kapitalismu k uskutečňování téže ideje, jež se proměnila díky zlomyslnosti dějin v byrokratickou diktaturu s permanentním stanným právem nad lidmi, a přinesla mravní odcizení od všech hodnot evropského humanismu. Uskutečnění myšlenky je vždy její pád, to je pro historika filozofie velmi obnošená vesta, ale liberálové i komunisté jsou trivialitou této pravdy vždy znovu zaskakováni v politice, protože dějiny pro ně začínají vždy včera. Komunismus zkrachoval v procesu své vlastní realizace, aby naplnil dalekozrakost Hegela a Marxe. Problém tedy není v tom, že sovětské komunisty byli za Stalina nemorální a znásilňovali evropské mravní normy, ale v tom, že jsou dodnes naprosto amorální: neuznávají žádné normy, jimiž by dovolili posuzovat vlastní teorii a praxi. To je hledisko, jež nesdíleli nikdy ani Hegel, ani Marx, ani demokratičtí socialisté...

Na začátku našeho století se zdála legitimita kapitalismu stejně spornou, jako se naopak na konci téhož století zdá nespornou ilegimita komunismu. Ještě před deseti lety byly v módě pochybnosti o přežití západní kultury a sovětské vítězství v globálním střetu se jevilo mnoha inteligentním lidem jako možná, ba žádoucí alternativa. Pouhých deset let mnoho změnilo, protože svět už neposuzuje myšlenky komunismu jako vzory vlastní budoucnosti a modely společenských vztahů. Posuzuje to, co komunismus skutečně dokázal – ne to, co o sobě sám tvrdí, totiž že je světovou spásou. Selhání revoluční perspektivy není však už pouhou škodolibostí třídních nepřátel nebo

dočasnou módou. Naopak, právě přívržencům myšlenky socialismu se stalo zjevným, že SSSR sice neuskutečnil ideje Marxe ani Lenina, ale nastolil despotický systém horší nežli všechny předchozí. Surrealisté kdysi věřili, že co je vpravdě fantastické je skutečnost sama, nikoli myšlení o fantasknu, čili, že utopické, překvapivé a snové dimenze se nalézají v objektivní realitě samé, nikoli jen v imaginaci lidské hlavy. Dodnes mají pravdu, protože o dějinách našeho věku lze říci totéž. Legimita nové společnosti – komunismu – se zdála po prvních světových jatkách stejně nesporná jako ilegimita fašismu po druhých světových jatkách. Pak sen o spravedlivé společnosti začal blednout ve srovnání se sovětskou skutečností, aby nakonec ustoupil snu o demokracii, v jejím jménu slaví První máj milióny od Pekingů až po Prahu. Tentýž sebezničující proces, jež Marx objevil v povaze kapitalismu a popsal jako absolutní zbídačování, nutné jako zisk nebo přírodní jevy, se uskutečnil v komunismu jako absolutní zbídačení lidské osobnosti, zabudované v povaze byrokratické diktatury, jež na rozdíl od kapitalismu nedokáže zajistit ani normální výrobní funkce společnosti, kterou správně a tak pronikavě kritizovali někdejší marxisté. Dnes chápeme, že oba systémy, liberální i komunistický, mají v sobě tytéž sebezničující síly industriální společnosti, ale že otevřená soustava s demokratickým výkonem moci je schopna tyto problémy zvládat přijatelným, i když nijak ideálním způsobem. Dnes také víme, že napadnout jakoukoli společnost jménem jakékoli ideologie je snazší, než odčinit reálné vady, jimiž kterékoli soustavy trpí. To platí bohužel i o Husákově byrokratické diktatuře, kterou můžeme levně kritizovat u piva nebo v exilu, zatímco vykydat ten Augiášův chlév vyžaduje Herkula. My, sociální demokraté v exilu, nemáme připravené programy řešení pro dnešní čs. problémy – nemůžeme je ani mít – můžeme však nabídnout myšlenky, vědomí souvislostí a pravdu.

Sociálně demokratické paradoxy

*Peking, Tbilisi, Gdaňsk i Praha
bojují zas s noční můrou
mládež po svobodě sahá.
Voláme s ní: „Pryč s diktaturou!“
(Návrh májového hesla 1989)*

Paradox dnešního evropského, také českého sociálního demokrata, tkví v tom, že americká stanoviska v globální politice jsou pro nás bezperspektivní, zatímco německá hlediska a přístupy evropské Druhé internacionály vytvářejí přitažlivé šance pro dekolonizaci země, státu, kultury. Je ovšem možné, že americký zdrženlivý postoj k SSSR je prozíravější pro globální politiku, nežli evropská ochota důvěřovat sovětským slibům, ale v této otázce nemáme alternativ ani možnost volby. Kontext, v němž se odehrává vývoj vztahů západní Evropy k supervelmocem a střední Evropě, nemůžeme ovlivnit a strategická rozhodnutí padnou v evropských hlavních městech, nikoli ve Washingtonu. Zatímco nemá valného smyslu usilovat o taková či onaká strategická řešení ve věci NATO a nukleárních zbraní – naše stanovisko je a priori irrelevantní – úsilí o rozvoj forem demokratického hnutí maďarského či polského vzoru, požadavek suverenity baltických či zakavkazských republik, masové akce čínských

studentů a dokonce i krotké reformy sovětského typu v dnešním Československu jsou schopny reálně ovlivňovat podobu vztahů středoevropských zemí jak k Evropské unii, tak k SSSR...

Nejhorším paradoxem dnešního evropského demokrata jsou samy myšlenkové meze, v nichž se odehrává jeho myšlení o dějinách, současné politice a budoucích perspektivách. Demokratický socialismus zápasí o svou existenci mezi mlýnskými kameny liberalismu a komunismu, mezi dvěma masovými ideologiemi a praxemi, jež se vždy znovu snaží redukovat postoje sociálních demokratů jednak na své vlastní zřetele a naopak přisoudit inkompatibilní postoje démonickému protihráči. Pro liberály tak figurují sociální demokraté jako naivní poputčící komunismu v zahraniční politice, jimiž nebyli a nejsou – ale hájící rozumnou hospodářskou politiku, jsou možnými spojenci, zatímco z opačných důvodů jsou stejně přijatelnými i nepřijatelnými pro sovětské komunisty. Tak tomu bylo asi 150 let, kdy myšlenka socialismu se prosazovala v evropských zemích a kdy trvale sílila navzdory myšlenkovému obklíčení zprava i zleva. Ve dvacátém století se odehrála důležitá proměna v tom, že přiblížila oba hlavní směry, liberalismus Keynesovského rázu, v němž stát přebírá omezené hospodářské funkce („stát blahobytu“), a pak v reformním komunismu, jenž se právě snaží omezit zbytné funkce státu, aby dosáhl obdobného cíle – státu „blahobytu“ čili fungující konzumní společnosti.

Z těchto paradoxů vyplývá nezbytnost praktických kroků, z nichž na prvním místě stojí vymezení hranic vůči liberalismu a reformnímu komunismu v čs. exilu. Zatímco hranice vůči skupině Listy nebyla nikdy problematická, hranice vůči Radě svobodného Československa problematickou nikdy nepřestala být. Dnes se RSČ stala nevhodnou podobou organizace čs. exilu, překážející úsilí o odpor byrokratické diktatuře, protože přestala být představitelkou organizací, politických stran a hnutí. Po roku 1968 se změnila sama čs. emigrace. Novou situaci nedokázala RSČ zvládnout, protože není volenou organizací, nemá demokratickou povahu, neskládá nikomu účty, doplňuje se kooptacemi a činí si nemístné a trapné nároky na reprezentaci národních a státních zájmů. RSČ sloužila od svého vzniku jako nástroj americké zahraniční politiky, nebyla intelektuálně schopna přihlídnout k postojům jiných evropských zemí a tak se stala překážkou účinnější činnosti. Skončit s podporou této organizace, jež je živým strašidlem Národní fronty, je víc než přezrálé, zejména chceme-li si uvolnit cestu k evropské sociální demokracii.

Tento úkol je nesnadný především proto, že dnes existují přinejmenším dvě rozdílné koncepce socialistických evropských stran. Pro nás je nejdůležitější ta německá, jež se stále víc liší od francouzské, ale ta má zase tu výhodu, že obsahuje méně iluzí o dnešní sovětské perestrojce. My musíme zaujímat jednoznačněji evropskou – nikoli americkou – pozici a začlenit v mezích socialistických cílů Druhé internacionály český národní a státní zájem do budoucí sjednocující se, snad sociálně demokratické Evropy. Hlavní nesnáze je v tom, že rozvoj demokratického hnutí dnes neprobíhá pod hesly socialismu, a každý socialismus se v Praze jeví jako kdyby byl na lopatkách ve všech podobách. Krach komunismu živí takovou iluzi.

V baltických a zakavkazských republikách se demokratické hnutí inspiruje patriotickými hledisky a vlnami nacionalismu, dříve krutě potlačovaného. V této situaci jsou nepřitažlivé programy Pražského jara nebo Národní fronty, zatímco první republika je přitažlivým příkladem. Všechny verze návratu jsou však mylné, protože na pořadu dne byla a je demokratická revoluce proti byrokratické diktatuře stalinského typu...

Praktický úkol vyplývá právě odtud. Jakmile se zbavíme mentality emigračního ghetta, v němž skupinové a osobní zájmy zastíňují samy strategické úkoly exilu, pak se ipso facto přenesou těžiska k podstatným otázkám, spojeným s bankrotem komunismu, s dekolonizací střední Evropy a s krizemi pražského vedení. Zatímco prestižní otázky lidí dělí, myšlenky nás sdružují k akci. Nejnaléhavějším úkolem Čs. sociální demokracie jako politické strany je působit v mezích evropského socialismu a vstoupit do dialogu se sociálními demokraty kdekoli, ať jsou to členové čs. strany nebo kterékoli jiné, ať jsou to původem občané ČSR, nebo ne. Musíme nastínit, jak si představujeme zbytek století mezi liberalismem a komunismem. Takový projekt bude neutralizovat osobní animozity a vyčpělé nároky na legitimitu té či oné skupiny a prokáže domovu, že alternativa demokratického socialismu je naší budoucností. Krize, jež je v Praze za dveřmi, bude skandálně nová i svou podobou i svým průběhem. Nám nejde o to, řešit krizi komunismu reformou, nám musí jít o to, prohloubit krizi tak, aby se prosadila demokracie.

Závěry

1. V triádě problémů, diskusí a řešení musíme jako sociální demokraté postupovat tak, abychom se nepředstavovali jako emigrační partaj s prerogativem z minulosti, ale jako součást evropského socialistického hnutí, jež nehájí hlediska liberalismu, komunismu, imperialismu sovětského či jiného, militarismu či diktatury, ale jež hájí hlediska světského humanismu, evropské demokracie a globální spolupráci kultur. Je-li tomu tak, pak problémy čs. exilové sociální demokracie nejsou ani problémy reformního komunismu, ani problémy emigračních nacionalistických staromilců. Když dnes studený mír vystřídává studenou válku a hedonismus ničí hodnoty ještě hůř, nežli nářky fundamentalistů, musíme chápat, že sociální demokracie má v Evropě jedinečnou příležitost, jak využít úpadku komunismu ve vlastní prospěch a nevstoupit do žádné ze slepých uliček, které nabízejí sovětské reformování komunisté a reformování liberálové ze Spojených států.

2. Jak sovětská, tak maďarská a polská komunistická strana chápou velmi přesně tuto novou situaci a relativně úspěšně zvládají přechod k „pluralismu“, k nové politice lidové fronty. Je jen otázkou měsíců, ne let, kdy se podobná politika začne viditelně uplatňovat v Praze. Kdo se ptá, kdy to začne, ten nechápe, že to už začalo – 16. ledna 1989 na Václavském náměstí. Správná otázka je ptát se, kdo situace dokáže využít a k jakým cílům. Dnešní partaj Jakeš, který si začne hrát na Gorbu, nebo bývalý partaj Dubček, který hází na váhu svou prestiž „heroického“ kapitulanta? Jiří Pelikán s reformními komunisty, kteří by byli schopni připravit životaschopný kompromis, anebo spisovatelé, které lze uchlácholit předělem papíru na je-

jich sebrané spisy? Demokratické hnutí, jež si zademonstruje a zvadne, anebo sociální demokracie jako politická strana schopná vést socialistické hnutí, jež se nebojí demokratické revoluce, o níž Gorbačov jen žvaní? Kdo povede demokratické hnutí, jež zbaví kompartaj monopolu moci?

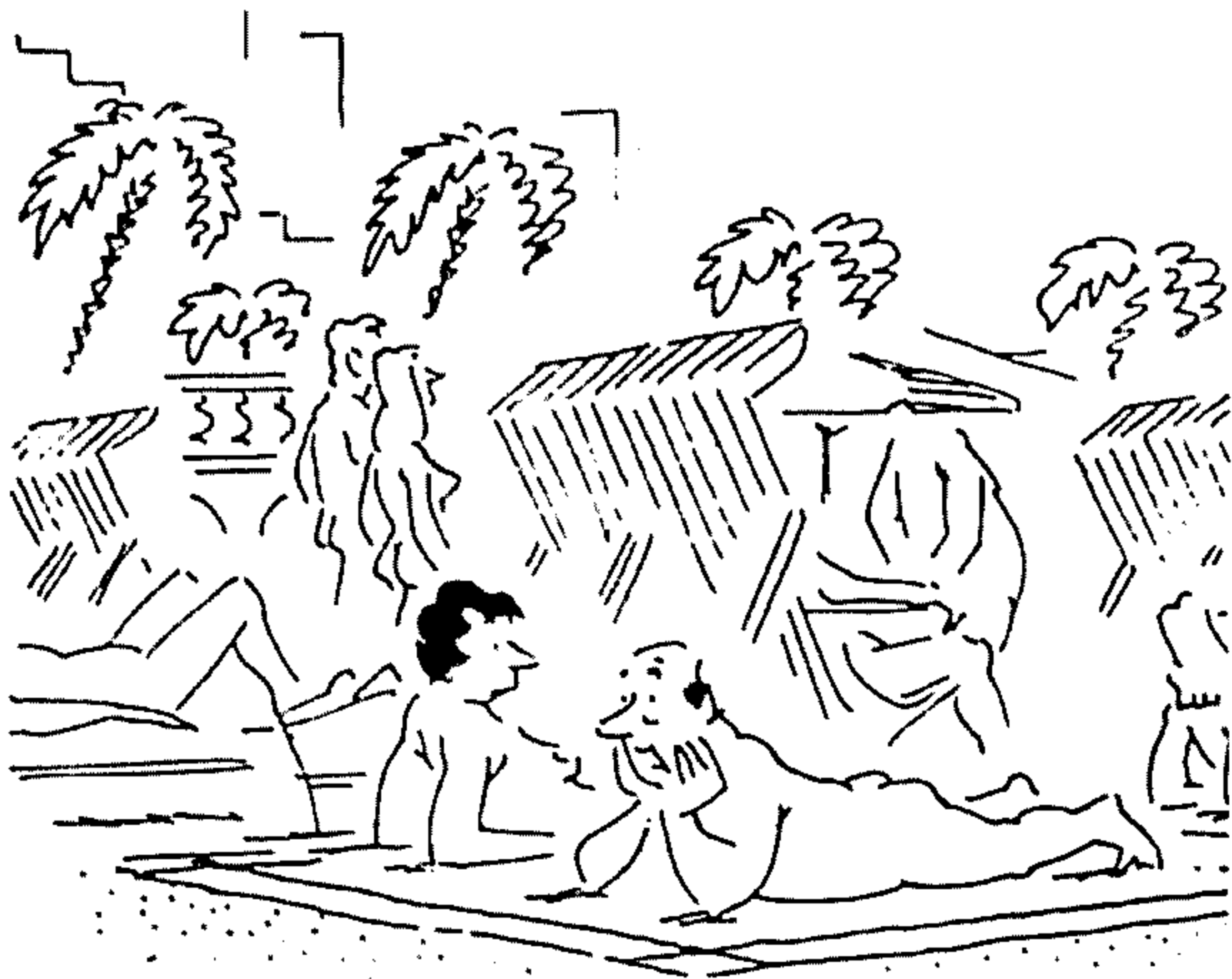
3. Našimi nepřáteli nejsou čeští komunisté, ale čs. noční můra – byrokratická diktatura. Čínská perestrojka, jež začala před deseti lety, končí dnes masovými demonstracemi za demokracii, pod heslem „Pryč s diktaturou“ – heslem, jež brzy uslyšíme i z Prahy. Za deset let bude takto končit sovětská perestrojka, protože touha lidí po širší svobodě je silnější nežli ideologie, v nichž se tato touha uplatňuje. Co trvá, je růst svobody, jejímiž historickými podobami byl jak liberalismus, tak i sovětský komunismus, kdysi přijímaný jako osvobozující myšlenka – navzdory skutečnosti. Sociální demokraté, kteří by zůstali stranou nadcházející konfrontace, by se postavili zády k dějinné výzvě, kterou vždy hájili. Situace je výborná, protože starý krtek ryje lépe než podivní proroci socialistické budoucnosti ČSSR, k nimž patří i

Váš Ivan Sviták.

(Zkráceno.)

Poznámka:

Autor v textu odkazuje k přednáškám, obsaženým v české verzi v jeho knize Dialektika dějin (Index). Zde jsou alespoň místa a data jejich konání: K prologu: **Absurdita dějin**, 1984, Překlad anglického rozhovoru s Alainem Miltonem k Orwellovu výročí; k oddílu Smysl českých dějin: **Perspektivy Československa**, 1978, angl. přednáška pro kongres SVU v Clevelandu, **Smysl českých dějin**, angl. přednáška pro kongres SVU ve Washingtonu, **Dobrovolná sovětizace**, 1985, 2příspěvek na semináři Opus bonum ve Frankenu; k oddílu Smysl demokratizace: **Návrat do Evropy**, 1985, souhrn autorových diskusních postojů na konferenci SVU v Thunu, Švýcarsko, **Smysl Charty 77**, 1986, souhrn autorových diskusních postojů na konferenci SVU v Bostonu; k oddílu Smysl budoucnosti: **Konec tisíciletí**, 1986, dopis severočeskému dělníkovi, chartistovi, **Trojnásobná hanba**, 1987, rozhovory s redaktorem BBC, **Gorbačov a my**, 1988, rozhovory pro BBC, též části projevu na konferenci „Budoucnost bez komunismu“, listopad 1987 v New Yorku, k epilogu: **Nesmysl dějin**, 1988, projev pro kanadské sdružení, konáno na University of Alberta.

„To víš, že se mi taky stejská po Praze, ale hlavně po přestavbě!“

Dušan Paška

VÁCLAV VRABEC

Umlčené rehabilitace

Zatímco jsme si již zvykli na časté informace o rehabilitacích obětí stalinismu v Sovětském svazu, na přehodnocování a pravdivé interpretování tzv. bílých míst zatajované a překrucované i falšované historie, včetně choulstivé problematiky kolem sovětsko-německého paktu z roku 1939, na psaní o Katynu apod., byli jsme svědky ceremoniálního pohřbu s navrácením cti I. Nagye, je u nás v těchto záležitostech ticho po pěšině, stále platí různá tabu. A když na semináři Čs. strany socialistické bylo řečeno a pak i publikováno, že poprava dr. Milady Horákové byl zločin, byl z toho málem poprask a disciplinární řízení. Je to pochopitelné a vysvětlitelné, uvážíme-li, kdo a jak v Československu vládne, z jakých zdrojů vyrůstá současná moc a na čem staví svou legitimitu. Pak nepřekvapí bagatelizování pozůstatků stalinismu oficiálními čs. činiteli teze, že se tak moc toho u nás nestalo, že těch pár mrtvých v důsledku nezákonné zvůle ve srovnání s milióny obětí v SSSR nehraje žádnou roli, když jeden z postižených stojí dokonce v čele státu. To je ovšem škodlivé zlehčování skutečností, prohlubující jen morální krizi a trauma, tkvící velice hluboko ve vědomí lidí, svými pozůstatky pak i v systému dominance a manipulace.

Nestačí jen příležitostně vzpomenout osudu Vlado Clementise ale jinak mlčet a obcházet tragickou kapitolu v našich nejnovějších dějinách, pietně udržovat to podstatné, co ji tvořilo, nadále se hlásit k odsouzeníhodnému, pokračovat v tom, co je nutno odvrhnout, radikálně se od toho distancovat. Taková praktika nemůže vzbudit důvěru, nemůže věrohodně přijímat ujišťování o přestavbě a demokratizaci, novém myšlení. Nové víno ve starých měších není dobré a staré v nich kysne, nikdo ho nechce.

Skutečnost je tedy jiná než se oficiálně tvrdí či mlčí, fakta hovoří nejen o nedokončené a umlčené rehabilitaci obětí stalinistických represí u nás do všech důsledků, ale také o samotné pohnuté historii odčiňování křivd a zločinů, peripetii nápravy represálií padesátých let.

K prvním revizím vykonstruovaných soudních případů nezákonné represe došlo po odhalení XX. sjezdu KSSS, ačkoliv se ještě pokračovalo v dosavadních zlovolných praktikách, byť doznívajících. Pochopitelně se týkaly jen pronásledovaných komunistů. Ostatní kategorie postižených občanů se dlouho nebraly na vědomí, neboť prý patřily k oprávněným třídním postihům. Justice a bezpečnostní orgány se dlouho držely pokynů Kl. Gottwalda, který soudce nabádal: „Když vám starý zákon překáží v revolučním opatření, tak jej prostě porušte!... Soudce musí soudit podle zákona s přihlédnutím k mínění lidu a k stanovisku vlády.“ A jeho zeť a pak ministr spravedlnosti JUDr. Alexej Čepička cynicky prohlašoval: „Přiznávám, že poruším zákon tolikrát, kolikrát to bude politicky prospěšné!“ Názory čs. stalinistů se nezbytně promítaly do praxe a jejich přežívání ovlivňovalo proces vynucených revizí a pak rehabilitací. Snaha co nejméně měnit, přehodnocovat a napravovat byla zjevná a jen prohlubovala společenské trauma z poznávaných skutečností, které často nechtěně prosakovaly na povrch.

Již v roce 1955 byla vytvořena prošetřovací komise KSČ vedená Rudolfem Barákem, která měla objasnit politické procesy a jejich pozadí i důsledky. Svůj úkol plnila velmi nedostatečně, protože nebyl zájem odhalit všechny zřůdnosti do všech konsekvencí. Prošetřování bylo v mnoha případech v rukách těch, kteří se na zločinech přímo podíleli a byl strach, že to poškodí pověst a postavení KSČ, jejich vůdčích představitelů. Výsledky činnosti této komise byly velmi rozporné a ještě rozpornější byla stanoviska vedení KSČ, které její práci řídilo a schvalovalo. XX. sjezd KSSS a společenský pohyb, který po něm následoval i u nás, byť ne v takových rozměrech jako jinde, vnesly do činnosti komise poněkud svěžejší vítr, ale v jejích rezultátech se to příliš neprojevovalo. Vedlo to k dalším tahanicím a úhybným manévřům tak, aby se vlk nažral a koza zůstala celá. Částečně byly objasněny procesy s Rudolfem Slánským a dalšími činiteli KSČ a v roce 1956 také některé případy postižených generálů, jako K. Klapálka a dalších, ale jejich značná část byla opět odložena. Sám ministr spravedlnosti Škoda musel v červnu 1957 přiznat, že u různých orgánů je 15 717 žádostí o obnovu řízení justičních případů. Soudní statistiky uvádějí, že v letech 1948 – 1954 bylo 31 187 odsouzených, z čehož bylo 283 osob odsouzeno k smrti a 178 popraveno. Revize jednotlivých případů pokračovaly i koncem padesátých let, ale ještě k 1. dubnu 1960 bylo ve výkonu trestu za tzv. protistátní činnost 8708 odsouzených, z nichž značná část byla k 9. květnu 1960 amnestována. Většina ovšem podmíněně a bez návratu ztracených občanských práv a cti.

V roce 1962 byla zřízena nová zvláštní komise ÚV KSČ, vedená Drahomírem Kolderem, která měla přešetřovat zbývající případy a dokončit stranické rehabilitace. Práce této komise i týmů přizvaných odborníků byla dělnější a dosáhla určitých výsledků a rozhodnutí, i když byla opět provázena nedůstojnými tahanicemi ve stranických orgánech, neochotou A. Novotného a některých dalších členů vedení KSČ k radikálnímu přehodnocení a důslednému odčinění napáchaných křivd.

V šedesátých letech se však měnilo společenské klima a narůstaly snahy po objektivním posouzení situace a hledání nových východisek k řešení závažných problémů a krizového stavu, do něhož společnost zásluhou jejího vedení zabředla. Umělecká oblast, disciplíny společenských věd i část pracovníků řídicího aparátu obnažovaly příčiny a kořeny daného stavu ekonomiky i veřejného života a přicházely s návrhy na nutné reformy. Důkladné poznání a veřejné odhalení zločinů padesátých let bylo jedním z předpokladů ozdravení společenského organismu. Musela k tomu přihlížet i Kolderova komise, která prozkoumala 263 žádostí o prozkoumání hanebných rozsudků, při čemž takových žádostí bylo ovšem ještě 6 678. Tlak na její intenzivnější činnost a důslednější provádění rehabilitací vyvíjeli v roce 1967 mnozí z dříve persekovaných, jako byli Ludvík Svoboda a Josef Smrkovský či Gustav Husák a Laco Novomeský. Nemalou roli v burcování veřejnosti sehrál sjezd spisovatelů.

Avšak teprve rok 1968, polednový vývoj a obrodný proces demokratizace přivodil skutečný obrat v posuzování zločinných praktik padesátých let a odčiňování křivd. Otevřeně se o tom začíná mluvit a psát. Akční program KSČ z dubna 1968 jednoznačně konstatuje: „Váž-

nou skutečností je i to, že doposud nebyla do všech politických a občanských důsledků provedena vždy ani rehabilitace lidí – komunistů i nekomunistů – kteří byli obětí nezákonnosti v minulých letech. Z iniciativy orgánů ÚV KSČ se přezkoumává, proč stranická usnesení v tomto směru nebyla důsledně splněna, a zajišťuje se, aby tam, kde ještě k nápravě křivd nedošlo, byla náprava zjednána. Ani v politických orgánech, které mají minulé nezákonnosti napravovat, ani v celém bezpečnostním, prokurátorském a soudním aparátu nesmí sedět nikdo, kdo nemůže mít ze své vlastní minulé činnosti sebemenší osobní zájem nápravu brzdit. Strana si je vědoma, že nevinně odsouzeným a pronásledovaným lidem nikdo nevrátí ztracená léta jejich života; bude však prosazovat, aby zmizeli jakékoli stíny nedůvěry a ponižování, důsledky, které nezákonné zásahy měly často pro rodinu a příbuzné postižených, a bude důsledně dbát na to, aby všichni takto pronásledovaní lidé měli plnou možnost uplatnit se v práci, ve veřejném životě i v politické činnosti...“ Akční program zároveň podporuje návrh, aby postup v těchto otázkách i problémy právních důsledků byly upraveny zvláštním zákonem. Programové prohlášení Černíkovy vlády z 24. dubna pak slibuje, že považuje vypracování takového zákona za svůj naléhavý úkol a říká, že „vláda připraví též právní úpravu, která umožní odčinit důsledky křivd, které byly v tomto období občanům způsobeny hrubým porušením zákonnosti mimo oblast soudní represe... Vůči osobám, které se vědomě provinily hrubým porušením zákonnosti, zneužitím moci a služebních funkcí, budou vyvozeny spravedlivé důsledky.“

Dubnové zasedání ÚV KSČ zvolilo komisi pro dokončení stranických rehabilitací v čele s Janem Pillerem, která s početným týmem kompetentních odborníků, zejména z řad kvalifikovaných historiků, se dala vehementně a s poctivým zaujetím do práce. Jejím výsledkem byla nejen obsáhlá zpráva o provedeném šetření s analýzou doby, v níž docházelo ke zločinům, a patřičnými návrhy a dokumenty, ale i několik dílčích studií, objasňujících objektivně různé aspekty represivních postihů, příčin a důsledků i role hlavních aktérů nezákonností. Tato zpráva Pillerovy komise ani její přílohy a závěry nebyly nikdy příslušnými orgány projednány a tím méně u nás publikovány. Po srpnu 1968 a v době tzv. normalizace bylo nežádoucí seznámit se s krutou pravdou o nedávné minulosti, v níž nemalou měrou tkví kořeny stagnace a strašlivé morální krize společnosti, umocňované novými nezákonnostmi a hanebnými praktikami.

V roce 1968 pokračovaly rehabilitace (a nejen komunistů) plným tempem. Tisk seznamoval s jednotlivými případy a významní právníci nezátížení minulostí pracovali na zákonech o rehabilitacích a zároveň se starali o praktickou nápravu křivd. Velkou pomocí jim byl Svaz protifašistických bojovníků, neboť z jejich řad se rekrutovalo mnoho obětí represí. Je málo známo, že generál Svoboda podmínil přijetí prezidentské funkce právě prováděním důsledné rehabilitace postižených, zejména legionářů z první světové války a činitelů druhého odboje. ÚV SPB vytvořil vlastní rehabilitační komisi, která se i podílela na vypracování rehabilitačního zákona. Vedením příprav zákona byl pověřen místopředseda vlády P. Colotka. Zásady osnovy zákona byly hotovy již počátkem května a rozvinula se k nim široká diskuse, z níž vy-

plynul požadavek, aby to byl zákon celistvý, zahrnující rehabilitaci soudní i mimosoudní. Zákon č. 82/1968 Sb. byl Národním shromážděním přijat 25. června 1968.

Preambule zákona o soudní rehabilitaci zdůrazňovala, že odčinění křivd je základním předpokladem pro obnovení obecné a plné důvěry v socialistickou zákonost a spravedlnost a musí být provedeno do všech důsledků. Hlavní ustanovení zákona pravila, že rehabilitace provádějí zvláštní senáty u krajských soudů, že se neprovádějí automaticky, bez důkladného individuálního projednání a že návrhy je nutno podat do 1. srpna 1969. Podat je mohou jak postižení, tak jejich pozůstalí. Ukládal i povinnost postihu těch, kteří se nezákonností dopouštěli, stanovil rozsah přezkoumávaných záležitostí, nutnost obhajoby a také to, že obviněný, který byl zproštěn viny měl nárok na zveřejnění osvobozujícího výroku na útraty státu, a musí mu být poskytnuta náhrada za nesprávné odsouzení a vazbu, s patřičnou úpravou důchodu. Rušil i všechna rozhodnutí o zařazení do táborů nucených prací a zahlazoval všechna rozhodnutí za trestné činy paragrafů 133, 135 a 136 zákona č. 86/1950 Sb. zemědělské a živnostenské a rušil propadnutí majetku za ně. Důležitý byl paragraf 11 rehabilitačního zákona, který stanovil, že svědci v řízení byli zproštěni povinnosti mlčenlivosti, což bylo významné, neboť nutilo i vyšetřovatele mluvit pravdu. Platilo to i o odtajení spisů.

Na pomoc rehabilitacím byly zřízeny rehabilitační poradny, jejichž služeb využilo několik tisíc postižených a které písemně vypracovaly návrhy pro soudy v 13 977 případech z českých a moravských krajů. K 1. srpnu 1969 bylo podáno na 24 tisíc žádostí o soudní rehabilitaci. Nebyli to všichni postižení, protože mnoho jich již nežilo, někteří emigrovali a jiní se obávali pouštět se znovu do justičních sporů, neboť nevěřili v trvalost stávající obrodné situace. V čele rehabilitačních poraden stál JUDr. Rastislav Váhala, přední činitel domácího protifašistického odboje a pak statečný obhájce generála H. Píky. JUDr. Váhala nedávno zemřel a autor těchto řádek je mu zavázán za poskytnutí mnoha důležitých informací a postřehů o pohnuté historii umlčených rehabilitací.

Ačkoliv bylo po nástupu husákovského vedení přísaháno a slibováno, že bude v rehabilitacích pokračováno, kráčelo jejich provádění do ztracena. Již 7. dubna 1970 zrušil Ústřední výbor Národní fronty rehabilitační komise a poradny, protože prý je zneužívaly protisocialistické síly. 8. července 1970 pak byl schválen nový zákon č. 70/1970 Sb., kterým se měnil zákon č. 82 z roku 1968. Již jeho paragraf 2 omezoval rozsah přezkoumání řízení a omezil dobu zkoumaných rozhodnutí jen do doby 31.1.1956, kdežto zákon č. 82 stanovil dobu do 31. 7. 1965. Novelizace rušila zvláštní rehabilitační senáty a rozhodování se zase vrátilo do rukou těch, kteří často rozhodovali již dříve a neměli docela čisté ruce a svědomí. Řízení se ujaly krajské soudy a došetřování opět vyšetřovatelé a ne již výhradně předsedové zvláštních senátů. Paragraf 14 přiznávající svědkům právo odvolávat se na služební tajemství, byl zrušen. Odpadla také možnost zveřejnění nových výroků v tisku. Novelizace rovněž umožňovala prokurátorům na příkaz ministra spravedlnosti (byl jím JUDr. J. Němec) podat stížnost pro porušení zákona v kladných případech, takže postiženým nastávala další kalvárie v úsilí o navrácení cti a spravedlnosti. Tak

se např. stalo, že bývalý předmnichovský ministr dr. I. Dérer byl rehabilitován, obdržel mnohatisícovou náhradu a po zrušení rehabilitace musel peníze vrátit. Stejně tak se to stalo bývalému sociálně demokratickému advokátovi dr. Jeřábkoví. Jeho rodina však peníze k vrácení neměla a musela tak dlužnou částku splácet po 300 Kčs, aby „vyrovnala“ své utrpení. „Třídni“ hlediska a přístupy k postiženým slavily své triumfy. Krátká éra poctivě míněné a prováděné rehabilitace skončila. Provázely to zlobné sliny plivané po obětech i těch, kteří je chtěli očistit, jak to bylo obvyklé v době – stále platného – Poučení. Pak nastalo ticho a klid po pěšině, neboť prý nikdo nedovolí, aby se šfoumáním v minulosti destabilizoval v Československu socialismus. Nedělá někdo rovnítko mezi posledním slovem a stalinismem? Nevydává někdo své osobní zájmy a vlastní sobecké pozice za zájmy společnosti? Smutná kapitola nezákonných represí a umlčených rehabilitací je stále živým momentem.

Červen 1989

Z hlediska ekologa Kde žijeme

V Československu vzniká ročně asi 3,5 miliónu tun tuhého, takzvaně komunálního odpadu. Pouze necelá desetina z tohoto množství je v současné době zpracovávána nebo likvidována ve spalovnách a víc než 90 procent odpadu je skládáno na skládkách. Z těchto skládek uniká ročně 620 miliónů kubických metrů bioplynu, který působí velmi škodlivě na životní prostředí. Přitom lze tyto plyny poměrně snadno jimat a využívat jako palivo pro energetické účely.

V Čechách jsou už zlikvidovány nejen lesy Krušných hor, ale k úplnému zániku se blíží také lesy v Jizerských a Lužických horách, v Krkonoších, Orlických a Železných horách a naposledy také lesy Ždárských vrchů a Jeseníků. Tvrdí se, že Krkonoše jsou zamořeny imisemi síry ze sousedních států, zatímco československé zdroje jsou zanedbatelné. Nedávno vypracovaná studie o podílu síry z jednotlivých států však dochází k závěru, že zdroje z NDR činí 47,2 % z celkového množství, zdroje z PLR 4,7 % a domácí, československé zdroje se na tomto zamoření podílejí 39,3 % z celkového množství.

Ve specifických emisích znečišťujících ovzduší je „bilance mezinárodní směny“ pro Československo velmi aktivní. Jako producenti těchto emisí jsme na jednom z prvních míst v Evropě a jen asi 40 % jich spadne na naše území. Asi tři pětiny tohoto znečištění exportujeme do ostatních (nejen bezprostředně sousedních) států, tedy více než zvenčí přichází. Za posledních dvacet let polesla výměra zemědělské půdy v ČSSR o 370 000 hektarů. Na jednoho obyvatele nyní připadá pouze 0,31 ha orné půdy – a to je velmi málo. Skutečný podíl je pak ještě menší, protože jako zemědělská půda je evidována i půda zemědělsky nevyužívaná, která však patří státním statkům a družstvům.

V Praze je ze všech velkých měst ČSSR nejvyšší úmrtnost obyvatelstva, do značné míry ovlivněná negativním působením životního prostředí. Oxid siřičitý, prach, oxidy dusíku, oxid uhelnatý a uhlovodíky jsou nejzávažnějšími škodlivinami v pražském ovzduší a svým množstvím překračují až pětinašobně přípustné hodnoty. Také hluková zátěž postihuje asi polovinu pražského obyvatelstva hodnotou vyšší než 65 dB (A). Podílí se na ní hlavně automobilová doprava, městská hromadná doprava a letecký provoz. Škody působené Praža-

nům znečištěným ovzduším a nadměrným hlukem činily v letech 1976 až 1981 ročně 875 – 1080 milionů Kčs.

Většina obyvatel Prahy je zásobována pitnou vodou z jednotného celoměstského systému dotovaného třemi hlavními zdroji. Z mimopražských je to Káraný a Želivka, pražským zdrojem je Vltava v Podolí. Ani první dva zdroje nejsou bezvadné a vltavská voda je často takové kvality, že ji na pitnou vodu podle normy nelze upravit.

Odpadní a srážkové vody z převážné části hlavního města jsou odváděny do ústřední čistírny, která je schopna odstranit z vody asi polovinu nerozpuštěných látek. K odstraňování rozpuštěných látek v podstatně větší míře není pražská čistírna – jako ostatně všechny československé čistírny – uzpůsobena.

Důsledky špatného životního prostředí pro zdraví československého obyvatelstva nejsou známy, respektive nadále utajovány. Ve známost vztupují jen občasné dílčí údaje. Na

příklad skutečnost, že v okresech Chomutov, Most a Ústí nad Labem je nemocnost oproti celostátnímu průměru téměř dvojnásobná a úmrtnost na rakovinu téměř čtyřnásobná.

O zdravotní úrovni obyvatelstva lze usuzovat na základě mezinárodního srovnání. Střední délka života se u nás neprodlužuje, ale už po několik desetiletí stagnuje, pohybuje se okolo 70,5 roku. Tím se blížíme k hranici, kterou odborné orgány OSN stanovily pro rozvojové země (70 let). Z 27 evropských hodnocených států jsme tak na posledním místě. Před deseti lety jsme byli dvaadvacátí a v 60sátých letech ještě nadprůměrní, desátí.

Ze všech povážlivých údajů je snad nejvýraznější skutečnost, že stav životního prostředí a z něho do značné míry vyplývající zdraví obyvatelstva se nezlepšují, ale zhoršují. Nedá se odhadnout, kdy se toto zhoršení zastaví. Zatím většina prostředků včetně stavebních kapacit směřuje k akcím, které životní prostředí nezlepšují, naopak dále zatěžují. NN

Jak to bylo 21. srpna 1989 v Praze

V pondělí 21. srpna 1989 si naše veřejnost připomněla výročí vpádu armád pěti států Varšavské smlouvy a násilné přerušování demokratizačních tendencí Pražského jara. Mohu popsat události, jež se staly od 17.00 do 21.30 hod. Již kolem čtrnácté hodiny se začalo Václavské náměstí a přilehlé ulice zaplňovat lidmi, kteří posedávali na lavičkách a obrubnicích pěší zóny a přilehlých oblastí. Velké množství policistů kontrolovalo průkazy totožnosti a všechny údaje z nich zapisovali do notesu. Příslušníci VB byli ozbrojeni pistolemi, měli obušky a samozatahovací pouta.

Před sedmnáctou hodinou se v dolní části náměstí a na pěší zóně shluklo několik tisíc lidí (náměstí bylo plné od poloviny až po Můstek a v přilehlých oblastech Příkopů a ulice 28. října), kteří začali skandovat hesla – Václav Havel, Ať žije Devátý, My chceme svobodu, Dubček, Polsko atd. Manifestace byla poklidná, nenarušovala dopravu, protože na pěší zóně nic nejezdí, chodit se dalo, i když s problémy. Maďarští představitelé mládežnických nezávislých organizací přednesli projevy, v nichž odsoudili vstup vojsk na naše území a poté se nad hlavami lidí objevil transparent s nápisem: Přicházíme s květy a ne s tanky. Transparent však vlivem zásahu tajných v civilu vydržel nad hlavami lidí jen několik okamžiků. Příslušníci VB začali zatýkat aktivní účastníky demonstrace, kolem stojící vyjadřovali svůj nesouhlas pískotem a křikem, mnoho lidí zákroky fotografovalo. Policisté začali zabavovat fotoaparáty, z nichž vydávali filmy, které házeli na zem a přístroje vraceli. Ke konci jich leželo na pěší zóně kolem několika desítek, přesto však je více lidí, kteří svou fotodokumentaci zachránili.

Shlukem lidí procházelo množství západních novinářů s videokamerami, nezávislých reportérů z Československa a samozřejmě také množství tajných, kteří si pořizovali záznamy pro policejní videotéku. Kamera na zdi vedle ČKD se také činnila a zametala shromážděné zleva doprava. V Domě obuvi stáli lidé za výlohami, vedoucími na náměstí od prvního až do čtvrtého patra, fotografovali, a prodavačky nevěděly, jak by je odtamtud dostaly. Pak se ozvala věta, kterou měli účastníci shromáždění toho dne slyšet ještě mnohokrát: „Občané, ONV Praha I vám

oznamuje, že tato demonstrace není povolena, neopustíte-li náměstí, budeme nuceni požádat o pomoc veřejnou bezpečnost.“ Tak nějak to bylo, protože od prvního slova řeč zanikala v hromovém pískotu a křiku davu.

Po nějaké chvíli přijel odshora autobus policistů v bílých helmách a s metrovými obuškami a několik autobusů milicionářů. Milicionáři vystupovali a šli v zástupu proti shluku lidí, provázeni tleskáním, pískotem a nadávkami davu. Mezi lidmi šel jeden hlas – to je ta naše ozbrojená pěst dělnické třídy, tihle strejdové s metrovými bílými obuškami, ti nám jdou jimi vtlouct do hlavy marxleninské poučky!

Viděl jsem na vlastní oči, jak jednoho kluka s dlouhými vlasy vzadu sepnutými a přikrytými šátkem policajti nacpali do připraveného autobusu a jeden mu strhl z hlavy ten šátek, asi aby smekl ve slušné společnosti. Kluk se dožadoval toho šátku, pořád k policistovi natahoval ruku, ale šátku se nedočkal. Pak policisté vlekli do autobusu někoho, kdo si lehl na zem. Cpali jej tedy do autobusu ležícího a když ležel břichem na schůdkách, policista ho najednou začal, ležícího a bezmocného, zezadu vši silou mlátit pendrekem. Jeden slušně oblečený pán v letech se rozhořčoval v rozhovoru se dvěma policisty: „Proč jim tykáte, máte jim vykat, oni vám taky vykaží a jsou to taky lidi!“ křičel na příslušníky. Jejich odpověď jsem neslyšel, ale nezatkli ho. Viděl jsem rvačku staršího člověka s mladším, nikdo se do toho nemíchal. V davu byla spousta tajných a provokatérů. Když jsem se díval na ten autobus, vzpomněl jsem si na jugoslávský film Okupace v 26 obrazech, jehož nejsilnější scéna se odehrává také v autobusu, v němž ustašovci masakrují nevinné lidi. Jakkpak asi dopadli tito nevinní, skončili nakopáni do ledvin na Křivoklátsku, nebo byli jen vysazeni v jedenáct večer bez dokladů ve Slapech?

Vzápětí dorazily posily bílých helem a vytlačovaly lidi z náměstí za neustálého chrčení megafonu na policejním voze. Velká část lidí přecházela na Staroměstské náměstí. Na Jungmannově náměstí, vlastně už na Národní, stálo několik policejních avíí a tak čtyřicet bílých helem. Nějaký odvážlivec se přiblížil s křídou k jedné avii a chtěl tam něco malovat, za což byl zadržen a nacpán do policejní

volhy. Staroměstské náměstí však bylo v té době již uzavřeno kordónem policie, tak se průvod nasměroval okolo Rotta do Kaprovy. Před ONV Praha I se dav zastavil a lidé volali – Hanba, vylezte atd., lidé hvízdali a křičeli. Pak šli dál na Palachovo náměstí, odkud se přelili kolem AMU na Mánesův most. Demonstranti nechávali projíždět tramvaje, nálada byla perfektní a policie nikde. Jakmile však čelo průvodu přešlo most, ze strategické zálohy z nábřeží vyrazilo několik policejních avíí, vyskákali policisté v bílých helmách a vrhli se proti narušitelům pořádku. Čelo průvodu se za křiku – Několik vět, několik vět – stáhlo do parčíku na levé straně mostu, odkud se pak po chvíli ubíralo asi dvě stě lidí před Kampu na Karlův most. Zbylé manifestanty zatlačila policie z Mánesova mostu na druhou stranu řeky, a když ti viděli čelo svého průvodu na Karlově mostě, prošli to Křižovnickou a spojili se s nimi. Na Karlově mostě mezitím proběhl pietní akt za oběti internacionální pomoci a zpívala se státní hymna, ruce vzepnuté k obloze. Pohotovostní jednotky zatím pořád stály na Mánesově mostě a bránily dopravě. Vůbec je zajímavé sledovat, že jakmile někam nasadí policii, tak je život ochromen, nic nikam nejezdí nebo naopak nic nikde nezastavuje.

Kolem sochy Karla IV. v Křižovnické stál chumel policistů, kteří však jen přihlíželi. Průvod pak prošel do Jilské, ozývala se hesla Charta, Havel, Dubček, chceme svobodu. U budovy prokuratury byla krátká zastávka a lidé vykřičeli do osleplých oken zabarikádované budovy, co si myslí o jejich obyvatelích – Hanba!, fuj!, vylezte! atd. Na Perštýně u Bartolomějské jsem slyšel, jak někdo říká, že mu nějak tuhnou nohy, že jako bychom do toho kriminálu sami lezli. U Máje stál ten modrošedý favorit SPZ ADH 58 49, který stál už 31. 7. 1989 na náměstí Míru, z okénka se vykláněl mladší brunet a natáčel kolemjdoucí na video. Ve Spálené lidí přibývalo, dav se tlačil celým průřezem ulice na Karlovo náměstí. Podle očekávání však mu v ústretu vyšla uvítací komise s obušky a lidé se začali tlačit zpět k Máji. Tady došlo k incidentu, řidič tramvaje jedoucí od Máje se bezohledně rozjel proti stěně lidských těl, tlačil je před sebou. Ozvaly se rány pěstí na okna i čelní sklo, výkřiky – ty hajzle, svině – pak teprve zastavil.

U Máje jsem viděl, jak nějaký kluk vytrhl svůj fotoaparát policajtovi, který mu ho chtěl vzít, protože asi něco fotil, nebo jen proto, že ho měl. Kluk začal prchat davem, který se před ním rozestupoval a příslušník za ním. Někdo mu ale nastavil nohu a představitel represivního aparátu se rozložil po zemi po celé délce, někdo mu ještě nakopl čepici v nastalém zmatku. Vyskočil a hledal viníky své potupy. Vrhel se na jednu holku, která s tím tedy rozhodně neměla nic společného, protože utíkal jinudy, než ona stála, začal ji tahat a pak ji praštil. Během jedné vteřiny byl na zemi a přibližně deset lidí do něho mlátilo s výkřiky „Ty svině, gestapáku!“ Pak jsme utíkali před jeho kamarády, kteří mu přišli na pomoc, lidi volali „Gestapo“. Ve Vladislavově chtěl tajný odtáhnout nějakého kluka, ten se mu vytrhl a lidi volali na tajného v zelených kratasech: „Ty hajzle, co ti za to platí?!“ Tajný se uchýlil pod ochranu svých zelených kamarádů, kteří zatím ovládli prostor u fontány. Pak jsme se cvičili v běhu Vladislavovou až do Lazarské, kde nějaký starší pán pronesl na adresu demonstrantů „O co vám jde, vždyť se máte jako prasata v žitě, to sem lezou ti Velkopoláci a Maďaři“. V horní

části Štěpánské jsem slyšel, jak jedna starší paní říká několika klukům „... vždyť oni můžou i střílet, dejte prosím vás, kluci, na sebe pozor“. Jeden jí podal ruku a ona řekla: „Ted' už je to na vás.“

Kolem osmé bylo Václavské náměstí ve stavu lehkého obklíčení, všude hlídkovala policie, v dolní části Můstku stály dva autobusy, jeden plný policie a druhý prázdný s nápisem TAXI na papírové cedulce za sklem (a pak že policie nemá smysl pro humor!). K zabezpečení pořádku přispívala i posádka smetanové volhy SPZ ADB 49 57, která byla zaparkovaná před Zlatou Husou.

Jedna ukázka inteligence vedení LM na náměstí. Dvě družstva milice se zrychleným pochodem přesunula napříč přes Můstek a zaujala stanoviště před Domem obuvi; měl jsem zato, že jdou hromadně k Pinkasům, ale omyl – zabraňovali vstupu na náměstí přesto, že se z opačné strany normálně chodilo. Dlouho trvalo, než je na to někdo upozornil a oni odešli. Jejich odjezd zanedlouho poté byl kvitován potleskem a hvízdodem, někteří milicionáři hrozili lidem okénky autobusu.

Pak se lidé shromáždili ve střední části náměstí, odhadem tak 3-4 tisíce lidí a skandovali hesla, zpívali hymnu. Na vozovce stáli jen policisté a skupina tajných s videokamerou. Viděl jsem, jak na středním pásu stál člověk a policisty s tajnými natáčel na video a oni zase jeho. Napříč přes prostranství přešel kluk s holkou, on měl na hlavě čepici ušitou z naší vlajky, a zdviženou rukou zdravil okolní davy a oni zase jeho. Nesebrali ho. Tam jsem také viděl podpraporčíka policie, který diskutoval s demonstranty. Bylo to nefér. On nevěděl, kdo z nich je tajný a může mu udělat zle. Jinak byly jeho názory jako vyčtené z příruček pro politickou přípravu MV. Říkal, že takhle nikdy nic nedosáhneme, na což mu starší muž odpověděl, že do půl roku se komunisti vezou. Že prý narušíme veřejný pořádek a že i na Západě se zasahuje proti demonstrantům, na což se mu dostalo odpovědi, že zásah policie tam bývá adekvátní množství kamenů naházených do výloh a ne jako u nás, aby se za položení kytěk zavíralo. On řekl, že se těm zadrženým nestane nic víc, než že je odvezou pár kilometrů za Prahu a tam je vysadí. Nato byl otázan, jestli ví o brutalitě policie při zásazích ve Stromovce a o zmlácení Petra Placáka. Asi nevěděl, nebo nechtěl vědět. Říkal, že už tři noci nespál a že ho v lednu zmlátili demonstranti. Další diskuse byla přerušena zásahem dalších bílých helem. Cítil jsem za sebou zápach slzného plynu a od Jindřicha byl slyšel štěkot policejních psů. V ulici Politických vězňů byl klid, stejně tak v Růžové a na Příkopech, kde stála policejní uzávěra na úrovni botiku Adam. Pouštěli jen ty, kteří tam bydlí.

Tak se stálo asi půl hodiny, pak se kordón bílých helem zdvojnásobil a hmul se směrem k stojícím lidem. Policie s postupujícím časem zjevně ztrácela nervy a její trpělivost se rapidně snižovala, viděl jsem kluka, jak v době, když kordón stál, k němu přistoupil a něco jim tam povídal a oni ho chytili, a zelená masa ho vtáhla a vedli ho někam pryč. Zapískání nebo tleskání bylo důvodem zadržení. Tlačenicí kličkoval kluk a za ním pět dalších, nikdo nevěděl, kdo je kdo. Pronásledovatelé ho dohonili na rohu Příkopů a Panské, kde o někoho zakopl a natáhl se. Mlátili ho, kroutili mu ruce dozadu, pak ho zvedli a jeden mu dal ránu pěstí do obličeje, on křičel: „Co mi chcete, nechte mě!“. Pak lidi utíkali, ale bylo vidět, jak ho pořád

drží u zdi a čekají na policajty. Byla to jedna z bezpočtu ukázek špinavé praxe naší StB, která angažuje pro svoje cíle i deklasované kriminální živly a používá je na rozbíjení demonstrací, tyhle lidi míval i Henry Ford na zmlácení a případnou likvidaci svých politických odpůrců a odborových předáků.

Pak vytlačili shromážděné ke Slovanskému domu, vyhnali i lidi z restauračních zahrádek. V horní části Václavského náměstí tou dobou – bylo půl desáté – sedělo asi dvacet policajtů na lavičkách pod koněm, čepice na stranu, lokty opřené o kolena. Asi se taky moc nebavili. Náměstí bylo na tu hodinu jinak nenormálně prázdné, metro nezastavovalo na Muzeu. Cestou na Hlavní nádraží se na mě výsměšně šklebil nápis na Federálním shromáždění: „Veškerá moc v ČSSR patří pracujícímu lidu“. V kontextu s tím, co se odehrávalo v uplynulých hodinách, dostala tato věta skutečně novou dimenzi.

V zemi, jejíž vláda slíbí první poslední, kde je podle jejího tvrzení vlastně ráj na zemi, ale kde ve skutečnosti tajní policajti srážejí na zem i akreditované zahraniční reportéry a rozbíjejí jim videokamery, kde poklidně na zemi sedící zahraniční turisty zkopou helmáci a odvedou je do autobusu, tam nelze mluvit o nějaké demokracii, byť „socialistické“. Rána pěstí do zubů není argument, ale konkrétně v případě provokatérů a násilníků vyslaných na tyto akce StB, je to asi naopak argument jediný. Osamocený nosič transparentu se vždy za několik vteřin stává obětí těchto živlů, ale jistě by stálo za úvahu chodit ve skupinkách. Totéž platí i o všech, kdož natáčejí na videokamery

nebo hodlají číst nějaká prohlášení. To je snad to minimum strategie, které mohou sami pro sebe účastníci demonstrací udělat.

Československé sdělovací prostředky úmyslně vyvolávají dojem, že celá akce byla vedena, či nějak organizována ze zahraničí prostřednictvím turistů z Polska, Maďarska a Itálie, v našich sdělovacích prostředcích proběhl dokonce šot, jak nějaká paní hrozí pěstí, kam, to vidět už není a bylo to prezentováno jako „nesouhlas občanů“. Velvyslanectví uvedených zemí se jednoznačně postavila za své zadržené občany a žádají jejich okamžité propuštění, noviny těchto zemí přinášejí obširné reportáže z manifestace, referují o zásazích policie, a naše vláda je zalavlena stížnostmi pro napadení akreditovaných novinářů ze strany Bezpečnosti a jejich pomahačů. Máme z ostudy kabát a v této situaci ještě budou naši soudruzi nahoře rozdmýchávat nacionalistické vášně?! – a to nota bene proti svým věřejším „nerozborným přátelům internacionalistům“?! Chťejí tímto způsobem nějak připravit půdu pro to, aby měli důvod pro omezení turistických kontaktů s Maďarskem a Polskem, odkud by naši občané mohli načichnout a mohli by chtít zbourat ten nedbale nabílený prasečák a nastěhovat se do skutečného „evropského domu“. A toho se soudruzi nomenklaturníci u nás bojí ze všeho nejvíc. Uděláme jim tu radost?

T.

Praha, 23. srpna 1989

Středoevropská literární cena pro Jana Skácela

9. září byla ve slovinské Vilenici udělena již po čtvrté Cena za středoevropskou literaturu. Prvními třemi laureaty byli Ital Fulvio Tomizza, Rakušan Peter Handke a Maďar Péter Esterházy. Čtvrtým laureatem se letos stal moravský básník Jan Skácel. Udělení ceny se zúčastnili oba předchozí laureati, Esterházy a Handke (který ostatně přednesl slavnostní projev v italské Luce, kde byla letos na jaře udělena Janu Skácelovi Petrarcova cena za poezii). Jan Skácel přednesl při předání ceny krátký projev, který uveřejňujeme. Jako každoročně bylo udělení ceny spojeno s jednodenní konferencí, tentokrát na téma středoevropské identity, kde měl hlavní projev maďarský spisovatel Peter Konrad. Z československé strany vystoupili František Benhart, Ivan Klíma a A. J. Liehm. Přítomni byli rovněž spisovatel Jaroslav Putík, dramatik Karel Steigerwald a pětičlenná delegace Svazu slovenských spisovatelů v čele s Antonem Hykischem. Přítomní spisovatelé ze všech středoevropských zemí nemohli než konstatovat nepřítomnost zástupců Svazu československých spisovatelů v čele s jeho předsedou M. Valkem, kteří účast přislíbili.

Podivně působilo, že udělení významné mezinárodní ceny jednomu z největších žijících československých básníků nebyl přítomen ani jediný čs. novinář.

Projev Jana Skácela ve Vilenici

Morava je podivuhodná země už proto, že je a není. Kdysi, v dávné historii, bývala markrabstvím volně spojeným s českým královstvím. Dnes splynula s Českou federativní republikou a její jméno se vyskytuje už jenom v cestovních předpovědích počasí a v národních písních.

Ty jsou na Moravě překrásné. Bez nich, bez jejich trochu drsné krásy, nebylo by skladatele světového významu Leoše Janáčka, který se na Moravě narodil a celý život na Moravě žil. Zpívá se v nich o lásce věrné i nevěrné, tureckých vojnách, vodách tekutých, vlašťovkách, zbojnicích, koníčcích sedlaných a nesedlaných, o chlapci, kterého v lese zabili. Slova těch písní jsou ze zlata a melodie stříbrná.

Je to stříbro kavylů pročešávaných východním větrem, neboť tento kraj je otevřený k východu, odkud až na Moravu zajížděly tatarské vatahy a tlačila se turecká vojska. Ne nadarmo se říká na Moravě kukuřici turkyně.

Na Moravě mluvíme všichni česky, ale po moravsku. Pro cizince to může být velice záhadné, ale je tomu tak.

Je Morava a nejsou Moravané, jsou Moravané, ale není Morava. Jak z takového protichůdného tvrzení ven, jak se z něho se ctí vymotat? František Palacký, národní buditel, učenec a autor obsáhlých dějin svého národa napsaných vznešeným jazykem, o sobě prohlásil: Jsem Čech rodu moravského.

To odpovídá skutečnosti a vystihuje to všechno.

Takže Morava je a není, není a je. A především je půvabná. To si o ní pevně myslíme všichni my, kteří jsme Moravané a Češi zároveň. Češi jazykem a Moravané srdcem.

A ještě něco máme a nemáme, totiž hymnu. Hymna Československé republiky se skládá ze dvou písní, které se zpívají za sebou. Z jedné české a druhé slovenské. Mezi nimi je malá pauza, asi dvě vteřiny, možná tři, ale ne víc. Tato zdánlivě nepatrná chvíle ticha je moravská hymna.

Jsme na ni pyšní a domníváme se hrdě i s jistým humorem, že máme nejkrásnější hymnu na světě. Ticho. Ticho, které je dnes tak vzácné, ticho, které je vznešené a skromné zároveň, ticho beze slov, která by nás vyvyšovala nad jiné národy, které nelže a ve kterém tiše myslíme na svoji Moravu.

Na onu zvláštní dobrou zemi, co není a přece jenom je.

K situaci československé historiografie

Československá historiografie prošla v posledních 20 letech obdobím krize, jaká nemá patrně obdobu v jejích dějinách. Nemohu zde hlouběji analyzovat příčiny, průběh a důsledky tohoto stavu. Zaměřím se pouze na některé zásadní a aktuální problémy. České dějepisceví hrálo nejméně od doby národního obrození významnou úlohu národně výchovnou a morálně politickou. Spolu se zvyšováním metodické úrovně od konce minulého století nikdy nepřestalo promlouvat k závažným aktuálním otázkám.

K přerušení kontinuity a k úpadku historické vědy došlo v padesátých letech. Krátká renesance koncem let šedesátých nemohla odstranit vše, co stálo v cestě svobodnému rozvoji bádání. Násilný zlom, k němuž došlo po roce 1968, měl a má tragické následky. Znamenal odstranění desítek historiků a zbavil je možnosti vědecky pracovat a publikovat. Z historiografie, zvláště novověké, se stala prodejná služka politické praxe. Je přirozené, že mezi těmi, kdož odešli, jsou lidé různého druhu a úrovně. Nemůžeme však souhlasit s těmi, kteří prohlašovali, že postižení právem okusili to, co v padesátých letech pomáhali nastolit a praktikovali. Domnívám se, že je nanejvýš načase, aby těm, kteří museli opustit Historickou společnost, byl umožněn jejich návrat.

Zamýšlíme-li se nad současnou situací v naší vědě, nemůžeme si nepoložit jaspersovskou otázku viny. Všichni totiž neseme na daném stavu vinu, větší a jinou ti, kteří ho nastolovali a aktivně mu pomáhali, jinou ti, kteří pasívně mlčeli, a rovněž my, kdož jsme se pokoušeli úplně se nepoddát a byli jsme nějakým způsobem postiženi. S touto otázkou je třeba se vyrovnat – bez zbytečných emocí, ale zásadně a důsledně. Velká odpovědnost leží především na těch, kteří jsou na vedoucích místech; nebylo by však fair svalovat vinu na „hulvátské Krále a velkopanské Kočfi“ – navíc, když už nejsou mezi námi – ale stále jsou ve funk-

cích někteří, kteří nesou za neblahý vývoj odpovědnost. Zamlčovat tato fakta nelze, jako historici dobře víme, že nic z toho, co se stalo, není možno z historie vymazat.

Naše historická věda zaostala, zaostala za světovou vědou v ohledu metodickém i technickém, svědčí o tom knižní produkce a zvláště časopisy v čele s ČH, který se stal zcela nezáživným periodikem na úrovni špatného stranického tisku. Neobyčejně utrpěla i kvalita výuky dějepisu na vysokých a zvláště středních a nižších školách, což má velice nepříznivé důsledky na vzdělání a národní vědomí celé společnosti. Podstatně se zhoršila i odborná práce archivů, muzeí, knihoven a jiných institucí, vedoucí místa jsou často obsazována nekvalifikovanými kádry, například polovinu ředitelů státních archivů tvoří odložené příslušníci bezpečnosti. Přitom společnost vynakládá na tuto oblast činnosti nemalé prostředky a nikdy nepracovalo ve vědeckých ústavech, na fakultách, v archívech, muzeích a školách tolik odborných historiků. Výsledky jejich práce však nejsou potěšitelné. Srovnáme-li jen, co se vykonalo za 20 let první republiky a co za stejnou dobu od roku 1968, dospějeme k smutné bilanci.

V čem jsou příčiny tohoto stavu? Jistě v celkovém krizovém a nesvobodném vývoji celé společnosti, jehož je historická věda odrazem. Nelze však vše svádět na objektivní podmínky. Selhala i profesionální a morální kvalita historiků. Vždyť vedoucí pracovníci si navykli dělat pouze to, co se jim odněkud shora ukládá, přičemž opomíjí základní marxistický požadavek, že věda má vést s politickou mocí dialog i polemiku a včas ji upozorňovat na nebezpečí chybných rozhodnutí a hodnocení. Příkladem toho je třeba nedávno 70. výročí vzniku ČSR, hodnocení prezidenta T. G. Masaryka a dalších osobností, kdy naše věda čekala teprve na oficiální povolení o této problematice psát, zatímco bylo její povinností dávno ze svých poznatků a potřeb upozorňovat a nutit politickou moc ke změněným postojům a hodnocením.

Nenormální poměry se projevíly v historické práci posledního období; nebylo by jistě pravdou tvrdit, že se nic neudělalo; leccos se podařilo a publikovalo, ale spíše v knihách vznikajících mimo pracoviště, v příležitostných sbornících a regionálních časopisech.

Nedostatek svobody vedl k odklonu od zásadní filozoficko-historické problematiky, od nejnovějších dějin a od politické historie. Zájem se soustředil spíše na starší období a politicky „neškodnou“ látku z oblasti hospodářské, kulturně historické a z oboru pomocných věd historických. Patrně je to i v pracích mladší generace, v níž je jistě řada talentů, ale v níž se přirozeně ukazuje dosti málo odvahy a více vědeckého oportunistu.

Jsme si dobře vědomi, že nás čeká velice obtížná práce; moc času, lidí i příležitostí jsme ztratili, naše dějepisectví přestalo být v kontaktu se světovou vědou, v níž se objevují čím dál více i práce o našich dějinách, ne vždy správně chápaných a vykládaných. Mnoho jsme dlužni i naší veřejnosti, která se o národní minulost živě zajímá, avšak všeobecně se ztrácí skutečný a kritický historický smysl. Příliš se podléhá módním vlnám a jsme svědky úpadku opravdového vlastenectví a v menší míře nezdravého nacionalismu, a to i mezi historiky. To vše hovoří o úpadku historického myšlení. Nemůžeme si též dovolit tak plýtvat talenty a poctivými pracovníky, jako dosud.

Proto bychom se měli bez ohledu na osobní minulé zkušenosti, na různost názorů a postojů spojit k poctivé práci.

V tomto směru by mohla leccos udělat i Historická společnost, která je zcela pasívní institucí. Měla by se podílet na hlubokém rozboru současného stavu čs. historické vědy, účastnit se jednání vedoucích k nápravě, pořádat přednášky a diskuse a důstojně reprezentovat historickou obec v zahraničí.

Prvním předpokladem zlepšení a prosazení zdravých demokratických principů v historické vědě i v celé společnosti je uvědomit si tento stav a snažit se, každý sám v sobě i v okolí, pracovat tak, aby se změnil. Myslím, že by nám poradil i kritický dialog s našimi předchůdci. Někteří z nás poznali ještě v bývalém Historickém klubu, který byl tak nečestným způsobem zlikvidován, významné osobnosti, jako byli Jaroslav Werstadt, Jan Slavík, Josef Borovička, František Kutner, Zdeněk Kalista, Emanuel Janoušek a další, kteří čerpají z odkazu Františka Palackého, T. G. Masaryka a Josefa Pekaře, kladli vždy potřeby a zájmy historické vědy nad úzké zájmy skupinové a osobní. Opravdovým smyslem a posláním českého dějepisectví bylo vždy hledání pravdy. Bez ohledu na dočasnou dobovou krizi a stagnaci, kdy se zdá, že historická pravda je něco relativního, vysněného či zbytečného, zůstává pravda hlavním a skutečným smyslem a cílem práce každého historika hodného toho jména.

—JH—

O chlapeci, který šlápl vedle

V novoročních anketách se vždy snáze uplatní knížka vydaná koncem roku, než jiná, která vyšla řekněme v dubnu. Když pak navíc události čerstvého roku potvrdí její aktuálnost, jaký div, že ostatní, významnější, ale starší, ustoupí do pozadí. Právě tyto dvě skutečnosti jsou důvodem, proč mne ze všech knížek, které byly loni v Praze vydány, nejvíce oslovil Pavel Frýbort svou prací „Vekslák“ (nakl. Mladá fronta v prosinci 1988).

Pokusím se vysvětlit, proč. Než však bude řeč o literatuře, je třeba ztratit pár slov o varlatech.

Nevím, zda se tato choulostivá část mužské anatomie pojednává v přednáškách a seminářích na Vysoké škole SNB. Sovětští učitelé tamějších učitelů ji rozhodně nepodceňovali; dobře věděli, že v pádné pěsti socialistického státu může sehrát svou roli. Věřozvěstem tu byl soudruh Janoušek, repatriačně importovaný na pražské vnitro. Výsledky, které vedl, byly sice nadmíru bolestivé, ale krátké a účinné. Poučení jsme byli i my, tehdejší vojáci základní služby. V instruktážním filmu „Noční průzkum“ nám vzorná sovětská jednotka předváděla ulovení „jazyka“ a jeho přepravu přes frontovou linii. Cizí voják, zajatý za účelem pozdějšího podrobného výslechu o záměrech nepřítelů, musí se před transportem vhodně upravit: na zmíněná varlata se mu přiváže šňůra, která pokračuje kolem těla a límcem ústí do rukou eskorty. Ta se pak spolu se zajatcem plazí nazpět ke svým. Další průzkumník za „jazykem“ dýkou mířenou do jeho hýždí postrkává, co šňůra nestačí utáhnout. Aby nám tohle neznělo jako pohádka z padesátých let, příslušníci naší Bezpečnosti se nedávno postarali o důstojnou reprízu. Minulého mluvčího Charty, když odmítal nastoupit do jejich vozu, jednoduše popadli za ta choulostivá místa, a dosáhli svého. Perfektní zásah.

Hrdina Frýbortovy novely nestřeží naši bezpečnost, stojí, jak se říká, na druhé straně barikády. Je však skutečným

protipólem strážců pořádku, kteří své údery vedou tak nízkou pod pás? Vekslák Michal má ve své branži jen amatérský status. Třidvacetiletý, obývá pražský byt po zemřelé babičce a navštěvuje vysokou školu. O jeho svazácké nebo stranické příslušnosti nic nevíme, protože však studuje ekonomiku zahraničního obchodu, musí mít kádrové předpoklady. Známe jen jeho životní krédo: „Na politiku kašlu. Chci mít klid a chci slušně žít.“

Nešťastné komplikace se mu jen hrnou do cesty. Renata z pézetky je holka, se kterou spává (později nechává spát devízové zákazník), kdežto Ivanku miluje. Je fajn, její fotřík dělá obchodního ředitele vývozní společnosti. Nebyť toho, že se chce zbavit Renaty předstírající těhotenství a požadující peníze na vlastní byt, snad by se ani na veksláctví nedal. Ale když už si začal, působí houževnatě a úspěšně. Své příjmy násobí tím, že odprodané valuty s pomocí zdatného cikána svým zákazníkům zase krade.

Nám čtenářům Michal vysvětlí veksláctví jako ekonomickou činnost, která nikomu neškodí, naopak prospívá státu. Nazývá ji „paralelní strukturou“, což je jediný okamžik, kdy se autor přiblíží zakázaným oblastem. Nepodniká nové společenské objevy, i to nepopiratelné spojení veksláků se státními orgány už zde bylo (ve filmu Bony a klid). Třebaže Frýbortova volba nepatří mezi náměty, které by autorům doporučila soudružka Hrzalová, dobře ví, kde končí odvážná kritika a začínají protisocialistické pomluvy. Je osvobozený od socialistického realismu, požadavky reálného socialismu však zachovává. Jako skutečné parazity naší společnosti prezentuje typy s konvenčním puncem – výčepního, řezníka, vedoucího v zelenině. Frýbort je realista naší doby. Nelze mu vyčítat, že v jeho světě nenajdeme pozitivní postavu či příslib naděje. Přesto a proto nemůže být považován za hodnověrného svědka.

Jedna čistá duše se vlastně příběhem mihne. Jakási Markéta, panna až do toho odpoledne, kdy se s neodolatelným Michalem setkala. Autor svému hrdinovi v tomhle punktu přeje. Když získá dojem, že by se čtenář mohl nudit, vrazí do textu objemnou prasárnu. Zájem o knížku se tak zvýšil, „vekslák“ v konzumní obci získal pověst tvrdé literární pornografie (týdeník Nové knihy, 5/89).

Pavel Frýbort, který svou prvotinu uveřejnil před čtyřmi lety, není nějakým provinčním snaživcem, ale redaktorem literárního časopisu „Kmen“. Svě původní, malebné příjmení Hříšný si před časem změnil na Frýborta, což je v historii našich přejmenování případ ojedinělý, dosud bylo běžné počesťování německých jmen (dokonce známý, dobrý pražský herec, když přesídlil do Švýcarska, začal svého německého příjmení používat v českém překladu). Čtyřicátník Frýbort je představitelem nastupující generace, její nekonvenčně konvenční části. Cynické a chtivé vrstvy, která pro sebe jen to nejlepší považuje za dobré a nezapomíná, že strážníků kolem nejisté mísy stále přibývá. Dvacet minulých let jim vstúpilo poznání, že svět nepatří idealistům, ale pragmatikům bez sentimentu.

Literáti z těchto řad pohrdají rybáky, kozáky nebo pilaři a postupně přebírají jejich pozice. Se stejným egocentrismem a vzájemnou úslužnou spoluprací. Frýbort z Kmene právem očekává, že mu Pelc z Mladé fronty poskytne nejlepší autorské podmínky. Papír nepapír, statisícový náklad a zařazení do edice „Kapka“. Každý knihkupec to musí považovat za urážku: v této edici, po desetiletí budované, vyšly kromě knížek výborných i průměrné, dosud však nikdy – škvár.

Není třeba ztotožňovat Frýborta s Michalem vekslákem, i když o něm píše v první osobě, ani s hrdinou jeho erotických scén. Příběh arcí nemusí mít kladné postavy, líčený marasmus nemusí odsuzovat, avšak v těch, které sledují humánní poslání, zaslechneš kdesi v pozadí alespoň výkřik hrůzy, tak jako se neklamné jaro dovede ozvat i z chladného březnového dne. Také příběhů plných sexu jsme už četli hromadu, v těch dobrých však nechyběla roztomilost. Policie zvoní za dveřmi na poslední stránce, kdy Michal stačil už i zabít Renatu, je jediným mravním poselstvím příběhu: žádnému vekslákovi nerostou stromy do nebe.

„Za peníze si můžete koupit všechno. I zkoušky, diplom, dobrej flek. Zahraniční obchod by byl samozřejmě nejjistější. Ale jsou i jiný možnosti,“ tvrdí Michal.

Ano, jiné možnosti. Umíme si představit Michala trochu opatrnějšího, hloupějšího i chytřejšího zároveň, v každém případě však Michala stojícího pevně na půdě legality. Michala jako součást systému. Svě zásady si může ponechat: cynismus a sobectví, požívačnost a touhu zbohatnout. Takový Michal se v daném systému dozajista neztratí, snad nevynikne postavením, ale zcela jistě bude „dobře žít“.

Bude vyzván k účasti, je ostatně vyzván denně. Kdo neváhá stisknout choulostivé místo, aby dosáhl svého, necítí soucit, potřebu rozumět druhému, nebo ho dokonce respektovat, najde uplatnění v hospodářském životě a ještě výnosnější ve státní správě. Možní obsluhovatelé plynových komor a přidružených krematorií žijí v každém národě, jde jen o to, zda budou vyzváni. Patologická sedlina může vegetovat na dně společnosti, nebo může být povolána: „Zde před vámi jsou vaši nepřátelé. Pohrdají vámi, závidí vám výdělek i byty, které dostáváte. Jděte a ukažte jim!“ Bez novinových frází o socialismu, zato s hltém kořalky, podávané každým knechtům před každým šturmem. Michale, bezúspěšný hrdino úspěšného autora, proč ses dal na veksláctví? Měl jsi být ředitelem, kapitánem, tajemníkem, soudcem, ty náš současníku.

jg

Jubilejní citát z Josefa Škvoreckého:

„Věřím, že společenská funkce autora prózy, dramatu nebo poezie se nikdy nezměnila a nikdy se nezmění; že od té doby, co se spisovatel jako umělec vynořil před téměř třemi tisíciletími na malém poloostrově v jihovýchodním koutě Evropy, se jeho funkce nezměnila ani v nejmenším. Podle mého názoru, spisovatelovým zaměstnáním vždycky bylo a vždycky bude vyjadřovat, zachycovat, ztvárňovat esenci condition humaine ve světě, v němž žije.“

Z rozhovoru Josefa Škvoreckého s Antonínem J. Liehmem ve Washingtonu v roce 1985.

L 65

Hlas z AMU

Vzpomínáme si jistě, jak studenti v prohlášení, adresovaném 30. ledna 1989 předsednictvu ÚV SSM, vyjádřili nesouhlas se zásahy bezpečnosti. Mnozí z těch, kteří takto vyjádřili svůj postoj, netušili, že je to možná první, ale zásadní krok, znamenající vstup do politiky. Snad proto je následující vývoj na AMU poznamenán jistou nezkušeností a chybami, které se tak stávají výhodným argumentem pro opozici. Jak jinak nazvat ty, kteří přes řadu krásných slov o nutnosti dialogu a řešení problémů na všechny požadavky, odpoví NE! Podstatné však je, že bylo vyjádřeno jednoznačné stanovisko k tomu, co se děje kolem nás, že vyplulo na povrch smýšlení podstatné části inteligence, že člověk stále ještě přes hořké zkušenosti minulých let nepodleh chlady a lhostejnosti.

30. ledna 1989 bylo na ÚV SSM zasláno Prohlášení studentů AMU s požadavkem zveřejnění v Mladé frontě. Z podnětu ÚV SSM byl 8. 2. 1989 svolán celoškolský výbor SSM spolu s několika studenty z řad nesvazáků, kteří měli s Vasilem Mohoritou projednat následující průběh související s Prohlášením. Výsledkem několikahodinové diskuse byl závěr o prozatímní nemožnosti zveřejnění, odůvodněný tím, že je třeba počkat na rozhodnutí předsednictva ÚV SSM, které se má sejít až koncem měsíce. Jako náhrada byl prosazen návrh uspořádání studentského fóra, kde by se projednaly veškeré aktuální politické a společenské problémy. Následující den po jednání s Vasilem Mohoritou odvysílala zprávu Svobodná Evropa. Členové ČŠV SSM byli okamžitě pozváni na ÚV SSM k vyjádření. Zde je jim mimo jiné oznámeno, že Prohlášení nelze publikovat, protože „je třeba uklidnit emoční hladinu lidu a rovněž nedostačují výrobně technické kapacity“. Následuje telefonická žádost z ÚV SSM o písemné vyjádření nesouhlasu s vysíláním a zveřejněním ve Svobodné Evropě. Bouřlivá diskuse na svazácké schůzi je uzavřena tím, že není povinností studentů a svazáků odpovídat písemně na telefonické žádosti jakéhokoli druhu a rektoru školy na jeho žádost předáno vyjádření, že není věcí studentů přejímat odpovědnost za zprávy jakýchkoli sdělovacích prostředků.

3. 4. 1989 proběhlo v Městské knihovně studentské fórum pod názvem Dialog. Kromě studentů AMU byli pozváni zástupci ostatních vysokých škol, byli přítomni lidé z Akademie věd, ČSTV, pracovníci Krátkého filmu Praha, zástupce MěstV SSM a vedení školy. K dialogu byli pozváni tito představitelé – za ÚV KSČ s. Fojtík, za MěstV KSČ s. Viktor Pázler, za ÚV SSM Vasil Mohorita, z prokuratury s. Kubát a šéfredaktor Mladé fronty. Ani jeden z pozvaných se nedostavil. Řada přítomných si připravila příspěvek vyjadřující se k současným problémům společnosti. Úvodem byl přečten dopis určený s. Štrougalovi jako poslanci za Prahu I, který měl být projednán na půdě Federálního shromáždění. Vyjadřoval obavu z připravovaných prostředků na posilování veřejného pořádku, odsouzení násilí a represe užívaných k potlačování nezávisle smýšlejících občanů, obhajoval demokratická práva člověka. Dopis zůstal z důvodu časové tísně nedešlán. Právě zde se projevila nezkušenost ČŠV SSM v jednání. Na Fóru se došlo podstatně dál, než k událostem na Václavském náměstí. Probíraly se otázky informovanosti, postavení umělce v současné společnosti, zazněl příspěvek

k případu Václava Havla spojený s jeho postavením jako umělce a člověka u nás a ve světě, řešilo se postavení svazáků a nesvazáků, jejich zrovnoprávnění, probíral se samotný význam dialogu, otázka důvěry a nedůvěry ve společnost, přestavba, reformy, aktuální události poslední doby u nás. Na závěr byla zvolena pracovní skupina, která bude písemně zpracovávat veškeré souvislosti a události spojené s Fórem, publikovat je prozatím v rámci AMU a kromě toho zpracuje pro vedení školy a vedoucí představitele KSČ závěry a požadavky, které vyplynuly z Fóra, mezi něž patří zveřejnění v Mladé frontě jakožto tisku mladých, a uvedení některé z Havlových her v rámci školy v Disku z důvodů seznámení se s jeho tvorbou.

Následující den po Fóru proběhlo na rektorátu AMU jednání zástupců školy s představiteli KSČ a ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Za ÚV KSČ mluvil s. Fojtík, s. Šebo, s. Dočkal, za MěstV KSČ s. Málek, Matějková, Pázler, za MŠ s. Šulista. Z představitelů školy byl přítomen rektor AMU, děkané jednotlivých fakult a další zástupci školy včetně hlavních aktérů Fóra z řad studentů. Program jednání – Fórum. Právě to Fórum, kde se přítomní dlouho pozastavovali a ptali po důvodu prázdných židlí, nad kterými visel nápis Dialog. A právě z řad lidí, kteří měli židle obsadit, vzešla kritika, že nešlo o dialog, ale monolog manipulovaných a zmanipulovaných lidí. Poslechněte si vyjádření lidí z jednání na půdě AMU k problémům Fóra.

S. Málek dospěl k závěru, že analýza názorů z Fóra je nutná, ovšem řada věcí je v současné době nepublikovatelná, některé názory nepřijatelné. Negativní je účast jiných vysokých škol a cizích lidí, což komplikuje politickou situaci mezi vysokými školami a jejich studenty.

Děkanka DAMU s. Makovská podotkla, že názory studentů nejsou jednoznačné. Někteří se vyjádřili, že nechťjí být manipulováni, ale ona sama má pocit, že vše bylo dobře narežirováno, role rozděleny, byla zde určitá skupina studentů, která zmanipulovala ostatní, jejich projevy jsou na hranici protistátosti.

S. Fojtík zhodnotil tento závěr jako základní problém, což je otázka manipulace vedoucí k postupné likvidaci socialismu. Připomněl, že určité snahy jsou u nás reálné, viz povolená demonstrace za lidská práva na Škroupově náměstí. Uvedl, že k problémům školství, o kterých dobře ví, se čestně vyjádřili na 13. zasedání ÚV KSČ, vše záleží na prostředcích, proto byl stanoven požadavek zvýšení podílu z národního důchodu, jehož prosazení není vůbec jednoduché. Co se týká dialogu, podotkl, ani v SSSR nevedou dialog s každým. Na dotaz studenta, zda přestavba u nás je jiná, než v SSSR, odpověděl, že je zcela odlišná, v SSSR jsou zcela odlišné historické aspekty, lokální podmínky, došlo zde k obrovsky rychlému vývoji událostí, tak rychlému, že závěry XXVII. sjezdu jsou již překonány. Ani zde se neprojevuje jednota názorů, neboť s. Jakeš po návratu ze Sovětského svazu v televizi vyjádřil svou radost nad tím, že přestavba u nás se ubírá stejným tempem a směrem jako v Sovětském svazu a že Sovětský svaz zůstává pro nás nadále politickým ukazatelem.

K problému lednových událostí se s. Fojtík vyjádřil tak, že v principu nelze tyto události ani ospravedlnit, ani odmltnout, daný postup byl nutný, většina lidí vyžadovala rozhodný zákrok, vše bylo ze strany nepřátel dobře zorganizováno. Děkan FAMU, s. Sklenář, se k otázce nečekané aktivity z řad studentů vyjádřil slovy, že události

1948 a 1968 jsou pro studenty historií a pokud zůstanou v historii bílá místa, vždy to bude zákonitě skřípat.

K požadavku uvedení Václava Havla v Disku se vyslovila s. Makovská, že toto uvedení není v kompetenci SSM, což jim bude patřičně vysvětleno. S. Fojtík připojil, že je zejména důležité vysvětlit, proč nelze uvést Havla. Lidé jako Václav Havel jsou příkladem snah obrátit vše jiným směrem. Otázku manipulace nelze přecenit ani nedocenit, ideologický nátlak je častým jevem, není například náhoda, v jaké době byl v kinech uveden Gándhí; občanské hnutí neposlušnosti zásadně nepřipustíme, existují jiné cesty, jak poukazovat na chyby a nesprávnosti.

Se s. Šulistou se diskutovalo o vyjádření studentů k novelizaci vysokoškolského zákona, v níž se hovoří mimo jiné o nutnosti oddělení uměleckých škol, které nelze z řady důvodů posuzovat jen z hlediska resortu školství (základní kvalitativní rozdíl ve způsobu výuky, umělecká sféra, nepatrné množství studentů v rámci ostatních vysokých škol...). Zdůrazněno, že by se mělo využít aktivity studentů na tomto poli, ale také při přípravě koncepce rozvoje vysokých uměleckých škol vůbec.

Krátce po návratu Miloše Jakeše z SSSR se mezi studenty začalo proslýchat, že rektor školy bude nahrazen jiným. Rektoři ostatních vysokých škol prý rovněž vyjádřili rozhořčení nad jeho benevolentním postojem k vlastním studentům.

Co k tomu všemu dodat? Všeřkající význam mají slova M. Jakeše, která s. Fojtík ocitoval při jednání s představiteli školy: „Takový dialog, kde budeme postaveni na pramáň, kde budeme objektem útoku, s nikým organizovat nebudeme. Nebudeme si hrát na demokracii.“ Dá se to přeložit takto: „Dialog – ano, ale s kým chceme a o čem chceme. A představy o demokracii nechte na nás.“ Jenomže takto se to překládat nesmí. O tom, kdo stojí nebo bude stát na pranýři, rozhoduje nikoli lid, ale oni.

A co uvidíte, když se podíváte do budoucnosti? Rektor přijde na shromáždění, kde oznámí svým studentům, že ze zdravotních důvodů skládá funkci (čímž nebude daleko od pravdy, protože jeho zdravotní stav, jaký by potřeboval k odolávání útoků, skutečně není nejlepší), ujistí nás o tom, že je to skutečně jen jeho vlastní žádost a svobodná vůle a bude nás varovat před zbytečným rozruchem. Nebo jeho odvolání z funkce proběhne na základě komplexního hodnocení, které se má konat začátkem července (jak vhodný termín – studenti budou mít prázdniny!). Zde se zjistí, že nezvládl politickou situaci ve škole. Přijde některý z potencionálních kandidátů na funkci rektora, jmenovaný vládou, o nichž se už teď proslýchá, že jeden likviduje nepohodlné sám a druhý tak učiní se sladkým úsměvem pomocí jiných. Dále může být AMU vybrána jako jedna škola, na které je potřeba vyzkoušet nový volební způsob. Jestliže ani po opakovaných volbách nezíská vybraný kandidát nadpoloviční většinu, stejně může být jmenován kdokoli. Takže není úniku z bludného kruhu. Studenti, kteří se aktivně projeví nebo projeví, samozřejmě vyhození nebudou, to by v dnešní době přestavby nepůsobilo příliš demokraticky. Existuje řada jiných způsobů, třeba prostě neprojit postupovými zkouškami. Spousta rozumně uvažujících pedagogů je v důchodovém věku, ty odvolat nebude problém. Budou nahrazeni novými, kteří mají mnohem pevnější morální profil v ideovém působení na studenty. Mladší pedagogové budou vedeni ke strachu ze ztráty místa, a pokud budou „nerozumně uvažovat a jed-

nat“, místo skutečně ztratí. Ostatní budou držet krok s vedením nebo se budou snažit schovat v ústraní. O tom, co bude schvalováno a dovoleno tvořit ve škole, kde už teď nejsou optimální prostředky pro tvorbu, není třeba pochybovat. Stejně tak o otázce, jací lidé budou vlastně dál přijímáni, jak dlouho jim vydrží euforie ze studia na umělecké škole, jak dlouho bude trvat, než odhalí zákulisí tohoto divadla. Opravdu je vše dobře připraveno, role rozděleny, ale ne ze strany studentů. Záleží na tom, zda se tato hra bude hrát.

Je to pohled do budoucnosti snad z toho nejhoršího úhlu. Ale co má člověk čekat po tom všem, co se děje kolem?

Dopis studentů rektorovi AMU

Vážený pane rektore,

dověděli jsme se, že v souvislosti s odesláním Prohlášení studentů AMU k lednovým událostem a v souvislosti s Fórem AMU jsou o některých studentech, kteří například na Fóru vystoupili, shromažďovány informace. Nevíme, kdo si informace vyžádal, ani o jaké informace se vlastně jedná, nevíme dokonce, zda se tato zpráva vůbec zakládá na pravdě. Pokud k takovým případům došlo nebo dojde v budoucnosti, chceme požádat vedení školy, aby informovalo studenty, zejména ty, kterých by se věc bezprostředně týkala, kdo si informace vyžádal a za jakým účelem.

Dále navrhuje, aby vedení školy uvažilo, zda je vůbec povinnou informace o studentech mimo školu poskytovat.

Žádáme vedení AMU, aby s tímto dopisem seznámilo děkany jednotlivých fakult a jejich prostřednictvím všechny pracovníky vedení a studijních oddělení fakult.

V Praze 20. 4. 1989

Za studenty AMU děkuje
pracovní skupina Fóra
při ČSV SSM

Několik vět

Podle naší zprávy z 11. září, která nemusí být poslední, podepsalo prohlášení Několic vět v Československu už 23.226 československých občanů.

Z podpisové listiny vyjímáme: Pavel Zach, katolický kněz, František Kalfus, varhaník, MUDr. Helga Tůmová, zubní lékařka, Jiří Navrátil, scénograf, Rudolf Milič, kameraman, Ladislav Trojan, herec, Marcel Vašinka, herec, Miroslav Huptych, básník, Václav Vydra ml., herec, Petr Malásek, hudebník, Michal Červenel, instalatér, Karel Outrata, básník, Michal Bartoník, režisér a herec, Zdeněk Vybíral, literární kritik, Daniel Pechar, tiskař, Miloš Fikejz, publicista, dr. Pavel Rejnek, biolog, Renata Štolbová, akademická malířka, Petr Urban, traktorista, Anastázie Klimešová, zdravotní sestra, Petr Nedbal, klempíř, Jan Zubrický, písničkář, Michal Jůza, písničkář, Jan Tobiáš, sportovní redaktor, Rut Kolínská, krajčárka, RNDr. Martin Bursík, hydrolog, Richard Mazač, homík, Anuša Pejscarová, herečka, Jan Čech, básník.

Čs. hudební sféra v nových podmínkách?

(Ano, ale ve starém kabátě)

V lednovém čísle hudebního měsíčníku Gramorevue píše dr. Jan Kvídera o nových podmínkách v gramofonovém průmyslu v ČSSR. Problémy kolem kompaktní desky odbyl dosti stručně s tím, že výroba byla zahájena v dubnu loňského roku v poloprovozu a vyrobeno bylo 400 tisíc kusů. V říjnu letošního roku má být zahájena výroba v hlavním provozu v Loděnicích a ročně prý bude vyrobeno 4,8 miliónu kompaktních desek. V závěru konstatuje, že se počítá se snížením ceny kompaktní desky. Nejlevnější má stát Kčs 80,- a nejdražší 120 korun. Jaká to láce... Ale to nejlepší teprve přijde. Na trhu je prý naprostý nedostatek přehrávačů kompaktních desek. Jejich současná cena totiž dvojnásobně převyšuje cenu, za kterou by se měly prodávat. A tak se prý může stát, že obchody budou přeplněny kompaktními deskami, které si nebude nikdo kupovat pro neúměrně vysokou cenovou diferencii mezi deskou a přehrávačem. Závěrem Kvíderova zamyšlení nad stavem kompaktní desky v ČSSR zazní ještě socialistické zaklínadlo „my“ ve větě, která zní: „Všichni přitom plníme vládní usnesení č. 44 z roku 1985 o rozvoji audiovizuální techniky. Nebo neplníme?“ A já se ptám, kdo „my“? Vláda? Stát? KSČ? Lid?

V ČSSR se plní vzorně jako vždy a přitom ničeho na trhu není. Vývoj v technice se přitom nezastaví. Než se soudruzi místodržící usnesou, už je zase svět o pár světelných let dále. Japonci nyní vyvíjí mj. kompaktní desku pro zájemce o nahrávání pod zkratkou CDR a pracují už i na takové, která se bude moci smazat s nahrát znovu podle potřeby.

V témže článku se dále dovídáme, že k 31.12.1988 byla zrušena VHI Supraphon jako oborový podnik a k 1.1.1989 byl zřízen státní podnik Supraphon. Je to nyní prý kombinátní forma organizace se samofinancováním. Trn z paty má tedy našemu gramofonovému gigantu vytrhnout další zaklínadlo z receptáře sovětských ekonomických mágů – chozražčot. Tedy řečeno stručně. Závan Míšovy perestrojky v duchu zatuchlého a opatrnického „přestrojení“.

A v této souvislosti si pan soudruh doktor Kvídera klade záludnou otázku, zda prý se v edičním plánu nebudou objevovat desky s umělci, kteří zajistí zisky, na úkor složitějších uměleckých projektů. A hned si sám odpovídá, že žádné podobné nebezpečí nehrozí. A to se podívejme. S. Kvídera nám v dalším odstavci přímo nestoudně lže: tvrdí, že za dobu své téměř čtyřicetileté existence se k těmto praktikám Supraphon ve své ediční politice nikdy neuchýlil... Tak a máte to. Vy všichni, co jste doposud marně čekali na vydání LP Merty, Lutky, Janoty anebo rockových skupin Zikkurat, Žabí hlen, Letadlo, Stehlík, Švehlík, Jasná páka apod., máte zřejmě vlčí mlhu. Supraphon dával vždy zelenou všemu umělecky hodnotnému... A tak v této ediční politice hodlá vlastně jen pokračovat. Jaká to naděje do let příštích... Další zárukou dle Kvídery je kulturní politika našeho státu (to myslí asi tu Biafru ducha v době normalizace) a dlouhodobá koncepce Supraphonu vycházející ze závěrů XVII. sjezdu KSČ.

S. Kvídera se s vervou pouští i do těch, kdo si dovoluují kritizovat kvalitu naší hudební produkce. Vždyť prý se podívejme na našeho největšího obchodního partnera, sovětskou firmu Melodija, kam vyvážíme většinu tvorby. S ja-

kým prý nevšedním zájmem se tam tento čs. hudební žánr setkává. K tomu asi tolik pane Kvídero. V SSSR byl jazz a rock'n'roll po celá desetiletí potírán a pronásledován jako dekadentní hudební styl Západu a posluchači tam s povděkem kvitovali každý závan i toho čs. větříku v podobě našich hudebníků a zpěváků vyslaných tam více méně na povinná turné. Dnes už tam má tato hudba zelenou, aspoň prozatím. Rock ve všech podobách se objevuje na rozdíl od ČSSR v televizi, ve filmu či rozhlasu, jakož i v rockových klubech (viz rockový klub v Leningradě) a festivalech stále více. Za zmínku zde stojí Rockové léto, jež se konalo loni v Tallinu za účasti např. Big Country, Steve Hacketta či Public Image Limited.

Toto uvolnění laviny potlačených talentů se začíná vylit už i přes dosud tak hermeticky uzavřenou hranici. Jsme svědky prvních úspěšných kontaktů sovětských rockových umělců na Západě (např. Boris Grebeščikov v USA).

Tamtéž vyšla deska nazvaná Red Wave se sovětskými undergroundovými skupinami, vydaná na etiketě Big Time Records. Uskutečňují se první koncertní zájezdy skupin do ciziny, např. do Finska a Polska.

Sovětský svaz byl vždycky náš vzor podle gubernátorů sedících v ÚV KSČ a najednou si z nich ten vzor nechtějí vzít. Dnes už však i ten sovětský posluchač ví, co je kvalita a dá mnohem raději přednost desce P. Mc Cartneyho, vydané nedávno jen v SSSR, či koncertům UB 40, Billy Joela před jmény jako Pavel Liška, Kroky F. Janečka či Vítězslav Vávra.

Takže se Supraphonu s jeho tak vychvalovanou ediční politikou může brzy stát, že ztratí i to poslední odbytíště a bude nedejbože muset přece jen vydávat desky podle poptávky trhu... Dr. Kvíderovi nevoní však ani činnost odborné kritiky, která si dovoluje kritizovat chyby a poukazovat na nedostatky a měly by prý spíše vychovávat... Zřejmě má na mysli vchovu k marxisticko-leninskému světovému názoru a internacionalismu. S. Kvídera si přeje, aby prý místo sžíravé kritiky byl dáván prostor pro hlubší zamyšlení a solidní rozbor. Prý jako by se vytratily solidní, poctivé, odborně erudované recenze typu „deska na víkend“ v příloze MF. Tak nevím, kdo píše tyto recenze, ale ti skuteční odborníci jako L. Dorůžka, J. Černý, A. Matzner, V. Hueber, J. Kotek či S. Titzl byli spolu s ostatními vyhozeni v r. 1983 z Melodie, odborného měsíčníku, a to bez vysvětlení veřejnosti, čímž se tito odborníci provinili. Psali snad málo fundovaně anebo až příliš vyzvedávali kvalitu a objektivnost na úkor podbíživosti a nekvality hvězd a hvězdiček vydávajících desky třeba u Supraphonu?

A tak není co závidět odborné kritice, které tradičně spílají jak nekritičtí fanoušci některých rádobyumělců, tak i potrefené „hvězdy“ a rovněž i straničtí funkcionáři z „vyšší moci“, co si osobují právo do všeho mluvit a o všem rozhodovat. Ti totiž pokrytecky volají po otevřené diskusi a konstruktivní kritice a zároveň tyto odvážné kritiky typu Jana Rejzka degradují na nepřátele „dobré“ hudby tzv. středního proudu.

Nevidím proto budoucnost našeho hudebního „průmyslu“ nijak růžově ani v letošním roce, přestože se v poslední době mnohde hnuly ledy.

Pokud se tato hudební sféra nezbaví balastu ideologie a stranického dozoru, změní se v ní jen velmi málo.

N.N.

Zabitá jen neděle

V březnu došlo k jedné z mnoha kuriózních situací, na jaké je teď doba tak štědrá: na 32. mezinárodním festivalu autorského filmu v San Remu byla udělena Zvláštní cena poroty filmu české režisérky Drahomíry Vihanové Zabitá neděle. Radost by byla větší, kdyby se nejednalo o dílo, které od jeho vzniku v roce 1969 nikdo ani koutkem oka nespáčil, které sama režisérka, dnes známá dokumentaristka, viděla poprvé až po osmnácti letech a které se na italskou přehlídku dostalo vlastně jen díky vytrvalým intervencím pořadatelů u vedení čs. kinematografie. Uvidíme, jak se „načalstvo“ vyrovná s tím trapným faktem, že mezinárodní ocenění získal snímek, už dvacet let tak úspěšně tajený před domácími diváky.

Ale nechci se tu teď zabývat osudy filmu, ani jeho režisérky, třebaže by z nich právě pro tu vzájemnou svázanost nemělo nic upadnout v zapomnění. Chci obrátit pozornost k tomu, kdo je v titulcích označen jako autor námětu a Vihanové spoluscénarista: k Jiřímu Křenkovi. Shodou okolností připomněla se totiž Zabitá neděle skoro v témže okamžiku, kdy se do prodeje dostal zatím poslední Křenkův román, Panenka z rákosu (1988), a kdy se tak naskytla možnost změřit, jak se autor za ta léta, dělicí obě díla, proměnil. Jen na okraj připomínám, že Vihanová odnesla okamžitý zákaz svého sotva dotočeného hraného debutu zdravotně a že teprve od roku 1977 se mohla začít věnovat alespoň dokumentární tvorbě, v níž vesměs dosahuje vynikajících výsledků; naposled sociální sondou z domova pro přestárlé ženy Za oknem.

Zabitá neděle je depresivním obrazem jednoho dne života nadporučíka Československé lidové armády, obrazem plným letargie a naprosté ztráty smyslu bytí, vyvažované jen tupým zupáctvím a zakomplexovanou bezcitností, hraničící až se sadismem. Stejnojmenná literární předloha pochází z roku 1967 a nese v sobě asi nemálo osobního – vždyť Křenek po maturitě na vojenském gymnáziu studoval na Vojenské technické akademii, stal se specialistou na radarovou techniku a až do roku 1965 byl sám vojákem z povolání. Truchlivým svědectvím toho, jak se od té doby přístup k vojenské tematice proměnil a hlavně „zjemnil“, může být srovnání Zabité neděle s nedávným Štorkánovým a Bednářovým televizním seriálem Chlapci a chlapi – a to se ještě tehdy Křenkovi za jeho nelichotivou vizi duchovního živoření českého důstojníka dostalo ocenění dokonce od Hlavní politické správy!

Jedním z vracejících se motivů Zabité neděle je heslo vznášející se na stěně v čele politickovýchovné světnice, v níž probíhají školení velitelského sboru i civilní obrany: „Zapomeň vše, co jsi viděl a slyšel – mlč“. Křenek jako by se jím sám v následujících letech řídil – ne že by snad mlčel, to spíš naopak, ale na ledacos, co viděl a slyšel, opravdu asi raději zapomněl, ostatně jako mnozí jiní, kteří chtěli v sedmdesátých letech oficiálně publikovat. Křenek si svou zahrádku našel v rodném Valašsku a zryval ji tak vytrvale, že si nakonec vysloužil renomé, které i jemu připadalo hodné ironie: „epik lidských osudů z valašského venkova“. V té nálepce je kus nefalšovaného školometství tehdejší literární kritiky, bohužel ale také samotného autora, kterého ani poněkud zvýšený temperament výrazněji neodlišil od běžného průměru konsolidačního čtiva.

Změnu zavedeného autorského image přinesl počátek

osmdesátých let, kdy Křenek učinil první pokus o přenesení těžiště své tvorby z prostředí venkovského do města. Moc se mu to nepovedlo: humoristická novela Chalupa na spadnutí (1981) je špatně maskovanou idylkou o zkaženém městě a čistém venkově, román Skřivánek a sova (1981) zase zůstal na úrovni žánrové drobnokresby bez psychologické pronikavosti. Nicméně aspoň pokud se týká prozaické tvorby, zůstal Křenek od této chvíle ve městě už natrvalo a dokonce se rozběhl k projektu, jehož pronikavě představový charakter se nám teď nad jeho druhou částí, Panenkou z rákosu, snaží doložit spřízněná část kritiky. Půjde to asi těžko, zvláště když už první část, román Tomáš a Markéta (1984), vzbudila řadu vážných výhrad vůči svému filozofickému konceptu. Zejména v Brně, Křenkově působišti, kde jinak často platí ono „jen když je to moravské“, vzplanul v místním tisku nevidaný spor o smysl poselství prózy, celkem nezakrytě proklamující životní egoismus a reálně socialistický pragmatismus. „Mít oči otevřeny... Jistě, ale když už se pořádně rozkoukáš, pak je musíš přivřít a jít tvrdě za věcí. Abys dobře viděl to své, musíš si na ně nasadit klapky. Žádné ohledy... V zájmu věci je dovoleno vše...“, tak formuluje své osobní krédo hlavního protagonisty románu inženýr Tomáš Vízner a část kritiky mu za to nadšeně zatleskala. „Je člověkem každodennosti, zdánlivé všednosti, střizlivé racionality, se smyslem pro realitu, ale i pro fantazijní vzmach,“ napsal o Víznerovi Radko Pytlík a jako by přitom nehájil a neinterpretoval jednání jen literární postavy...

Stane-li se Tomáš a Markéta věrným zrcadlem myšlení nerespektujícího tzv. objektivní realitu a nevědoucího nic o tom, že za jejími hranicemi existují celé jiné světy, pak Panenka z rákosu chce už být reflexí představové činnosti a aktivity. Však také Zdeňka Bastlová hned nadepsala svou recenzi knihy titulem O kořenech stagnace: problematika i dějový průběh obou románů jsou sice téměř totožné, ale zatímco v prvním Vízner odmítl podepsat petici za pokácený strom před domem, a tím potvrdil svůj realismus, ve druhém se dožaduje odměny za společnou práci i pro bývalého kolegu, a tím prý projevuje svou představovou rozhodnost. Jak píše Bastlová, stagnační „životní filozofie samořešení problémů je bezperspektivní. Vždyť perspektiva jedince i společnosti spočívá v lidech, kteří neztratili smysl pro opravdové hodnoty lidství i práce a aktivně je vytvářejí.“ Nu, končí-li přestavba u takových samozřejmostí, jakou vykoná v Panence z rákosu Vízner, pak se jí nikdo bát nemusí – reálněsocialistické hranice v Křenkově podání ani tentokrát nepřekračuje.

A to je asi také vysvětlení toho, proč je Křenek u části oficiální kritiky tak oblíben, proč se mu dostalo titulu zasloužilý umělec i jiných režimních poct. Jeho romány, ať mají co do jednotlivostí jakkoli kritický vnější náter, jsou totiž ve své podstatě díly propočítaně loajálními, nepřekračujícími myšlenkově obzor technokrata, který rád slouží a na nic se neptá, není-li bráněno rozvoji jeho schopností a rozumu. Co tento obzor překračuje, to už se do Křenkových próz nevejde. Srovnání se Zabitou nedělí ovšem ukazuje, že takovou „zabitou literaturu“ nepsal Křenek vždycky – jenže která je potom jeho autentická spisovatelská tvář? Možná nejspíš ta, která ho nutí, aby svým recenzentům po novinách (Tvorba 10. 5. 1989) dopisoval, který z jeho románů je tenčí a který tlustší.

(Přetištěno z letního čísla Lidových novin)

KRONIKA LISTŮ

Ještě Stromovka

O problému vedení tzv. Středního dopravního okruhu Základního komunikačního systému jižní částí Stromovky toho bylo napsáno již dost.

Nemá smysl se příliš obírat spoustou technických údajů. Z těch nejdůležitějších je třeba uvést aspoň tyto: úsek Středního dopravního okruhu (dále SDO) Špejchar–Argentinská měří asi 3 km, cena jeho výstavby je 2.274 milionů Kčs. Z této délky celkem 1.780 m povede tolik diskutovaným tunelem – ten mají tvořit dva tubusy, každý o 3 jízdních pružích. Podle nejnovějších údajů mají stavební práce začít v roce 1991 (přípravné práce již v roce 1990). Stavba by měla být ukončena v roce 1996. Celý úsek má na jednom konci navazovat na mimoúrovňovou křižovatku Špejchar, na druhém konci na most Barikádníků.

Proti těmto plánům se ozývají stále častější a hlasitější hlasy široké veřejnosti.

Co vede oficiální místa k prosazování stavby? Po verbální stránce brilantně zdůvodněná potřeba vytvořit vyváženou dopravní soustavu velkoměsta, v které by se organicky doplňovala městská hromadná doprava (dále MHD) s individuální automobilovou dopravou (IAD). Zdůvodnění výstavby SDO – resp. tunelu Stromovkou – jde tak daleko, že ji označuje za „ekologickou stavbu“. Ale zde již nejde jen o matení pojmů, to je prostě lež!

Při výstavbě a provozu tunelu dojde mimo jiné k následujícím škodám na životním prostředí: likvidace asi 1.000 stromů (čili 1/3 ochranného pláště Stromovky), zhoršení kvality ovzduší v parku, likvidace z ekologického hlediska vysoce perspektivní tzv. buštěhradské dráhy (která měla být v budoucnu využita pro elektrickou kyvadlovou železniční přepravu Praha – Kladno), narušení vodních poměrů v okolí stavební jámy, po dobu výstavby neúměrné zvýšení prašnosti a hlučnosti v okolí stavby a ohrožení či přímo likvidace řady biologických druhů.

Zastánci stavby tunelu často upozorňují na velice špatný stav zeleně v celém parku. To je pravda. Stromovka je nesmírně zanedbaná. Stromy trpí zvýšenou hladinou podzemní vody (která často dosahuje až k povrchu země). Toto se týká především spodní části parku. Podle výzkumu Sadů, lesů a zahradnictví Praha v posledních letech dochází k úhynu asi 250 stromů ročně. Tento stav však nesmí být důvodem k nešetnému zásahu do parku. Právě naopak!

Je nutné obnovit původní hydrologický režim. V dobách, kdy mu byla věnována patřičná péče, zde byla soustava průtočných rybníčků. Dnes jsou vodní toky zaneseny, samotný park je v době větších dešťů bohatě dotován srážko-

vou vodou z okolí a také Trojský jez napomohl ke zvýšení hladiny spodní vody. To vše dohromady způsobilo, že stromy hnijí zevnitř. Je nutné nejen rekonstruovat Rudolfovu štolu (což se již děje), ale i drénovat stávající vodoteče a provést (byť i nákladný) hydrogeologický průzkum a podle jeho výsledků určit další postup.

K vybudování zahrady s kapacitou 1.000 stromů pro předpěstování stromů k rekultivaci (ozelenění) tělesa tunelu mělo dojít už dávno, a ne až nyní se zdůvodněním „vyvolané“ investice. Proč nebyly peníze na péči o Stromovku dříve?

Vliv zeleně v centru města na mikroklima je nesporný. V době, kdy městská zeleň rychle odumírá, povedeme Stromovkou průsek, široký minimálně 35 metrů? Proti nebezpečí, jež parku hrozí, pozvedli svůj hlas lékaři. Zeleň uvnitř velkoměsta má totiž brzdicí vliv na civilizační nemoci.

Proč máme podstoupit všechna tato rizika? Podle projektantů proto, že na kapacitních rychlostních komunikacích je nižší spotřeba pohonných hmot a nižší nehodovost než na klasických silnicích. Ve vzájemném střetu zde vystupují dvě pojetí dopravy v městě, respektive preference buď hromadné, nebo individuální dopravy. Výstavba SDO je jasnou preferencí IAD. Vždyť z projektů jasně vyplývá, že se na těchto nových komunikacích vůbec nepočítá se zastávkami MHD ani se stanovišti taxislužby.

V dnešní době je však jiný náhled na ekologii velkoměsta nežli v roce 1974, kdy projekt vznikal. Celosvětový trend považuje IAD v centru velkoměst za přítěž. Proto je vjezd (či průjezd) osobních automobilů různými způsoby ztěžován. My však v Praze máme pronikání osobních automobilů do centra ulehčit!!!

Velkým problémem zůstává kvalita nových vozů čs. výroby. Např. produkce oxidů dusíku je u Škody Favorit vyšší než u starších vozů řady Škoda 105–130. Ale i jinak jsme špatně technicky vybaveni – u nás neexistuje sledování kouřivosti u těžkých nákladních automobilů, které by měly mít nadále „zelenou“ pro průjezd centrem města. Zastánci stavby argumentují též politicky: „Je možné v době demokratizace provést nedemokratické rozhodnutí o zákazu vjezdu osobních vozů do centra Prahy? Lidi prostě chtějí jezdit auty a my jim to musíme umožnit!“

Jenže: co vlastně dnes chápeme pod pojmem vysoká životní úroveň? Nedávejme rovnítko mezi životní úroveň a prostou materiální potřebu! Ve světě dnes začíná odklon od této roviny chápání. Tlak ekologického myšlení se začíná prosazovat.

Realizací plánů výstavby Základního komunikačního systému a zvláště jeho SDO nesporně získáme evropské prvenství: největší křižovatku dálničních tahů uvnitř hlavního města. Není pravda, že neexistují jiné varianty řešení dopravních problémů Prahy. Existují, ale nikdo se jim neobíral do té hloubky, jako variantou vedení SDO přes Stromovku. Toto jediné řešení je dnes vehementně prosazováno.

ADRESA LISTŮ:

Vydavatel, korespondence, objednávky:

VIA DEL CORSO 57, 00186 ROMA

Předplatné a příspěvky na tiskový fond:

POSTSCHECKAMT MÜNCHEN NR. 112 76–802

Zatím nebyla rozpracována možnost přednostní výstavby komunikace v tzv. odsunuté poloze od středu města v prostoru Přední Kopanina–Dolní Chabry. Finanční náročnost výstavby dosahuje pouze 2/3 nákladů na stavbu přes Stromovku. Ale na vytvoření variantních řešení nejsou peníze. A dnes prý není ani čas. Hlavní je prý začít něco dělat.

Co je však ve skutečnosti třeba: provést kompletní ekologickou expertizu celého projektu Základního komunikačního systému. V naší zemi existují instituce, schopné tuto expertní činnost zajistit. ČSAV (respektive její ústavy) čekají na objednávku investora! Po vybudování trasy Přední Kopanina–Dolní Chabry by bylo třeba přehodnotit kapacitu komunikace Špejchar – Argentinská. V té době bude možné, že díky technologickému pokroku se stavba tunelu skromějších rozměrů bude moci realizovat ražením v hloubce, nikoli zářezem z povrchu.

Dále je potřebné komplexně řešit otázku MHD. Její kvalitu pocítují dnes a denně statisíce obyvatel Prahy.

Častým argumentem zastánců stavby Stromovkou je: „My víme, máme spočítáno, kdežto vy – ochranáři – se pouze domníváte, odhadujete“. Ale dřívější zkušenosti (v potaz beru jen ty z Prahy) hovoří jasně. Vzpomínám si na vzrušené debaty okolo výstavby vysílače Žižkov. Odpovědi oficiálních míst zněly přesvědčivě: vše je v pořádku, bude se stavět. A o několik desítek měsíců později se v Mladé frontě (z 23.2.1989) o vysílači dočítám: „.... Jeho výstavba je sice omyl, ale věž je již před dokončením, rozebrat ji by byla větší škoda, než ji dokončit.“

Můžeme tedy věřit „přesným výpočtům“ projektantů v případě SDO? Po realizaci „provizoria do roku 1985“, totiž severojižní magistrály? To teď máme začít budovat magistrálu východozápadní, vedenou rovněž středem města?

Staré ruské přísloví říká: Lidu moudrost neupřeš! A proti stavbě tunelu se zdvihla vskutku vlna všelidového odporu. Nejen mladí, kolikátou středu už manifestující svůj odpor proti ničení parku, ale i občanské výbory z dotčené oblasti Prahy, renomované instituce ČSAV, společenské organizace (ČSOP, SSM), fundovaní odborníci – architekti, urbanisté, lékaři – ti všichni říkají NE! Svá tvrzení dokládají ne dohady, ale pracně získanými argumenty, příklady ze zahraničí a širším, komplexním přístupem k problému.

Uvědomují si odborníci – zastánci stavby Stromovkou, kdo a jakými metodami pomáhá prosadit jejich vskutku hrůzný záměr? Účastníkům pokojných manifestací ve Stromovce hrozí za účast na těchto shromážděních pokuta až do 20.000 Kčs nebo trest odnětí svobody až na šest měsíců. Již hotové pořady o Stromovce nesmí být vysílány v československé televizi. „Konference s účastí veřejnosti“ se koná v luxusním pražském hotelu v pracovní den od ranních hodin. Snaha vyloučit či aspoň zmanipulovat veřejnost ve věci spolurozhodování o projektu je zřejmá.

Pro řadové občany proto zůstávají jako možnosti zasáhnout do vývoje věci podpisové akce, schůze občanských výborů, interpelace poslanců všech stupňů, dopisy redakcím, státním orgánům a institucím. Ekologické uvědomění se neustále zvyšuje. Vytrvejme ve svém úsilí!

Červenec 1989

M. V. K.

Z dokumentů Charty

V době mezi uzávkami jsme prostřednictvím INFOCHU a jiných nezávislých domácích tiskovin mohli zaznamenat tyto dokumenty, vydané Chartou 77:

46/89 Telegram do Maďarska

47/89 Budme stateční jako František Stárek

48/89 Blahopřání kardinálu Tomáškoví k 90. narozeninám

49/89 Noví signatáři

50/89 O přípravě nové ústavy a o vedoucí úloze KSČ

51/89 K 200. výročí Deklarace práv člověka a občana

52/89 Kdo se vítr a kdo má sklidit bouři?

Ze sdělení VONSu

Také sdělení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných přebíráme většinou z Informací o Chartě 77. Mezi uzávkou č.4 a č.5 jsme zapsali pod pořad. čísla 1030 až 1051:

1030 (K. Petrovický a J. Karpíšková trestně stíháni)

1031 (Odvolání Barbory Rosendorfové)

1032 (Trestní stíhání bratrů Huškových)

1033 (Hlavní líčení proti Fr. Stárkovi)

1034 (Trestní postihy za účast na prvomájové manifestaci)

1035 (Účastníci setkání SPUSA podezřelí z přečinu)

1036 (Jana Petrová podmíněně propuštěna)

1037 (P. Kunert a J. Masáček odsouzeni)

1038 (Zásah na čs. – polských hranicích)

1039 (Rozsudek nad B. Rosendorfovou potvrzen)

1040 (Fr. Stárek a I. Vojtková odsouzeni)

1041 (Zásah StB proti kolektivu mluvčích Charty 77)

1042 (Trestní stíhání proti S. Devátému rozšířeno)

1043 (Trestní stíhání Ladislava Nováka)

1044 (Represe proti Petru Placákovi)

1045 (Vítězslav Kokoř odsouzen)

1046 (Stanislav Pitaš pravomocně odsouzen)

1047 (V. Kočí odsouzen)

1048 (Jiří Fajmon podezřelý z přečinu)

1049 (Represe proti účast. manifestace ve Stromovce)

1050 (Ochranný dohled J. Wolfa a J. Boháče)

1051 (Oprava údajů – podmíněné propuštění F. Veise)

Srpnové výročí v Brně

Již několik dní před výročím vstupu vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy do Československa byli někteří občané (např. Jaroslav Šabata, Jaroslav Mezník, Jan Šimsa, Jaroslav Popelka a Hana Holcnerová z Brna a Martin Kopecký ze Znojma) varováni, aby se vyhnuli jakékoli účasti na akcích, pořádaných k tomuto výročí nezávislými iniciativami. Dne 21. 8. odpoledne byly posíleny policejní hlídky v centru města. Kolem 17.00 hod. se na náměstí Svobody v centru města shromáždilo 500–1000 občanů. Další se shromáždili rovněž na rohu Orlí ulice a třídy Vítězství. Uniformovaní i neuniformovaní policisté je legitimovali, některé zadržovali a odváděli do různých policejních úřadoven, zatímco shromáždění uctili dvěma minutami ticha památku obětí srpnových událostí z let 1968 a 1969.

VIA Brno 25. 8.

L

K propuštění S. Devátého z vazby

Vzhledem k tomu, že S. Devátý odmítal ve Fakultní nemocnici v Brně, na jejíž oddělení metabolické péče byl přemístěn z olomoucké věznice, přijímat i vodu, zhoršil se značně jeho zdravotní stav. To bylo zřejmým důvodem, proč Okresní soud v Gottwaldově rozhodl dne 15. 8., že Stanislav Devátý se propouští na svobodu, protože „důvody vazby pominuly“. Okresní prokurátor v Gottwaldově zaujal méně humánní postoj a soudní usnesení napadl stížností, které zákon příkládá odkladný účinek, takže usnesení o propuštění S. D. nebylo vykonatelné. V situaci přímého ohrožení života zamítl již následujícího dne, tedy 16. 8., Krajský soud v Brně stížnost gottwaldovského prokurátora. Téhož dne byl S. D. seznámen s usnesením o propuštění a současně Fakultní nemocnici opustili příslušníci Sboru nápravné výchovy, kteří ho tam hlídali. Poté S. D. přijal nápoj, načež trvalo plné čtyři hodiny, než se obnovila funkce bazálního metabolismu. Tato dlouhá doba znepokojila ošetřující lékaře. 17. 8. byl S. D. převezen do nemocnice v Gottwaldově, odkud byl 18. 8. propuštěn na revers. Podrobnosti o jeho zdravotním stavu neznáme. 21. 8. se S. D. zúčastnil menšího shromáždění nezávislých aktivistů, které se konalo v 17.00 hod. v Gottwaldově.

Srpnové výročí v Ostravě

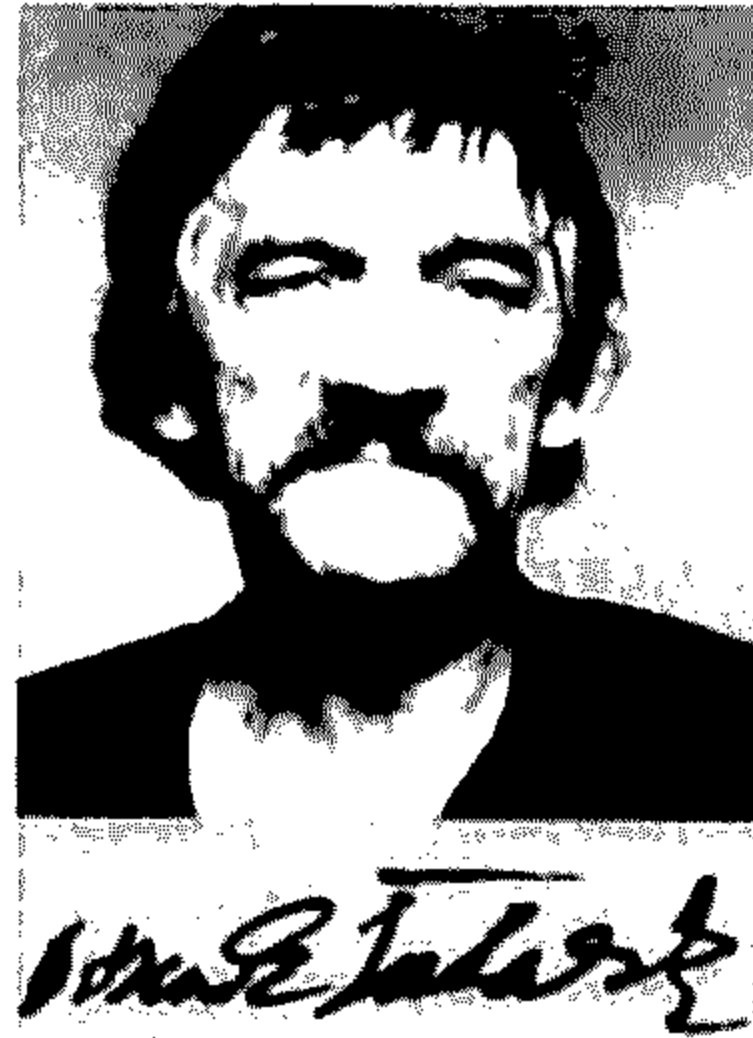
21. 8. se nezávislí aktivisté a další občané začali scházet od 16. hodiny na náměstí Lidových milic. Náměstí i jeho okolí byly střeženy orgány VB a StB, takže přicházející byli legitimováni a zadržováni. Tato akce, jíž se účastnilo značné množství uniformovaných i neuniformovaných příslušníků a řada policejních vozů, trvala asi 2 hodiny. Bylo zadrženo nejméně 150 občanů, převážně mladých, takže k žádnému shromáždění nakonec nedošlo. Zadrženi byli např. signatáři Charty 77 Petr Šulák, Jiří Fiodor, Jan Oravec, Jan Drevenka, člen HOS Zdeněk Kubica, člen SPUSa Zdeněk Řanda a dále Ivana Hanusová, Marcel Pavlica a Václav Žíla. Preventivně byl kolem poledne zadržen v zaměstnání signatář Charty 77 Lumír Salzmann. Pokud je nám známo, všichni byli po několika hodinách propuštěni. (VIA Ostrava)

Za svět nelidský: Stonava

V Praze koluje od jisté doby leták, v němž se uvádí: „Dva kilometry od polských hranic, ve Stonavě na Ostravsku, se staví velkokapacitní koksovna, která má být podle původního projektu největší v zemích RVHP. Podle názoru polských odborníků by tato koksovna po deseti letech provozu způsobila zánik pásma lesů v okolí Těšína a Visly. Její provoz by mimo jiné ohrozil zásobu pitné vody pro celou oblast Slezska. Sdílíme obavy polské veřejnosti, že tato koksovna bude dalším zdrojem znečištění, a to i pro sever Moravy. Proto jsme se rozhodli, že se u příležitosti Mezinárodního dne protestu proti výstavbě koksovny ve Stonavě shromáždíme dne 13.9.1989 v Praze na pěší zóně, abychom vyjádřili nesouhlas s dalším ohrožováním životního prostředí.“ Leták je podepsán Nezávislým mírovým sdružením – iniciativou za demilitarizaci společnosti. Zástupci NMS oznámili konání tohoto shromáždění ONV pro Prahu 1. Jak jsme již informovali, dne 8.8. vydala své stanovisko k výstavbě koksárny u Stonavy Charta 77, která požadovala přezkoumání celého projektu a případně úplné zastavení stavebních prací.

Opravna Listů

Takhle měla vyjít na první stránce minulého (čtvrtého) čísla Listů fotografie Dominika Tatarky. Tiskárna si nechala krásný Tatarkův podpis od cesty a omlouvá se čtenářům i vydavatelství Listů.

Kromě toho vypadly v článku o kongresu Socialistické internacionály (str. 6) z citace kongresové rezoluce dvě důležité věty. V prvním odstavci věta: „Dnes je třeba uvítat významné změny probíhající pod vedením Michaila Gorbačova v SSSR i jejich důsledky v některých jiných zemích střední a východní Evropy“ a ve druhém odstavci věta „Někde – jako v Maďarsku – měla velkou účinnost změna hospodářské politiky“.

V informaci o pobytu Jiřího Hájka ve Skandinávii (str. 22) bylo zkomoleno jméno norské ministerské předsedkyně Gro Harlem-Brundtlandové a nynějšího předního činitele maďarské komunistické strany Reszö Nyerse.

V článku „Podivná dialektika“ (str. 50) měl jeden citát z Ivana Svitáka znít: „nesmíme vyznamenávat polemikou teorie bipolarity hlášané Jiřím Hájkem...“ a jiný „výborným vyslancem ve Švédsku...“; první věta předposledního odstavce měla začínat „V takové společnosti...“.

Omlouváme se autorům i čtenářům.

Společnost za veselejší současnost

Vládě Maďarské lidové republiky
Velvyslanci MLR v Praze
maďarskému tisku

Prága, 1989, V. 19.

Vážený pane velvyslanče,
s radostí jsme uvítali zprávu o zahájení likvidace signálního a zabezpečovacího hraničního zařízení na Vaší straně hranice mezi Maďarskem a Rakouskem.

Jsme stoupenci co nejrychlejšího zrušení železné opony. Na jejím odstraňování se už dlouho toužíme osobně podílet. V naší zemi k tomu však zatím nenalzáme vhodné podmínky. Protože předpokládáme, že na brzké likvidaci hraničních zátarasů na Vašem území máte zájem, chceme Vám nabídnout pomoc. Jsme ochotni bezplatně pracovat při uvádění hraničního prostoru do původního stavu.

Je však nezbytné, abyste prostřednictvím naší vlády zajistili formální záležitosti spojené s naším odjezdem na pracoviště a zároveň nám sdělili, jakým náradím se máme vybavit. Poté už stačí jen dohodnout datum našeho příjezdu.

Jsme pro bezdrátové hraniční spojení.

Akce se koná pod heslem *Dnes budeme stříhat my u vás, zítra budete stříhat vy u nás!*

Luboš Rychvaldský, Petr Payne, Bára Štěpánová

Jiří Hochman

Dodatek k otázce kojzaritivu

Jiří Hanák nedávno nastolil otázku kojzaritivu, odvozeniny od termínu Kojzar, Jaroslav, zástupce šéfredaktora Rudého práva v konečné fázi normalizace. Jméno soudruha Kojzara se stále častěji objevuje pod zdařilými články, čtenými v rodinách i nahlas pro lepší náladu.

Vezmeme-li v úvahu Kojzara v jeho šířce i délce, neubráníme se dojmu, že pan redaktor Hanák si z různých možností vybral odvozeninu kojzaritiv nejen kvůli fabuli, ale i díky své vrozené dobrotě. Kojzaritiv se totiž dá skloňovat podle vzoru aperitiv, což může v české duši vyvolat nepřípadně příznivou asociaci. Přitom se dá od Kojzara odvodit například i kojzitida, kojzilita, kojzošús a kojzofylis.

Podstatou problému však není ani kojzaritiv, ani kojzilita, nýbrž věc jako úkaz sociálně patologický. Kumulativně bychom to mohli nazvat kojzarismus, když už jsme u toho.

V rozměrné členské základně dnešní obsluhy oficiálních masových komunikací tvoří kojzaři skupinu poměrně malou. Je jich asi padesát, abecedně od Alstera po Waltera, i když hluk, který vyluzují, působí dojmem mnohem většího davu. Je to elitní garda, pero a hlas Strany a Vlády v hodině jejich agonie. Stojí na zádi potápějící se lodi, boty už mají ve vodě, ale neúnavně zpívají svůj unavený refrén.

Kojzaři vznikli v rané normalizaci, kdy kolaborantský režim zoufale verboval lidi ochotné psát to, co naprosta většina slušných novinářů odmítla. Našli je ovšem, některé pak přímo v kanalizačním systému. Od té doby máme tento výkvět normalizační žurnalistiky na krku.

Trochu se od té doby omladili, ale práce je pořád stejná. Kojzaři mají za úkol hlásat, že všechno bylo jinak a že všechno je jinak než ve skutečnosti. K dějinám české žurnalistiky přispěli však kojzaři něčím mnohem zajímavějším: Jsou první svého druhu v historii profese, kterým vůbec nevádí, že vypadají před veřejností jako úplní blbci.

I pro pamětníky dřívější éry, která nebyla nijak jednoduchá, je to jev ohromující. Mezi novinářskými profesionály nechtěl ani tenkrát nikdo dobrovolně vypadat jako blbec. I ten Fojtík psával své tirády proti kulturním časopisům nerad, pod nátlakem, a s lahví rumu u ruky.

Kojzaři naopak píší a podepisují i nejhroší cancy radostně a hrdě. A víc než to: Když někde policie surově ztluče shluk lidí a stovky pozavírá, nebo když profilcuje domácnost nějakého spisovatele, zalykají se kojzaři perverzním potěšením; dokonce volají jen houšť. Zdá se, že se zdarem narazili na dno novinářské etiky reálného socialismu.

Přitom z časového hlediska by se jejich situace dala srovnat s tou, ve které byl takový Vajtauer někdy v únoru 1945. Že by neměli tušení?

Tušení asi mají, ale sype jim to tolik, že jim to ztěžuje rozhled. Druhá možnost je ta, že tušení nemají. V tom případě je snadnější pochopit, proč jim to nevádí, vypadat i před vlastními dětmi jako blbci. Ztotožnili se se svou obecnou představou, molodci.

Z obsahu č.5/89

Jiří Pelikán Velký průlom.....	1
Jan Skácel Tráva jako my.....	1
Alexander Dubček Jak se to mohlo stát.....	7
Pavel Kohout Země pod čtyřmi prapory.....	10
Jan Urban Solidarita v Praze.....	11
Rozhovor s Andrejem Sacharovem....	12
K. Kruhová obrana.....	14
Petr Pithart Umí jenom Gabčíkovo.....	17
Milan Šimečka Loučení s utopii.....	18
Miro Kusý Zúrivá kampaň.....	19
Pavel Kohout Maigret ve službě špiónů.....	21
Maďarský interview se Z. Mlynářem.....	22
Evangelíci proti trestu smrti.....	24
Václav Havel hovoří s Milanem Horáčkem....	26
Dalimil Odepsaná země.....	28
Milan Hübl Děravý Josefův plášť.....	30
Šimon Devátý Kdo nekrade.....	31
Otakar Jílek K dělnické politice.....	34
Miloš Zeman Prognostika.....	37
Fjodor Burlackij Jak sesadili Beriju.....	40
Václav Slavík Čas otevřenosti.....	43
Jaroslav Opat Zdroje neschopnosti.....	44
Sdělení Obrody.....	47
Demokratická iniciativa a čs. socialisté.....	48
Z. H. O čem Rudé právo nepíše.....	49
Vzpomínáme J. Borůvky a Jana V. Mládka.....	52
Jiří Vančura Co Nobel nechtěl.....	53
Ota Šik v rozhovoru s časopisem Der Trend.....	56
Jiří Kosta K sedmdesátinám Oty Šika.....	56
J. Hermach Je kom. režim reformovatelný?...	61
Zdeněk Přikryl Normalizace? (dokončení)....	65
Ivan Sviták Mezi liberalismem a komunismem...69	
Václav Vrabec Umlčené rehabilitace.....	72
Z hlediska ekologa.....	74
T. Jak to bylo 21. srpna 1989 v Praze.....	75
Pocty básníkům Karel Šiktanc.....	60
Jan Skácel.....	78
J. H. K historii čs. historiografie.....	78
JG O chlapci, který šlápl vedle.....	79
Hlas z AMU.....	81
Čs. hudební sféra.....	83
Tomáš Unzeitig Zabitá jen neděle.....	84
Jiří Hochman Dodatek ke kojzaritivům	88
Aktuality z domova i ze zahraničí	

LISTY řídí Jiří Pelikán s redakčním kruhem: Zdenek Hejzlar, Milan Horáček, Vladimír Horský, František Janouch, Cyril John, Karel Kaplan, Jiří Kosta, Karel Kyncl, A.J.Liehm, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Josef Pokštefl, Michal Reiman, Milan Schulz, Radoslav Selucký, Ota Šik, Zdena Tominová, Ruth Tosková, Čestmír Vejdělek (odpovídá za redakci). Texty otištěné v Listech a podepsané vlastním jménem nebo šifrou vyjadřují názory svých autorů, nikoli nutně redakce nebo redakčního kruhu. Listy jsou dvouměsíčník, určený především čtenářům v Československu. Přečtěte a předejte známým! V zahraničí je roční předplatné pro Evropu DM 25.– nebo ekvivalent v jiné valuti, pro USA a další země DM 30.–, pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Latinskou Ameriku DM 35.– Předplatné a příspěvky na tiskový fond (nikoli objednávky) pošlete pouze na LISTY, Postscheckamt München 112 76–802. OBJEDNÁVKY a ostatní korespondenci pošlete na adresu redakce LISTY, Via del Corso 57, 00186 Roma, Italia.